

ARKIV

FÖR

NORDISK FILOLOGI

UTGIVET MED UNDERSTÖD AV AXEL KOCKS FOND FÖR
NORDISK FILOLOGI SAMT STATS BIDRAG FRÅN
DANMARK FINLAND NORGE OCH SVERIGE

GENOM

BENGT PAMP OCH CHRISTER PLATZACK

UNDER MEDVERKAN AV

BJARNE FIDJESTØL SIGURD FRIES
EYVIND FJELD HALVORSEN POUL LINDEGÅRD HJORTH LARS HULDÉN
VALTER JANSSON ALLAN KARKER BENGT LOMAN

ETTHUNDRASJÄTTE BANDET

ÅTTONDE FÖLJDEN, FJÄRDE BANDET

1991

LUND UNIVERSITY PRESS

Tryckt med stöd av
Nordiska publiceringsnämnden för humanistiska tidskrifter
Axel Kocks fond för nordisk filologi

Art nr 20221
ISSN 0066-7668
ISBN 91-7966-164-5
Berlings, Arlöv 1991

Innehåll

<i>Amory, Frederic</i> , professor, Berkeley: <i>Speech Acts and Violence in the Sagas</i>	57–84
<i>Benson, Sven</i> , professor, Göteborg: <i>Rätten och språket</i>	164–170
<i>Benson, Sven</i> , professor, Göteborg: <i>Ture Johannisson †</i>	171–174
<i>Berge, Kjell Lars</i> , lektor, Stockholm: <i>Samtalen mellom Einar og Reiar: et symptom på tekstnormendringer i 1700-tallets skriftkultur? – en sosiotekstologisk undersøkelse av en tekstytring</i>	137–163
<i>Fries, Sigurd</i> , professor, Umeå, <i>Pamp, Bengt</i> , arkivchef, docent, Lund, och <i>Platzack, Christer</i> , professor, Lund: <i>Litteraturkrönika 1990</i>	175–218
<i>Grønvik, Ottar</i> , førsteamanuensis, dr. philos., Oslo: ” <i>Utbrytning</i> ” i eldre norrøn diktning og i andre gammelgermanske språk ..	1–56
<i>Jesch, Judith</i> , Dr., lecturer, Nottingham: <i>Who was hulmkir? Double apposition in the Ramsund inscription</i>	125–136
<i>Looze, Laurence de</i> , professor, Cambridge: <i>The Outlaw Poet, The Poetic Outlaw: Self-Consciousness in Grettis saga Ásmundarsonar</i>	85–103
<i>Pamp, Bengt</i> , se <i>Fries, Sigurd</i>	
<i>Platzack, Christer</i> , se <i>Fries, Sigurd</i>	
<i>Wolf, Kirsten</i> , professor, Winnipeg: <i>On the Authorship of Hrafnkels saga</i>	104–124
Meddelande	174

“Utbrytning” i eldre norrøn diktning og i andre gammelgermanske språk

Innledning og resymé

Konstruksjoner av typen *Det var Torstein som gjorde det* kalles i norsk grammatisk litteratur “utbrytningskonstruksjoner”, og selve fenomenet kalles “utbrytning” (i dansk “sætningskløvning”, i tysk “Satzspaltung”, i engelsk “cleft sentence” eller bare “clefting”). Man sammenligner da med enkle setninger av tilsvarende innhold, i dette tilfellet *Torstein gjorde det*, og konstaterer at ett ledd i den enkle hovedsetningen er “brutt ut” og plassert i en egen setning med *er/var* som predikat og et innholdstomt *det* (eng. *it*, tysk *es*) på subjekt-plassen, det hele fulgt av en relativsetning med primærsetningens øvrige ledd. Ved denne omdannelse stilles det utbrutte leddet i fokus og fremheves sterkere enn i den enkle setningen. Nyere språkforskning har vært mye opptatt av å beskrive utbrytningskonstruksjonens semantiske særtrekk og dens logiske implikasjoner. Man har vært mindre opptatt av konstruksjonens historiske opphav, og synes å ha slått seg til ro med at slike *det er*-konstruksjoner er oppstått i middelalderen engang, og da som en prinsipielt ny syntaktisk konstruksjon (sml. Lundeby 1976:290 f.).

Nærmere undersøkelser (nedenfor § 1–3) viser imidlertid at det i eldre norrøn diktning finnes eksempler på en konstruksjon av samme form og innhold, men uten noe pronominalt formord av typen norsk *det*. Det ligger da nær å betrakte dette som en eldre form av utbrytningskonstruksjonen. Deres syntaktiske analyse er et eget problem (§ 7–9). Videre undersøkelser (§ 13–19) viser at den samme eldre type av utbrytningskonstruksjoner også finnes i gotisk og i eldre vestgermansk. I de vestgermanske kildene kan man se hvordan yngre konstruksjoner med et pronominalt formord etter hvert kommer i bruk ved siden av den eldre typen; det viser klart at det er en historisk kontinuitet.

I eldre norrøn diktning finner man også noen konstruksjoner som svarer til engelske *there is*-konstruksjoner pluss relativsetning (§ 4–6). De har ikke noe pronominalt (adverbielt) formord av typen engelsk *there*, og ligner dermed på foregående type. Også disse konstruksjoner kan beskrives som en slags utbrytning med fremheving av ett bestemt ledd i en egen setning (sml. norsk *Det er mange som mener det : Mange mener det*). Denne eldre type konstruksjoner kan vi følge tilbake til gotisk og til eldre vestgermansk (§ 13–

19), og også her gir det vestgermanske materialet enkelte vink om hvordan den yngre typen kan være oppstått.

Norsk og svensk står i en særstilling blant moderne germanske språk ved at de ikke skiller morfologisk mellom *it is-* og *there is-*konstruksjoner. For å skille mellom dem i norsk (og svensk), må vi derfor foreta en dypergående syntaktisk og semantisk analyse (§ 10). De øvrige germanske språkene har alle på en eller annen måte utviklet formelle midler til å uttrykke dette skillet (§ 11). Strukturelt sett er det derfor norsk og svensk som står nærmest de gammelgermanske språkene, der dette skillet ikke uttrykkes formelt.

For begge typers vedkommende bidrar det gotiske og det vestgermanske materialet til å kaste lys over den syntaktiske utvikling som en gang må ha funnet sted også i de nordiske språk.

Første del: Utbrytning i eldre norrøn diktning

1. *Grett 1,2*

1.1 Islandingen Grettir Ásmundarson, helten i Grettissaga, skal være født ca 996 og døde antagelig i 1040, etter mange års fredløshet. Han skal ha diktet en *Ævikviða* som det er bevart sju bruddstykker av. Tre av strofene handler om at halvbroren Þorsteinn drómundr, vennen Þorfinnr Kársson fra Háramarsey på Sunnmøre og skalden Bersi Torfuson en gang reddet ham fra døden i Norge, slik det er fortalt i Grettis saga kap. 24. Verset om halvbroren Torstein lyder slik i E. A. Kocks redaksjon (1946–49 I:146):

*Vas stórskip
stallgoðs bana
rauðahafs
ok Regins skáli
es Býleists
bróður-dóttur
manna mest
mér varnaði.*

Grett 1,2

Denne redaksjon ligger tett opp til den håndskriftlige overlevering og inneholder ingen former som ikke er belagt i minst ett av de tre håndskriftene (AM 152, 551, 556, se Skj I A:309). Varianter av betydning er bare *stalgoðs* 551 : *stals ged's* 556 : *storgeds* 152; *skalle* 152, 551 : *skala* 556; *er* 551, 556 : *enn* 152. Som vanlig er de eldre former *vas* og *es* satt inn for håndskriftenes *var* (*war*) og *er*. Finnur Jónssons redaksjon (Skj I B:287) avviker bare ved at han for *stallgoðs* setter *stálgoðs*; Guðni Jónsson 1936:86 følger E. A. Kock.

1.2 Det er full enighet om at første helming inneholder en omskrivning av navnet *Porsteinn drómundr*, men det har vært en viss uenighet om hvordan dette best skal forklares. Ordet *drómundr* betegner et stort krigsskip av en type som særlig bruktes i Middelhavet (lånt fra gammelfransk *dromunz*, *dromont* < gresk *drómōn*, se Fritzner I:267, Jónsson 1936:34, Vries 1962:84), og Finnur Jónsson forbandt derfor *stórskip* ... *rauðahafs* til ett ledd = ‘drómundr’ (LP 456, 540). I *Regins skáli* ‘dvergens hus’ = ‘steinn’ finner han annet ledd i navnet *Por-steinn*, og det er en evident riktig forklaring (sml. f.eks. Yt 2). Navnet *Por-* skulle da være skjult i de to gjenværende ordene, som Finnur Jónsson ansetter som *stálgoðs bani*: “*stál-goð* n ‘stál-gud’, må være en kenning for Hrungner, eller en jätte, uagtet det ikke er klart, hvorledes *stál* skal forstås, *s-s bani* = *Pórr*, Tor” (LP 534).

Mot denne forklaring innvender E. A. Kock (NN § 776) at ikke bare er en kenning *stálgoð* = ‘jotun’ vanskelig å forklare, men i et dikt som har en så enkel oppbygning, er det også urimelig å forbinde de skilte ordene *stórskip* ... *rauðahafs* til ett ledd. Dertil kan føyes at *stórskip* alene vil være en brukbar omskrivning for *drómundr*, slik at tillegget *rauðahafs* er unødvendig.

E. A. Kock forbinder derfor de ordene som følger like etter hverandre: *stallgoðs bana rauðahafs*, til ett ledd. Det må her skytes inn at *rauðahaf* ikke behøver å være et egennavn og betegne Rødehavet, Det indiske hav eller Ægæerhavet (Fritzner I:675); ordet kan også brukes “om ethvert andet Hav”, om “det store aabne Hav, hvis yderste Strækninger mod Horizonten forgyldes af den op- eller nedgaaende Sols Straaler, af Morgen- eller Aftenrøden” (ib.). E. A. Kocks forklaring blir da at *rauðahafs stallr* er “den höga klippen vid havet” (dvs. “ved rød-havet, det rødmende hav”), *rauðahafs stall-goð* blir ‘guden på den høye klippen ved det rødmende hav’ = ‘jotun’, og dennes banemann er guden Tor. Med denne bruk av ordet *stallr* m ‘stett, fotstykke, som eitk. kan stå på, heidnesk altar’ (Heggstad 648) kan man også jevnføre nyno. *stall* m, 3 “en ophøiet Flade, en Høi med flad Top. Nhl.” (Aasen 743) og stedsnavnet *Stallrinn* “neset Stallsberget på Jeløy” (Heggstad 648). En utmerket parallell til denne Tors-kenningen har E. A. Kock funnet i *flugstalla goða fellir* Þdr 1.

Guðni Jónsson overtar deler av E. A. Kocks forklaring. Han forbinder *rauðahafs* med *stórskip* og forklarer *stall-goð* alene som “jötunn, hans *bani*: Þór” (Jónsson 1936:86). Men et *goð* på en *stallr* kan like godt være en gudestøtte (= *skurð-goð*) på et hedensk alter, og det blir ikke noen kenning for en jotun. Tillegget *rauðahafs* er derfor en nødvendig del av denne Tors-kenningen (sml. også tillegget *flug-* i Þdr 1).

Det er ellers grunn til å merke seg hvor nøyaktig navnet *Por-steinn* er omskrevet. Førsteleddet *Por-* har en form som svarer til en dativ- eller akkusativform av simpleks, og derfor står overleddet i Tors-kenningen i

oblik form (*bana*). Men i og med at navnet som helhet skal stå i nominativ, er annetleddet *-steinn* omskrevet slik at overleddet i denne kenningen står i nominativ (*skáli*, i AM 152 og 551 *skalle*).

1.3 Annen helming byr ikke på noen problemer. *Býleistr* er nevnt i et par eddadikt (Vsp 51 og Hyndl 40) og er ifølge Snorra Edda (Gylfag kap. 32, Skáldsk kap. 16) bror av Loke, slik at Lokes datter Hel blir hans brordatter. Dette bekreftes av Þjóðolfr ór Hvini, som i Yt 31 forteller at en kong Øystein døde: *Enn Eysteinn . . . fór til Býleists bróður meyjar*, d.e. til Hel. Ellers vites ikke noe om *Býleistr*; selve navnet er overlevert i flere former (i Grett 1, 2 som genitiv *bylestis* 152, *bylestz* 556, *byleiz* 551) og er ikke sikkert forklart (sml. Komm I:66, LP 73, Vries 1962:67, Jóhannesson 1956:738).

1.4.1 Settes nå navnet *Porsteinn drómundr* inn i første helming istedenfor den kompliserte kenningen, ser man bedre hvordan strofen er bygd opp rent grammatisk:

*Vas [drómundr Porsteinn],
es Býleists
bróður-dóttur
manna mest
mér varnaði.*

Da *varna e-m e-s* betyr 'verne en mot noe, holde noe borte fra en', blir oversettelsen: "Det var Torstein, som mest av alle holdt Byleists brordatter (Hel) borte fra meg", d.e. "som berget meg fra døden" (sml. Jónsson 1936:87: "er forðaði mér manna mest frá dauða").

Istedenfor å si "Torstein berget meg fra døden", sier skalden her: "Det var Torstein som (mest av alle) berget meg fra døden." Derved blir subjektet emfatisk fremhevet, i en egen setning. Det er en konstruksjon som er ganske vanlig i moderne norsk og nå gjerne kalles *utbrytning*. Utbrytning i norsk er behandlet inngående av Lundeby 1967 og 1976, utbrytning i moderne islandsk av Thráinsson 1979:77–88. Viktig er også et arbeide av Mogens Dyhr 1978 om utbrytning i dansk og tysk (med en oversikt over tidligere forskning s. 47–56, 134 f. og 140 f.).

1.4.2 Formelt sett består utbrytningsperioden av en hovedsetning pluss en relativsetning, der hovedsetningen alltid har formen *Det er/var X*. Det ord som skal fremheves, står på X-plassen og beskrives nærmere i den følgende relativsetning (RS). Ved den semantiske beskrivelse av utbrytningskonstruksjonen pleier man å sammenligne den med den enkle ubrutte setning (i dette tilfellet: "Torstein berget meg fra døden"). Som semantiske egenskaper ved utbrytningskonstruksjonen angis da følgende:

(1) Den fremhever ett setningsledd emfatisk, i dette tilfellet subjektet, ved å plassere det i en egen hovedsetning. Man kan si at dette leddet (X-leddet) stilles i fokus eller fokuseres (sml. Dyhr 1978:10).

(2) Den presupponerer at utsagnet i relativsetningen har positiv sannhetsverdi, i dette tilfellet: “Det er sant at / Det er et faktum at noen berget meg fra døden.” Det vil med andre ord si at relativsetningen ikke bringer ny informasjon, men nevner et forhold som av taleren anses kjent fra før. Den nye informasjon ligger da i hovedsetningen, i dette tilfellet: “Det var Torstein som utførte denne handling (nemlig å berge meg fra døden).” (Om man bruker begrepene *thema* og *rhema*, som foreslått av Dyhr 1978:99, kan man altså si at relativsetningen inneholder utsagnets *thema*, mens *rhema*, den nye informasjon, uttrykkes i hovedsetningen. Rekkefølgen blir dermed *rhema – tema*, som er den motsatte av det normale: den nye informasjon fremheves ved å stilles på førsteplass, sml. pkt. 1.)

(3) Utbrytningen har en “eksklusivt identifiserende” funksjon (Lundeby 1967:10), slik at utsagnet i relativsetningen gjelder for det fokuserte leddet og *bare for det*.

Det kan kanskje se ut til at dette siste ikke stemmer i det foreliggende tilfellet. Det var nemlig *tre* menn som var med og berget Grettir fra døden den gangen i Norge (se § 1.1), og de har alle tre fått sin strofe. Men strofen om Torstein sier at den som mest av alle (*manna mest*, adverbial akkusativ) bidrog til å redde ham, dét var Torstein. Og når relativsetningen får denne viktige tilføyelsen, er det tydelig at dens utsagn *bare* gjelder utbrytningsleddet (Torstein).

Vi kan dermed fastslå at skaldesetningen semantisk har alle den moderne utbrytningsperiodens kjennetegn. Formelt avviker den ved ikke å ha noe innledende trykklett pronomen, men ellers er konstruksjonen den samme. Selve setningstypen kan derfor betegnes som en semantisk og funksjonell ekvivalent til den moderne utbrytningsperioden.

1.5 Hittil har man ikke kunnet følge utbrytningskonstruksjonen lenger tilbake enn til seinmiddelalderen: i dansk til bibeloversettelsene fra 1524, 1529 og 1550, i norsk til et diplom fra Skien fra 1402, i svensk til Erikskrøniken fra 1320-årene (se Lundeby 1976:283–286). Men bruken er alt fra eldste tid så pass variert at konstruksjonen må ha “en viss utviklingsperiode bak seg. Konstruksjonen må trolig ha levd i talemålet i Sverige atskillig tidligere enn 1300” (Lundeby 1976:283).

Nå er utbrytning også påvist i et skaldekvad. Spørsmålet blir i første omgang hvor gammelt dette belegget egentlig er.

1.6 Skaldediktet er overlevert som en del av Grettis saga kap. 24, og finnes i tre pergamenthåndskrifter (§ 1.1). Disse er først skrevet i det 15. årh. og er avskrifter av eldre håndskrifter (Jónsson 1936:vii, Lxxvi).

Når og hvordan sagaen er blitt til, er drøftet av mange lærde, særlig av Sigurður Nordal 1938, sist av Kristjánsson 1988. Nordal argumenterer for at sagaen i sin nåværende form er skrevet omkring 1300, men på grunnlag av en tapt og noe kortere versjon fra omkring 1280, forfattet av lagmannen Sturla Þórðarson (1214–84). Ifølge Nordal bygde Sturla for det meste på muntlig tradisjon som hadde holdt seg i Grettirs ætt og som Sturla hadde hørt i sin ungdom (Nordal 1938:17–24, 30). Kristjánsson er enig i at Sturla må ha gjort et forarbeide, uvisst hvor stort, men tror ikke det er mye historisk sannhet i sagaen, og daterer den endelige redaksjonen til omkring 1320–30 (Kristjánsson 1988:235–37).

På den annen side har man beregnet at Grettir Ásmundarson var født omkring 996 og levde til 1031 (Jónsson 1936:Lxvii f.) eller vel rettere til 1040 (Nordal 1938:17, 31).

Spørsmålet blir derfor om verset om Þorsteinn drómundr er ekte tradisjonsstoff, diktet av Grettir selv og bevart i muntlig tradisjon i hans ætt til det ble skrevet ned i det 13. årh., eller om det er en av de mange uekte visene i sagaen og først laget av sagaforfatteren omkring 1280 eller 1300–20.

I sin utgave av skaldediktningen i 1912 antydet Finnur Jónsson at Ævikviða kanskje ikke var ekte (Skj I A:309; I B:287), sikkert under innflytelse av R. C. Boer 1898. Men da han skrev sin store litteraturhistorie noen år senere, var han kommet til en annen konklusjon: “Disse brudstykker er uden tvivl ægte. Det er meget simple og fordringsløse vers, som dog giver et ejendommeligt udtryk for Grettirs sind og taknemlighed” (Jónsson 1920–24 I:513). Men dette behøver ikke vise annet enn at den som diktet disse versene, hadde evnen til å leve seg inn i Grettirs situasjon.

1.7.1 De viktigste kjennetegn på uekte vers er av språklig art. Når folk diktet viser som de tilla eldre forfattere, brukte de sin egen tids språkformer. De kunne avvike fra eldre språk, og viser i så fall at verset er yngre og uekte. De språklige kriteriene for uekte viser i Grettis saga har Guðni Jónsson gitt en utmerket oversikt over (Jónsson 1936:xxxiv–xxxvi). Ingen av de sju strofene i Ævikviða bærer noen språklige merker på at de er uekte. Det kan imidlertid henge sammen med at de er laget i et enkelt versemål uten strenge krav til rim og rytme (kviðuhátt), og sier derfor ikke mye.

1.7.2 I flere av strofene i Ævikviða blir personnavn skjult i kenninger (*ofljóst*), likeså i en del andre viser som av språklige grunner må være uekte. Guðni Jónsson mener det er naturligst å anta at alle disse viser er diktet av en og samme mann, og i så fall kan det ikke være Grettir (Jónsson

1936:xxxviii) – en tanke han sikkert har overtatt fra R. C. Boer 1898:21. Men *ofljóst* er i bruk fra eldste skaldetid og helt fram til seinmiddelalderens *rímur* (Jónsson 1936:xxxvii), og man kan like godt tenke seg at Grettir hadde laget en del viser med *ofljóst* og at etterdikterne av den grunn lagde flere slike viser. Bruken av *ofljóst* gir derfor ikke grunnlag for å hevde at Ævikviða er uekte. Det medgir også Guðni Jónsson: “Um hana (sc. Ævikviðuna) er sannast að segja mjög erfitt að fullyrða neitt; hún getur verið allgömul, jafnvel eftir Gretti, en hún getur einnig verið ung” (Jónsson 1936:xxxvii).

1.7.3 Et siste argument som har vært anført for at verset om halvbroren Torstein ikke er diktet av Grettir, er at det omskriver tilnavnet *drómundr*. Guðni Jónsson antar nemlig at Torstein først fikk dette tilnavnet i Miklagard, da han oppholdt seg der noen år etter Grettirs fall (Jónsson 1936:34 anm. 4). Tanken bak dette er åpenbart at *drómundr*, et opprinnelig gresk ord, bruktes om en type store skip som seilte nettopp i Middelhavet (§ 1.2). Men ordet er, som lydformen viser, kommet til Norden via gammelfransk, og fra noe senere tid vet vi at langveisfarende norske sjømenn kjente godt til både navnet og skipstypen; i 1152 brukes det tre ganger av Rognvaldr jarl kali (Rv 24–26). I norsk skipsfartsmiljø var det vel derfor kjent at slike store skip var tunge å manøvrere og seine å vende. Om Torstein heter det allerede første gang han presenteres i sagaen, i kap. 13, at han var *nokkut seinligr í viðbragði; því var hann drómundr kallaðr*. Det trengs ingen særforklaring om opphold i Miklagard for å forstå et slikt tilnavn.

Under oppholdet i Miklagard fikk Torstein ifølge sagaen anledning til å hevne drapet på halvbroren Grettir. Men denne hevneretningen er et litterært lån, likesom beretningen om andre opplevelser Torstein skal ha hatt i Miklagard (Kristjánsson 1988:236). Derfor kan det være tvilsomt om Torstein overhodet har vært i Miklagard. Tilnavnet *drómundr* må han vel derfor ha fått i Norge, og det sier da også sagaen, sml. ovenfor.

1.8 Ingen av de argumentene som er nevnt ovenfor, viser med sikkerhet at verset om Torstein dromund er uekte. Men spørsmålet må også vurderes fra en kulturhistorisk side. Hvis en mann har fått tilnavnet *drómundr* allerede tidlig på 1000-tallet, må ordet på den tid ha vært vel integrert i språket og altså lånt fra gammelfransk allerede før. Som Fjeld Halvorsen gjør meg oppmerksom på (Halvorsen 1990), kan man godt tenke seg at nordiske vikinger tok opp ord fra fransk alt på 800- og 900-tallet, men da fra nordfransk. Ordet *drómundr* må imidlertid stamme fra romansktalende sjøfarere på Middelhavskysten, og på 800- og 900-tallet var det vestlige Middelhav nærmest en muslimsk innsjø. Det kan ikke ha vært lett for nordiske sjøfarere å få kontakt med romansktalende sjøfolk fra Middelhavskysten på den tid, så det er lite sannsynlig at tekniske termer for sjømann-

skap skulle ha nådd fra Sydfrankrike til Nordsjøen og Norden så tidlig. Dette endret seg med korstogene, og på Ragnvald kales tid var situasjonen en helt annen: Da hadde franskmennene vært på korstog siden begynnelsen av 1090-årene, hele Vesteuropa fulgte med, og Ragnvald kales dikt med belegg på ordet *drómundr* ble laget nettopp på et korstog (1152–55) og i anledning erobringen av en slik *drómundr*.

Det var vel på denne tid og i denne historiske situasjon ordet ble kjent i Norden. Dermed er det overveiende sannsynlig at tilnavnet *drómundr* i Grettis saga er uhistorisk: Verset kan ikke være så gammelt som det gis ut for, og belegget på utbrytning må stamme fra en noe senere tid. Hvor gammelt det er, er det vanskelig å si; det kan være fra en hvilken som helst tid mellom ca 1150 og 1280/1320.

2. HH II, 11

2.1 Også i eddadiktningen fins det et eksempel på slik utbrytning, nemlig i det eldste av Helgediktene:

*Hvat vissir þú
at þeir sé,
snót svinnhuguð,
er sefa hefndum?
margir 'ro hvassir
hildings synir
ok ámunir
ossom niðjom.* HH II, 11

I linje 4 har håndskriftet (R) *hefndop*. Det er en ren skrivefeil (dittografi, sml. -*hvgvð*), som alle retter.

E. A. Kock var den første som så hvordan dette verset skulle forklares: Konstruksjonen er *hefna e-s e-m*, *sefa* 'slektning(er)' er genitiv entall eller flertall, og *er* representerer dativ (NN § 34, akseptert av B. Sijmons i Komm II:111). Kock resymerer innholdet i diktet og forklarer strofe 11 slik: "Sedan Hunding dräpt Helges fränder, faller Helge Hunding och hans söner. Den striden omtalar han för Sigrun [i str. 8–9] utan att namnjiva vare sig själv eller motståndarna. Sigrun överraskar honom emellertid [i str. 10] med att förklara: 'Varð fyr *Helga Hundingr* konungr hniga at velli.' Helge frågar då [i str. 11]: 'Hur kunde du veta, att det just är de (Hunding och hans söner), som jag hämnats min faders död på? Jag har ju så många fiender bland furstarna.' Sigrun svarar (i str. 12 och 13): 'Jag befann mig i närheten av stridsplatsen. Också dig kände jag igen: jag hade sett dig förr!'"

Tolkningen forutsetter at adjektivet *ámunr* i annen helming ikke betyr 'lignende' (LP 29 m. litt., Heggstad 19), men 'fientlig (mot en, *e-m*),

hevnlysten’, som også i Vøl 17 (sml. Fritzner I:52, CI-V 43, Komm II:15, 111). Ordrett oversatt lyder altså annen helming: “det er (finnes) mange tapre fyrstesønner, og (de er) fiendtlige mot våre slektninger.”

Spørsmålet er derfor for Helge hvordan Sigrun kunne vite at det nettopp var Hunding og hans sønner, *þeir*, han hadde felt. Dette *þeir* settes i fokus i en utbrytningskonstruksjon (i en at-setning med verbet i presens konjunktiv): “(Hvordan visste du, kloksinnede kvinne,) at det er *dem* jeg hevnet (mine) slektninger på?”, at *þeir sé, er sefa hefndum?* Uten utbrytning ville setningen lyde: at *þeim sefa hefndum?* “at jeg hevnet mine slektninger på dem?”

Det er ikke nødvendig å påvise i detalj at utbrytningskonstruksjonen her har alle de semantiske kjennetegn som typen krever (sml. § 1.4.2). Dertil kommer at det fokuserte leddet også er metrisk fremhevet og bærer stavrimet. I sin utgave av eddadiktene i 1867 (s. 192, anm.) bemerket Bugge at *þv* og *þeir* “maa . . . være Rimord; men *þv* synes neppe at have saamegen Vægt, at det kan bære Rimstaven; maaske er derfor L. 2 forvansket.” Det er det etter dette ingen grunn til å anta; tvert imot passer det utmerket med den forklaring som er gitt ovenfor at nettopp disse to ordene betones og bærer stavrimet.

2.2 Om Helgediktene alder skriver Anne Holtmark (KLN 6:315) at i den form vi har diktene, er HH II eldst. “HHu I lar seg dat. til 1000-tallet, helst ikke før 1050; HHu II må da være eldre” (ib. 317; sml. også Kristjansson 1988:51, 55). Etter dette kan utbrytningsbelegget i HH II, 11 være fra omkring 1050 eller noe før. Men eddadiktene er av samme type som balladene, de kan forandres og omdiktes i muntlig tradisjon, og derfor kan det ikke utelukkes at akkurat denne strofen er noe yngre.

3. Mberf 3

Et noe yngre eksempel på slik utbrytning finner man i et dikt av Magnus barfot (se Skj I A:432, I B:402, Kock 1946–49 I:199):

Sú's ein, es mér meinar
Maktildr, ok vegr hildi
– mór drekkur suðr ór sgrum
sveita – leik ok teiti. Mberf 3

Her kan man ikke ta *sú* som subjekt og *ein* som adjektivisk predikativ, for da skulle *ein* helst ha betydningen ‘alene = uten ledsagere, uten følge eller selskap’, som i HHj 27 *vas sú ein vættr?* “var denne kvinne (vætte) alene (eller var de flere i følge)?”. En slik betydning passer ikke på noen måte inn i denne strofen.

Finnur Jónssons oversettelse i Skj B lyder: “Der er én, Maktild, som formener mig leg og lystighed og vækker kamp; ravnene drikker sydpå af sårene.” Men heller ikke denne oversettelsen er helt nøyaktig, idet den ikke tar hensyn til at fokusleddet i hovedsetningen jo ikke er *ein*, men *sú ein*: “hun alene er det, Maktild, som . . .”. En slik bruk av *einn* som etterstilt attributt (eller løst predikativ) til et substantivisk pronomen er det mange eksempler på i norrøn diktning, sml. *sá einn veit Hávm 18*, *vask einn faðir þeira HH I, 39*, *lifid einir ér . . . Hamð 4* osv. (flere eksempler i LP 103 under *einn*, 8).

Til leddet *sú ein* ‘hun alene’ står her personnavnet *Maktildr* som apposisjon, slik at eksemplet både ligner det fra HH II, 11 med et substantivisk pronomen i fokus (*at þeir sé, es . . .*) og det fra Grett 1,2 med et (omskrevet) personnavn i fokus (*vas Þorsteinn, es . . .*). Vi kan da oversette: “Hun alene er det /Det er hun alene, Maktild, som hindrer meg i lek og lystighet.” Selve motivet minner om fransk trubadurdiktning (sml. Kristjánsson 1988:110).

Ifølge Morkinskinna 151 f. (utgaven s. 330) ble dette verset diktet mens Magnus var konge (1093–1103). Dermed har vi omsider funnet en strofe med utbrytning der det ikke er noen tvil hverken om ektheten eller om datering: Omkring 1100 er utbrytningskonstruksjonen sikkert belagt i norrøn diktning.

4. Hfr lv. 11

En annen type utbrytning (som vanligvis ikke kalles så, fordi den svarer til engelske setninger med *there is*) finner man i ei lausavisa av Hallfreðr vandræðaskáld. I sagaen om Olav Tryggvason (Hkr) fortelles det hvordan Hallfred ble døpt av Olav og ble hans mann (Olav Tryggvasons saga kap. 83, Hkr s. 162). Etter en ordveksel mellom dem, der skalden viste seg noe kravstor og tverr, ga kongen ham tilnavnet *vandræðaskáld*, og da Hallfred krevde en navnegave, ga kongen ham et sverd og føyde til: “yrk nú vísu um sverðit ok lát sverð vera í hverju vísuorði.” Det gjorde Hallfred, og de to første linjene lyder (sml. Skj I A:169; I B:159; Kock 1946–49 I:86):

*Eitt es sverð, þat's sverða
sverðauðgan mik gerði.* Hfr lv. 11

“Ett sverd er det, som – av sverd – gjorde meg sverdrik.” Dette kunne ha vært uttrykt i én enkel setning: *Eitt sverð gerði mik sverðauðgan*, men i diktet er *eitt sverð* fremhevet enda sterkere ved å tas ut og plasseres i en egen setning. Formelt er det således klart at vi her har for oss en type utbrytning (sætningskløvning, Satzspaltung), og dette passer også med den semantiske analyse, idet *eitt . . . sverð* er emfatisk fremhevet. At dette ene sverdet står i en særstilling for skalden, fremheves ytterligere ved tilføyelsen *sverða* i

relativsetningen (gen. plur., styrt av relativpronomenet, sml. Kock NN §2052 H): “Det er *ett* sverd, som – av sverd – gjorde meg sverdrik.” Nærmere om den type utbrytning vi har her, nedenfor § 7.2.

Dette skjedde i Olav Tryggvasons annet år som konge i Norge; dermed er dette belegget tidfestet til 990-årene.

5. *Sigv 11,14*

Et belegg av samme type finner vi i Sigvats Bersöglisvísur, i et vers der han meget pointert målbærer bøndenes misnøye med kong Magnus (sml. Skj I A:255, I B:238; Kock 1946–49 I:123):

*Eitt es mál, þats mæla:
mínn dróttinn leggr sína
eign á óðal þegna;
qfgast buendr qqfgir.* Sigv 11,14

Finnur Jónssons oversettelse lyder: “Det er kun én sag, de taler om: ‘min konge bemægtiger sig mændenes odel’; de gæve bønder rejser sig.”

Som i foregående belegg fremheves ett bestemt substantiv både ved tallordet *eitt* og ved utbrytning; ordstillingen *Eitt es mál* for **Es eitt mál* er betinget av rytmen i drottkvættlinjen. Den samme mening kunne vært uttrykt i en enkel setning: *Eitt mál mæla (þeir)*. Skaldesetningen illustrerer hvilken emfatisk effekt utbrytningen har, og viser hvor godt Sigvat beregnet de språklige uttrykksmidler. Diktet dateres tradisjonelt (etter Snorre) til omkring 1038.

6. *Arn 5,15*

6.1 Et litt yngre belegg av samme art finner vi i Arnor jarlaskalds Þórfinnsdrápa (sml. Skj I A:346, I B:319; Kock 1946–49 I:161), som i Kocks redaksjon lyder:

*Ein vas, sús Engla minnir,
eggþríð; né mun síðan
hóv við helming meira
hringdrifr koma þingat.* Arn 5,15

Den første setningen oversetter Finnur Jónsson noe fritt: “Der stod en kamp som Anglerne vil mindes”, mens E. A. Kock foreslår: “Detta var en eggars stormby, som ej angler månde glömma” (NN § 832). Mot Kocks oversettelse må innvendes at den norrøne teksten ikke inneholder noe demonstrativt eller anaforisk pronomen; setningen lyder ikke **Þetta / Pat vas . . . eggþríð*. Mot begge oversettelser må innvendes at de behandler tekstens *ein* som ubestemt artikkel. Det kan ikke være riktig, for ordet er tydelig betont og

bærer også stavrimet; det må derfor være tallordet *ein* brukt i fremhevende betydning (sml. Heusler 1967 § 411 anm. 2 om ubestemt artikkel i norrønt). Setningen er derfor å sammenligne med de to foregående belegg. I prosaisk stil ville den lyde: *Vas ein egghrið, sús Engla minnir*, og dette kunne også vært uttrykt i én setning: *ein egghrið minnir Engla* "én kamp minnes anglerne". En rent formell analyse tyder altså på at vi her har enda et eksempel på utbrytning av samme type som i §§ 4 og 5.

6.2 Stemmer så dette med konteksten? Viser vers 15 anaforisk tilbake på det eller de foregående vers (sml. Kocks oversettelse), eller handler det om noe nytt?

De foregående strofer handler om forskjellige krigstog som jarlen Þórfinnr Sigurðarson foretok. Strofe 6–8 beskriver slaget ved Dyrnes mot skottekongen Karl i 1034; strofe 9–11 gjelder kampen ved Torfnes samme år og den følgende herjing av Skottland. Vers 12 handler om slaget ved Vatzfjórðr i 1036, og vers 13–14 om jarlens senere krigstog (1036–42), da han kom med sin flåte og herjet flere steder. Strofe 14 lyder (i Kocks redaksjon):

*Ýmisst vann sá unnar,
írsk fell drótt, þá's sótti,
Baldr, eða brezkar aldir;
brá eldr Skota veldi.* Arn 5,14

Kock oversetter *ýmisst* med "mycket" (NN § 831), og det er ikke dekkende; Finnur Jónssons oversettelse "snart dette, saa hint" er bedre. Strofen betyr vel derfor:

"Denne 'bølgens Balder' (sjøkriger) utførte snart dette, så hint; når han angrep, falt den irske skare, eller de britiske menn; ilden ødet skottes land."

At jarlen *ýmisst vann*, og at dels *írar*, dels *bretar* (fra Wales) falt, og at ilden ødet *skottes land*, viser at det her er tale om forskjellige trefninger. Mot denne bakgrunn må vi så lese strofe 15, som omtaler et slag mot *angler*, sør for Man (*fyr Mqn sunnan*), dit jarlen kom med en uvanlig stor hær:

"En kamp var det *angler* vil minnes;
aldri mere vil en fornem
ringspreder komme dit
med større krigerskare."

Så fortsetter resten av vers 15 og vers 16–18 med en praktfull skildring av nettopp dette slaget og av jarlens seier.

Vi kan dermed fastslå at vers 15 både etter form og kontekst fremhever ett stort slag som ikke har vært omtalt før i dette diktet, nemlig slaget sør for Man mot anglerne. Rent språklig skjer denne fremhevelse ved bruk av det betonte tallordet *ein* og ved utbrytning av setningsleddet *ein* ... *egghrið*.

6.3 Da dette diktet er en *erfidrápa* etter Þórfinnr jarl Sigurðarson, som døde i 1064, kan det tidfestes nokså nøyte til året 1065 (sml. Jónsson 1920–24 I:610).

7. Grammatisk analyse av de norrøne belegg. Første del

7.1 Dermed har vi funnet seks belegg på “utbrytning” i eldre norrøn diktning. De representerer alle en eldre type enn den man finner i senere språk, i og med at hovedsetningen (evt. oversetningen) ikke inneholder noe trykklett pronominalt ord av typen nisl. *það*, dansk *det* : *der*, eng. *it* : *there*, men bare består av verbet *es/vas* pluss fokusleddet:

1. *vas* [*Þorsteinn*], *es* ... Grett 1,2
2. (*at*) *þeir sé*, *es* ... HH II, 11
3. *sú's ein*, *Maktildr*, *es* ... Mberf 3
4. *eitt es sverð*, *þats* ... Hfr lv. 11
5. *eitt es mál*, *þats* ... Sigv 11,14
6. *ein vas* ... *egghrið*, *sús* ... Arn 5,15

7.2 Formelt faller disse beleggene i to grupper, idet de tre første har den relative partikkel *es* som innledningsord i relativsetningen, mens de tre siste bruker det relative pronomener *sás* (ntr. *þats*, fem. *sús*). Dette går sammen med en dypereleggende semantisk forskjell. Språk som dansk og engelsk, som idag skiller mellom *det er-* og *der er-*konstruksjoner (eng. *it is-* og *there is-*konstruksjoner), vil måtte oversette de tre første beleggene med *det er-/it is-*, de tre siste med *der er-/there is-*konstruksjoner, sml. engelsk *it was Torstein, who saved me : there was one battle, which the Angles shall remember*.

Dette henger sammen med at verbet *es/vas* i beleggene 4–6 ikke står som ren kopula men som såkalt eksistensverb, som til en viss grad kan varieres med andre fullverb, sml. Finnur Jónssons oversettelse av Arn 5,15 med “Der stod en kamp”, og tilsvarende kunne man si: “Der findes eet sværd, som ...”, “Der foreligger een sag, som ...”.

Samtidig må det fremheves at de to typene vi skiller på denne måten, har viktige trekk felles. (1) Begge stiller ett bestemt ord i fokus ved å plassere det i en egen hovedsetning med predikatet *er/var*, fulgt av en relativsetning,

(2) begge fremtrer derved som et alternativ til en uttrykksmåte med én enkel hovedsetning, og endelig: (3) i moderne norsk er det ingen formell (morfolo-gisk) forskjell mellom de to setningstypene, idet begge krever det trykksvake pronomet *det*.

I denne avhandling bruker jeg derfor betegnelsen *utbrytning* om begge disse typene, til tross for at det har vært vanlig å reservere denne betegnelsen for *it is*-konstruksjoner.

7.3 Bare ved en dyperegående analyse kan man påvise forskjeller mellom disse to subtype i norsk, idet verbet *være* som nevnt kan varieres med andre fullverb i den ene gruppen, men ikke i den andre. Dette henger igjen sammen med arten av det ledd som er stilt i fokus. Er dette et personnavn, et substantivisk pronomen eller et substantiv i bestemt form, kan verbet *være* ikke varieres med andre verb (og da bruker dansk og engelsk *det er/lit is*-konstruksjoner); står substantivet i ubestemt form, kan verbet *være* oftest variere med andre verb (og da krever dansk og engelsk konstruksjoner med *der/there*; men sml. nedenfor § 10.2, type 5b). – Når et slikt indefinit ledd får en attributiv tilføyelse av typen ‘én bestemt’ (som i de norrøne eksemplene 4–6 med *eitt, ein*), blir den kategoriale forskjell mellom de to gruppene noe uklar, og det er derfor ikke tilfeldig at Finnur Jónsson i ett tilfelle bruker *det* for *der* (Sigv 11,14, se ovenfor § 5).

7.4 Man kan spørre hvor relevant det egentlig er å tolke en forskjell som vi kjenner fra nyere språk, inn i et eldre norrønt materiale. Det som gjør dette berettiget, er bl.a. at de to subtype i norrøn tid har forskjellig relativt innledningsord og skiller mellom *es* og *sás*. Det tyder på at det også den gang var en betydningsforskjell mellom dem.

7.5 Med støtte i nyere *der er-/there is*-konstruksjoner kan vi da hevde at fokusleddet i de norrøne beleggene 4–6 er å anse som subjekt i setningen og at den følgende relativsetning er underordnet dette ledd, altså har fokusleddet som korrelat (“ett sverd, som . . . , én sak, som . . . , ett slag, som . . .”). Den gamle måten å markere denne nære forbindelse mellom fokusledd og relativsetning, har da vært å bruke det sammensatte relativpronomet *sás* (*sús, þats*) som “forbinder”.

7.6 Denne analyse kan ikke gjøres gjeldende for beleggene 1–3, der *es/vas* ikke kan varieres med fullverb. Her er verbet *es/vas* åpenbart å anse som ren kopula. Det trykklette pronomet som er kommet til i slike setninger i senere tid (nyisl. *það*, no., da. *det*, eng. *it*, tysk *es*), har det vært vanskelig å tildele en bestemt grammatisk funksjon (sml. Lundeby 1967:7 f. og forskningsrefe-ratet hos Dyhr 1978:136–140). De tre skalde- og edda-beleggene burde

forsåvidt være noe enklere å analysere, i og med at det er ett ledd mindre å ta stilling til. Det eneste som i første omgang synes klart, er likevel bare at fokusleddet ikke kan være korrelat for relativsetningen – det ville gi toledde setninger av typen **“Torstein, som hjalp meg, var”*, med absolutt bruk av verbet *es/vas* (= ‘fantes, levde, eksisterte?’). En slik analyse passer overhodet ikke med betydningsforholdene i de overleverte setningene.

Eneste utvei er da å anta at relativsetningen fungerer *substantivisk* (sml. med nominalisering: *“Torstein var hjelperen, redningsmannen”*). Derav må vi igjen slutte at fokusleddet og relativsetningen er henholdsvis subjekt og (substantivisk) subjektspredikativ – eller omvendt: I første omgang er det vanskelig å finne sikre holdepunkter for å avgjøre hva som er hva (nærmere § 9.2).

8. *Relativsetninger uten korrelat*

De fleste såkalte relativsetninger er attributive (adjektiviske) av natur og krever et korrelat i den overordnede setningen; de er da underordnet dette korrelat og beskriver det nærmere. Men det fins også relativsetninger som fungerer substantivisk. Det er vel kjent at tysk har en såkalt indefinitt type relativsetninger som alltid fungerer substantivisk; den innledes med *wer/was* (< mht. *swer/swaz* < ght. *sō wer/waz sō*) og kan illustreres med eksempler som *Wer das behauptet, ist ein Lügner; wer das zuerst bemerkte, war meine Tochter* osv. (ght. eksempler gir Dal 1962:201).

Men også relativsetninger innledet med pronomener av demonstrativstammen kan synkront sett stå uten korrelat i de gammelgermanske språk og dermed fungere substantivisk, svært ofte nettopp som subjekt i helsetningen, sml. gotisk *saei galaubeiþ du mis aih libain aiweinon* Joh 6,47 *“den som tror på meg, eier det evige liv”*, *frauja, sai, þanei frijos siuks ist* Joh 11,3 *“Herre, se, den du elsker er sjuk.”* Eksemplene er tallrike, og *saei* opptrer alltid som ett ord og tilhører relativsetningen, som påpekt av Streitberg 1920 § 347. Videre er å merke at dette *saei* ofte står i indefinitt betydning (Joh 6,47 ‘den som’ = ‘enhver som’), men det kan også ha en spesifikk, individualiserende referanse (Joh 11,3 ‘den (som)’ = ‘han som’, nemlig ‘Lasarus’).

Typiske gammelhøytyske eksempler er: *Thō quāmun ōstana in thaz lant, thie irkantun sunnun fart* Otfr I 17,9 *“Da kom østfra til landet de som (noen som) kjente solens gang”*; *Ther furist ist alles guates sih druabta thō thes muates* Otfr III 24,57 *“Han som er fremst av alt godt ble da bedrøvet i sitt sinn”* (lignende Otfr I 4,54, 18,27, II 12,81, 13,21, 16,12, 21,43 osv.). Typen er også vanlig i middelhøytysk, sml. *dō starp, als ich ez las, der dō ze Rome bābest was* Greg 3143–44 *“da døde, etter hva jeg har lest, han som da var pave i Rom”*, og finnes i rester også senere.

Fra gammelsaksisk kan anføres: *Nu uuirdid sniumo herod cuman mid craftu the mi farcopot habad* Hel 4805–06 M *“nå vil (han) straks komme hit*

med en hærstyrke han som har solgt (forrådt) meg”; *do that thu duan scalt* Hel 4618 M “gjør det du skal gjøre” (flere belegg Sehrt 1925:582).

I gammelengelsk fins lignende eksempler: *scōp him Heort naman / sē þē his wordes geweald / wīde hæfde* Beow 79 (i moderne norsk må vi helst bytte om på rekkefølgen av setningene:) “Han som vidt omkring hersket ved sitt ord, ga den (salen) navnet Heort”; *heold hyne syðþan / fyrr ond fæstor / sē þæm fēonde ætwand* Beow 143 “Den som (hver den som) hadde unnsuppet fienden, holdt seg siden lenger borte og mer i sikkerhet”. Som i gotisk kan relativpronomenet både brukes i definitiv (Beow 79) og i indefinitiv (Beow 143) betydning.

Av norrøne belegg er det en stor mengde, f.eks. *Ár skal rísa, sá er á yrkendr fá* Hávm 59,2 “Den som har få arbeidsfolk, bør stå tidlig opp”; *Laug skal gera þeim er liðnir ero* Sigrdr 34 “Bad skal en lage til for dem som er gått bort”; *Hversu es fégjafall / þeim es fold verja / . . . ógnflýtir* Harkv 15,2 “Hvor gavmild er krigeren mot dem som verger (hans) jord?”; *Hversu es fengit / þeims í folk vaða, / vígþjófum verum?* Harkv 20,4 “Hvordan er det fatt med dem som går i kampen, med de stridsdjerve menn?” (hvor siste linje ikke er å anse som etterstilt korrelat for relativsetningen, men som apposisjon); lignende *barðisk vel, sás varði, víkingr, Dana ríki* Eg 7,8. Også her brukes relativpronomenet ofte indefinitiv (Hávm 59,2), men det kan også ha en spesifikk personreferanse (Eg 7,8).

Det er derfor riktig som E. A. Kock skriver (NN §3277 A): “En relativsats inledd med en forbindelse av typen *sá es* kræver icke något korrelat.” Det er mulig at *sá* en gang har vært korrelat for relativpartikkelen *er/es* og har tilhørt hovedsetningen; men rytmisk hører *sá es/sás* i norrøn tid til relativsetningen, slik at denne synkront sett ikke har noe korrelat. Den fungerer derfor substantivisk i eksemplene ovenfor og i en lang rekke eksempler av samme slag, sml. ovenfor om *saei* i gotisk og *sē þē* i gammelengelsk. (Det som her er sagt, gjelder overflatestrukturen; det er bare den det kommer an på her.)

9. Grammatisk analyse av de norrøne belegg. Annen del

9.1 På denne bakgrunn må det kunne aksepteres at vi i de tre utbrytningsperiodene 1–3 (§7.1) har en relativsetning i substantivisk funksjon, der relativpronomenet samtidig har en spesifikk personreferanse. Derimot kan man stusse over at relativsetningen innledes med partikkelen *es/er* alene.

Når partikkelen *es/er* står alene som innledning til en relativsetning, har den som regel et korrelat i setningen foran i form av et personnavn, et substantiv eller et substantivisk pronomen, sml. *Halfdanr, es á Holti bjó* Yt 32 “Halvdan, som . . .”, *vegr, es vætki trøðr* Hávm 119 “den vei som ingen går på”, *Era sá nú hýrr, es ór holti ferr* “Ikke er den nå blid, som kommer ut av skogen”.

En relativpartikkel *es/er* uten korrelat i setningen foran (eller etter, som ikke sjelden i poesi) finner man bare i få tilfelle:

A Etter en hovedsetning med verbet *heita*, sml. *Loðinn heitir er þik skal eiga* HHj 25 “Loden heter den som (han som) skal eie deg”, *Skinfaxi heitir / er inn skíra dregr / dag um dróttmøgu* Vafþr 12 “Skinnfakse heter den som (han som) drar den lyse dagen fram foran menneskenes sønner” (lignende Vafþr 14, Grímn 6 og 22); *Hræsvelgr heitir / er sitr á himins enda, / jötnun í arnar ham* Vafþr 37 “Hræsvelg heter den som (han som) sitter ved himmelenes ende, en jotun i ørneham” (siste linje må tas som apposisjon og ikke som etterstilt korrelat til relativsetningen).

Ved siden av denne type (A1): *X heitir, er . . .* fins det en annen type (A2): *X heitir, hann er / stendr . . .*, sml. *Mundilfari heitir, hann er Mána faðir* Vafþr 23 (lignende Vafþr 25, 27, Grímn 38); *Svalinn heitir, hann stendr sólo fyr, skjöldr skínanda goði* Grímn 38 “Svalin heter (en, han), han står foran sola, som et skjold foran den skinnende gud.” Her har vi to hovedsetninger, og den første er uten uttrykt subjekt. Dette kan man kanskje forklare slik at subjektet i *heitir*-setningen er utelatt, fordi det kan underforståes fra konteksten foran (men det er usikkert; det kan også være rester av en egen eldre type). E. A. Kock vil visstnok gjøre denne forklaring gjeldende også for type A1 (sml. NN § 3277 B), men i så fall blir relativsetningen der av en merkelig type: underordnet et korrelat som ikke er språklig uttrykt. En slik analyse er det vanskelig å godta. Og om man nå tenker seg at type A1 kanskje er oppstått på denne måten, altså ved at et tidligere uttrykt subjekt er sløyfet, så må man vel anta at hele konstruksjonen ved bortfallet måtte bli omstrukturert, slik at relativsetningen synkront blir å forklare som en substantivisk setning, slik det ovenfor er gjort. Det er likevel mer trolig at type A1 er en gammel og stivnet konstruksjon, bevart i edda-diktningen, mens skaldene brukte den gjengse konstruksjon med et sammensatt relativpronomen, sml. *Ulfheðnar heita / þeir í orrostu / blóðgar randir bera* Harkv 21.

B Etter en hovedsetning (oversetning) med verbet *vera*, slik det fremgår av belegg 1–3 (§ 7.1):

1. *Vas [Þorsteinn], es . . . mér [Heljar] varnaði* Grett 1,2
2. *at þeir sé, es . . . sefa hefndum* HH II, 11
3. *sú's ein . . . (= es sú ein . . .), Maktildr, . . ., es mér meinar . . . leik ok teiti* Mberf 3.

C Etter enkelte andre hovedsetninger som ikke har noe uttrykt subjekt, sml. *slógusk und sessþiljur, es sárir óru* Harkv 10 “(de) kastet seg under sæte-tiljene de som var såret” (Skj I B:23: “de, som var sårede”). E. A. Kock

hevder (NN § 3277 C) at *es/er* i alle slike tilfelle er tidskonjunksjon, og slik kan skaldesetningen også tolkes: “de kastade sig under roddarbänkarna, när de voro sårade.” Men det er i hvert fall ett edda-belegg som ikke kan forklares på den måten: *Lifna munda ek nú kjósa, er liðnir ero, ok knætta ek þér þó í faðmi felaz* HH II, 29 “levende ville jeg nå ønske dem som er gått bort, hvis jeg likevel kunne hvile i din favn.” Dette synes derfor å være rester av en eldre type, som er bedre bevart etter *heita* og *vera*. Heusler 1967 § 484 omtaler dette som “absolutt bruk” av relativpartikkelen *es/er* og gir eksemplet *þá mæltu, er þar vóro* “da sprachen, die da waren”, men uten å angi beleggsted.

9.2 Da substantiviske relativsetninger innledet med *es/er* særlig forekommer etter hovedsetninger med verbene *heita* og *vera*, er det naturlig å stille disse to typene opp mot hverandre og drøfte deres grammatiske struktur. For å lette sammenligningen kan vi da – på basis av beleggene ovenfor – stille opp typesetninger med færrest mulige irrelevante variasjoner:

- I a *vas Þorsteinn, es mér halp* (*es* = nom., eks. B 1,3)
- b *vas Þorsteinn, es ek halp* (*es* = oblik kasus, eks. B 2)
- II a *heitir Þorsteinn, es mér halp* (*es* = nom., eks. A 1)
- *b *heitir Þorsteinn, es ek halp* (*es* = oblik kasus, ubelagt type)

Det er intet som tyder på at den grammatiske struktur skulle være forskjellig i disse to setningstypene. I *heitir*-typen er det uten videre klart at relativsetningen er subjekt og personnavnet subjektspredikativ (innenfor rammen av en helsetning). Følgelig må det synes naturlig å analysere *vera*-typen på samme måten: *Relativsetningen er subjekt i helsetningen og fokusleddet er subjektspredikativ.*

9.3 Da denne eldre type utbrytningssetninger senere ble utvidet med det trykklette pronomen *no. det* osv., er det teoretisk mulig og vel også sannsynlig at de samtidig ble omstrukturert. Derfor kan man ikke trekke sikre slutninger om den syntaktiske analyse av de eldre konstruksjoner fra de nyere konstruksjoner, eller omvendt. Hele spørsmålet om hvordan de moderne utbrytningskonstruksjoner best skal analyseres, lar jeg derfor ligge.

9.4 De to typer utbrytning vi har funnet i eldre norrønt (§ 7.2) skal således analyseres forskjellig rent syntaktisk, sml. § 7.5 og § 9.2. På den annen side må det ikke glemmes at de også har visse trekk felles. Den viktigste *funksjonelle* side ved alle typer utbrytning i moderne norsk er at formelen *det er X, (som)* tjener til å fremheve X-leddet innenfor helsetningen (§ 7.2). Ved sin analyse av setningen *det var den gutten som gjorde det* hevder Lundeby at

det er subjekt (etter en rent syntaktisk analyse), men føyer så til at “det bare er rent formelt, grammatisk, at vi kan regne *det* som subjekt; for tanken blir *gutten* det eneste subjekt i utbygningstida som helhet, like fullt som i den ubrutte setning ‘Den gutten der gjorde det’ ” (Lundeby 1967:7).

Mer generelt kan vi si at “for tanken” (d.e. funksjonelt) er fokusleddet subjekt, objekt, preposisjonale objekt eller adverbialledd i en enkel setning med samme predikat som i relativsetning, og det gjelder også eksistensielle setningar: *Det var Torstein som gjorde det* (subjekt: Torstein gjorde det), *det var Torstein vi møtte* (objekt: vi møtte Torstein), *det var Torstein vi lekte med* (preposisjonale objekt: vi lekte med Torstein), *det var igår/her det hendte* (adverbialledd: det hendte igår/her); *der er mange/noen/ingen som stoler på henne* (subjekt: mange/noen/ingen stoler på henne), *det er én ting de er opptatt av* (preposisjonale objekt: de er opptatt av én ting), osv. I denne henseende står alle disse setningar likt. Den stereotype setningsinnleiing *det er X, (som)* tjener i alle tilfelle til å fremheve X-leddet, og den forskjellige interne grammatiske analyse av delsetningene spiller mindre rolle for helsetningens uttrykkverdi.

Det må likevel tilføyes at i en annen henseende står disse utbygningssetningar ikke likt. Ved utbygning av *adverbialledd* brukes nemlig enten ingen setningsforbinder (se eksemplet ovenfor), eller konjunksjonen *at* (sml. § 10.2 type 5c), og aldri *som*. Ser man på moderne norske utbygningssetningar som et heile, står altså *som* og *at* i komplementær distribusjon, fordelt etter morfologiske kategorier. Bakgrunnen for dette er at de bisetningar som følger etter et utbrutt adverbialledd, historisk sett går tilbake på gamle *at*-setningar og ikke på relativsetningar (sml. § 10.2 type 5c og § 16.2 Anmerking). Utbygning av adverbialledd holdes derfor utenom den følgende undersøkelje, som er begrenset til typen (*det*) *er/var X + RS*.

Annen del: Utbygningssetningar i moderne norsk – deres systematiske innordning og egenart

10. Et typologisk skjema

10.1 Formalgrammatisk skiller ikke eldste norrønt mellom eksistensielle setningar og ekte utbygning (*there is-* og *it is-*konstruksjoner) på annen måte enn ved at de har forskjellige relative innleiingsord. Forøvrig har de den samme formelle oppbygning: *er/var X, som*. Moderne norsk har en tilsvarende formelt enhetlig konstruksjon *det er/var X, som*. Semantisk faller den i flere undergrupper, men det kan man bare fastslå ved en dyperegående analyse, der man tar hensyn til alle de relevante faktorer. I det følgende skal vi stille opp et typologisk skjema over *det er-*konstruksjoner og ta med alle typer, for kontrollens skyld også slike hvor *det* (og *dette*) står i klart anaforisk

funksjon. På den måten vil vi skaffe oss en fast begrepslig og terminologisk referanseramme som vi senere kan henvise til.

10.2 Vi kan da stille opp forskjellige typesetninger som vi nummererer og definerer fortløpende:

Type 1a Dette er Torstein (evt. *Torstein Hansen*). Presentasjonsformel, brukt når man høytidelig presenterer seg selv (i selskap, i telefonen) eller når man presenterer en annen person for en tredje person, eller når man presenterer en gjenstand (*Dette er mitt arbeidsværelse*). Grammatisk er dette en selvstendig, avsluttet setning med *dette* som subjekt og den eller det man presenterer, som subjektspredikativ.

Til denne hovedsetning kan det føyes en relativsetning, som da har subjektspredikativet som korrelat og er grammatisk unødvendig (*Dette er Torstein, som jeg har kjent i mange år*), hvis da ikke korrelatet har et attributt som gjør at vi venter en fortsettelse (*Dette er den mannen som skal vise oss rundt*). Setningen kan også ha form av et spørsmål: *Er dette den mannen, som . . .?*, eller (med annen ordstilling): *Hvem er dette, som oppfører seg slik?*

Type 1b Dét er Torstein; dét er mitt hus/vårt problem. Identifikasjons- eller presentasjonsformel, der *det* (betont) er subjekt og viser anaforisk tilbake på et element i konteksten foran eller viser kontekstuel-deiktisk til et tidligere ikke omtalt element i omgivelsene (evt. ledsaget av en pekende håndbevegelse; tysk *das*, eng. *that*). Som i type 1a kan det føyes til en relativsetning, som bare er nødvendig hvis korrelatet har et pronominalt attributt: *Dét er Torstein, som jeg har kjent i mange år; dét er den mannen som jeg har fortalt deg om; dét er det problemet vi strir mest med*.

Type 2 Det er Torstein. Identifikasjonsformel med et ubetont *det* som viser hen til konteksten foran (*Hvem er det som gråter? Svar: Det er Torstein. Ser du han som står der nede? Det er Torstein*). Eller *det* kan vise til hele situasjonen, brukt av en som banker på, ringer en opp e.l. (tysk *es*, eng. *it*). Setningen kan også ha form av et spørsmål: *Er det Torstein?* eller med annen ordstilling: *Hvem er det?*

Som utfyllende beskrivelse eller som svar på spørsmål kan vi få typen *det er X, som*, d.e. identifikasjonsformelen fulgt av en relativsetning: *Det er han som jeg nettopp fortalte deg om* (der predikativet alltid er korrelat for relativsetningen).

Type 3a Det var en gang en konge. Episk innledningsformel med et *det* som ikke viser anaforisk tilbake på noen foregående kontekst og fungerer som en

slags subjektsantyder; subjektet (*en konge*) er alltid et substantiv i ubestemt form. Setningen er grammatisk selvstendig og avsluttet, idet *var* fungerer som fullverb i betydningen ‘eksisterte, fantes (levde)’; men setningen inneholder gjerne et adverbielt tids- eller stedsledd (*en gang; her i nærheten* osv.).

Det følger ofte en relativsetning: *Det var en gang en konge som hadde tre døtre*, men relativsetningen kan byttes ut med en sidestilt hovedsetning (og *han hadde tre døtre*).

Type 3b Det er en bonde/noen bønder her i nærheten, som har lovt å hjelpe meg med dette (sml. og *han/de har lovt . . .*). Innledning til presentiske og preteritale situasjonsbeskrivelser, forøvrig som type 3a og med den samme mulighet for variasjon av verbet (*Det bor en bonde/noen bønder her i nærheten . . .*). Sml. type 5b.

Type 3a og 3b kan man kalle eksistenssetninger fulgt av en relativsetning, som alltid har X-leddet foran som korrelat. (De svarer til engelske setninger med *there* og danske med *der*.)

Type 4a Det er mange/noen/ingen som stoler på henne, evt. *som tenker slik, som vil bo her; det var ikke mange som trodde på den historien; det er bare noen få som kan svare på dette*. Her er *det* ikke-anaforisk, og *er/var* kan parafraseres med *fins/fantes*; således er også dette en type eksistenssetninger. Forskjellen fra foregående type er at hovedsetningen ikke kan stå alene (forutsatt at *det* er ikke-anaforisk), og det kommer av at subjektet er et indefinitt pronomen, slik at hovedsetningen ikke får noe akseptabelt egeninnhold. Relativsetningen er av den grunn ventet og gir en semantisk nødvendig, nærmere bestemmelse av subjektet i hovedsetningen (korrelatet). Samtidig ser man at innholdet i helsetningen også kan uttrykkes i én enkel setning: *Mange/Ingen stoler på henne, vil bo her* osv. I forhold til denne enkle setningen tjener den sammensatte setningen *det er X, som* til å fremheve X-leddet (§ 9.4). (Likevel pleier man ikke å kalle dette utbrytning eller “sætningskløvning” (cleft sentence), vel fordi man orienterer seg ut fra engelsk (og dansk), som her ikke bruker setninger med *it* (dansk *det*), men med *there* (dansk *der*.)

Type 4b Det er mange mennesker/ingen bønder som stoler på henne; det var (bare) ett vitnelén nabo som hadde sett noe mistenkelig. Her har X-leddet et indefinitt pronomen eller et tallord som attributt, og hvis hovedsetningen samtidig er uten noen (uttrykt eller underforstått) steds- eller tidsbestemmelse (sml. type 3b), får den ikke noe akseptabelt egeninnhold og kan ikke stå alene, og da blir relativsetningen ventet og nødvendig. Forøvrig som type 4a.

Type 5a Det er Torstein/han/broren min som har gjort det; det var Torstein som hjalp meg, evt. (uten som) det er Torstein jeg tenker på, det var Torstein du så osv. Setningene er bygd opp over mønstret *det er/var X, (som)*, der *det* er ikke-anaforisk og *X* er et navn, et substantivisk pronomen eller et substantiv i bestemt form. Dette er det man kunne kalle ekte utbrytning, svarende til engelske setninger med *it is*. I stedet for den sammensatte periode kan man bruke en enkel setning som *Torstein/han/broren min har gjort det, hjalp meg osv.*; i forhold til den tjener *det er X*-perioden til å fremheve *X*-leddet; andre viktige semantiske kjennetegn er det redegjort for ovenfor § 1.4.2. Her er relativsetningen en absolutt nødvendig del av helsetningen; hovedsetningen kunne ikke stå alene (forutsatt at *det* er ikke-anaforisk); verbet *er/var* står som kopula og kan ikke byttes ut med andre verb. – Uttrykket kan også ha form av et spørsmål: *Er det Torstein som har gjort det?* osv.

Type 5b Det er en bonde (: ikke en bymann) som har fortalt meg dette. Her står *X*-leddet i ubestemt form, og setningen fremhever at *X*-leddet tilhører en bestemt kategori av personer eller ting (i motsetning til personer eller ting av en annen kategori), mens *det* i den liktlydende type 3b mer er tale om enkeltindivider. Her i type 5b er relativsetningen en absolutt nødvendig del av utsagnet (i motsetning til i type 3b), og også semantisk har den de samme kjennetegn som type 5a.

(*Type 5c Det var her/da/slik det hendte, jeg møtte henne; det er her jeg bor.* Her står et steds-, tids- eller måtesadverb på *X*-plassen (evt. et tilsvarende komplement) og er for så vidt brutt ut på samme måte som i type 5a og 5b, sml. den enkle setning *Her/Da/Slik hendte det*. Det er mulig man fra et synkront synspunkt kunne definere annen del av denne utbrytningsperioden som en relativsetning, sml. ovenfor § 9.4, siste avsnitt om den komplementære distribusjon av *som* og *at*. Men historisk sett er ikke dette noen relativsetning, og i den utstrekning en setningsforbinder kan komme inn, må det fremdeles bli *at* og ikke *som*, sml. *Det var her på Frognersetra at vi møttes første gang*. Type 5c er således en subtype som først sekundært har fått en ytre likhet med type 5a og 5b, nemlig ved bortfall av setningsforbinderen overalt hvor den ikke står som subjekt i bisetningen.)

(I norrønt bruktes her alltid en *at*-setning, sml. *Ár var þatz Sigurðr sótti Gjúka* Sigs 1; lignende *Guðr I, 1; síðan vas, þatz suðr með láði / siklingr ýtti flota miklum* Arn 2,9 “siden var det at fyrsten førte en stor flåte sørover langs landet”. Også i andre germanske språk brukes her *at*-setninger, sml. Curme 1935 III:12, Dyhr 1978:47, 107 og nedenfor § 16.2 Anmerkning.)

Type 6a Hvem er det som har gjort dette/som bor her/som kan svare meg på

det? Hvem var det du snakket med? Hva var det som hendte? Hva er det du tenker på? Også dette må kalles utubrytning (sml. type 5a, spørsmål), men her står et spørrepronomen i fokus, og ordstillingen er av den grunn en annen enn i type 4–5, med *hvem/hva* på førsteplassen. Den enkle setning ville lyde: *Hvem har gjort dette? Hva tenker du på?* osv. Det er tvilsomt om utubrytningskonstruksjonen fremhever *hvem/hva*-leddet noe sterkere enn den enkle spørresetning gjør. Typen er helt kurant i norsk idag, og på vei til å bli grammatikalisert. (Annerledes i tysk, der den er mulig, men lite brukt, sml. Dyhr 1978:52. Om moderne engelsk se Curme 1931:188 f.)

(Type 6b *Hvor er det du bor? Når var det det hendte? Hvordan er det du snakker/du oppfører deg!* (bebreidende), osv. Her er et spørreadverb utskilt i en egen setning (sml. *Hvor bor du? Når hendte det?*). I det ytre skiller typen seg ellers ikke fra 6a, men historisk sett er ikke siste del av perioden noen relativsetning, for i den utstrekning en setningsforbinder kan komme inn, må det bli *at* og ikke *som*: *Når var det at dette skulle ha hendt?* Denne type utubrytning har altså et annet opphav enn type 6a, sml. type 5c.)

10.3 Som “pseudo-utubrytning” betegner man konstruksjoner av typen *Den som hjalp meg, (det) var Torstein; den som har fortalt meg dette, er en gammel fisker*. Den kan betraktes som en omstilling av type 5a og 5b, idet rekkefølgen av setningene er byttet om. Også setninger av type 2 kan en sjelden gang omstilles på denne måten. De to typene kaller vi henholdsvis B5 og B2.

10.4 Ved den semantiske beskrivelse av en setning som *Det var Torstein som hjalp meg* (type 5a, med inversjon: *Torstein var det som hjalp meg*), har man gjerne sammenlignet med den tilsvarende ubrutte setning (*Torstein hjalp meg*) og fremhevet de trekk som særmerker utubrytningskonstruksjonen: at den ikke bare fremhever X-leddet (*Torstein*), men også har en “eksklusivt identifiserende” funksjon (“det var X, og ikke Y, som . . .”), samtidig som den presupponerer at utsagnet i relativsetningen har sannhetsverdi og er kjent fra før, sml. § 1.4.2.

Men man kan også sammenligne med en annen konstruksjon: *Torstein var den som hjalp meg*, av strukturen *X er/var den som . . .* Den inneholder ikke noe trykklett pronomen *det* og skal derfor kalles type 0.

Et utsagn av denne art har andre logiske implikasjoner enn utubrytningskonstruksjonen. Den presupponerer (1) at det var én person som utførte relativsetningens handling (her: *som hjalp meg*), og utsier (2) at X (her: *Torstein*) var denne person, dvs. at denne person identifiseres som X (*Torstein*). Som i utubrytningskonstruksjonen blir X-leddet sterkt fremhevet, og for så vidt er også dette en slags utubrytning, men den impliserer neppe noen

forestilling av typen *X*, og ikke *Y*. Derfor kan man kanskje si at en setning av type 0 gir den samme opplysning på en mindre polemisk måte.

Grammatisk er det en vesentlig forskjell mellom de to konstruksjonene. I type 0 må man oppfatte *X*-leddet (*Torstein*) som subjekt og relativsetningen som (substantivisk) predikativ innenfor rammen av en helsetning; alternativt kan man si at det påpekende pronomen *den* er predikativ i hovedsetningen og korrelat for relativsetningen. I eldre utbrytningskonstruksjoner av type 5 var det som nevnt omvendt: der fungerer relativsetningen som subjekt og *X*-leddet som predikativ (§ 9.2).

Type 0 kan også ha form av et spørsmål, helst med et spørrepronomen på første plass: *Hvem var han som (den som) hjalp meg?* Den blir da stående i motsetning til spørsmål av type 6: *Hvem var det som hjalp meg?*

Setninger av type 0 (*Torstein var den som hjalp meg*) kan også omstilles, slik at relativsetningen kommer først: *Den som hjalp meg, var Torstein*. Det er grunn til å merke seg at forskjellen mellom type 0 og type 5 da blir nøytralisert. (Det taler ikke til fordel for teorien om at type 5 er oppstått av type B5, en teori som er nevnt av Dyhr 1978:144.)

11. *De norske konstruksjonenes egenart*

11.0 Det er av interesse å sammenligne dette norske system av *det er*-konstruksjoner med det tilsvarende system av konstruksjoner i andre nyere germanske språk.

11.1 Engelsk skiller som kjent formelt mellom *it is*- og *there is*-konstruksjoner, d.e. mellom type 2 og 5 på den ene side og type 3 og 4 på den annen side. Det samme gjør frisisk, nederlandsk og dansk.

For nederlandsk kan dette belyses med noen eksempler fra Het Nieuwe Testament på *het*- og *er*-konstruksjoner i henholdsvis type 2, 5 og 3, 4:

(type 2): *Ge hebt Hem gezien; Hij is het, die met u spreekt* Joh 9,37; *Heer, wie is het? Jesus antwoordde: Hij is het, voor wien Ik het stuk brood sal indopen, en wien Ik het toereik* Joh 13,26;

(type 3): *Er was eens een rijk man, die in purper en fijn linnen gekleed ging, en, dag in dag uit, een weelderig leven genoot. Maar er was ook een bedelaar, Lazarus geheten, die zich bij diens voorportaal had neergelegd* Lc 16,19–20.

(type 4): *Er is niemand in uw familie, die deze naam heeft* Lc 1,61; *Verbiedt het hem niet; want er is niemand, die een wonder verricht in mijn Naam, en onmiddellijk daarop Mij kan honen* Mc 9,38; *want wijd is de poort en breed is de weg, die ten verdere leidt; en velen zijn er, die daardoor naar binnen gaan* Mt 7,13; *Hoe eng is de poort en hoe smal is de weg, die ten leven voert; en*

weinigen zijn er, die hem vinden Mt 7,14; Er is nog veel meer, wat Jesus gedaan heeft Joh 21,25; Er zijn zes dagen, waarop men moet werken Lc 13,14.

(type 5): *Wanneer Ik Mijzelf verheerlijk, dan is mijn heerlijkheid niets; mijn Vader is het, die Mij verheerlijkt Joh 8,54; De man ging nu aan de joden berichten, dat het Jesus was, die hem had genezen Joh 5,15; Wie mijn geboden heeft en ze onderhoudt, hij is het, die Mij liefheeft Joh 14,21.*

Frisisk har et lignende skille mellom *it-* og *der-* konstruksjoner, som man kan se av følgende eksempler (fra den frisiske Bibel 1947):

(type 2): *Jesus sei tsjin him : Dû hast him al sjoen; dy't mei dy sprekt, dy is it Joh 9,37.*

(type 3): *Der wie ris in ryk man, dy klaeide him yn poarper en fyn linnen, en alle dagen libbe er fleurich en yn weelde. En der wie in earm man, by namme Lazarus, dy lei foar syn poarte, ûnder 'e swolmen Lc 16,19–20.*

(type 4): *Der is gjinien fan jimme folk, dyt mei dy namme neamd wurdt Lc 1,61; En der binne jitte folle mear dingen, dy't Jezus dien hat Joh 21,25; Der binne seis dagen dat men arbeidzje moat Lc 13,14.*

(type 5): *As ik mysels forhearlikje, is it neat mei myn hearlikheit; mar it is myn Heit, dy't my forhearliket Joh 9,54; de minske gyng hinne en sei tsjin de Joaden, dat it Jezus wie, dy't him soun makke hie Joh 5,15; Dy't myn geboaden hat en har hâldt, dy is it, dy't my leavet Joh 14,21.*

11.2 Tysk bruker ett og samme formord *es* i alle typer, men det er likevel den forskjell at i type 2 og 5 kan *es* stå både på førsteplass og inne i setningen, mens det i type 3 og 4 bare kan stå på førsteplass. Det kan belyses med en del eksempler fra Grimms eventyr. Gang på gang støter man der på innledningen *Es war einmal ein König und eine Königin, die . . .* (Grimm nr. 9, s. 75), *Es war einmal ein wunderlicher Spielmann, der . . .* (nr. 8, s. 72), *Es war vor Zeiten ein König, der . . .* (nr. 57, s. 264), osv., altså med *es* på førsteplassen like foran verbet. Men når førsteplassen er besatt med et annet ord, faller dette *es* bort og opptrer heller ikke inne i setningen: *Vor Zeiten war ein Schneider, der . . .* (nr. 36, s. 180), *Vor Zeiten war ein König und eine Königin, die . . .* (nr. 50, s. 234), og likedan er det i andre eksistensialsetninger: *und in dem Walde unter einer alten Linde war ein Brunnen* (nr. 1, s. 39), *Nicht lange danach war wieder Not in allen Ecken* (nr. 15, s. 101) osv. For en tysker bør det derfor ikke være noe problem å skille mellom engelske *it-* og *there is-* konstruksjoner, siden han har det samme kategoriale skillet i

sitt eget språk, men uttrykt med andre språklige midler (distribusjonelt, sml. også § 16.2).

11.3 Likedan er det med formordet *það* i moderne islandsk, sml. (etter Blöndal s. 174, 530, 580, 666) med *það* på første plass: *það var einu sinni kerl og kerling í koti sínu* “der var engang . . .” (type 3), *það er svo margt í mörgu* “der er ikke saa lidt sandhed i meget af hvad der siges”, tilsvarende *það var fátt fólk í kirkjunni*, men uten *það* hvis første plassen er besatt: *hvergi var nokkur maður* “ingen steds var der nogen at se”, *er þess nokkur vón?* “Er der noget Haab om det?”, osv.

Dette systemet var utviklet allerede i seinmiddelalderens islandsk, som følgende belegg av type 3 viser: *þat var ein kona er fastaði við brauð ok vatn* Æv xxx, 1, *þat var einn maðr í Englandi . . . , er tók í sinn vanda at gjöra vinum sínum ok nágrönnnum gestaboð á hverjum jólum* Æv xxxiv, 1; men uten *þat*: *Í þersu sama þorpi var einn prestr* Æv vi, 4, *At einum tíma var einn ríkr maðr, hann . . .* Æv xxix, 1, osv.

11.4 Islandsk skiller seg imidlertid ut fra alle andre nyere germanske språk ved at det også skiller formelt mellom type 2 og 5. Dette har Thráinsson vist i en avhandling fra 1979. Han skiller der mellom det han kaller “*það*-relatives” og “*það*-clefts”, som svarer til det som ovenfor er kalt *det er*-konstruksjoner av type 2 og av type 5. For disse formulerer han den regel “that in *það*-clefts the case of the NP in focus position is determined by the content of the following relative clause, whereas an NP in the focus position of a *það*-relative invariably shows up in the nominative” (Thráinsson 1979:86). Eksempler på dette er bl.a.: (2) *það var Ólafur sem María sá* : (5) *það var Ólaf sem María sá*; (2) *það er Ólafur sem María saknar* : (5) *það er Ólafs sem María saknar*; (2) *það var stefnumótið sem ég gleymdi* : (5) *það var stefnumótinu sem ég gleymdi*. Står fokusleddet i plural, kommer forskjellen fram også i det finitte verbet, sml. (2) *það voru hestarnir sem María sá* : (5) *það var hestana sem María sá*; (2) *það eru þeir sem María saknar* : (5) *það er þeirra sem María saknar*.

Disse nyislandske konstruksjonene av type 5 må nødvendigvis være utviklet i nyere tid, men Thráinsson gir ingen opplysninger om hvor gamle de er eller om de er brukelige i alle deler av språksamfunnet og på alle stilnivåer.

11.5 Ser vi på de nyere germanske språk under ett, ser vi således at de på litt forskjellig vis skiller formelt mellom en del av de typer 2–5 som vi har stilt opp for norsk: delvis mellom type 2,5 og type 3,4, delvis (islandsk) også mellom type 2 og 5. Ingen skiller formelt mellom type 3 og 4 (men her er fokusleddene klart forskjellige). Norsk (og svensk) står i en særstilling blant de germanske språkene ved at det (de) ikke skiller formelt mellom noen av

typene 2–5: Her brukes alltid *det*, også inne i setningen. Bare ved en dypergående analyse kan vi her skille mellom de forskjellige subtypene av konstruksjonen *det er X, som*, slik det er vist ovenfor i § 10.2.

Tredje del: Utbrytning i andre gammelgermanske språk

12. *Utbrytningens alder – teoretiske overveielser*

12.1 Relativsetningen i den norrøne utbrytningsperioden av type 5 avviker i sin struktur fra hovedmassen av relativsetninger i norrønt. Det tyder på at typen ikke er helt ung. Hadde den nemlig vært nydannet på den tid den først møtes, omkring år 1100 (eller kanskje noe før?), skulle man ha ventet at den hadde rettet seg etter hovedmønstret for relativsetninger og fått det sammensatte relativpronomen *sás*. At så ikke er skjedd, tyder på at typen var konstituert på et tidligere språktrinn, da *es/er* var i vanlig bruk som innleder av substantiviske relativsetninger.

12.2 Kan teoretiske overveielser gi oss noen holdepunkter for å si hvor langt tilbake den norrøne typen av utbrytningskonstruksjoner kan tenkes å gå? Vi forestiller oss gjerne urgermansk som et språktrinn med et godt utbygd kasussystem, der det ikke gjaldt andre regler for ordstillingen enn at det finitte verb måtte stå på første, andre eller siste plass i setningen, mens de nominale ledd kunne plasseres fritt. I et slikt språk ville man kunne fremheve et hvilket som helst nominalt ledd ved å stille det på første plass i setningen. Men alt i urnordisk var det blitt mest vanlig å stille subjektet på førsteplassen (SVO, SOV, sml. Braunmüller 1982:125–144), og dermed mistet man muligheten for å fremheve subjektsleddet særskilt ved å stille det på førsteplassen. En nærliggende mulighet var da å gripe til utbrytning og plassere subjektsleddet i en egen setning, foran en relativsetning med de øvrige setningsleddene. Ut fra et slikt resonnement ligger det nær å anta at det i første omgang var *subjektet* i den enkle setning det var behov for å kunne fremheve på denne måten, og at utbrytningskonstruksjonen kanskje ble dannet nettopp for dette formål.

Et slikt teoretisk resonnement kan likevel ikke si oss noe sikkert om hvor gammel utbrytningskonstruksjonen er i våre språk. Det kan vi først gjøre oss opp en mening om når vi har undersøkt om det fins utbrytningskonstruksjoner i språk som gotisk (fra omkring 360–70) og eldre vestgermansk (fra det 9. årh. og utover).

13. *Gotiske belegg*

13.1 I Wulfilas gotiske bibel (ed. Streitberg 1965) finner man en del konstruksjoner av typen *ist/was X + RS* som kan sidestilles med type 3–6 i

norsk. Noen tydelige eksempler på dette anføres i det følgende in extenso; dertil angis stedene for de øvrige belegg jeg har funnet, slik at enhver lett kan finne frem til dem. For kontrollens skyld må også tilsvarende eksempler og beleggsteder for type 0, 1, 2 og B2, B5 føres opp.

For alle belegg har jeg kontrollert den tilsvarende greske tekst (Gr), Vulgatas latinske tekst (V), den tyske tekst (DB), den engelske tekst (KJV) og den norske tekst (NB). Det er nemlig av betydning for vurderingen av Wulfilas oversettelse å se hvor avhengig han er av den greske original, og det er også opplysende å se hvordan de samme tekststeder er oversatt til nyere germanske språk. Det viser hvilken grammatisk analyse oversetteren intuitivt har foretatt. I de fleste tilfelle har jeg likevel ikke funnet det nødvendig å føre opp hele dette materialet.

Type 0, spørsmål

Eks. 1. *ip̄ hvas ist sa, bi þanei ik hausja swaleik?* Lc 9,9, sml. NB “men hvem er denne, som jeg hører sådant om?”

Eks. 2: Joh 16,17.

Typen skiller seg formelt fra spørsmål av type 6.

Type 2

Eks. 3. *sa ist þammei ik ufdaupjands þana hlaif giba* Joh 13,26, sml. NB “Det er han som jeg gir det stykke jeg nu dyppe.”

Jesus har like før sagt at “en av eder skal forråde mig” (Joh 13,21). En av disiplene spør da: “Herre, hvem er det?” (v. 25), og på dette svarer Jesus som ovenfor. Pronometet *sa* tar altså opp et begrep fra konteksten foran og bestemmer det nærmere ved hjelp av en relativsetning; det tilføyde *det* (*it, es*) i nyere språk står klart anaforisk.

Eks. 4–5: Lc 7,27 og Joh 11,2.

Type 3

Eks. 6. *Manne sums was gabeigs, saei aihta fauragaggjan* Lc 16,1, sml. V *Homo quidam erat dives, qui habebat villicum*, KJV *There was a certain rich man, which had a steward*, NB “Der var en rik mann som hadde en husholder” (nyere utgaver: “Det var . . .”).

Eks. 7: Lc 16,19–20.

Type 4

Eks. 8. *ni mannahun auk ist saei taujip̄ maht in namin meinamma jah magi sprauto ubilwardjan mis* Mc 9,39, sml. KJV *for there is no man which shall*

do a miracle in my name, that can lightly speak evil of me, DB *Denn es ist niemand, der . . .* Den gotiske setningen utmerker seg ved en språkriktig veksel mellom indikativ og konjunktiv i de to relativsetningene.

Eks. 9: Lc 18,29–30 (*ni ainshun ist . . . , saei ni andnimai . . . libain aiweinon*, sml. KJV *There is no man . . . , who . . .*).

Type 5

Eks. 10. *jabai ik hauhja mik silban, so hauheins meina ni waihts ist; ist atta meins saei hauheip mik* Joh 8,54, sml. Gr *éstin ho patér mou ho doxázōn me* , V *est pater meus, qui glorificat me*, KJV *it is my Father that honoureth me*, NB “det er min Fader som ærer mig”.

Den gotiske tekst avviker fra den greske, idet det greske presens partisipp (*ho doxázōn me*) ikke er oversatt ordrett til **sa hauhjands mik* (sml. *Iudas sa galewjands ina* Mt 27,3), men er endret til en finitt verbalform i en egen relativsetning, som også i den latinske tekst. Dette tyder på at dette er en genuin gotisk uttrykksmåte.

Utsagnet impliserer at “det er min Fader (og ikke jeg selv) som opphøyer meg”, sml. setningen like foran. Dette er derfor et klart eksempel på type 5a.

Eks. 11. *Saei habaid anabusnins meinos jah fastaip þos, sa ist saei frijop mik* Joh 14,21, sml. V *Qui habet mandata mea, et servat ea: ille est, qui diligit me*, KJV *he it is that loveth me*.

Også her avviker latin og alle germanske språk fra gresk, som bruker en presens partisipp-konstruksjon.

Eks. 12: Lc 16,15 (skal antagelig analyseres likedan).

Type 6

Eks. 13. *hvas ist saei gaf þus þata waldufni?* Lc 20,2, sml. V *Quis est, qui dedit tibi hanc potestatem?*, NB “hvem er det som har gitt dig denne myndighet?”

Engelsk (KJV) har her en konstruksjon av type 0, mens tysk (DB) bruker en enkel spørresetning (*Wer hat dir die Macht gegeben?*). Norsk (nordisk) står i en særstilling blant germanske språk idag når det gjelder utbrytning av type 6.

Eks. 14–15: 2. Kor. 2,2 og Joh 13,24.

Eks. 16. *ip jainai ni froþun hva was, þatei rodida du im* Joh 10,6, sml. NB “men de skjønte ikke hvad det var han talte til dem.”

Type B2

Eks. 17. *jah gasahvt ina jah saei rodeiþ miþ þus, sa ist* Joh 9,37, sml. NB “Du har sett ham, og han som taler med deg, han er det.”

Jesus har gitt synet til en som er født blind og spør ham senere: “Tror du på Guds sønn?” Han svarer: “Hvem er han da, Herre . . .?” På dette svarer Jesus som ovenfor. Pronomenet *sa* henviser altså til en størrelse fra konteksten foran (sml. også *ina*). De nyere språks *det* (*it, es*) har således klar anaforisk funksjon.

Eks. 18: Mc 6,16.

Type B5

Eks. 19. *akei ni mik silban ussokja. . . ip saei ussokeiþ mik, frauja ist* 1. Kor. 4,3-4, sml. NB “ja, jeg dømmer mig ikke engang selv; . . . men den som dømmer mig, er Herren.”

Her fremheves det sterkt at det ikke er mennesker, og heller ikke han selv, men Herren som dømmer ham, og det belyser denne konstruksjons “eksklusivt identifiserende” funksjon (sml. § 1.4.2).

13.2 Sammenfattende kan vi da si om de gotiske belegg av type 2-5 at de for en morfosyntaktisk, grammatisk-strukturell betraktning synes å utgjøre én type, sml.:

2. *sa ist, þammei ik þana hlaif giba* (eks. 3)
3. *manne sums was gabeigs, saei aihta fauragaggjan* (eks. 6)
4. *ni ainshun ist, saei ni andnimai libain aiweinon* (eks. 9)
5. *ist atta meins saei hauheiþ mik* (eks. 10).

Disse kan alle bringes på formelen *ist/was X, saei (þammei) + predikat*, eller enda kortere: *ist/was X + RS*.

Syntaktisk og semantisk er det likevel store forskjeller mellom disse setningene innbyrdes:

a Relativsetningen har X-leddet som korrelat i type 3 og 4. I type 2 og 5 derimot fungerer relativsetningen som et substantivisk ledd i en helsetning, i type 2 slik at X-leddet og relativsetningen er henholdsvis subjekt og (substantivisk) predikativ, i type 5 omvendt.

b Verbet *ist/was* er i type 3 og 4 et fullverb, et såkalt eksistensverb, og kan parafraseres med ‘finnes, eksisterer’, mens det i type 2 og 5 fungerer som kopula.

c I type 3 og 4 innføres det med X-leddet et nytt begrep, uten referanse til konteksten foran (i type 3 et substantiv, i type 4 et indefinitt pronomen). I type 2 derimot tar X-leddet opp et begrep fra konteksten foran eller refere-

rer til et ledd der. Det kan også X-leddet i type 5 gjøre. Forskjellen mellom type 2 og type 5 blir da rent semantisk bl.a. den at i type 2 blir X-leddet identifisert ved hjelp av relativsetningen, mens det i type 5 omvendt er et setningsledd i relativsetningen (ofte subjektet) som blir identifisert ved hjelp av X-leddet i hovedsetningen. Om andre semantiske særtrekk ved type 5 se § 1.4.2.

d I type 3 er hovedsetningen semantisk sett avsluttet og fullstendig og kan stå alene, og relativsetningen kan omgjøres til en sidestilt hovedsetning. Dette gjelder ikke for type 4, der hovedsetningen (på grunn av leddet X) er for innholdsfattig til å kunne fungere som et selvstendig utsagn.

På grunn av disse dypereleggende forskjeller faller den tilsynelatende enhetlige type got. *ist/was X + RS* i de forskjellige undergruppene 2–5. I latin (Vulgata) er det likedan. I gresk derimot finner man bare type 2–4, for til den gotiske type 5 svarer det i vårt materiale alltid en hovedsetning av strukturen *estin X + presens partisipp* (der det substantivisk brukte partisipp fungerer som subjekt).

Som en egen type i det eldre språk må vi stille opp setninger med et spørrepronomen *hvem, hva* på X-plassen:

6. *hvas ist, saei gaf þus þata waldufni?* (eks. 13)
hva was, þatei rodida du im? (eks. 16).

Dette ser ut til å være en enhetlig type også syntaktisk. Den fins også i latin (*quis est, qui . . .*), ja til og med i gresk, som riktignok bruker et presens partisipp i subjektsfunksjon (eks. 13, 14; sml. også Joh 4,10 og 21,20), men ellers en utbrytningskonstruksjon med en relativsetning (eks. 15, 16; sml. også Mt 12,11).

Som en siste type stiller vi opp konstruksjoner der relativsetningen kommer foran hovedsetningen. Har de ellers de samme kjennetegn som type 5, får vi såkalt “pseudoutbrytning”:

- B5 *saei ussokeiþ mik, frauja ist* (eks. 19).

For kontrollens skyld har vi også tatt med setninger av denne struktur som forøvrig svarer til type 2:

- B2 *saei rodeiþ miþ þus, sa ist* (eks. 17).

Vi kan dermed fastslå at de forskjellige subtypene 2–6 som vi har stilt opp for moderne norsk på grunnlag av konstruksjonen *det er X som*, gjenfinnes i gotisk i en litt annen form, som funksjonelle og semantiske ekvivalenter uten

noe trykksvakt pronominalt element av typen norsk *det*, engelsk *it* eller *there*. Innenfor det germanske språkområdet møter vi altså de forskjellige undergruppene i en eldre og en yngre form, henholdsvis uten og med et pronominalt element. Det kan ikke være tvil om at det her er en ubrutt kontinuitet, slik at hver av de yngre undergruppene er utviklet av den tilsvarende eldre undergruppen. Når vi skal søke det historiske opphav til den norske utbrytningskonstruksjonen *Det er Torstein som har gjort det*, må vi altså ikke søke dette i en av de andre subgruppene (sml. Lundeby 1967:3 f., 1976:287–91), men i den tilsvarende eldre subgruppen.

Det nærmestliggende historiske spørsmål blir derfor når, hvor og hvordan denne omdannelse til en yngre type fant sted. Kanskje kan en nærmere undersøkelse av det vestgermanske materialet kaste noe lys over dette spørsmålet.

14. *Gammelhøytyske belegg – Tatian*

14.1 Tatians latinske “evangelieharmonii” ble oversatt til gammelhøytysk omkring 830. Oversettelsen er sterkt bundet av den latinske teksten og følger stort sett denne ord for ord, slik at oversettelsen bare med stor forsiktighet kan brukes som dokumentasjon av tysk syntaks.

Type 0

Eks. 20. *Maria uuas thi u da salbota trohtin mit salbun* Tat 135,1 (Joh 11,2), sml. *V Maria autem erat, quae unxit Dominum unguento.*

Dette er antagelig en variant av type 0 (*thiu da = thi u, thi u da*): “Maria var hun/den som salvet Herren . . .”.

Eks. 21–23: Tat 14,7 (Joh 1,33), Tat 84,9 (Mt 15,20), Tat 88,13 (Joh 5,39).

Eks. 24. *uuer ist ther ther dih slehit?* Tat 192,2 (Lc 22,64), sml. *V quis est qui (v.l. quis est iste qui) te percussit?* Den ght. oversettelsen avviker ved å bruke presens i relativsetningen.

Eks. 25–26: Tat 79,12 (Lc 9,9), Tat 174,2 (Joh 16,18).

Type 1

Eks. 27. *thiz ist ther fon demo ih iu quad* Tat 13,8 (Joh 1,15), sml. *V hic erat quem dixi vobis.* Den ght. teksten er nokså selvstendig i forhold til Vulgata.

Eks. 28–30: Tat 82,11 (Joh 6,58), Tat 64,6 (Lc 7,27), Tat 13,3 (Mt 3,3).

Type 2

Eks. 31. *ther ist iz themo ih thaz githuncota brot gibu* Tat 159,2 (Joh 13,26), sml. *V Ille est, cui ego intinctum panem porrexero.*

Type 3

Eks. 32. *sum man uuas otag, ther habeta sculdheizon* Tat 108,1 (Lc 16,1), sml. eks. 6.

I tysk fortellerstil blir ofte relativsetningen som her byttet ut med en sideordnet hovedsetning.

Eks. 33. *Inti uuas sum arm betalari ginemmit Lazarus, ther lag zi sinen turun fol gisuueres* Tat 107,1 (Lc 16,20).

Eks. 34–35: Tat 107,1 (Lc 16,19), Tat 124,1 (Mt 21,33).

Type 4

Eks. 36. *nioman nist in thinemo cunne thie thar ginemnit si thesemo namen* Tat 4,11 (Lc 1,61), sml. *V nemo est in cognatione tua qui vocetur hoc nomine*, KJV *There is none of thy kindred that is called by this name*.

Eks. 37–42: Tat 95,2 (*nioman*; Mc 9,38), Tat 40,9 (*manage*; Mt 7,13), Tat 40,10 (*fohe*; Mt 7,14), Tat 113,1 (*fohe*; Lc 13,23), Tat 82,11^a (*suma*; Joh 6,64), Tat 103,3 (*sehs taga*; Lc 13,14).

Eks. 43. *uuarun manage thie imo folgetun* Tat 56,2 (Mc 2,15), sml. *V erant enim multi qui et sequebantur eum*.

Eks. 44. *sint andriu managiu thie ther heilant teta* Tat 240,1 (Joh 21,25), sml. *V Sunt autem et alia multa, quae fecit Iesus*.

Type 5

Eks. 45. *ob ih diurison mih selbon, thanne min diurida niouuiht ist: ist min fater thie mih diurit* Tat 131,24 (Joh 8,54), sml. eks. 10.

Eks. 46. *Therde habet min bibot inti heltit thiu ther ist therde mih minnot* Tat 164,6 (Joh 14,21), sml. eks. 11.

Eks. 47–51: Tat 106,7 (Lc 16,15), Tat 44,13 (Mt 10,20), Tat 88,5 (Joh 5,15), Tat 131,22 (Joh 8,50;?), Tat 88,13 (Joh 5,45;?).

Type 6

Eks. 52. *trohtin, uuer ist ther thih selit?* Tat 239,2 (Joh 21,20), sml. *V domine, quis est, qui tradet te?*, NB “Herre, hvem er det som forråder dig?”.

Eks. 53–55: Tat 159,1 (Joh 13,24), Tat 87,3 (Joh 4,10), Tat 69,6 (Mt 12,11).

Type B2

Eks. 56. *thu gisahi inan, inti ther mit dir sprihhit, er ist iz* Tat 133,2 (Joh 9,37), sml. eks. 17 med kommentar.

Eks. 57. *so uenan so ih cusse ther ist iz* Tat 183,2 (Mt 26,48), sml. V *quemcumque osculatus fuero, ipse est*, NB “Den jeg kysser, han er det”.

14.2 Tatianmaterialet gir altså stort sett samme bildet som det gotiske materialet. Alle typene 3–6 er belagt, og de har alle den samme eldre form uten noe trykksvakt pronomen. Men i type 2 og B2 føyes det alltid til et *iz*:

2. *ther ist iz, themo ih thaz brot gibu* (eks. 31)

B2 *ther mit dir sprihhit, er ist iz* (eks. 56)

so uenan so ih cusse, ther ist iz (eks. 57).

Det kan neppe være tilfeldig at *iz* først kommer inn i denne typen, der det har en klar anaforisk funksjon og henviser til et element i teksten foran. (Også ellers kommer et anaforisk *iz* av og til inn i Tatianteeksten, sml. *uuestun thaz iz trohtin uuas* Tat 237,4 : V *scientes quia dominus esset; ih bin iz* Tat 184,1 : V *ego sum*, osv.)

Da på den annen side ingen av beleggene av type 3–6 har fått noe slikt *iz*, tyder det på at språket virkelig stod på dette eldre trinn. Særlig er det grunn til å merke seg eksempler med verbet på udekket førsteplass (eks. 33 av type 3, eks. 43, 44 av type 4, eks. 45 av type 5), sml. nedenfor § 15.2.

15. *Gammelhøytyske belegg – Otfrid*

15.1 Mot hele dette Tatian-materialet kan man innvende at det ikke har full bevisverdi, siden oversettelsen følger den latinske originalen så nøye. Av desto større interesse er Otfrids noe yngre Evangelienbuch (fra omkring 870), som utvilsomt gjengir genuint gammelhøytysk språk, bare underlagt en rim- og rytmetvang som nok voldte dikteren en del besvær.

Type 0

Eks. 58. *”zi guatu ir min niruachet; thoh bin ih, then ír suachet”* Otrf IV 16,40

(Jesus i Getsemanehagen, sier til soldatene:) “Dere ser ikke etter meg av godhet, men jeg er den dere søker.” Dette er en tysk variant av type 0 (*then = ther, then*). Moderne norsk kan bruke den samme uttrykksmåten.

Type 1

Eks. 59. *Ist thiz ther betalari in uuar, ther hiar saz blinter ubar iar?* Otrf III 20,31

“Er dette virkelig den tiggeren, som satt her blind i mange år?”

Eks. 60–62: Otfr III 16,50, III 23,11, IV 4,64.

Type 2

Eks. 63. *iz ist ther selbo rehto, giuuisso uuizit ir thaz, ther blinter untar uns saz* Otfr III 20,33–34

“Det er just den samme – det skal dere vite for visst – som satt blind iblant oss.” Sml. eks. 59.

Eks. 64–66 (med *iz*): Otfr II 2,3, III 20,37, III 20,177–78.

Type 3

Eks. 67. *In dagon eines kuninges ioh harto firdanes uuas ein euuarto. . . . Zi hiun er mo quenun las* Otfr I 4,1–3

“På en skjendig konges tid var det en prest. . . . Til hustru valgte han seg en kvinne . . .”

Otfrid har ingen belegg på episk innledningsformel med relativsetning; isteden følger en ny hovedsetning (sml. eks. 32 med kommentar).

Type 4

Eks. 68. *Nist man nihein in uuroolti, ther al io thaz irsageti* Otfr V 23,19

“Det er ingen mann i verden, som kunne fortelle alt dette.”

Eks. 69–80: (*nist man nihein*:) Otfr I 17,1, IV 15,21, (*nist niheinig siner drut*:) Otfr V 19,3, (*nist man*:) Otfr I 3,21, III 1,6, III 20,18, V 17,20, V 20,13, V 23,127, (*nist uuib*:) Otfr I 20,15, (*nist liut*:) Otfr I 1,81, I 1,85.

Eks. 81. *ist iaman hiar in lante es iauuiht thoh firstante?*

“Er det noen her i landet, som forstår noe av det?”

Type 5

Eks 82. *Oba ih mih mit ruachon biginnu eino guallichon, mit suorgon duan ouh thanne thaz, thaz ist niuuiht allaz. Min fater ist, ther thaz giduat, ther mir gifordorot thaz guat* Otfr III 18,39–41

“Hvis jeg alene, og med omtanke, begynner å forherlige meg selv, og også å gjøre det med omhu, – det er altsammen intet. Min Fader er det som gjør dette, som fremmer mitt vel.” Sml. Kelles oversettelse: “Mein Vater ist es, der dieses thut, der mein Wohl befördert” (Kelle III:182, 610).

Eks. 83. *Er tho in alauuari then liutin deta mari thaz iz uuas ther heilant, ther inan thes seres inbant* Otfr III 4,47–48

“Han kunngjorde da i sannhet for folk at det var Frelseren som hadde løst ham fra denne lidelse.”

Foran er det spørsmål om hvem det var som bød ham stå opp, ta sin seng og gå (Otr III 4,39). Kanskje viser *iz* tilbake på dette begrep, samtidig som setningen er et klart eksempel på type 5? Stedet viser i så fall hvilke assosiasjoner som kan ha gjort seg gjeldende når *iz* sekundært trengte inn i type 5.

Type 6

Eks. 84. “*Vuer ist*”, *quad*, “*hiar untar iu, thaz mih ginenne zi thiui, ther untar iui thaz uuolle, thaz sunta in mih gizelle?*” Otr III 18,3–4

“‘Hvem er det’, sa han, ‘her blant dere, som beskylder meg for dette, som vil (gjøre) det, at han regner opp synd mot meg?’”

Forsøket på å få til rim og rytme har i dette tilfellet gjort Otrfrids setning uvanlig kronglete og lite vellykket. Sml. Joh 8,46 med det enkle spørsmål: *Quis ex vobis arguet me de peccato?* “Hvem av dere vil beskyldte meg for synd?”

Eks. 85. *uuer ist, thes hiar thenke, thaz thir tod giuuirke?* Otr III 16,30

“Hvem er det her som tenker på det at han skal utvirke døden for deg?”

15.2 Vi kan dermed fastslå at språket i Otrfrids Evangelienbuch (fra ca 870) stort sett står på samme utviklingstrinn som språket i den noe eldre Tatian-oversettelsen (fra ca 830).

Karakteristisk for dette språktrinnet er at *iz* brukes fast i type 2, med klar anaforisk betydning. Derimot opptrer det ennå ikke noe *iz* i type 3 og 4, og her er beleggene av type 4 med et udekket verb (*nist*) på førsteplassen så tallrike, at det ikke kan være tale om noen tilfeldighet. I moderne tysk står det alltid et *es* på førsteplassen i slike setninger, og det må da være kommet til senere. Derimot mangler det fremdeles inne i setningen, d.e. i setnings-spørsmål med verbet på førsteplassen (som i eks. 81), og hvis plassen foran verbet er besatt med et annet ledd (ingen belegg hos Otrfrid).

I type 5 er *iz* kommet inn på førsteplassen i setningen (eks. 83), men ikke inne i setningen (eks. 82). For å bedømme dette riktig, må man være klar over at det nyhøytyske systemet for bruk av *es* er annerledes i type 5 enn i type 3 og 4, og krever *es* også inne i setningen (sml. § 11.2): *Mein Vater ist es, der das tut*. Eks. 82 hos Otrfrid representerer altså et eldre system.

Innføringen av et *es* (gh. *iz*) skjer altså tidligere i type 5 enn i type 3 og 4, og sluttresultatet er også et annet. Det tyder på at *es* ikke har det samme opphav i de to setningstypene, og at det i utbrytningskonstruksjoner kanskje går tilbake på et anaforisk *es* (sml. kommentar til eks. 83, samt Adelberg 1960; en tilsvarende hypotese har Lundeby 1976:288 f. fremsatt for nordisk *det*). Sml. § 18.5.

Av type 6 er det to belegg, begge av den eldre typen uten noe *iz*. Selv om eks. 84 er en klossete setning, er selve strukturen ekte tysk: *uuer ist, ther thaz*

uuolle?, sml. eks. 85 *uuer ist, (ther) thes thenke?* I moderne tysk er type 6 lite brukt, men hvis den brukes, kreves det her et *es*: *Wer ist es, der das will/der daran denkt?*, akkurat som inne i en utsagnssetning av type 5. Det viser at det er nær forbindelse mellom type 5 og 6, ikke bare semantisk, men også formelt: *es* har prinsipielt samme distribusjon i de to typene.

16. *Middelhøytyske belegg*

16.1 Om utbrytning og lignende konstruksjoner i middelhøytysk er lite kjent. I sin grammatikk fra 1896 anfører Blatz s. 897 f. i alt 21 middelhøytyske belegg, men uten å oppgi nøyaktige kildesteder, slik at det er vanskelig å kontrollere beleggene. Dyhr omtaler dem som “eine Vielzahl von nicht-klassifizierten Beispielen” (Dyhr 1978:54). Pauls store *Mittelhochdeutsche Grammatik* (utgaven av 1989 ved Wiehl og Grosse, § 338,2 Anm. 1, § 402) inneholder ett eksempel av type 5 (= eks. 112 nedenfor), men gjør ikke nærmere rede for konstruksjonens egenart.

For å få et visst bilde av forholdene i middelhøytysk har jeg lest gjennom følgende verker: Hartmann von Aues *Der arme Heinrich* (1520 verslinjer), Gregorius (4405 linjer), Iwein (8166 linjer) og Gottfried von Strassburgs *Tristan* (19548 linjer), og ellers tatt med belegg som jeg tilfeldigvis er kommet over. Materialet fordeler seg på alle typer, men jeg har først og fremst sett etter belegg av type 3–6.

Type 0

Eks. 86. *si sprach “vart hin, verfluochet man ! ir sit der triwe nie gewan”* Parz 694,17–18

“Hun sa: ‘Dra bort, forbannede mann! I er den som (en som) aldri lærte troskap’” (*der = der, der*, tysk variant av type 0).

Eks. 87–89: Nib 182,1, Iwein 1172, 7420.

Type 1

Eks. 90. *diz ist des ich ie bat* Greg 2609

“Dette er det jeg alltid har bedt om” (*des = daz, des*).

Eks. 91. “*Welhen Iwein meinet ir?*” *sprach er. si sprach “herre, daz ist der, durch den ich lide disiu bant”* Iwein 4179–81

“‘Hvilken Iwein mener I?’ sa han. Hun sa ‘Herre, det er han (den), for hvis skyld jeg må tåle disse bånd (dette fangenskap).’”

Type 2

Eks. 92. *wer brahte disen riter her? ob got wil, ez ist der, den min vrouwe nemen sol* Iwein 2381–83

“Hvem brakte denne ridder hit? Om Gud vil, så er det den, som min herskerinne bør ta (til mann).”

Eks. 93: Nib 381,2–3.

Type 3

Eks. 94. *Nu was da ze hove ein magt, also karc, so man sagt, diu verstuont sich siner klage wol* Greg 2295–97

“Nå var det der på gården en tjenestekvinne, ganske forstandig sies det, som (hun) la nøye merke til hans klage.” Sml. eks. 32 med kommentar.

Eks. 95 (uten ez): Nib 45,2–4.

Eks. 96. *Ez waren zwene man, der eine hiez Chusi, der ander Elimas, die solten ze note ze künic Davit riten* Berth II 271,24f.

“Det var to menn . . . , som/de skulle ride til kong David i et nødvendig ærende.”

Eks. 97 (med ez): Greg 177–79.

Type 4

Eks. 98. *Ist ieman hie, der ie keine sünde habe getan, diu als groz si?* Berth I 9,10

“Er det noen her som noen gang har begått en synd som er like stor?”

Eks. 99. *wan ich bin leider ein wip, daz ich mich mit kampfe iht wer: so enist ouch niemen der mich ner* Iwein 4072–74

“for jeg er dessverre en kvinne, slik at jeg ikke kan verge meg i kamp: så er det heller ikke noen som kan redde meg.”

Eks. 100–102 (uten ez): (*niemen:*) Iwein 4040–42, (*vil/niht vil:*) Trist 131–34, (*vier leie liute:*) Berth II 267,15.

Eks. 103. *Ez sint driu dinc diu uns irrent* Berth II 271,1

“Det er tre ting som forvirrer oss (leder oss feil).”

Eks. 104 (*Ez sint eteliche die*): Berth II 268,11.

Type 5

Eks. 105. *ez ist Isot, diu mir den muot in dise gedanke hat braht, . . . ez ist diu von Arundele und niht Isot la bele* Trist 19028–32

“Det er Isot som har brakt mitt sinn på disse tanker, . . . det er hun fra Arundele, og ikke Isot *la bele*.”

Eks. 106–07 (med *ez* på førsteplassen): Iwein 4085–86, Greg 668–70.

Eks. 108. *min tumber meisterloser muot, der ist, der mir da leide tuot, der ist, der minen schaden wil* Trist 1045–47

“Mitt tåpelige, styrløse sinn, det er det som gjør meg ondt, det er det som volder meg skade.”

Eks. 109–11 (uten *ez*): Arm. Heinr. 113–15, Trist 694–98, 11988.

Eks. 112. *ich binz der hat gewarnet die edeln fürsten rich* Nib 1986,2

“Det er jeg som har advart de edle, mektige fyrster.”

Eks. 113–14 (med *ez* inne i setningen): Nib 1728,2, Heinrich von Morungen 140,29–30 (MF 161).

Type 6

Eks. 115. *wer ist der bozet so vaste an daz tor?* Nib 456,3

“Hvem er det som banker så hardt på porten?”

Eks. 116–17: Iwein 1918–20, 2359–60.

Type B5

Eks. 118. *der im den lip hat genomen, daz ist ein unsihtic geist* Iwein 1390–91

“Den som har tatt hans liv, det er en usynlig ånd.”

Eks. 119–123: Iwein 742, 2468, 4023–24, Greg 171–73, Arm. Heinr. 265–69.

16.2 Materialet viser at den utvikling vi kunne spore begynnelsen til hos Otfrid, har gått videre.

I type 3 og 4 er det i alt 11 belegg, fire med og sju uten *ez*. Fordelingen av typene er helt som i moderne tysk: *ez* står bare på førsteplassen, like foran det finitte verb i en utsagnssetning (eks. 96, 97, 103, 104), og aldri inne i en setning; dvs. *ez* brukes aldri når førsteplassen er besatt med et substantiv, pronomen eller adverb (eks. 94, 95, 99–102) eller med det finitte verb i et setningsspørsmål (eks. 98).

Av type 5 er det i alt 10 belegg, seks med og fire uten *ez*. Her står *ez* både på førsteplassen (eks. 105–07) og inne i setningen (eks. 112–14), og det svarer for så vidt til systemet i moderne tysk. Men det er også fire belegg der *ez* mangler inne i setningen, mens førsteplassen er besatt med andre ord

(eks. 108–111). Status for type 5 i middelhøytysk synes derfor å være at *ez* er sikkert etablert på førsteplassen, men bare såvidt er begynt å trenge inn i stillingen inne i setningen (der det senere blir konsekvent gjennomført, sml. oversettelsen i DB av eks. 11, 12, 19, 48).

Materialet viser videre at type 6 fremdeles er uten *ez*. Da type 6 alltid har førsteplassen besatt med et spørrepronomen, er det bare en plass inne i setningen som kan komme i betraktning. Her trenger *ez* igjennom på et senere språktrinn (sml. oversettelsen i DB av eks. 15, 16, 52). I middelhøytysk skal vi vente at *ez* mangler eller såvidt er begynt å trenge inn, som i type 5. De tre beleggene uten *ez* i type 6 passer derfor godt til forekomsten av *ez* i type 5.

Anmerkning: Ved utbrytning av adverbelle ledd brukes en *at*-setning (ikke en relativsetning): *sus was, daz Riwalin genas* Trist 1331 “slik var det at Riwalin reddet seg”, *ez sol mit iuvern hulden sin, daz ich wider ze lande var* Trist 8176–77 “det skal være med Eders tillatelse, at jeg atter drar til det landet”. Lidedan var det i gammelhøytysk, sml. *Iz ist in alanahi, thaz thu nan gisahi* Otf III 20,177 “Det er i stor nærhet at du har sett ham (du har sett ham meget nær)”.

17. Gammelsaksiske belegg

17.1 De gammelsaksiske diktene Heliand og Genesis ble antagelig forfattet i første del av det 9. årh., og er overlevert i håndskrifter som ikke er mye yngre. De er ikke oversettelser, men gjendiktning av bibelsk stoff, og representerer utvilsomt genuint gammelsaksisk språk, også syntaktisk.

Type 0

Eks. 124. *ik selbo bium that thar saiu* Hel 2582 M

“Jeg selv er den som sår.”

Sml. *Satanas selbo is that thar said aftar so ledlica lera* Hel 2586–87 M “Satan selv er den som sår etterpå så ond en lære.” Bruken av *that thar* for ventet *the (thie) thar* ‘den som’ her og i eks. 140 er eiendommelig, men møtes også ellers i gammelsaksisk, sml. Sehr 1925:570.

Type 1

Eks. 125. *Thit is that lamb godes that thar losean scal af thesaro uuidon uuerold uureda sundea* Hel 1131–33 M

“Dette er det Guds lam, som skal fjerne den onde synd fra denne vide verden.”

Eks. 126. *endi fragodun san hue that uuari that thar mid themu uuerode quam* Hel 3713–14 M

“og de spurte straks hvem dét var som kom der sammen med folket.”

Eks. 127–29: (*thit*) Gen 5–6, (*that*) Hel 3148–49 M, 4605–07 M.

Type 3

Eks. 130. *quad that thar en odag man an erdagun uuari undar themu uuerode: the hadde uuelono genog, sinkas gisamnod* Hel 3327–29 M

“sa at i gamle dager var det en rik mann i folket, som/han hadde samlet nok av rikdommer og skatter.”

Her står *thar* ved begynnelsen av en fortelling, uten referanse til noen tidligere nevnt lokalitet.

Eks. 131. *Than uuas thar en gigamalod man, that uuas fruod gumo, habda ferahtan hugi* Hel 72–73 C

“Så var det en gammel mann, det var en klok mann, hadde et forstandig sinn.”

Setningen innleder en ny episode: *thar* henviser ikke til noen spesiell lokalitet i teksten foran. Sml. forøvrig eks. 32 med kommentar.

Eks. 132–34: Hel. 569–70, 3334–35, 4234–36.

Type 4

Eks. 135. *Managa sind thero, thea uuilliad alloro dago gehuilikes te drohtine hnigan* Hel 1916–17 M

“Det er mange av dem som hver dag vil bøye seg mot (tilbe) Herren.”

Eks. 136. *uuas thar uuerodes so filo, craftigero cunnio, thia ni uuoldun Cristes uuord gerno gihorian* Hel 4216–18 C

“Der (i Jerusalem) var det så mye av folk, av mektige ætter, som ikke gjerne ville høre Kristi ord.”

Eks. 137 (*Manega uuaron the*): Hel 1–2 C.

Type 5

Eks. 138. *thuo uuissa hie te uuaren that that uuas uualdand Crist, barn drohtines, that thar gibundan stuod* Hel 5430–31 C

“Da visste han (Satan) for visst at det var den Herre Kristus, Guds barn, som stod der bundet.”

Pronomenet *that* (5430 b) er metrisk ubetont. Det ser ut til at vi her har for oss en spesielt gammelsaksisk (og gammelengelsk) bruk av *that* i setninger av type 5, for en naturlig oversettelse til moderne tysk ville være med *es*: “Dann wußte er fürwahr, daß es Gottes Sohn war, der dort gebunden stand.” Semantisk har setningen alle utubrytningskonstruksjonens kjennetegn: Den er “eksklusivt identifiserende” (det var Guds sønn, og ingen annen, som

stod der), og relativsetningens innhold er kjent fra før (thema), mens den nye informasjon eller erkjennelse (rhema) ligger i hovedsetningen.

Eks. 139. *hiet thuo the heritogo obar them hobde selbes Cristes an cruce scriban that that uuari cuning Iudeono, Iesus fan Nazarethburh, thie thar neglid stuod an niuuoan galgon* Hel 5550–53 C

“Hertugen bød da å skrive på korset, over hodet på selve Kristus, at det var jødenes konge, Jesus fra Nasaret, som stod der naglet til den nye galgen.”

Pronomenet *that* 5551 b er metrisk ubetont.

Eks. 140. *Suma sia thar mid iro uuordon gispracun, thia thes hreuues thar hvodian scoldun, that that uuari te uuaren uualdandes suno, godes gegnungo, that thar an them galgon sualt* Hel 5682–85 C

“Noen av dem sa – de som skulle vokte det døde legemet – at det var visse Herrens sønn, i sannhet Guds (sønn), som døde der i galgen.”

Pronomenet *that* (5584 a) kan være metrisk ubetont. Setningen har alle utbrytningsperiodens semantiske kjennetegn, og fokusleddet (*uualdandes suno*) er fremhevet også ved adverbielle ledd (*te uuaren, gegnungo*).

17.2 De gammelsaksiske bibeldiktene har ingen belegg på utbrytning av type 5 uten noe trykksvakt pronomen, men det kan bero på en tilfeldighet ved materialet. Derimot finner vi eksempler på en prinsipielt yngre variant med *that* som ubetont pronomen; disse setningene har alle de semantiske kjennetegn som ellers kjennetegner type 5. Også i gammelengelsk finnes det setninger av type 5 med *þæt* for senere *it*, se § 18.6. Man kan derfor ikke avvise å tolke disse tre setningene som type 5 under henvisning til språkbruken i senere tysk; vi vil heller anta at det har foregått en syntaktisk særutvikling i dette nordlige området, felles for gammelsaksisk og gammelengelsk på et tidligere språktrinn, sml. ingvæonerteorien.

17.3 Et annet særtrekk ved det gammelsaksiske materialet i forhold til det høytyske er at alle eksemplene av type 3 inneholder et adverb *thar* uten stedsbetydning. Dette svarer åpenbart til bruken av *there* i den tilsvarende engelske episke innledningsformel (og i engelske eksistensialsetninger overhead), men står i skarp motsetning til forholdene i høytysk. Heller ikke i gammelhøytysk fins det tilløp til noe lignende. Derimot finnes det spor av et slikt *dar* i nyere nedertyske dialekter, sml. eventyrtekster nedtegnet på dialekt: *Dar wöör maal eens en Fischer un syne Fru, de waanden tosamen in'n Pißputt, dicht an der See* (Grimm nr. 19, s. 115), *Dat is nu all lang heer, wol twe dusend Johr, do wöör dar en ryk Mann, de hadd ene schöne frame Fru* (Grimm nr. 47, s. 218). Som beleggene viser, brukes dette *dar* både på

førsteplassen og inne i setningen, ganske som engelsk *there* og nederlandsk *er* (men helt forskjellig fra høytysk *es*, sml. § 11.2). Hvor utbredt dette fenomenet er i nedertysk talespråk, har jeg ingen opplysninger om, men at det er en ubrutt tradisjon tilbake til bruken av *thar* i Heliand-beleggene, kan det ikke være tvil om. Også her synes man således å se et syntaktisk trekk som er felles for gammelsaksisk og gammelengelsk (sml. § 20.5).

18. *Gammelengelske belegg*

18.1 I gammelengelsk språkform fins det et stort antall tekster som kunne egne seg for ekserpering. For å få et lett tilgjengelig og samtidig sammenlignbart materiale har jeg valgt den gammelengelske prosaoversettelsen av NT (utgitt første gang av Skeat 1858–78 og på nytt i 1970), og ekserpert de tekststeder der også Wulfila og Tatian har relevante belegg. Under henvisning til den beskrivelse av håndskriftene og av forholdet mellom dem som Skeat gir i sin utgave (særlig i Preface Saint Mark vi,x, Saint Luke xi, Saint John vii), har jeg valgt å gjengi tekststedene fra Corpus MS, trykt som kolonne I i Skeats utgave. Dette manuskript er skrevet mot slutten av det 10. årh. og antagelig kopiert fra et litt eldre manuskript. De andre håndskriftene har liten interesse i vår sammenheng, hvis Skeat har rett i “that there never was but one Anglo-Saxon version” (Preface Saint John viii). Når jeg heller ikke tar noe hensyn til de litt eldre glossene i Lindisfarne MS (= The Durham Book), er det fordi de åpenbart ikke gir noe pålitelig grunnlag for en syntaktisk undersøkelse, jvf. Skeats bemerkninger om forskjellen mellom *a gloss* og *a translation* (Preface Saint Mark xvii).

Type 0

Eks. 141. *He ys se ðe ic ræce bedyppedne hlaf* Joh 13,26 “han er den, til hvem . . .”.

Eks. 142. *hwæt is þes. be þam ic þilc gehyre ?* Lc 9,9 “hvem er denne, om hvem . . .”.

Eks. 143–146: Lc 20,2, 22,64, Joh 4,10, 13,24.

Type 1

Eks. 147. *þis is se hlaf þe of heofonum com* Joh 6,58.

Eks. 148–150: (*þis*) Mt 3,3, 15,20, (*þæt*) Joh 1,33.

Type 2

Eks. 151. *hit wæs seo maria þe smyrede drihten mid þære sealfe* Joh 11,2 (sml. eks. 20).

Type 3

Eks. 152. *Sum welig man wæs. and he wæs gescrydd mid purpuran and mid twine* Lc 16,19.

Eks. 153–155: Lc 16,1, 16,20, Mt 21,33.

Type 4

Eks. 156. *nis nan þe on minum naman mægen wyrce and mæge raðe be me yfele specan* Mc 9,39 (sml. eks. 8).

Eks. 157: (*nis nan man þe . . .*) Lc 18,29–30.

Eks. 158. *and swyþe manega synt þe þurh þone weg farað* Mt 7,13.

Eks. 159–162: (*feawa*) Mt 7,14, Lc 13,23, (*oðre manega þing*) Joh 21,25, (*syx dagas*) Lc 13,14.

Type 5

Eks. 163. *gif ic wuldrige me sylfne nis min wuldor naht. min fæder is þe me wuldrað* Joh 8,54 (sml. eks. 10, 45).

Eks. 164. *Se þe hæfð mine bebodu and gehylt þa. he ys þe me lufað* Joh 14,21 (sml. eks. 11, 46).

Eks. 165–169: Lc 16,15, Mt 10,20, Joh 5,39, 5,45, 8,50.

Eks. 170. *Da for se man and cyðde hit þam iudean þæt hit wære se hælend þe hynes hælde* Joh 5,15.

Type 6

Eks. 171. *hwæt is þæt he us segð?* Joh 16,17.

Eks. 172. *hwæt ys þæt he cwyþ?* Joh 16,18.

Type B2

Eks. 173. *þu hine gesawe and se ðe wið þe sprycð se hit is* Joh 9,37 (sml. eks. 17, 56).

Eks. 174. *Swa hwæne swa ic cysse se hyt is* Mt 26,48 (sml. eks. 57).

18.2 Den gammelengelske oversettelse av NT fra litt før år 1000 står altså på omtrent samme utviklingstrinn som den gammelhøytyske Tatian-overset-

telsen fra omkring 830: Alle typer 3–6 er belagt, men den eldre type konstruksjoner dominerer fullstendig (med ett unntak, se § 18.5).

18.3 På bakgrunn av at den episke innledningsformel i den gammelsaksiske Heliand alltid inneholder et *thar* (§ 17,3), er det påfallende at type 3 i gammelengelsk, halvannet århundre senere, ikke har noe *þær* i vårt materiale (det dreier seg riktignok bare om fire belegg). Imidlertid har Breivik 1981:270 ff. et par belegg fra samme tid med *þær* (4.114 og 4.120) og et par uten *þær* (4.88 og 4.100), og det viser at begge typer fantes i språket på den tid. Det er rimelig å tolke det samlede materialet slik at man i bibeloversettelsen valgte den eldre typen, fordi den kanskje hadde et noe ærverdiggere stilpreg og i alle fall lå nærmere opp til ordlyden i den hellige skrift (Vulgata). Man kvidde seg vel for å avvike mer enn høyst nødvendig fra grunnteksten. I Helianddiktningen stod man friere; her kunne den genuine folkelige uttrykksmåten uten videre komme til uttrykk.

18.4 Også i type 4 mangler *þær*-eksempler i vårt materiale på i alt 7 belegg. På den annen side har Breivik 1981:272 f. mange setninger med et ikke-lokalt *þær*. Men hans *þær*-materiale omfatter konstruksjoner med mange slags verb, deriblant enkelte av typen *þær is* (*bið*, *beoð*, *wæs*, *wæron*), men ingen med et indefinitt pronomen som subjekt (og med en følgende relativsetning), d.e. av type 4. Derimot har han noen belegg av denne type uten *þær*, f.eks. (s. 270) 4.87 *Manige man beoð þe . . .*, 4.90 *Monge sindon geond middangeard . . . , þa þe . . .*. Også hans materiale peker således i den retning at setninger av type 4 ble dannet uten noe *þær* i gammelengelsk.

18.5 I type 5 har vi ett eksempel av den yngre typen med *hit* (eks. 170), mot sju av den eldre typen. I det ene eksemplet står *hit* på førsteplassen i setningen, like foran verbet; i de andre eksemplene er førsteplassen besatt med andre ord (et substantiv eller et substantivisk pronomen). Språket står således på samme standpunkt som den noe eldre Otrid (§ 15.2). Denne begrensning av *hit* til førsteplassen i setningen er vel derfor et viktig overgangstrinn i utviklingen av type 5 i engelsk. (Visser 1970 I:49 har belegg av denne type med *hit* først fra ca 1300, altså fra middelengelsk tid, men da med *hit* inne i setningen: *A fende it was þat me bigat.*)

18.6 Visser 1970 I:49 har funnet et par eksempler på at gammelengelsk og middelengelsk bruker *þæt/þat* i utbygningkonstruksjoner av type 5, der engelsk idag bruker *it*. (I flesteparten av de eksempler han anfører, dreier det seg om utbygning av adverbelle ledd, foran en at-setning, og det er en annen type, sml. ovenfor § 16.2 Anmerkning.) Så lenge eksemplene er så få, er det noe usikkert hvor mye en kan bygge på dem. Det er likevel fristende å

se dem i sammenheng med de tre gammelsaksiske beleggene med *that*.

Egentlig er hele konstruksjonen noe overraskende, både ved sin tidlige opptreden og ved sin form (bruken av pronomenet gs. *that*, geng. *þæt*). Dessuten må man jo spørre seg om det er noen dialektgeografisk sammenheng mellom bruken av *that/þæt* i Nordsjøspråkene og bruken av no. *det*, isl. *það* osv. i senere nordiske språk.

Det kan derfor tenkes at disse *that/þæt*-konstruksjonene av type 5 har et noe annet opphav enn *it/es*-konstruksjonene, og at pronomenet her opprinnelig kanskje står kataforisk, dvs. at det viser fremover til innholdet i den følgende relativsetningen, jvf. at gs. *that* også kan referere seg til maskuliner og femininer (se eks. 124 med kommentar og sml. Dal 1962 § 64). En slik forklaring ville egentlig passe godt på de tre gammelsaksiske eksemplene, men det trenges et større og sikkert analysert gammelengelsk materiale for å kunne uttale seg med sikkerhet i dette spørsmål.

19. *Seinmiddelengelske belegg.*

19.1 Fra seinmiddelalderen har vi en engelsk bibeloversettelse laget av John Wyclif og hans medarbeidere (Nicholas of Hereford og andre lærde fra Oxford), avsluttet omkring 1380 og helt uavhengig av den gammelengelske oversettelsen. Den er utgitt av Forshall og Maddon (1850) i to varianter (W og W II); i det følgende siteres etter utgavens kolonne I, hvis ikke annet er angitt.

Wyclifs oversettelse følges av en rekke oversettelser fra reformasjonsårhundret: Tyndale 1534 (T), Cranmer 1539 (C), Genevan 1557 (G), Anglo-Rhenisch 1582 (Rh) og endelig The Authorized Version 1611 (A), alle oversiktlig utgitt av Bagster i Hexapla (1841).

For å få et sammenlignbart materiale tar jeg bare med de bibelsteder som også finnes i gotisk, gammelhøytysk og gammelengelsk språkform. Foruten Wyclif gjengis bare de oversettere som viser syntaktisk interessante avvik fra hans oversettelse.

Type 0

Eks. 175. *Ye are they which iustifie youre selves bifore men* Lc 16,15 (T; lignende A).

Eks. 176–77: Joh 11,2 (Rh), 1. Kor 4,4 (G).

Eks. 178. *and who is he that gladdith me?* 2. Kor 2,2 (W).

Eks. 179–82: Lc 9,9 (W), Lc 20,2 (W II), Lc 22,64 (W), Joh 4,10 (W II).

Type 1

Eks. 183. *This is breed, that cam down fro heuene* Joh 6,58 (W).

Eks. 184–87: Mt 3,3 (W), Lc 7,27 (W II, A), Joh 1,15 (T,A), Joh 1,33 (W II).

Eks. 188. *What is this, that he seith to vs?* Joh 16,17 (W).

Type 2

Eks. 189. *And thou hast seyn him, and he it is, that spekith with thee* Joh 9,37 (W).

Eks. 190–91: Joh 11,2 (W), Joh 13,26 (W).

Type 3

Eks. 192. *Sum man was rich, and was clothid in purpur* Lc 16,19 (W).

Eks. 193. *And ther was sum beggere, Lazarus by name, that lay ful of bylis at his gate* Lc 16,20 (W).

Eks. 194–96: Mt 21,33 (W), Lc 16,1 (W), Lc 16,19 (W II).

Type 4

Eks. 197. *For no man is in thi kyn, that is clepid bi this name* Lc 1,61 (W).

Eks. 198–99: Lc 18,29 (W), Lc 13,14 (W).

Eks. 200. *ther is no man that doth vertu in my name, and may soone speke yuele of me* Mc 9,38 (W).

Eks. 201–07: Mc 2,15 (W), Mt 7,13 (W), Mt 7,14 (W), Lc 13,23 (W), Joh 5,45 (T, A), Joh 8,50 (T, A), Joh 21,25 (W).

Type 5

Eks. 208. *If I glorifie my silf, my glorie is nogt; my fadir is, that glorifieth me* Joh 8,54 (W).

Eks. 209. *The ilke man wente, and telde to the Jewis, for it was Jhesu that maad him hool* Joh 5,15 (W).

Eks. 210–13: Mt 10,20 (W), Joh 5,45 (W), Joh 6,63 (W), 1. Kor 4,4 (T).

Eks. 214. *He that hath my comaundementis, and kepith hem, he it is that loueth me* Joh 14,21 (W).

Eks. 215–20: Lc 7,27 (W), Lc 16,15 (W), Mt 15,20 (W), Joh 1,15 (W), Joh 1,33 (W), Joh 5,39 (W).

Type 6

Eks. 221. *who is it that shuld make me glad?* 2. Kor 2,2 (T).

Eks. 222–23: Joh 4,10 (W), Joh 13,24 (W).

Type B2

Eks. 224. *Both thou hast seen him: and he that talketh with thee, he it is* Joh 9,37 (Rh).

Eks. 225. *Whom euer Y shal kisse, he it is* Mt 26,48 (W).

19.2 Wyclifs bibeloversettelse fra ca 1380 gir oss et helt annet bilde av engelsk syntaks enn den gammelengelske evangelieoversettelsen fra litt før år 1000. I type 3–5 fins det bare noen få rester av den eldre konstruksjonstypen: i type 3 ett eksempel (nr. 192) av i alt fem, i type 4 tre eksempler (nr. 197–99) av i alt elleve, i type 5 ett eksempel (nr. 208) av i alt tretten, og alle fem har førsteplassen i setningen besatt med et substantiv. Eksempler av denne eldre typen forsvinner så helt i oversettelsene fra reformasjonsårhundret.

Det nye *þær*, meng. *ther* forekommer bare på førsteplass i setninger av type 3 og 4, aldri inne i setningen. Hvis det ikke beror på en tilfeldig lakune i vårt materiale, kan det representere et overgangstrinn i utviklingen av typen.

I type 5 derimot er *it* i bruk ikke bare på førsteplass (eks. 209–13), men også inne i setningen (eks. 214–220). Dette er et klart yngre system enn det vi fant for gammelengelsk (sml. § 18.5), og svarer til forholdene i moderne engelsk.

19.3 Den sterke fremvekst av *there is*- og *it is*-konstruksjoner i engelsk har etter dette foregått i tidsrummet ca 1000–1380. Det er riktignok grunn til å tro at dette ikke kunne ha skjedd så fort hvis ikke de nye konstruksjonene i virkeligheten hadde hatt en noe sterkere stilling i talespråket omkring år 1000 enn den gammelengelske bibeloversettelsen umiddelbart gir inntrykk av. Likevel peker middelengelsk seg ut som en viktig epoke som skulle ha vært nøyere undersøkt med tanke på å klarlegge prosessens nærmere forløp.

20. *Tilbakeblikk, problemer*

20.1 Den foregående undersøkelse har vist at de germanske språkene har hatt en eldre og en yngre type konstruksjoner av formen (*det*) *er/var* X + RS:

en eldre type uten noe pronominalt småord *det* (*it, there*), og en yngre type som er karakterisert nettopp ved et slikt småord.

I moderne norsk er konstruksjonen *det er X (som)* formelt enhetlig, men en nærmere syntaktisk og semantisk analyse viser at den faller i flere, klart adskilte undergrupper (type 2–5; dertil type 6 *Hvem er det som*). Kommer vi tilbake til gotisk, har vi også der en formelt enhetlig konstruksjon *ist/was X + RS*. Men en nærmere analyse viser at den faller i de samme syntaktiske og semantiske undergrupper som vi har stilt opp for moderne norsk.

Av særskilt interesse er det å kunne fastslå at gotisk har en utbrytningskonstruksjon (*ist atta meins saei hauheip mik Joh 8,54*) med alle de semantiske særtrekk som preger utbrytningskonstruksjonen i moderne språk. Det gotiske uttrykket avviker fra den greske tekst (som bruker en partisippkonstruksjon), og det viser at vi her har for oss et språkriktig gotisk uttrykk. Tilsvarende utbrytningskonstruksjoner (uten noe pronominalt småord) finnes også i gammelhøytysk (9. årh.), i gammelengelsk (omkring år 1000) og i eldre norrøn diktning (omkring år 1100).

20.2 Den formelt enhetlige konstruksjonen *ist/was X + RS* utvikler etter hvert nye morfologiske uttrykksmidler som gjør det mulig å skille klarere mellom de forskjellige undergruppene. Her går de forskjellige germanske språkene hver sin vei. Engelsk gjennomfører et skille mellom *it is-* og *there is-*konstruksjoner (likeså frisisk, nederlandsk og dansk) og oppnår derved et klart formelt skille mellom type 2,5 og type 3,4. Tysk gjennomfører ett småord *es*, men med en distribusjonell forskjell mellom type 2,5 og type 3,4 (sml. ovenfor § 11.2 og § 16.2). Og moderne islandsk går så langt at det gjennomfører et formelt skille mellom type 2 og type 5 (*það*-relatives og *það*-clefts, sml. ovenfor § 11.4).

Det er av stor prinsipiell og teoretisk interesse å kunne fastslå at språket på denne måten etter hvert *skaffer seg* uttrykksmidler for å skille mellom grammatiske kategorier som på tidligere språktrinn utvilsomt ble oppfattet rent intuitivt, men ikke uttrykt rent formelt. Det viser hvordan nye formalgrammatiske kategorier kan oppstå.

Norsk og svensk avviker fra de andre germanske språkene ved at de bruker et stereotyp *det* i alle subtyper, uten noe skille hverken av formell eller distribusjonell art. Dermed er norsk og svensk de språk som best har bevart disse konstruksjoners opprinnelige, formelt enhetlige struktur. Norsk og svensk er i denne henseende de mest arkaiske av de germanske språkene.

20.3 I de vestgermanske middelalderkildene kan vi observere hvordan de yngre konstruksjonene med *ez, it, there* gradvis trenger seg fram (sml. §§ 14.2, 15.2, 16.2, 18.2–5 og 19.2). At eldre og yngre konstruksjoner på den måten brukes side om side i flere hundre år og de yngre etter hvert får

overtaket, viser med all ønskelig tydelighet at det er en historisk ubrutt forbindelse mellom den eldre og den yngre typen.

Når det gjelder tidsrummet for utviklingen av de yngre konstruksjonene av type 3–5 (med tysk *es* og med engelsk *it* og *there*), peker kildene nokså klart på århundrene før og etter høymiddelalderen, tidsrummet fra det 11. til det 14. århundre; det ser ut til at utviklingen er skjedd noenlunde samtidig over hele det vestgermanske området. Det kan stemme også for det nordiske området, selv om det er mulig at utviklingen begynner noe senere der (sml. Lundeby 1976:286).

20.4 Visser har vist at det i eldre engelsk fins en del belegg på *it* for *there* i setninger av type 3 og 4. Hans belegg går tilbake til høymiddelalderen, like langt tilbake som hans *it*-eksempler av type 5 (§ 18.5): *Ac hit bieþ sume þe . . .* (1225), *nes hit nan . . . mon þat . . .* (1225), *It ne was non so litel knaue . . . þat . . .* (1300), *It was a king of mikel pris . . .*; *Hyt was onys a munke, and had a celle In a wyldernes for to dwelle* (1303) osv. Denne språkbruken “was formerley (sic) quite common. It remained so in archaic ballad style. According to A. L. Hench (Eng. Studies 1937 p. 209) the usage still survives among negroes and less educated whites of the southern section of the United States” (Visser 1970 I:42).

Dette viser at det i middelengelsk har vært en viss usikkerhet i språkbruken på dette området, og at *there* først etter hvert har fått den dominerende stilling som det har idag. Bruken av *it* i type 3 og 4 i middelengelsk, i gammeldags balladestil og i visse befolkningsgrupper i Sørstatene er språk-historisk interessant, fordi den svarer helt til bruken av *ez/es* i middelhøytysk og i moderne tysk, og den må ha utviklet seg fra samme utgangspunkt og etter de samme retningslinjer. Dette reiser igjen spørsmålet om hvorfor engelsk etter hvert utviklet et så skarpt skille mellom *it is*- og *there is*-konstruksjoner og hvorfor uttrykksmåten med et enhetlig småord (svarende til tysk *es* og norsk *det*) tapte i sosial anseelse og ble nesten helt oppgitt.

20.5 Et påfallende trekk i bildet er at i det gammelsaksiske dikt Heliand fra ca 830 har alle eksempler av type 3 et adverb *thar* uten lokal betydning, noe som lever videre i nyere nedertysk eventyrstil (§ 17.3). Dette står i skarp motsetning til forholdene på høytysk område, men stemmer med tilsvarende engelske konstruksjoner med *there*, frisiske med *ther*, nyfrisisk *der* og nederlandske med *er* (*een koning was er eens die . . .*), sml. det nederlandske og nyfrisiske materialet ovenfor § 11.1. Videre brukes et slikt *der* i dansk, dialektisk også i et område på sørvestlandet i Norge og lengst sør i Sverige (Breivik 1981:361). Spørsmålet er hvordan dette saksforholdet skal forklares rent historisk.

Som kjent regner man med at språkene gammelsaksisk og gammelengelsk

en gang stod hverandre nærmere enn de gjør i historisk tid (ingvæonerteorien), og at språket i Nordtyskland alt tidlig ble påvirket av høytysk (alt før våre eldste språkkilder ifølge Ingerid Dal, se Grønvik 1988:2). Det er derfor mulig at fakultativ bruk av gs. *thar*, geng. *þær* i type 3 er et gammelt ingvæonsk særdrag med sterk støtte i det nederlandsk-frisiske språkområdet. Derfra kan det senere ha bredt seg med sjøfart og handel til nabospråket dansk, senere også til de nærmeste dialekter i Sørsverige og Sørnorge. (Breiviks forsøk 1981:353 f. på å vise at det sørvestnorske *der* har norrønt opphav og ikke er påvirket av dansk, er lite overbevisende.)

Det gammelsaksiske materialet tyder i så fall på at bruken av eng. *there*, ndl. *er* osv. (og dansk *der*) har sitt utgangspunkt i type 3 og derfra har bredt seg til type 4 (i nederlandsk, frisisk, engelsk og også i dansk), men ikke på nedertysk område, som her stod under påvirkning av høytysk. Dette er selvfølgelig en dristig teori, men ved en slik dialektgeografisk betraktning får man en rimelig forklaring på den faktiske utbredelse av *there is/der er*-konstruksjonene innenfor det germanske språkområdet. Man får også en anelse om betydningen av det gammelnerfrankiske språkområdet i eldste tid.

20.6 Den skisse av utviklingen som er gitt ovenfor, er basert på et noe ensidig materiale, nemlig på oversettelser av NT, mens det bare er forholdsvis få genuine tekster som er ekserpert. Det er en svakhet ved undersøkelsen, og den trenger derfor å utfylles med større stoffsamlinger fra middelhøytysk og middelengelsk, kanskje også fra middelnedertysk og midelnederlandsk.

Slike undersøkelser vil kreve mye arbeide – det er langt mellom beleggene i de genuine tekster jeg har lest fra den tid. Men de kan kanskje bekrefte og utfylle bildet av de tidligere overgangssystemer (sml. §§ 16,2, 18,3–5 og 19.2) og dermed gi oss sikrere holdepunkter for å bestemme hvor pronomenet *it/iz* i type 3–6 egentlig kommer fra, hvordan det henger sammen med andre sekundære *it/es*-konstruksjoner, og hvordan det etter hvert har bredt seg på enkelte områder, henholdsvis hvordan det ble fortrent av *there*-konstruksjoner i type 3 og 4 i engelsk. Det gjenstår også å se om de mer teoretiske overveielser i nyere språkforskning (som hos Haiman 1974 og Lenerz 1985) kan bidra til å kaste lys over spørsmålet om årsaken til hele denne utvikling.

20.7 Et problem som ikke er berørt ovenfor, er hvorfor den eldre type utbygning av type 5, slik den er belagt i gotisk, gammelhøytysk og gammelengelsk bibelspråk, er så sjelden i gammelgermanske språk utenom bibeloversettelsene. Slik utbygning er såvidt jeg kan se, ikke belagt i den gammelsaksiske Heliand, og det kunne kanskje bero på en tilfeldighet. Men den er heller ikke belagt i Beowulf og heller ikke i norrøn sagastil, og det til tross

for at den fins i skalde- og eddadikt fra omkring 1100.

En mulig forklaring er at den har hatt en egen stilistisk valør og bare passet inn i bestemte stiltyper. For flere av de gamle beleggene er det karakteristisk at de går inn i en kontekst der det argumenteres etter et dialektisk skjema : “Det er A, og ikke B, som har gjort det” (sml. eks. 10, 11, 19, 82, 83, 105). Ifølge synkront orienterte syntaktikere av TG-skolen forutsetter de yngre utbrytningskonstruksjonene av type 5 en dypstruktur med to setninger, den ene negert: “Det er A som gjorde det. Det var ikke B som gjorde det”, sml. Dyhr 1978:146. Denne rent intuitivt og teoretisk baserte erkjennelse støttes altså av et empirisk materiale både av eldre og yngre konstruksjoner.

Kanskje kan man si at en slik dialektisk argumenterende uttrykksmåte passer dårlig inn i den norrøne sagastilen, som gir en strengt saklig og nøktern fremstilling av hendelsesforløpet, og at det kan være forklaringen på at slike konstruksjoner mangler der.

Det er også hevdet at utbrytningskonstruksjonen er “ein Phänomen der gesprochenen Sprache” (sml. Dyhr 1978:49), og det passer godt for beleggene fra eldre tid nevnt ovenfor: Alle forekommer i replikker, der den talende er sterkt engasjert, ingen i den fortellende fremstilling. Dette gjelder også for de tre beleggene fra edda- og skaldedikt.

Kanskje kan videre undersøkelser om utbrytningskonstruksjonens stilverdi og forekomst i forskjellige stilsorter i eldre og nyere språk kaste mere lys over dette spørsmål.

Litteratur og forkortelser

A = The Authorized Version, se § 18.1.

Aasen, Ivar. 1918. *Norsk Ordbog med dansk Forklaring*. Fjerde uforandrede Udgave. Kristiania.

Adelberg, Elfriede. 1960. *Die Sätze des Typus “In bin ez Ioseph” im Mittelhochdeutschen*. (Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin. Veröffentlichungen der Sprachwissenschaftlichen Kommission.) Berlin.

Arm. Heinr. = *Der arme Heinrich, von Hartmann von Aue*. Herausgegeben von Hermann Paul. Siebente Auflage, besorgt von Albert Leitzmann. (Altdeutsche Textbibliothek. 3.) Halle (Halle) 1930.

Bagster, se Hexapla.

Berth = *Berthold von Regensburg*. Vollständige Ausgabe seiner Predigten mit Anmerkungen von Franz Pfeiffer. I–II. Berlin 1965.

Bibel = *Bibel, dat is de hiele hillige skrift. Út de oarspronklike talen oerset yn'e fryske tael*. Amsterdam-Hearegrêft. 1947.

Blatz, Friedrich. 1896. *Neuhochdeutsche Grammatik mit Berücksichtigung der historischen Entwicklung der deutschen Sprache*. Dritte völlig neubearbeitete Auflage. I–II. Karlsruhe.

- Blöndal, Sigfús. 1920–24. *Islandsk-Dansk Ordbog*. Reykjavík.
- Boer, R. C. 1898. “Zur Grettissaga.” *Zeitschrift für deutsche Philologie* 30, 1–71.
- Braunmüller, Kurt. 1982. *Syntaxtypologische Studien zum Germanischen*. (Tübinger Beiträge zur Linguistik 197.) Tübingen.
- Breivik, Leiv Egil. 1981. *Existential there. A synchronic and diachronic study*. University of Tromsø.
- Bugge, Sophus. 1867. *Norræn Fornkvæði. Islandsk Samling af folkelige Oldtidsdigte om Nordens Guder og Heroer. Almindelig kaldet Sæmundar Edda hins fróða*. Christiania.
- C = Cranmer, se § 19.1.
- Cl-V = *An Icelandic-English Dictionary*. Initiated by Richard Cleasby, subsequently revised, enlarged and completed by Gudbrand Vigfusson, M.A. Second Edition, with a Supplement by Sir William A. Craigie. Oxford 1957.
- Curme, George O. 1931. *A Grammar of the English Language III. Syntax*. London.
- Dal, Ingerid. 1962. *Kurze deutsche Syntax auf historischer Grundlage*. 2. verbesserte Auflage. Tübingen.
- DB = *Die Bibel oder die ganze Heilige Schrift des Alten und Neuen Testaments*, nach der deutschen Übersetzung D. Martin Luthers. Durchgesehene Ausgabe mit dem von der deutschen evangelischen Kirchenkonferenz genehmigten Text. Berlin 1901.
- Dyhr, Mogens. 1978. *Die Satzspaltung im Dänischen und Deutschen. Eine kontrastive Analyse*. (Forschungsberichte des Instituts für deutsche Sprache. 40.) Tübingen.
- Forshall, J. and Madden, F. 1850. *The Holy Bible, containing The Old and New Testaments, with the apocryphal books in the earliest English versions, made from the latin Vulgate by John Wycliffe and his followers I–IV*. Oxford.
- Fritzner, Johan. 1954. *Ordbog over Det gamle norske Sprog*. Nytt uforandret opptrykk av 2. utgave (1883–1896). Oslo.
- G = Genevan, se § 19.1.
- Gen = *Die altsächsische Genesis*, i: Heliand und Genesis. Herausgegeben von Otto Behaghel. Sechste Auflage. (Altdeutsche Textbibliothek Nr. 4.) Halle 1948, s. 233–248.
- Gr = *Novum Testamentum Graece cum apparatu critico* curavit †D. Eberhard Nestle, novis curis elaboravit D. Erwin Nestle. Stuttgart. 1941.
- Greg = *Gregorius von Hartmann von Aue*. Herausgegeben von Hermann Paul. Fünfte Auflage. Halle a. S. 1919.
- Grettis saga, se Jónsson, Guðni 1936.
- Grimm = *Kinder- und Hausmärchen, gesammelt durch die Brüder Grimm*. Vollständige Ausgabe. Winkler-Verlag, München. 1949.
- Grønvik, Ottar. 1988. “Das wissenschaftliche Werk Ingerid Dals.” *Gedenkschrift für Ingerid Dal*. Herausgegeben von John Ole Askedal, Cathrine Fabricius-Hansen und Kurt-Erich Schöndorf. Tübingen, s. 1–5.
- Haiman, John. 1974. *Targets and Syntactic Change*. (Janua Linguarum. Series Minor 186.) Paris.
- Halvorsen, Eyvind Fjeld. 1990. “Notat av 7.2.1990 om *drómundr* m.m.” Manuskript.
- Heggstad, Leiv. 1930. *Gamalnorsk ordbok med nynorsk tyding*. Oslo.
- Hel = *Heliand*. Herausgegeben von Eduard Sievers. (Germanistische Handbiblio-

- thek, herausgegeben von Julius Zacher IV.) Halle 1878.
- Het Nieuwe Testament*. Vertaling uit de grondtekst met aantekeningen. (Imprimatur 15. dec. 1952.) Utrecht, Antwerpen.
- Heusler, Andreas. 1967. *Altisländisches Elementarbuch*. Siebente, unveränderte Auflage. Heidelberg.
- Hexapla = *The English Hexapla, exhibiting the six important English translations of the New Testament Scriptures*. London, Samuel Bagster and Sons. 1841.
- Hkr = *Snorri Sturluson Heimskringla. Nóregs konunga sǫgur*. Utgivet av Finnur Jónsson. Oslo 1966. Nytt uendret opptrykk av utgaven fra 1911.
- Iwein = *Hartmann von Aue. Iwein*. Mit Übersetzung und Anmerkungen von Thomas Cramer. Berlin 1968.
- Jóhannesson, Alexander. 1956. *Isländisches etymologisches Wörterbuch*. Bern.
- Jónsson, Finnur. 1920–24. *Den oldnorske og oldislandske litteraturs historie I–III*. Anden udgave. København.
- Jónsson, Guðni (ed.). 1936. *Grettis saga Ásmundarsonar. Bandamanna saga. Odds þátr Ófeigssonar*. (Islenzk Fornrit 7.) Reykjavík.
- Kelle, Johann. 1963. *Otfrids von Weissenburg Evangelienbuch I–III*. Neudruck der Ausgabe von 1856, 1869, 1881. Aalen.
- KJV = *The Holy Bible containing The Old and New Testaments*. Translated out of the original tongues and with the former translations diligently compared and revised by His Majesty's Special Command. Appointed to be read in churches. Authorised King James Version. London and New York. 1943.
- KLNM = *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder. Fra vikingtid til reforma-sjonstid I–XXII*. 2. oplag 1981. Fotografisk optryk efter 1. udgave 1956–1978.
- Kock, E. A. 1946–49. *Den norsk-isländska skaldediktningen I–II*. Lund.
- Komm = *Kommentar zu den Liedern der Edda* von Hugo Gering. Nach dem Tode des Verfassers herausgegeben von B. Sijmons I–II. (Germanistische Handbibliothek VII, 3.) Halle (Saale) 1927–1931.
- Krause, Wolfgang. 1966. *Die Runeninschriften im älteren Futhark*. Göttingen.
- Kristjánsson, Jónas. 1988. *Eddas and Sagas. Iceland's Medieval Literature*. Translated by Peter Foote. Reykjavík.
- Leirbukt, Oddleif. 1969. "Zum deutschen Konstruktionstyp *Ich bin es, der es getan hat*." *Språk og språkundervisning. Organ for Landslaget Moderne Språk* 5,2 s. 2–16.
- Lernerz, Jürgen. 1985. "Zur Theorie syntaktischen Wandels: das expletive *es* in der Geschichte des Deutschen." *Erklärende Syntax des Deutschen (Studien zur deutschen Grammatik 25)*, herausgegeben von W. Abraham. Tübingen, s. 99–136.
- LP = *Lexicon Poeticum antiquæ linguæ septentrionalis. Ordbog over det norsk-islandske skjaldesprog*. 2. Udgave ved Finnur Jónsson. København 1931.
- Lundeby, Einar. 1967. "Utbrytning av setningsledd i norsk – og i andre språk." *Språk og språkundervisning* 1967, 1 s. 2–15.
- 1976. "Om "utbrytningens" opphav og innhold." *Nordiska studier i filologi och lingvistik. Festskrift tillägnad Gösta Holm på 60-årsdagen den 8. juli 1976*. Lund.
- MF = *Des Minnesangs Frühling*. Mit Bezeichnung der Abweichungen von Lachmann und Haupt und unter Beifügung ihrer Anmerkungen neu bearbeitet von Friedrich Vogt. Leipzig 1911.

Morkinskinna. Udgivet for Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur ved Finnur Jónsson. København 1932.

NB = *Det nye testamente og Salmenes bok*. Det norske Bibelselskaps forlag. Oslo 1933.

Nib = *Der Nibelunge Noth und die Klage*. Herausgegeben von Karl Lachmann. Neudruck der fünften Auflage (1878). Hamburg 1948.

NN = *Notationes Norroenæ. Anteckningar till Edda och skaldediktning av Ernst A. Kock*. (Lunds Universitets Årsskrift N.F. Avd. 1. Bd. 19–39). Lund–Leipzig 1923–1944.

Nordal, Sigurður. 1938. *Sturla Þórðarson og Grettis saga*. (Studia Islandica. Íslenzk fræði 4.) Reykjavík.

Otrf = *Otrfrids Evangelienbuch*. Herausgegeben von Paul Piper. Erster Theil. Zweite Ausgabe. (Germanischer Bücherschatz 4.) Tübingen 1884.

Parz = *Parzival, i: Wolfram von Eschenbach*. Sechste Ausgabe von Karl Lachmann. Unveränderter Neudruck. Berlin und Leipzig 1930, s. 13–388.

Paul, Hermann. 1989. *Mittelhochdeutsche Grammatik*. 23. Auflage, neu bearbeitet von Peter Wiehl und Siegfried Grosse. Tübingen.

Rh = Anglo-Rhenisch, se § 19.1.

Sehrt, Edward H. 1925. *Vollständiges Wörterbuch zum Heliand und zur altsächsischen Genesis*. Göttingen.

Skeat, Walter W. 1970. *The Gospel according to Saint Matthew and according to Saint Mark*. Unveränderter reprografischer Nachdruck der Ausgabe Cambridge 1887 und 1871. Darmstadt.

– 1970. *The Gospel according to Saint Luke and according to Saint John*. Unveränderter Nachdruck der Ausgabe Cambridge 1874 und 1878. Darmstadt.

Skj = *Den norsk-islandske Skjaldedigtning*. Udgiven af Kommissionen for Det Arnamagnæanske Legat ved Finnur Jónsson I A, B. København og Kristiania 1912.

Snorri Sturluson: Edda. Udgiven af Finnur Jónsson. Anden Udgave. København 1926.

Streitberg, Wilhelm. 1920. *Gotisches Elementarbuch*. Fünfte und sechste neubearbeitete Auflage. Heidelberg.

– 1965. *Die gotische Bibel*. Fünfte, durchgesehene Auflage. Heidelberg.

T = Tyndale, se § 19.1.

Tat = *Tatian. Lateinisch und altdeutsch mit ausführlichem Glossar*, herausgegeben von Eduard Sievers. Zweite neubearbeitete Ausgabe. (1892). Unveränderter Nachdruck 1960. Paderborn.

Thráinsson, Höskuldur. 1979. *On Complementation in Icelandic*. New York & London.

Trist = Gottfried Weber: *Gottfried von Strassburg Tristan*. Text. Nacherzählung. Wort- und Begriffserklärungen. Darmstadt 1967.

V = *Novum Testamentum Latine, textum Vaticanum cum apparatu critico ex editionibus et libris manu scriptis collecto imprimendum curavit †D. Eberhard Nestle*. Editio sexta. Stuttgart 1936.

Visser, F. Th. 1970–73. *An Historical Syntax of the English Language*. I–IV. Leiden.

Vries, Jan de. 1962. *Altnordisches etymologisches Wörterbuch*. Zweite verbesserte Auflage. Leiden.

W = Wyclif, se Forshall and Madden 1850.

Æv = *Islendzk Æventyri*. Isländische Legenden, Novellen und Märchen herausgegeben von Hugo Gering. Halle a.S. 1882.

Siglene for eddadikt og skaldekvad er som i LP xiii-xvi.

Innholdsoversikt (kapiteloverskrifter)

<i>Innledning og resymé</i>	1
<i>Første del: Utbrytning i eldre norrøn diktning</i>	
1. Grett 1,2	2
2. HH II, 11	8
3. Mberf 3	9
4. Hfr lv. 11	10
5. Sigv 11,14	11
6. Arn 5,15	11
7. Grammatisk analyse av de norrøne belegg. Første del	13
8. Relativsetninger uten korrelat	15
9. Grammatisk analyse av de norrøne belegg. Annen del	16
<i>Annen del: Utbrytningskonstruksjoner i moderne norsk – deres systematiske innordning og egenart</i>	
10. Et typologisk skjema	19
11. De norske konstruksjonenes egenart	24
<i>Tredje del: Utbrytning i andre gammelgermanske språk</i>	
12. Utbrytningens alder – teoretiske overveielser	27
13. Gotiske belegg	27
14. Gammelhøytyske belegg – Tatian	32
15. Gammelhøytyske belegg – Otfrid	34
16. Middelhøytyske belegg	37
17. Gammelsaksiske belegg	40
18. Gammelengelske belegg	43
19. Seinmiddengelske belegg	46
20. Tilbakeblikk, problemer	48
Litteratur og forkortelser	52
Innholdsoversikt (kapiteloverskrifter)	56

FREDERIC AMORY

Speech Acts and Violence in the Sagas*

“Tunga er höfuðs bani”
 (“The tongue is the death
 of the head”)
 Old Icelandic proverb

The American sociolinguist William Labov, who has been collecting and studying anecdotal narratives of street life among gangs of black youths in Harlem and the Philadelphia slums, also published a short paper (Labov, 1981) on the interaction of verbal behavior and violence in the experiences of white informants of his from other areas. As I have pointed out once before (Amory, 1980), but without denting the surface of Old Norse narratology,¹ both the materials and the methods of Labov are highly relevant to the Icelandic sagas and their folk narratives. In this paper Labov has addressed himself to the very contemporary social problem of “senseless violence” in American life, in the hopes of pinning down wherever he can some of the verbal clues to its psychological causes in the story-telling of his white informants – above all, in any of the spoken words between them and their assailants that might have led to blows. Such an approach to violent actions through narrative and dialogue would miss of its mark were the words that led to blows not “loaded”, i.e., possessed of the social or psychological force to make certain things happen under appropriate conditions. Words that “do things” this way are in the category of speech acts,² and Labov’s paper draws

* This paper, of which a lecture version was read to various university audiences in Scandinavia, Germany, and Switzerland during the first three months of 1989, has benefited by many comments and criticisms from fellow Scandinavianists such as John Lindow, Robert Cook, Anne Heinrichs, Donald Tuckwiller, John E. Andersen, and Gísli Pálsson, whom I thank especially for their advice.

¹ At present a medley of American structuralism (after Alan Dundes), Russian functionalism (after Vladimir Propp), and old-fashioned Nordic philology (after Marius Nygaard). A welcome alternative: K. Kossuth’s study, “The Linguistic Basis of Saga Structure” (1980). See J. Glauser, “Narratologie und Sagaliteratur” (1989) for further alternatives.

² On speech-act theory and practice see J. L. Austin, *How to do Things with Words* (1962); J. R. Searle, *Speech Acts* (1969); the volume on speech acts in *Syntax and Semantics* 3 (1975); S. E. Fish, “How to do Things with Austin and Searle” (1976); M. L. Pratt, *Towards a Speech Act Theory of Literary Discourse* (1977); J. Culler, *On Deconstruction* (1986), pp. 110–34; D. Kurzon, *It is Hereby Performed* (1986); A. Schwarz, “Text als Handlung” (1988a) and “Gibt es in der Fiktion Sprechakte?” (1988b).

on speech-act theory to formulate some of the rules of provocative language. He does not rest with pure linguistic formalism, however, but also delves into a root-cause of “senseless violence” – loss of social status (Labov, 1981, pp. 240–43).

Labov’s inquiry into the explosive chemistry of language envisages primarily special American cases of “senseless violence” out of all proportion to anything that was said or done to provoke it. By contrast, the sagas weave in the whole legal and social fabric around violence that at once permitted it to burst out and reabsorbed it in medieval Iceland, and they rarely afford examples of the incomprehensible and often stupefying crimes which beset Americans today. In the saga world the most brutal killings will usually be well enough motivated psychologically or circumstantially. As one conscious object of an attack in *Vápnfirðinga saga* 2 remarks to his attacker: “You are bent on confronting me, and *not without cause* [eigi ørendislaust – my italics]” (*Íf* X, 25).

This difference between the reasonability of the sagas and the senselessness of Labov’s special cases is partly reflective of the artistic superiority of the sagamen over Labov’s rather inarticulate informants, but principally of the historical gulf which divides a small, homogeneous, traditional and rural society, rent only by feuds, in medieval Iceland, from the huge, heterogeneous, ultra-modern and technological one that covers the North American continent at present and ceaselessly ferments within itself what we call “senseless violence”. Nevertheless, Labov’s contention that status loss is at the root of much seemingly senseless violence has a wider application beyond his American materials, to eruptive scenes in the sagas.

Take as an example the unclarified scene in *Guðmundar saga dýra* 14 (*Sturlunga saga* I, 154)³ of the burning of Önundr Porkelsson’s estate in Langahlíð, in 1197, by Guðmundr dýri of Öxnadal and Kolbeinn Tumason and their retainers. At the climax of the scene a would-be negotiator steps forth from the rising flames – Galmr Grimsson – who has friends on both sides of the fray, although he has chosen to speak for Önundr from his farmhouse. Galmr and Kolbeinn, with whom he is friendly, parley:

Hann gékk at durum, at mæla við þá, ok var þá enn eigi svá sótt af eldi, at eigi myndi borgit verða öllu. Hann bað þá Guðmund ok Kolbein, at þeir skyldu frá hverfa at því sinni; ok bauð þeim til þess öll fé sín – en hann var vell-auðigr maðr, ok átti it bezta bú. Kolbeinn svarar, ok kvezk gefa mundu Galmi svá mikit fé sem hann vildi til þess at hann gengi út. Galmr svarar: “Lengi hafið ér hlegit at

³ See in this context J. Simpson, “Advocacy and Art” (1961), 332–3; J. Byock, *Feud* (1982), p. 111; and T. M. Andersson and W. I. Miller, *Law and Literature* (1989), p. 197, fn. 133, where the parallel between the incandescent scene in *Guðmundar saga dýra* 14 and the averted burning in *Ljósvetninga saga* 10/20 is imperfect for the most part.

því, at mér hafi þótt það gótt, ok ek hafa opt drukkit mjöð [Cd ms.: mjog]. Nú mun kostur það, en mér þykkir ósýnt hversu um mjöðdrykinn ferr.” Ok gékk hann eigi út.

He went to the door to speak with them, and by then the fire was still not so far advanced that they could not all have been saved. He requested of Guðmundr and Kolbeinn that they should desist at this time, and he offered them in return all his wealth, for he was an extremely wealthy man and owned the finest farm. Kolbeinn answers him, and declares he would give Galmr as much wealth as he desired if he should come out [of the burning house]. Galmr replies, “You have laughed a long while over the fact that I have a liking for [hot] baths, and that I have often drunk mead [or, a lot]. Now I will have the opportunity for a bath, but it looks uncertain to me just how the mead-drinking will be managed.” And he did not leave [the house].

In this tragicomic passage, which from the authorial point of view was penned as a tribute to the light-hearted courage of Galmr Grimsson, Galmr’s real motives for perishing voluntarily in the flames with Önuendr are under a pall. He is named to *Sturlunga saga* only once, as in this passage of *Guðmundar saga dýra*. A pleasure-loving country squire with fine tastes that run to imported mead, he was a kind of *arbiter elegantiarum* in the Eyjafjörðr district whose popularity as “the friend of everyone” (“vinr þeirra allra”) has moved him to mediate in the armed clash between the chieftains Guðmundr dýri and Önuendr Porkelsson when, indeed, the latter’s cause seems almost lost. So why did this endearing moth commit himself to the flames in the end, having every reason to stay alive as well as a clear avenue of escape before him?

Merely to say that Galmr has the courage to die by fire with a jest on his lips, or more vaguely, that a sense of honor restrains him from fleeing, will beg this question. One must at least find out the earnest in his jesting which caused him to give up his life so nonchalantly, and this lies, not in a supposititious sense of honor, but in Galmr’s concern for his social position, if anywhere. Kolbeinn, for his part, was not only refusing a request of Galmr’s – to lift the siege in return for his whole fortune – but also attempting to outbid him, as it were, with the lure of yet vaster wealth – “as much . . . as he desired” – for his well-being. Since Kolbeinn was one of his old friends, the counteroffer could be sincere, however extravagant in actuality; but evidently Kolbeinn had either envied or disapproved of Galmr’s sybaritic existence, which he used to belittle, and hence Galmr now reasserts himself to the full against him, both as a *bon vivant* and a brave man, jokes about the burning, and steps back into the flames enveloping Önuendr’s house. Was self-immolation mandatory on spurning Kolbeinn’s counteroffer? It seems uncalled for under the circumstances, but through

Galmr's bravado we can feel a firm effort to regain status in the eyes of Kolbeinn and justify a luxurious way of living as manly. Irrational as it may be, Galmr thus hopes to prove his manhood or even demonstrate his qualifications to be a selfless mediator by letting himself be incinerated without a qualm. In the absence of other known motives such a reaction is only explicable by the psychological impact of loss of status on a pivotal minor figure in the fiery drama.⁴

The nearest parallel in Labov's published materials to this saga incident is an Appalachian tale of "senseless violence" (Labov, 1981, Narrative 3, pp. 223-4), related of the grown son of a woman who gave him a few dollars to buy peaches with, but then suspiciously trailed him and took the dollars back when he stopped to buy corn liquor with them from a neighboring distiller. The retrieval of the money in this case was naturally a much unkindler cut to the son's self-esteem than the promise of any untold wealth could have been to the well-to-do mediator's prestige in the saga incident (on account of its uncomplimentary overtones). The son's wrath vents itself on the head of the distiller, who, reclining on the ground, guffaws at his discomfiture: "'Ah hah', he says, 'that's another dollar you won't get to spend for a drink, hah?'" Rushing into the distiller's house, the son seized a double-bitted axe from among his tools, returned and hit the man fatally twice on the head with it, then dropped the axe, and ran off into the woods. This story ends logically with murder rather than self-destruction, but the erratic motivation of its pivotal figure is about the same as for the saga character – psychological lowering of social status, with impulses to irrational aggression (= "senseless violence"), either against oneself or against others.

The mutual conformity of the Appalachian axe-murder and the Icelandic self-immolation to the cross-cultural criterion of status loss encourages me to believe that Labov's sociolinguistic methods have yet more to tell us about the sagas, in application to their narratives. We shall be concerned this time around with a finite set of linguistic devices – violence-provoking speech acts and their appropriateness conditions – rather than with any larger narrative framework that may control them, though of course one must always be conscious, as Labov cautions of the adventures of his white informants, that "we are dealing with reported events, not the events themselves" (Labov, 1981, p. 243),⁵ and, I may add, with reported or even invented speech acts in the sagas. Speech-act theory no longer weeds out fictional or poetic speech

⁴ The pathological craving for painful death and suffering in the Sturlung age has been attributed by Einar Ól. Sveinsson (*The Age of the Sturlungs*, 1953, pp. 79-82) to a religious motive – the *imitatio Christi patientis* – but this is not the worldly Galmr's motive.

⁵ Pratt also adverts (1977, pp. 85 and 142) to the wider scope of speech-act mechanisms "at the level of discourse".

acts as “parasitic” from everyday speech acts in ordinary language usage,⁶ but for the purposes of illustration it will be advisable to select instances of verbally provoked violence from saga texts with a minimum of fiction and a maximum of social content in them. By “fiction” I mean especially the folk- and fairy-tale elements in the later sagas, with their otherworldly strain of narration and characterization.⁷ The mere presence of the supernatural in the sagas does not of itself disqualify them as realistic works, if only because visions and apparitions quickened the daily life of medieval Icelanders,⁸ but the seeds of fiction were sown in this literature through the otherworldly folk- and fairy-tale motifs that diversify the patterning of the saga invariants of family affairs, feuds, adjudications or arbitrations, outlawry, movements in the districts, forays abroad, and final reconciliations or revenges. In the fictionalized atmosphere of *Kjalnesinga saga*, *Finnboga saga ramma*, and the like, speech acts, however compelling in form, have the illusory force of words and gestures delivered soundlessly as in a dream. The abstract conventionality of popular fiction ensures the smooth delivery of them with a “no-sooner-said-than-done”, but this automatism also deprives them of social substance and psychological coherence, and of course prevents them unrealistically from ever “misfiring”, or *not* taking effect.

We shall avoid vacuous and artificial speech acts by concentrating on the word-provocations to violence that are reported of persons and events in the family sagas and *Sturlunga saga*. As I calculate, those sorts of speech acts are

⁶ See J. Culler’s résumé (1986, pp. 110–34) of the controversy between Searle and J. Derrida (in *Glyph* I, 1977, 186–208) over the “parasitism” of literary speech acts. Culler sides with Derrida in upholding the indispensability, not to say the primacy, of literary speech acts as conventionalized phrases that can be repeated, but this line of argument does not avail without sophistry: “Imitation is not an accident that befalls an original but its condition of possibility . . . and thus the iterability manifested in the inauthentic, the derivative, the imitative, the parodic, is what makes possible the original and the authentic” (p. 120). The intentionality of speakers and the appropriateness conditions of ordinary-language speech acts are by Derrida’s and Culler’s critique of speech-act theory swallowed up in the pure conventionality of art and its seemingly boundless contexts. Obviously, theirs is an overstatement of the exemplarity of literary speech acts, just as Austin’s depreciation of them as “parasitic” (1962, pp. 21–2) was an understatement. Cf. Pratt (1977, pp. 91–99), in favor of a “possible-worlds” basis for them in art. Against the deconstruction of speech acts, A. Schwarz would retribute to authors of as well as characters in literary texts their proper linguistic intentions (1988a, pp. 153 ff., and 1988b).

⁷ On saga fiction see M. I. Steblin-Kamenskij, *The Saga Mind* (1973), pp. 39–43, and “From Saga to Novel” (1982), and on the narrative style and depiction of persons and things in the European folktale, the chapters in M. Lüthi’s *Das europäische Volksmärchen* (1976), “Abstrakter Stil” and “Isolation und Allverbundenheit”, pp. 25–62. For some stylistic features of the Icelandic folktale, cf. Einar Ól. Sveinsson, *Um íslenzkar þjóðsögur* (1940), pp. 241–50.

⁸ One example among many of the intermingling of the supernatural and the natural in the everyday lives of medieval Icelanders: in *Grettis saga* 16 the companions of the young Grettir discount his pretense that a “cragtroll”, and not he, killed one of them, for, say they, “a troll would not have grabbed the man in broad daylight” (“sögðu ekki mundu troll hafa tekit manninn um ljósan dag”, *Íf* VII, 47). By “crag-troll”, in fact, Grettir refers, kenningwise, to the axe with which he did the slaying, but what they, unenlightened, have in mind, is the uniformity of the “known” ways of trolls.

five in number, more or less, in the discourse of these genres of sagas: refusals of requests, breaches of contract, threats, insults, and challenges. Other irritating tricks of speech can easily be imagined (e.g., mimicry of an opponent's manner of speaking), but either they do not enter into saga discourse or they are not technically speech acts by any definition. There remain, on the one hand, speech acts with violent potential (e.g., vows, oaths, and magical spells) which are marginal to or unprovocative in the classical sagas, and on the other, speech acts such as the act of summoning a person to court which do not normally invite violence, except in the sagas.⁹ Summoning, therefore, must exceptionally be numbered among the violence-provoking speech acts in them, perhaps under the heading of challenges (SA 5 below).

When word-provocations do not terminate directly in violence between saga characters, they may be met with aggrieved silence (a huff) or outward complacency (a smirk, a shrug), for interspersed in saga dialogue are pregnant silences to balance the loaded words. But silence or a mirthless grin only serves to maintain the tenseness of the situation, not to relieve it, until it is eased by more soothing words from someone, or devastated by an explosion of the pent-up violence itself.

The full range of muted expressions is extended for us in a domestic scene of the *Njáls saga* (ch. 44) where Njáll and his sons have heard, unmoved, that they have been defamed in a verse as "the Beardless" and his "Dung-Beards" (as if needing dung to make their beards grow). Displeased at this equanimity, the mother of the family, Bergþóra, stirs them up by letting them know that even the cool-tempered Gunnarr of Hlíðarendi, the versifier's kinsman and patron, was outraged on their behalf. Her invidious comparison sends a slight emotional tremor through the sons of Njáll, who are doubly insulted by it as laggards and lesser men than Gunnarr:

"Gaman þykkir kerlingunni at, móður várri," segir Skarpheðinn ok glotti við, en þó spratt honum sveiti í enni, ok kómu rauðir flekkar í kinnr honum, en því var ekki vant. Grímr var hljóðr ok beit á vörinni. Helga brá ekki við. Höskuldr [Njáll's illegitimate son] gekk fram með Bergþóru . . . (*Íf* XII, 114).

"The old lady our mother is amused by something", says Skarpheðinn and grinned, but nevertheless sweat broke out on his forehead, and red spots came into his cheeks, which was unusual. Grímr was quiet and bit his lip. Helgi's expression did not change. Höskuldr stepped out with Bergþóra . . .

⁹ Cf. J. L. Byock's analysis of summonses in *Feud* (1982), p. 72: "Initial acts of conflict are often followed by summoning which in itself is an act of conflict. When one man went through the procedure of publicly summoning another, it established a posture of legal opposition and presented a challenge that had to be answered."

Barely a tremor, but it is enough to unleash the family's revenge against the luckless versifier, Sigmundur Lambason, who could not hold his tongue. Njáll has the last word, philosophically, on their revenge: "Kemsk, þó at seint fari . . ." – "It will happen, however slow in coming . . ." (*Íf* XII, 114). Like some ancient peoples the medieval Icelanders thought that the sweetest revenge was that which was delayed,¹⁰ though it might wait too long.

Now, to be red in the face and speechless under great provocation, as in the above scene, hints in the sagas at suppressed hostility towards other persons rather than at any shame for one's own shortcomings (cowardice, indecision, etc.).¹¹ It was, after all, the business of the female inciter in the feuding process to anger the menfolk against their enemies, not to make them feel sorry for themselves. Since these degrees of restrained reaction only protract the revenge, which will eventually turn violent unless otherwise defused, they should be reckoned among the milder consequences of the above-listed five violence-provoking speech actions, which I shall be taking up one by one in a moment.

It will be seen at a glance that the first two speech actions of refusing a request and breaching contract are unlike the other three of threatening, insulting, and challenging, in that they are dissenting from or going back on some previous arrangement between two or more parties, which was cemented by a speech act too, whereas the other three are self-determining verbal actions, provoking in and of themselves. So the first two involve an infelicity or a "hitch" in some antecedent speech act (a request, a promise), while the others as independent performatives incur their own felicities or infelicities, in accord with their appropriateness conditions. Speech-act theory has foreseen that some performatives (bequests, marriage vows, enactments of laws, as in Kurzon, 1986, ch. 4) are reversible, and that the most heavily-loaded words of the greatest provocations may "misfire" on occasion, and thus not touch off violent explosions.¹²

Theoretically, one should stipulate, with lawyer-like thoroughness, all the appropriateness conditions for each of the word-provocations in the quintet, including the conditions for the antecedent speech acts to the first two, but these blocks of stipulations would only obscure the overall presentation in

¹⁰ Cf. with the maxim in *Brennu-Njáls saga* 88, "En goðin hefna eigi alls þegar . . ." (*Íf* XII, 215: "But the gods do not take revenge all at once . . ."), the lines in *Iliad* IV, 160–2, and of Solon's first elegy, 25–32, on the slowness of the justice of Zeus.

¹¹ P. A. Goedecke, *Die Darstellung der Gemütsbewegungen* (1933), p. 24: "Erröten häufig Zorn verrät." In the repressed emotional life of the saga characters, "Es überwiegen durchaus die stark erregenden Affekte: Zorn, Unwille, Freude, Kummer", p. 59, i.e., *reiði*, *gnadd*, *gleði*, *áhyggja* in Goedecke's tabulation of Old Icelandic affective terms, p. 57.

¹² J. Culler (1986), p. 114: "Something cannot be a performative [i.e., in Austin's sense] unless it can go wrong." The "misfiring" of speech acts is an index of what I would call their "realism", or nonfictionality.

hand of provocative speech acts and violence in the sagas, and therefore I shall adduce the appropriateness conditions very sparingly,¹³ as for the first two complex speech actions.

* * *

SA 1: *Refusals of requests*. Requests have been regularized by Labov and Erving Goffman (Labov, 1981, pp. 237 f.; cf. Goffman, 1983, pp. 24, 71–2) in sequences of conversational “moves” (as in chess), leading to two extremes either of violence if the request is refused, or of gratitude if it is complied with. In another, more roundabout routing of the “moves”, a refusal may be recycled by being satisfactorily accounted for to the requester, who will then acquiesce tranquilly in noncompliance with his request, but if the refusal goes unaccounted for, then the requester will be in a huff, and ready to offer the refuser violence. Labov has proposed (1981, p. 239) that accounted-for refusals are inherently more likely to be successful if the need for doing what the requester wishes and the refuser’s capability of doing it are called into question; moral protests against the requester’s right to make requests of the refuser and the refuser’s obligation to comply will be less successful.

In Labov’s rule-schema of requests and refusals the appropriateness conditions for requests entail, as to needs and abilities,

- (a) that X-action should or must be done, and
- (b) that the person asked is able to do X;

and, as to rights and obligations,

- (c) that that person is obliged to do X, and
- (d) that the requester has the right to ask him or her to do it.

To refuse a request, one has several options, besides a flat “No!”:

- (e) to niggle over the “existential status” of X;
- (f) to demur at the duration T, or the location P, of X;
- (g) to pick out infelicities in the request conditions (a-d) and invalidate one or more of them.

An accounting for the refusal could be subjoined under (g), the broadest option.

The *Eyrbyggja saga*, a saga rich in refusals of requests, contains examples of them which fit into Labov’s schema nicely. The most elementary kind of refusal, an unaccounted-for negative, with violence, is given by the regional freebooter Óspakr Kjallaksson to Þórir Gull-Harðarson, a farmer and the agent of a chieftain in his district, who intercepts Óspakr and his band in the midst of a house robbery and requests the stolen goods (ch. 58). Þórir is still

¹³ Specimen appropriateness-conditions in Searle (1969), pp. 57–64, Pratt (1977), pp. 81 ff., and Schwarz (1988a), pp. 135 ff., 147 ff., and 157 ff.

smarting from a blow to the head which he received from Óspakr earlier in the year when the freebooter took some whale meat by force from the farmers of Bitra (ch. 57). But now Þórir has caught up with him, and his posse outnumbered the robber band.

Þórir spurði, hvaðan þeir hefði fong haft. Óspakr segir, at þeir höfðu ör Pambárdal. “Hvern veg kómusk þér at því?” segir Þórir. Óspakr svarar: “Hvárki váru gefin né goldin né solum seld.” “Vili þér þá laust láta,” segir Þórir, “ok fá oss í hendr?” Óspakr sagðisk eigi því nenna. Síðan hljópusk þeir á, og tóksk þar bardagi . . . (*Íf* IV, 161).

Þórir inquired where they had got their baggage. Óspakr says that they had got it from [Alfr inn litli's farmstead at] Pambárdal. “By what means did you procure it?” asks Þórir. Óspakr answers: “Neither by gift, nor by payment, nor by transfer of sale.” “Will you release it then”, asks Þórir, “and hand it over to us?” Óspakr said he was averse to that. Thereafter they attacked each other, and the battle began . . .

Blunt refusals like Óspakr's before an attack are nothing unusual in the sagas. Rather, it is noteworthy if a request sets time limits (T) to an action (X) and these are contested in the refusal, as with option (f).¹⁴ In *Eyrbyggja* 28 two berserker suitors for the hand of a high-born lady will be refused by being tricked into undertaking on her father's estate extensive land developments for which no precise time limits are set¹⁵ and death is the reward; but elsewhere, in chs. 39 and 41, time is a definite factor in a marriage suit which is aborted by the suitor's refusal of a request.

Þorleifr kimbi, the suitor here, had been ludicrously bespattered three years before the suit, in an altercation with another Icelander, while they were cooking dinner together on an island, during a voyage in a Norwegian ship to Norway. They had but one kettle between them, in which the other Icelander was slowly stirring his porridge. Since Þorleifr had to cook that evening for the Norwegian crew as well as himself, the Norwegians grew restive and reproached him with Icelandic tardiness. Þorleifr at once snatched the kettle away from his companion, who retaliated by smacking him on the nape of the neck with a ladleful of burning-hot porridge. Not to

¹⁴ On Old Icelandic time-measurements, see K. Weinhold, *Altnordisches Leben* (1944), pp. 256 ff.; Steblin-Kamenskij (1973), pp. 127 ff.; and Árni Björnsson, *Saga daganna* (1980), pp. 11–14. Time in saga narrative is segmented in years, yearly seasons, months, weeks, days, or canonical hours (but not the solar hours as computed by Stjörn-Oddi Helgason) – units which measure rather the net lapses of time than cumulative and discrete increments of the same. Over long intervals the passage of time will seem as insensible to the saga characters as it does to modern saga-readers. On the whole, time is not of the essence in the sagas.

¹⁵ Perhaps because the road-building of the berserker suitors was a blurred mythological overlay of the “masterbuilder tale”, on which see J. Harris (1976), pp. 82–4.

demean the two of them by fighting in front of the Norwegians, Þorleifr postponed the reckoning with his companion until “when we are [back] in Iceland” (“þá er vit erum á Íslandi”, *Íf* IV, 106).¹⁶ After they have both been back on Snæfellsnes for a year, still at peace with each other, one of the brothers of the woman that Þorleifr wishes to marry – Þórðr blígr Þorláksson – requires of him that the now three-year-old porridge-burns on his neck be effaced, viz., by a stroke of vengeance, before he can marry his sister Helga, but the unavenged Þorleifr repudiates this prerequisite of her brother’s with an offensive comment on the time factor.

Ok er þetta mál kom fyrir hann [Þórðr blígr], svarar hann svá: “. . . ok er þat þér at segja, Þorleifr, hér af, at fyrr skulu grónir grautardíflarnir á hálsi þér, þeir er þú brannt, þá er þú vart barðr fyrir þrimr vetrum í Nóregi, en ek myna gipta þér systur mína.” Þorleifr svarar: “Eigi veit ek, hvers þar verðr um auðit, en hvárt þess verðr hefnt eða eigi, þá mynda ek þat vilja, at eigi liði þrír vetr, áðr þú værir barðr.” Þórðr svarar: “Óhræddr sit ek fyrir hótum þeim” (*Íf* IV, 112).

And when this matter was brought up before Þórðr blígr, he responds as follows: “. . . and that much is to be said to you henceforth, Þorleifr, that the landmarks of porridge on your neck, the marks which you scalded yourself with when you were beaten up three years ago in Norway, must be healed before I shall ever give you my sister in marriage.” Þorleifr replies: “I don’t know what is in store for me there [i.e., on his neck] and whether this will be avenged or not, but I would like for another three years not to pass before you had a beating.” Þórðr answers: “I remain unfrightened by your threats.”

Needless to say, the marriage suit was forgotten, and at the next opportunity, in the midst of a game of clod throwing, they came to blows.

The menacing demurrer of Þorleifr kimbi is unaccounted for by him, and like the flat “No!” of Óspakr Kjallaksson was deliberately intended to provoke, but not every refusal of a request in *Eyrbyggja* is so rebarbative. In chapter 18 a compromising request is to be refused diplomatically by questioning the “existential status” of the pending action (option (e)) and its localization (option (f)). The refusal is not unsuccessfully accounted for (under option (g)), and the request gives way to futile accusations. A horse-theft is behind this stand-off. Þorbjörn digri Ormsson has demanded entry to the farm, at Mávahlíð, of a rightly-suspected horse-thief, Þórarinn svarti Þórólffson, in order to search with his men for missing horses of his. With those horses sequestered somewhere in his fields, Þórarinn is not going to let Þorbjörn on the place, nor is he going to admit his guilt, but he is also not

¹⁶ According to the *Landnámabók* S86/H74, a source of the saga incident, Þorleifr kimbi “took it [i.e., the scalding] playfully” (“Kimbi brá á gaman”, *Íf* I, 1, 128); but his mood is serious in the saga, and the speech act threatening his companion has apparently “misfired”.

disposed to dispute Þorbjörn's right to stand in judgement over him. What he *does* question in the requested search is its legal basis (= its "existential status") in the *Grágás* law code (I b, 166–68), along with its locus of action (Mávahlíð). That Þorbjörn has neglected to execute the provisions in *Grágás* for farm-searches and that he has not searched for his horses at other farms are the alleged reasons for Þórarinn's refusal of his request. By way of accounting for his refusal he impugns the validity of condition (a) under option (g): the search-action, being illegally executed should not be carried out, nor, he implies, would it even be necessary at Mávahlíð.

... Peir kvøddu Þorbjörn ok spurðu tíðenda. Síðan mælti Þorbjörn: "Þat er vart ørendi hingat, Þórarinn," segir hann, "at vér leitum eptir hrossum þeim, er stolin váru frá mér í haust; vilju vér hér beiða rannsókna hjá yðr." Þórarinn svarar: "Er rannsókn þessi nokkut með lögum upp tekin, eða hafi þér nokkura lög sjáendr til kvadda at skynja þetta mál, eða vili þér nokkur grið selja oss í rannsókn þessi, eða hafi þér nokkut víðara farit til rannsókna?" Þorbjörn svarar: "Ekki ætlu vér, at víðar þurfi þessa rannsókn at fremja." Þórarinn svarar: "Þá vilju vér þverliga þessar rannsóknar synja, ef þér vilið aflaga eptir leita ok upp hefja." Þorbjörn svarar: "Þá munu vér þat fyrir satt hafa, at þú sér sannr at sökinni, er þú vill þik eigi láta undan bera með rannsókninni." "Gerið þat sem yðr likar," segir Þórarinn (*If* IV, 35).

They [Þórarinn and his household] greeted Þorbjörn and asked what was up. After them Þorbjörn spoke: "It is our errand coming hither, Þórarinn", says he, "to search for the horses which were stolen from me in the fall. We would request here [permission] to conduct an investigation around your place." Þórarinn answers: "Is this investigation lawfully undertaken, or have you summoned legal witnesses to look into this case, or would you grant us a truce during this investigation, or indeed have you gone to investigate any farther on?" Þorbjörn answers: "We don't expect that there's need to carry the investigation farther on." Þórarinn answers: "Then we will flatly refuse this investigation, if you want to go ahead and make a search illegally." Þorbjörn answers: "Then we will hold it for certain that you are guilty in this affair, when you would not allow yourself to be cleared by investigation." "Do whatever you please about it", says Þórarinn.

Þórarinn's final indifference is an invitation to Þorbjörn to convoke at his door a drumhead court – the so-called *duradómr*¹⁷ – to charge him with theft of the horses.

This summary proceeding is objectionable, however, to Þórarinn's mother, who intrudes herself on the gathering to egg her son on to disrupt the door-court. Then the stand-off soon dissolves into a bloody free-for-all

¹⁷ On this proceeding see Byock (1982), pp. 12–13 and 129–30. The "door-court" looks like a legal archaism, being attested only in *Eyrbyggja saga* and *Sturlubók* (ed., 1900), p. 150.

between Þorbjörn's search party and Þórarinn's household, but until Þorbjörn's right to pass judgement on Þórarinn has been challenged by a separate speech-act of Þórarinn's mother (her *eggjan*), his accounted-for refusal is greeted with nothing more untoward than the impromptu legal proceedings outside his door. As calm fact-finding and not moral protest, questioning whether the farm search could legally be conducted by Þorbjörn at Mávahlíð was tactically a success in this incident: the search was headed off and the investigator peaceably constrained to take other legal action against the horse-thief. Any disturbance afterwards was the work of the mother of the thief.

* * *

SA 2: *Breaches of Contract*. Breaches have the same two-dimensional structure as refusals – an initial speech act (a promise or an agreement) and an invalidating second act (the breach). Oral contracts may be breached violently in the sagas as in the above-cited tale of the two fatally tricked berserker suitors in *Eyrbyggja* 28, or in the anecdote of the cheated Norwegian merchant in *Ljósvetninga saga* 1, who was paid for his goods with an Icelandic spear through the body; but for specific illustration I shall narrow down the contractual breaches in saga life to broken betrothals (*brigðmæli*) in the *skáldasögur* about famous poets, and to the marital estrangements in the *Laxdæla saga*.

First, briefly, the *brigðmæli*: the antecedent to breach of promise is a promise to marry, and the essential condition of a promise, according to John Searle (1969, pp. 58 and 60), is a self-commitment to perform certain things for someone else's benefit. The absence of this commitment, e.g., to consummate the marriage, would constitute breach of promise, as in *Kormáks saga* 6. The thin and often fanciful saga of the poet Kormákr Ögmundarson and his love Steingerðr Þorkelsdóttir begins with their ill-fated betrothal, which no human power, only superhuman, could break off. A witch, whose sons Kormákr had killed in self-defense, lays a curse on him for their deaths, dispelling his sexual desire for Steingerðr and unsettling the wedding arrangements:

Nú biðr Steingerðr Kormák stunda til fōður hennar ok fá hennar, ok fyrir sakar Steingerðar gaf Kormákr Þorkatli gjafar . . . ok þar kom um síðir, at Kormákr bað Steingerðar, ok var hon honum fōstnuð ok ákveðin brullaupsstefna . . . Nú fara orð á milli þeira, ok verða í nōkkurar greinir um fjárfar, ok svá veik við breytliga, at síðan þessum ráðum var ráðit, fannsk Kormáki fátt um, en þat var fyrir þá sök at Þorveig seiddi til, at þau skyldi eigi njótask mega (*Íf* VIII, 223).

Now Steingerðr asks Kormákr to curry favor with her father [Þorkell] and marry

her, and so for the sake of Steingerðr Kormákr gave Porkell gifts . . . and finally it happened that Kormákr asked [him] for Steingerðr's hand in marriage, and she was betrothed to him and the bridal day was fixed . . . Now a discussion ensues among them, and there was some dissension about money-matters [= the dowry], and thus it turned out strangely that after these matters were settled Kormákr was less than enthusiastic, but that was because [the witch] Þórveig cast a spell, so that Kormákr and Steingerðr should be unable to have intercourse.

Hence on the appointed day of the marriage the bewitched poet does not appear for the ceremony, and Steingerðr's family, in a huff, proceeds to marry her off to another man with whom they hope to be revenged on Kormákr. Their hopes are not much more effectual than his retaliations. His immediate reaction to news of the marriage is to knock the bearer of such ill tidings off his horse. Later on (chs. 9–10), he thrusts himself upon the hated husband with a challenge to a formal duel (*hólmganga*), which they fight, but his adversary wins on a technicality, when his sword shatters, and bloodies the poet's thumb (first blood shed loses out). The witch, meanwhile, has been expelled without incident from the district.

The conjunction of betrothal, breach of promise (plus or minus deception), and challenge to a duel was a periodic chain of speech events in the *skáldasögur*, with a terminus in violence. If there was to be any deception in the breach of promise, however, it must be practiced by a poetic rival of the hero, as in *Bjarnar saga Hítðælakappa* 5 and *Gunnlaugs saga ormstungu* 11; if none, the breach might be imputed to witchcraft, as above in *Kormáks saga*. But even when the poet hero is partly answerable, as Gunnlaugr ormstunga clearly was, for the nonfulfillment of the conditions of the betrothal, he is not blameworthy, at least in the eyes of his beloved. In *Gunnlaugs saga* the star-crossed lovers carry on as if they were always meant for each other, and Gunnlaugr's breach of promise in not arriving from abroad on time to be married were of no force whatsoever against their love. In short, the moral immunity of the *skáldasaga* hero from blame and the sheer persistency of romantic passion both interfere with the free functioning of breach of promise in the sagas about famous poets.

The nonappearance of the bridegroom at the wedding and/or sexual apathy in him are the recurrent breaches of promise in these poets' biographies, but much more than these could be a contractual breach of marriage, and become grounds for divorce, in saga literature: "a slap, a family feud, incompatibility, an Icelandic variety [?] of nonconsummation, a compromising wound [on the buttocks], a fatal illness, the wearing of inappropriate clothing [by the wife], and a mocking verse", in Roberta Frank's list, which is not exhaustive (Frank, 1973, p. 478). The *Grágás* law code (I b, 39–44, 235–6; II, 168–73, 203–4) only recognizes, as grounds for divorce, consan-

guinity (the canonical “forbidden degrees”), severe physical maltreatment, transporting of the wife abroad against her will, economic failure of one or both parents to provide for their family (a statute later revoked), and a common desire in the married partners to separate, with the bishop’s consent (a catch-all plea of incompatibility). As between Frank’s list and the law code, we would say that the sagas display something like the amplitude of marital discord, which the handful of breaches in *Grágás* do not capture, except in one or two articles (e.g., the plea of incompatibility). The Christian and canonical orientation of the *Grágás* codifiers must have greatly restricted the actionable grounds for divorce in the thirteenth century. But in the old days of the saga age divorce was much easier – if one had a grievance against one’s spouse, of whatever kind, one simply named witnesses to the action and declared oneself divorced.

The speech act of divorce operates on tacit postconditions to marriage which have been unfulfilled or breached, as in the sagas and the law code above. Consummation is universally a *sine qua non* of marriage in traditional societies, and its nonperformance was of such consequentiality as to annul the marriage at once – which in effect happens in *Kormáks saga* 6 – without the instituting of a divorce (cf. Kurzon, 1986, pp. 43 f., 46 f.). Compatibility and kindly treatment (i.e., no physical abuse, or coercion) are further marital postconditions of weight in the saga age and the later Christian period of saga-writing. Finally, in traditional marriages like the medieval Icelandic, it is understood that the woman must not dress or deport herself like a man, and the man must adequately provide for the material wants of the woman and their offspring, if shame is not to hound the married partners everywhere in public, or worse befall them in private at each other’s hands. These are the two marital postconditions that are breached in *Laxdæla saga* by a wife’s mannishness (ch. 35) and a husband’s desertion (ch. 30), with violent repercussions.

In chapters 29 to 30 of the saga the patriarch Óláfr pái Höskuldsson sails home to western Iceland from Norway with a boatload of timber and an uncongenial Norwegian passenger, the intractable Viking, Geirmundr gnýr,¹⁸ who was so wealthy that, against Óláfr’s better judgement, he and all his possessions had to be accommodated on board. Once brought ashore as a guest on Óláfr’s estate of Hjarðaholt, Geirmundr kept aloof from his host’s household and swaggered about with a sword always in his hand – until, whether by accident or design, he succumbed to the attractions of Óláfr’s

¹⁸ Since Geirmundr is not named to any other saga, he probably was not a historical character. It was the opinion of the late Hans Kuhn that of all the Scandinavian Vikings who reportedly visited Iceland in the saga age only the amorous berserkers in *Eyrbyggja saga* 25–8 (cf. *Heiðarvíga saga* 3–4) were historical characters (“Kämpen und Berserker”, 1971, pp. 528–9), and yet even they have been partially mythologized (cf. fn. 15 above).

daughter Þuríðr, and asked him for her hand in marriage. (To form a family tie with Óláfr was most likely the secret purpose of Geirmundr in accompanying him to Iceland.) Óláfr at first would have none of it, but the girl's mother was persuaded by a bribe to speak up for him, and Óláfr listened to her. The marriage, however, was most unhappy, and in three years time when the child of this union, a daughter, was only a year old, Geirmundr departed for Norway again in a ship outfitted for him by his father-in-law; but wealthy as he was, he disdained to make any financial provision¹⁹ for his wife and child, whom he left unsupported to the care of his in-laws, if anyone, thereby shirking all his responsibilities.

Þuríðr's revenge for this desertion was facilitated by a coastal calm which kept Geirmundr's ship from sailing far away for a couple of weeks. Early one morning she had several housecarls of Hjarðaholt row her and her daughter out to the ship where it was moored to an offshore island, awaiting the wind. The captain and crew were still sleeping on board. Boarding the vessel, Þuríðr deposited the child beside her husband, removed his inseparable sword, and before quitting the scene took the precaution of having the ship's tender perforated, so that it could not be used for pursuit. The little girl presently woke her father up with her crying to the removal of the sword, but over the black waters of the sound, from his ship, there was absolutely nothing he could do about it but beg and threaten Þuríðr, safely off in her boat, to restore his weapon and reclaim her daughter:

Þá kallar Geirmundr á Þuríði ok bað hana aprt snúa ok fá honum sverðit Fótbit, – “en tak við mey þinni ok haf heðan með henni fé svá mikit, sem þú vill” . . . Hon mælti: “Þá skaltu aldri fá þat; hefir þér mart ódregiliga farit til vár; mun nú skilja með okkr.” Þá mælti Geirmundr: “Ekki happ mun þér í verða at hafa með þér sverðit” (*Íf* V, 82).

Then Geirmundr calls out to Þuríðr and begged her to turn back and bring him the sword Leg-Biter – “accept [for it] your girl and convey hence with her as much money as you wish” . . . She spoke out: “Then you shall never have that [viz., the sword]; you have behaved towards us very unlike a man; now there will be a parting between us.” Then Geirmundr spoke: “No good will come to you if you retain the sword.”

The ill-luck prophesied by him descended on the innocent head of Kjartan Ólafsson, Þuríðr's brother and the notorious Guðrún Ósvífrsdóttir's some-

¹⁹ It is a little uncertain in chapter 30 whether Geirmundr is *inter alia* absconding with Þuríðr's dowry, bride price, and morning gift, owed to her in any divorce settlement, or whether he is simply discontinuing his financial support of his wife and child, which would be grounds for divorce from him in itself. The question, then, is: did either of them by their words or actions initiate a divorce on parting, and if so, which of them did it? Both?

time lover; he was slain with the sword by Bolli Þorleiksson, a kinsman of Þuríðr's, who acquired it from her; but Geirmundr and his infant passenger were luckless too, for the ship that he captained to Norway foundered on the Norwegian coast, at Stadlandet, and they drowned with all hands at the end of their voyage. Though Þuríðr's substitution of her daughter for the sword exposed the child to this peril of the sea, the vindictive gesture did lay the responsibility for the child's support on Geirmudr's shoulders, where it belonged. Her words of farewell, "mun nú skilja með okkr", have the ring of a declaration of divorce, or some permanent separation.

The official divorce of Þórðr Ingunnarson from his wife Auðr, nicknamed "Breeches-Auðr" (Bróka-Auðr), took a vicious turn likewise, in chapters 32 and 35 of the same saga. As Auðr's nickname would indicate, the woman in this family wore the pants. This mannishness in a woman gave Þórðr grounds for divorce, and with a little prompting from the mischievous Guðrún Ósvífrsdóttir, he duly divorced himself from Auðr at the Althing in the presence of witnesses. The couple were not very fond of each other, and Þórðr was as wax in the hands of Guðrún, who refashioned him into her second husband. Auðr, however, did not take the divorce and Þórðr's remarriage lying down, but, once having ascertained that he was alone on Guðrún's estate, she walked into his bed-alcove where he was fast asleep, and awakening him, slashed his right hand and his chest with a short sword, cutting him across the bare nipples. It was a stroke aimed purposefully at the bodily signs of a divorce action, inasmuch as, when a man donned a low-necked shirt uncovering his nipples, it signified publicly that he was going to be divorced.

"Vel es ek veit þat", Auðr exclaims in verse at Þórðr's divorce, "vask ein of látin" (*Íf* V, 96: "It's just as well I know about it – I was left all alone."). But no matter what distressed her as a woman in the divorce, the saga author only regards her as a woman behaving always like a man throughout the incident: "... ok var hon þá at vísu í brókum", (*Íf* V, 97: "and then she was certainly wearing the breeches"), he characterizes her in pursuit of her former husband.²⁰ It may have been her "manliness" in avenging herself which earns her at last the respect and recognition of her wounded, divorced husband, who will not let her be punished for the assault. The *ex post facto* appropriateness conditions of their marriage had nonetheless been violated by Auðr's mannish dress or behavior, and this impropriety of gender enabled Guðrún Ósvífrsdóttir to instigate Þórðr's divorce, which in turn precipitated the violence on him of Auðr's assault.

In saga society, we may generalize from our materials, the "hyperevent"

²⁰ Cf. *ibid.*, p. 98, where Þórðr, awaking, mistakes her for a male intruder: "... er hann sá, at maðr var kominn" ("when he saw that a man/someone had come in"). On Auðr's transvestite role in the episode see Helga Kress, "Ekki höfu vér kvennaskap" (1977), I, 312 f.

of betrothal and marriage, as it is termed in speech-act theory (Kurzon, after Dell Hymes, 1986, p. 47), is articulated in successive steps, verbal, economic, physical, etc., and it subsumes three sets of conditions before, during, and after the wedding. The omission of any of these marital steps or the nonfulfillment of any of these unspoken conditions will either annul the marriage as in *Kormáks saga*, or furnish grounds for separation and divorce as in *Laxdæla saga*, and probably be attended with violence as well; for violence, manifestly, is not only the concomitant of saga courtships (so Frank, 1973, p. 476), but also of saga divorces and estrangements within marriage.

* * *

SA 3: *Threats*. Searle gracefully states the obvious (1969, p. 58): “a threat is a pledge to do something to you, not for you”, unlike a promise, which “is a pledge to do something for you, not to you.” Threats go with speech acts like insults and challenges which galvanize hearers to sudden violence or stiff resistance. Technically speaking, this trio of violence-provoking speech acts seems to exert an extra perlocutionary force on the hearers’ emotions, together with the basic illocutionary force of all speech acts. Thus a threat will not just pledge some kind of violence to someone (its illocutionary force, which “does something” in the form of a pledge) but will further alarm the threatened hearer by affecting him with fear and apprehension (its perlocutionary force, or emotional charge). Through the stylization of the sagas, however, the perlocutionary force of threats (*hót*) may be dampened or disguised, because of the programmatic unemotionality of the saga characters; but still it will be discernible. In the above example of Geirmundr’s faithlessness (under SA 2, p. 71) a veiled threat is appended to his entreaties for his sword, which he prophesies will be the bane of an outstanding member of Puriðr’s family (i.e., Kjartan Ólafsson), if she withholds it from him. Though the fearless Puriðr shrugs off his threat (“she said she would risk that” – “Hón kvazk til þess mundu hætta”, *Íf* V, 82), her unemotional response belies its perlocutionary force.

More palpable threats are reciprocated in *Droplaugarsona saga* 8 between the two feuding Helgis, the *goði* Helgi Ásbjarnarson and Helgi the son of the widow Droplaug. In the course of their long feud, which culminates in a pitched battle fatal to the widow’s son, that Helgi of hers happened as a lawman to make a slip of the tongue in reciting the law-processes at the Thing, a slip at which the assembly laughed and the other Helgi smiled. Stung, the speaker taunted his namesake with a disfavor he once did him (ch. 4), when he tricked him into sharing his *goðorð* – his priestly and political office – with Hrafnkell Þórisson (grandson of the celebrated Hrafnkell Freysgoði), who had coveted it. Hence Hrafnkell in this taunt is said “to

stand behind” Helgi Ásbjarnarson as co-chieftain with him, and his homosexual partner, perhaps:

Helgi Droplaugarson fann þat [the other Helgi’s amusement] ok mælti: “Þar stendr Hrafnkell at baki þér, Helgi.” “Þat eru mér engi brigzli,” kvað Helgi Ásbjarnarson, “en þat skaltu þó vita, at sá mun verða okkarr fundr, at vit munum eigi báðir heilir skilja.” Helgi Droplaugarson sagði: “Eigi hræðumk ek þessi hót, þótt þau sé allægilig, fyrir því at ek ætla mér at hlaða hellum at hofði þér á þeim fundi.” Ok skildi svá þeira tal þar at sinni (*Íf* XI, 156).

Helgi Droplaugarson perceived [the other Helgi’s amusement] and spoke: “Hrafnkell’s standing in back of you, Helgi.” “Those are no words of reproach to me”, said Helgi Ásbjarnarson, “but you ought to know that we will have such an encounter that both of us shall not part [from it] in one piece.” Helgi Droplaugarson replied: “I am not frightened by these threats, even though they may be very terrible, because I intend to heap stones on your head [for a burial cairn] at that meeting.” And thus they ended their conversation there for the present.

Notwithstanding that he is the Helgi who will be killed in the battle of Eyvindardalr, Helgi Droplaugarson’s lofty disregard for his namesake’s threats is prescribed by the unemotional program of heroism in all saga writing; even so, he is not so resistant to threats to his life that he does not register their perlocutionary force as something “very terrible” to him, and he threatens in turn to bury the other Helgi at Eyvindardalr (a vain threat).

Cruder threats in the sagas can be reinforced with a brandished weapon or a shaken fist. In *Bandamanna saga* 4, Oddr Ófeigsson physically threatens his business agent Óspakr Glúmsson with an axe to enforce an order to relinquish the *goðorð* of Oddr; and in an often-quoted passage of *Ljósvetninga saga* 11/21 (*Íf* X, 58–9) a farmer, Ófeigr Önundarson, comically humiliates the chieftain Guðmundr inn ríki Eyjólfsson at table by intimidating him with threatening allusions to the hard first of a son of toil, the mere sight of which before him is enough to dislodge Guðmundr from the seat of honor, which Ófeigr aspires to as his right-hand man. In these drastic examples a show of physical force accomplishes what the perlocutionary force of words may not be able to do in threats to the heroic life, which pretends to be impervious to them.

* * *

SA 4: *Insults*. If the true saga hero minimizes threats to his existence, *a fortiori* he aggrandizes the slightest insult to his honor or his manhood. Insults indeed jeopardize his very position in society, and for every one of them he must have satisfaction in blood from his calumniators, not to forfeit

this position. The perlocutionary force of insults is therefore a good deal more upsetting to saga characters than that of threats, and will spark a flush of anger in the cheeks of the most impassive hero, whether his revenge be swift or slow. In the northern history of law (Meulengracht Sørensen, 1983, ch. 2), the provocativeness of insults had necessitated legislation very early in west Norway, and subsequently again in Iceland, against the grossest libels on manhood and male sexuality, the *níð* insults; but the Old Norse-Icelandic libel laws only provided legal remedies for the insulted plaintiff; they did not visibly impede the irrepressible composition of *klámvísur* (obscene verses), or spoil the fun, risky as it was, in saying nasty things in public about one's enemies; and to this license the extant *níð* poetry and many a fulsome anecdote in the sagas are themselves testimony.

Insults and the violence that sprang from them were rife in the iron age of the Sturlungar. A whole region, and not solely one family or an individual, might be blanketed with the insults of another, nearby region, as were the inhabitants of Miðfjörðr by their neighbors in Víðidalr, up in the west Húnavatn district of northern Iceland. The war of words between these two regions, which is narrated in *Íslendinga saga* 38 of *Sturlunga saga* (I, 229–30), started with the circulation of scurrilous verses²¹ by a *níð* poet of Miðfjörðr on the shortcomings of five sons of a prominent Miðfjörðr family, who “were not well brought up” (“ólusk ekki dála”, I, 230, as in B mss.). Predictably, the insulted sons requited these verses by killing a man who is not named, nor aligned with either side (indiscriminate, if not “senseless”, violence).

Laughing over the squabble as *tertius gaudens*, the Víðidalr men grossly caricatured the Miðfirðingar, the poet Tannr Bjarnason and the sons of Gísl by likening them to the body and limbs of a mare, a domestic animal to which any human-male comparisons had once been expressly forbidden in the west Norwegian *Gulaping* law code (prohibition in Meulengracht Sørensen, 1983, pp. 16, 100).

Þá hófu Víðdælir þat spott, at þeir kölluðusk göra meri ór Miðfirðingum, ok var Þorbjörn Bergsson hrygggrinn í merinni, en Gísl broðir hans gregrin; en synir Gíls [B mss.: Gísls] fætrnir, Óláfr Magnússon lærit, en Tannr Bjarnason arsinn; hann sögðu þeir dríta á alla, þá er við hann áttu, af hrópi sínu (*Sturlunga saga*, I, 230).

Then the Víðidalr men began their ridicule by saying that they would create a mare from the Miðfirðingar, and Þorbjörn Bergsson was to be the backbone of the mare, but his brother Gísl the belly, and Gísl's sons the feet; Óláfr Magnús-

²¹ The obscene “punch line” of these verses has not been preserved but has been cleverly conjectured by J. Louis-Jensen in “En nidstrofe” (1979). Her text of the *níð* poem is far superior to Guðbrandur Vigfússon's in his edition of *Sturlunga saga*.

son was to be the mare's flank, but Tannr Bjarnason its rump, for, they said, he befouls with his scurrility everyone who has anything to do with him.

The two regions were soon at each other's throats on account of this caricature, and when the southerner Snorri Sturluson was called in to reconcile them, to his discredit they attacked each other no longer with words but with weapons.

Besides this group insult, we may recall of the burning of Langahlíð (cf. above, pp. 58–9) that a constant spur to the outwardly imperturbable Guðmundr dýri to besiege his enemy Önundr Porkelsson on his estate was the insulting comparison of Guðmundr to a hornless ewe with its wool falling off, by which Önundr's followers stigmatized his passivity and inactivity in not budging from his "peace-stool" ("frið-stóll", *Sturlunga saga*, I, 149, 151). Though Guðmundr would not tolerate insults from his men of Önundr's followers when, as in *Guðmundar saga dýra* 12, the two forces chance to cross each other's paths, this comparison must have rankled in his mind, for he repeats it mockingly to Önundr as he and Kolbeinn Tumason lay siege to Langahlíð (ch. 14):

"... hér er nú komin ærin kollótta, gengin ór dal ofan, ok þó af ullin harðla mjök; ok er eigi forystusauðrinn fengilegri en svá; en þó ætlar hún nú, at annat hvart skal vera, at hún skal láta af sér allt reyfit, eðr ganga með fullu reyfi heim" (*Sturlunga saga*, I, 153).

"The hornless ewe has arrived here, descended from the dale, and yet with its wool very nearly gone; the bellwether is no more useful than she is in this condition; but she has expectations now that one of two things shall be [decided] – either she shall discard all of her fleece [i.e., by fighting a losing battle], or she shall wend her way home with a full fleece [= victorious]."

This speech to the besieged Önundr resonates with the perlocutionary force of his followers' insult to Guðmundr, which Guðmundr has further elaborated in order to repay it with interest – a rhetorical maximization of the insult.

The individual and group insults in *Guðmundar saga dýra* and the *Íslendinga saga* of *Sturlunga saga*, with their comparisons of men to domestic animals, and females of the species to boot, are almost of the strongest in the Old Norse-Icelandic repertoire, because of their connotations of homosexuality.²² Only explicit homosexual aspersions could have been more insulting. But farther down the scale of provocation come the lighter, nonviolent,

²² This kind of insulting cross-referencing has been overlooked by E. Leach in his paper on "animal categories and verbal abuse" (1964), which correlates the edibility of animals with human sexuality, pp. 42 ff., but does not treat of sexual deviancy, save for a preliminary word on British "queans", pp. 25 f.

and yet cruel pleasantries in verse – the “*hnæfil-*” and “*keskiyrði*” – which were bandied about at the memorable wedding in Reykjahólar, the social event of 1119 chronicled in *Porgils saga ok Hafliða* 10, also of *Sturlunga saga* (I, 17–19).

The butt of these bad jokes was an elderly invalid, the *goði* Þórður Porvaldsson, who suffered from palsy and poor digestion, and whose breath smelt. Though an honored guest at the wedding, the old fellow had had an inkling that he was in the wrong company when he sat down to the drinking, but on being reassured that he was among friends, he put the best face he could on the fun that people poked at his malodorous breath, even twitting others cheerfully with the same infirmity as his. But when his verses in this jocose vein were answered in kind by an outlaw securely in the protection of another guest of honor, Þórður’s cheerfulness vanished. Since the outlaw could not very well be ejected, Þórður himself arose with a sigh and withdrew from the festivities with his men. Possibly, if he had been younger and healthier, he would have struck down the outlaw, who was killed thereafter by someone else whom he insulted (*Porgils saga* 11). The drunken ribaldry of the wedding guests at Reykjahólar, however, did not warrant physical violence from Þórður, not only because of the festiveness of the occasion, but also, alas!, because their quips on his infirmities rang depressingly true in his ears. Hence the perlocutionary force of these insults, which the outlaw drove home with his verses, induced in Þórður silent resignation rather than violent rage.

As Einar Ólafur Sveinsson put it succinctly (1953, p. 91): “The whole country seethed and bubbled with gibing and jeering like a witches’ cauldron.” Everyone spat in this witches’ brew of calumny, but seldom was anyone as revolted by it as the old man, Þórður Porvaldsson.

* * *

SA 5: *Challenges*. This last assortment of provocative speech acts and that of breaches of contract (SA 2) are probably the largest and the most miscellaneous of the five. The word-provocations of this set consist predominantly in the sagas of one-way incitements to vengeance and two-way challenges to and acceptances of duels. The verbal preliminaries to a duel have two dimensions like the refusals of requests and breaches of contract (SA 1–2), but the thrust of the latter is contrary to challenges to duels, being negatively retroactive and not anticipatory of acceptance. And duels themselves were historical curiosities of paganism to the sagamen, remote from humble requests and mundane contracts. Female incitements of men to vengeance, on the other hand, were always central to the feuding society of medieval Iceland, and they have an illuminative cultural background.

The prose “egging-on” (*eggjan*) and poetic “whetting” (*hvöt*) of men by

women have been convincingly reconstituted by Carol Clover (1985, pp. 141–83) as the literary vestiges of a Europeanwide ambivalent funeral ritual of lamentation for and vindication of slain feud victims, whose deaths must neither go unwept nor unavenged by their survivors. Traditionally, it was the women's office in Iceland, as on the continent,²³ to incite male mourners at funerals to avenge their dead kinsmen. This office must have been spontaneously expanded to the denunciation of lesser outrages too – e.g., insults and bodily injuries. With the advent of Christianity in Norway and Iceland, when the funeral services of the Church superseded the pagan rites of mourning, inflammatory demonstrations of grief with mementoes of the slain were moderated in most *eggjanir* and *hvatir* of Old Norse literature, but which then gave voice, without reserve, to the unslaked thirst for revenge of the women. Christianity could not muffle their “cold counsels” to kill.

The classic example of female *eggjan* is Hildigunnr Starkaðardóttir's tearful and sanguinary conjuring of her uncle, Flosi Þórðarson, to avenge her husband, Höskuldr Þráinsson, who was murdered in cold blood by the sons of Njáll – a challenge exceptionally heavy with the funereal atmosphere of its latent background (*Njáls saga* 116). A complementary poetic example of *hvöt* is found in the heroic lay of *Guðrúnarhvöt*, in which Guðrún “whets” her sons to revenge themselves on King Jörmunrekkr for commanding their sister (Svanhildr) to be trampled to death by horses. The *hvöt* tails off in a long lament over a string of woes in Guðrún's life, reverting again to the funerary background of Old Norse female incitements.

Both these examples are sufficiently conservative to retain a measure of lamentation with the whetting and the egging-on, but the majority of saga examples of female incitement are dry-eyed and bloody-minded (cf. *Heiðarvíga saga* 22, or *Laxdæla saga* 60). Even for lesser outrages, such as insults or wounds, only eagerness for redress and displeasure at delay are evinced in the women, as in Bergþóra on hearing of the insult of beardlessness to the men in her family and observing the indifference of her sons (*Njáls saga* 44, as above p. 62). No tears are to be wasted.

Challenges that egg on a second party to attack a third are relayed incitements to violence, but challenges to and acceptances of duels are in a closed circuit of formal hostilities. *Hólmgöngur* or island duels were abolished, we know, by the Althing in 1006, a couple of years after the establishment of the Fifth Court of appeals in last resort, when duels were no longer relied on to settle unresolved differences at law in the Quarter Courts. They are refought infrequently by the historical actors in the saga narratives of pre-eleventh century feuds (Byock, 1982, pp. 107, 266–7), and in the Chris-

²³ Clover's mainly Greek and Albanian instances (“Hildigunnr's Lament”, 1985) could be supplemented from medieval north European sources like those cited by M. Bloch in *Feudal Society* (1968), p. 126.

tian era the opinion of them was low: “I disapprove of the fighting of island duels”, says a Christian stalwart in *Ljósvetninga saga* 20/30, “that’s what the heathens did” (“Illa læt ek yfir því, er hólmgöngur haldask uppi, ok er þat heiðinna manna”, *Íf* X, 102). But when dueling was an approved quasi-judicial practice,²⁴ Old Norse-Icelandic duels were either fought on islands with much rigamarole, which later excited the antiquarianism of some sagamen, or they were fought anywhere with no rules at all, as *einvígi* (“single combats”).

The *locus classicus* of the code duello for *hólmgöngur* is a passage in *Kormáks saga* 10 (*Íf* VIII, 237–8), which retails the formalities, or the appropriateness conditions, to fighting an island duel – a very circumstantial matter indeed, which I will not go into in detail. Compared to this, the protocol of ordinary single combats was simplicity itself as in *Porsteins þáttur stangarhögg*. “Þú skalt til einvígis ganga við mik í dag . . . á hól þenna, er hér er í túni” (*Íf* XI, 74: “you shall engage in single combat with me today . . . on this knoll, which is here in the home field”) runs the informal challenge of Bjarni frá Hofi to Porsteinn stangarhögg in *Porsteins þáttur*; cf. the shorter, wholly formulaic challenge of Kormákr to the hated husband of his beloved in *Kormáks saga* 9: “Ek býð þér . . . hólmgöngu á hálfsmánaðar fresti í Leiðhólmi í Miðdølum” (*Íf* VIII, 233: “I offer you . . . an island duel in half a month’s period of grace, on Leið Isle in the Middales.”). In the *þáttur* the conditions of the challenge are so loose that it can be brushed aside before it is finally accepted, while under the stricter conditions in the *skáldasaga* the challenge is taken up unhesitatingly. The *einvígi* of Bjarni and Porsteinn readily lends itself to humor, the *hólmganga* rather to earnest antiquarianism, which in *Kormáks saga* 10 still only succeeds in making the combatants slightly ridiculous to us.

There are in saga discourse doubtless other likely speech-act candidates for the title of challenges, of which one worth mentioning has been suggested by Jesse Byock (as in fn. 9), namely, the court summons. The summons, however, may not only have the force of a challenge but also of an insult or even a threat, an overlapping of speech acts which stands in the very nature of challenges, miscellaneous as they are.

In *Hænsa-Póris saga* 8 the process-server of Þórir the poulterer summons Þórir’s enemy, Blund-Ketill Geirsson, to court for allegedly stealing hay from the poulterer to distribute to needy tenants, although Blund-Ketill had

²⁴ The older scholarship on the medieval European and Scandinavian duel conceived of it as both a physical trial of strength and a spiritual ordeal or “judgement of God” (W. Goetz, “Über Fürstenzweikämpfe”, 1967, 139 and fn. 24), but most recently the consecration of the Old Norse duel as the vehicle of divine judgement has been contested by P. Foote (1984, p. 80), W. I. Miller (1988, 191 f.), and Andersson and Miller (1989, pp. 182–3, fn. 107, and p. 269, fn. 245). The *hólmganga* nonetheless retained a quasi-judicial value in connection with the Quarter Courts.

in fact handsomely compensated him in silver for the hay. The falsely-accused farmer turns beet-red with anger at what he regards as an insult, but a Norwegian guest in his household takes the summons as a challenge and fires an arrow into the troop around the process-server, killing a chieftain's son. This first deadly shot brings on a concerted attack of Þórir's men, who burn Blund-Ketill and his household to death in his farmhouse.

Again, in *Valla-Ljóts saga* 3 a brash young newcomer to the Svarfaðardalr region, Halli Sigurðarson, undermines the authority of the regional chieftain Valla-Ljótr by faulting him for surveying and partitioning land on a Christian holiday (Christianity had just been introduced to the country in this story), and then threatening him with a summons if he did not pay up (to Halli) a fine of fifty ounces of silver. As a token of friendship and Christian humility, Valla-Ljótr handed over the silver, but the pagan old Adam in him nursed a resentment against Halli, whom after the usual period of waiting he ambushed on his new-bought farm lands and shamed into fighting an impromptu and illegal duel, in which the younger man died (ch. 4). In this tale of overweening ambition, the summons of Halli is cast in the imperative either/or form of threats, "Do one of two things – pay me 50 ounces of silver, or else I will summons you" ("ger annathvárt, gjald mér hálftr hundrað silfrs, eða ek mun stefna þér", *Íf IX*, 242).

How, then, with these examples before us shall we disentangle the challenge of a summons from its threatening and insulting aspects? We might sooner ask how we shall harmonize them together, since threats and insults can second challenges as subtexts of them. Every challenge holds over one's head the moral threat of a contingent humiliation or disgrace which one can only evade by accepting the challenge; and if the male challenger or female inciter wants to press the challenge, he or she may goad their man on insultingly to fight, as Valla-Ljótr does Halli, or Bergþóra her sons (as above, p. 62). Hence challenges may be *heard* as threats or insults, among their perlocutionary effects. But in themselves of course insults are unconditional and do not really dare anyone to do anything; they merely affirm some degrading attribute or other of a person, true or not, and short of retraction they cannot be entirely evaded as by the honorable acceptance of a challenge. Threats, however, *are* conditional, threatening physical harm or mental woe *if* such and such things are not done, and in this regard they are somewhat more akin to challenges which propose a test of manhood to the challenged – the test condition *par excellence* in the Old Norse duel.

* * *

To review our findings in this paper, the relevancy of Labov's and Goffman's sociolinguistics, and of speech-act theory, to saga discourse and the violence engendered in saga dialogue should now be patent if it was not before,

notably so in the first set of violence-provoking speech acts, refusals of requests. The intricacy and explosiveness of these, either in Labov's materials or in ours, would scarcely have been revealed except by his, and Goffman's, linguistic methods. Moreover, even in the murky depths of the psychosocial motivation for violence, Labov's concept of sudden loss or lowering of social status sheds a ray of light on the senselessness of much violent behavior, be it in a suicidal scene of *Guðmundar saga dýra* 14, or in a modern Appalachian tale of axe murder. But as between our notions of senseless violence in late-twentieth-century America and the incipient sado-masochism of the age of the Sturlungs, other things are by no means equal, historically or sociologically.

The five sets of provocative speech acts discussed and illustrated above seem on review to exhaust the lot for the family sagas and *Sturlunga saga*, although one must not forget that vows, oaths and magical spells are also potentially violent speech acts but with negligible representation in this literature,²⁵ and conversely, that a speech act like the court summons will be much more provocative in the sagas than it would routinely be in a less litigious literature.

Depending on whether two or more distinct speech acts are conjoined in an ongoing verbal exchange, or just one speech act is performed before violence erupts, the quintet subdivides into two sets of complex speech actions (SA 1–2), two of unitary speech acts (SA 3–4), and one mixed of both (*eggjanir* and summonses vs. challenges to and acceptances of duels, in SA 5). Of the complex speech actions, the first two (refusals of requests and breaches of contract) undo prior speech acts with posterior, while those in the fifth set (i.e., challenges to duels) complete initial proposals with final agreements (as acceptances of challenges complete the arrangements for a duel). Unitary speech acts such as threats, insults, incitements, of summonses not only “do things” with illocutionary force, like all speech acts, but because of their directness as one-way communications can also arouse people with perlocutionary force – violently. The psychological linkage

²⁵ The excluded magical spells are the object of an informative anthropological study by Gísli Pálsson, “The Name of the Witch” (1991); cf. W. I. Miller's paper, “Dreams, Prophecy and Sorcery” (1986). Although in the family saga corpus there are over a hundred passing references to witchcraft, there are virtually none in the *Sturlunga saga* compilation; and of the seventy-eight persons named as witches in the family sagas a third are inactive, having merely the reputation as witches. Witchcraft is most prominent in *Vatnsdæla saga*, *Eyrbyggja saga*, and *Laxdæla saga*, of the family sagas. In the last, the malefic incantations of the Hebridean Kotkell and his sons on their spell-binding platform (*Íf* V, 99, 105–6) are as destructive to others as the Icelandic backlash is to the Kotkells, but this colorful example of the magical power of words is almost unique in saga literature (cf. the platformed and venerated witch in *Eiríks saga* 4). In itself magic was no drawback to the pagan Icelanders, and their persecution of witches in the saga age was fundamentally a reflex of their social and economic intolerance of ethnic outsiders (like the Hebrideans), or propertied single women.

between provocative words, violent emotion, and murderous deed is more indirect (but not therefore weaker) in complex speech actions ending in social disorders.

Last but not least, one disclaimer of Labov's should be reiterated (cf. 1981, p. 243): the flash point of violence in a heated exchange of words, or after an individual word-provocation is largely unpredictable, particularly in the face of the perpetual possibility that the violence-provoking speech acts will "misfire" on account of some "hitch" or other. At all events, not in loud words so much as in silences – those pregnant and ominous silences that interspace words and deeds in saga narrative – are any emotive intimations given of the belligerence of the provoked heroes and heroines of the sagas. And when there is no more to say in a dispute, as Labov observes (1981, p. 240), the silence will often be broken by violence.

Bibliography

- Amory, Frederic. 1980. "Narrative Syntax and the Typical Saga Scene". *Journal of English and Germanic Philology*, 79: 390–407.
- Andersson, Theodore M., and Miller, William Jan. 1989. *Law and Literature in Medieval Iceland*. Stanford: Stanford UP.
- Árni Björnsson. 1980. *Saga daganna*. Reykjavík: Bókaforlagið Saga.
- Austin, J. L. 1962. *How to do Things with Words*. Oxford: Oxford UP.
- Bandamanna saga*. In *Íf* VII. Ed. Guðni Jónsson. 1936.
- Bjarnar saga Hítðælakappa*. In *Íf* III. Edd. Sigurður Nordal and Guðni Jónsson. 1938.
- Bloch, Marc. 1968. *Feudal Society*. Trans. L. A. Manyon. Chicago: U of Chicago P.
- Brennu-Njáls saga*. In *Íf* XII. Ed. Einar Ól. Sveinsson. 1954.
- Byock, Jesse. 1982. *Feud in the Icelandic Saga*. Berkeley, etc.: U of California P.
- Clover, Carol. 1985. "Hildigunnr's Lament". In *Structure and Meaning in Old Norse Literature. New Approaches to Textual Analysis and Literary Criticism*. Edd. J. Lindow et al. *Viking Collection* 3. Odense: Odense UP. Pp. 141–83.
- Culler, Jonathan. 1986. *On Deconstruction*. Ithaca: Cornell UP.
- Derrida, Jacques. 1977. "Signature Event Context". *Glyph* 1: 172–97.
- Droplaugarsona saga*. In *Íf* XI. Ed. Jón Johanneson. 1950.
- Einar Ól. Sveinsson. 1940. *Um íslenzkar þjóðsögur*. Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag.
- 1953. *The Age of the Sturlungs*. Trans. Jóhann S. Hanneson. Ithaca: Cornell UP.
- Eiríks saga rauða*. In *Íf* IV, viðauki. Ed. Ólafur Halldórsson. 1985.
- Eyrbyggja saga*. In *Íf* IV. Edd. Einar Ól. Sveinsson and Matthías Þórðarson. 1935.
- Finnboga saga ramma*. In *Íf* XIV. Ed. Jóhannes Halldórsson. 1959.
- Fish, Stanley E. 1976. "How to do things with Austin and Searle". *Modern Language Notes* 91: 982–1025.

- Foote, Peter. 1984. "Things in early Norse verse". In *Festschrift til Ludvig Holm-Olsen*. Edd. Bjarne Fidjestøl et al. Øvre Ervik: Alvheim & Eide. Pp. 74–83.
- Frank, Roberta. 1973. "Marriage in Twelfth- and Thirteenth-Century Iceland". *Viator* 4: 473–84.
- Gíslí Pálsson. 1991. "The Name of the Witch: Sagas, Sorcery and Social Context". In *Social Approaches to Viking Studies*. Ed. R. Samson. Glasgow: Cruithne Press. Pp. 157–68.
- Glauser, Jürg. 1989. "Narratologie und Sagaliteratur. Stand und Perspektiven der Forschung". In *Auf-Brüche: uppbrott och uppbrytingar i skandinavistisk metod-diskussion*. Norrøna. Sonderband 2: 181–234.
- Goedecke, P. A. 1933. *Die Darstellung der Gemütsbewegungen in der isländischen Familiensaga*. PhD Diss. In *Nordische Brücke*. I. Hamburg: Friedrichsen, de Gruyter.
- Goez, Werner. 1967. "Über Fürstenzweikämpfe im Spätmittelalter". *Archiv für Kulturgeschichte* 49, ii: 135–63.
- Goffman, Erving. 1983. *Forms of Talk*. Philadelphia: U of Pennsylvania P.
- Grágás. Ed. Vilhjálmur Finsen. Ia-Ib, 1852, and II, 1879. Rpt. Odense: Odense UP. 1974.
- Grettis saga*. In *Íf VII*. Ed. Guðni Jónsson. 1936.
- Guðrúnarhvöt*. In *Edda I*. Ed. Gustav Neckel. Rev. Hans Kuhn. Heidelberg: C. Winter. 1962.
- Gunnlaugs saga ormstungu*. In *Íf III*. Edd. Sigurður Nordal and Guðni Jónsson. 1938.
- Harris, Joseph. 1976. "The Masterbuilder Tale in Snorri's *Edda* and Two Sagas". *Arkiv för nordisk filologi* 91: 66–101.
- Heiðarvíga saga*. In *Íf III*. Edd. Sigurður Nordal and Guðni Jónsson. 1938.
- Hænsa-Póris saga*. In *Íf III*. Edd. Sigurður Nordal and Guðni Jónsson. 1938.
- Íf. Íslenzk fornrit*. Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag. 1933 ff.
- Iliad*. Ed. D. B. Munro. Oxford: The Clarendon P. 1958.
- Kjalnesinga saga*. In *Íf XIV*. Ed. Jóhannes Halldórsson. 1959.
- Kormáks saga*. In *Íf VIII*. Ed. Einar Ól. Sveinsson. 1939.
- Kossuth, Karen. 1980. "The Linguistic Basis of Saga Structure: Toward a Syntax of Narrative". *Arkiv för nordisk filologi* 95: 126–41.
- Kress, Helga. 1977. "Ekki höfu vér kvennaskap". In *Sjötiu ritgerðir helgaðar Jakobi Benediktssyni*. Edd. Einar G. Pétursson and Jónas Kristjánsson. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar. I: 293–313.
- Kuhn, Hans. 1971. "Kämpen und Berserker". *Kleine Schriften II*. Edd. Dietrich Hoffman et al. Berlin: Walter de Gruyter. Pp. 521–31.
- Kurzon, Dennis. 1986. *It is Hereby Performed . . . Explorations in Legal Speech Acts*. In *Pragmatics and Beyond VII*: 6. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins.
- Labov, William. 1981. "Speech Actions and Reactions in Personal Narrative". In *Analyzing Discourse: Text and Talk*. Ed. Deborah Tanner. *Georgetown University Round Table on Languages and Linguistics*. Washington, D.C.: Georgetown UP. Pp. 219–47.
- Landnámabók*. In *Íf I*, i-ii. Ed. Jakob Benediktsson. 1968.
- Laxdæla saga*. In *Íf V*. Ed. Einar Ól. Sveinsson. 1934.

- Leach, Edmund. 1964. "Anthropological Aspects of Language: Animal Categories and Verbal Abuse". In *New Directions in the Study of Language*. Ed. Eric H. Lenneberg. Cambridge, Mass.: MIT. Pp. 23–63.
- Ljósvetninga saga*. In *Íf X*. Ed. Björn Sigfússon. 1940.
- Louis-Jensen, Jonna. 1979. "En nidstrofe". *Opuscula* 6: 104–7. *Bibliotheca Arnemagnaeana* 33.
- Lüthi, Max. 1976. *Das europäische Volksmärchen*. Bern: A. Francke.
- Miller, William Ian. 1986. "Dreams, Prophecy and Sorcery: Blaming the Secret Offender in Medieval Iceland". *Scandinavian Studies* 58: 101–23.
- 1988. "Ordeal in Iceland". *Scandinavian Studies* 60: 189–218.
- Pratt, Mary L. 1977. *Towards a Speech Act Theory of Literary Discourse*. Bloomington, Ind.: Indiana UP.
- Schwarz, Alexander. 1988a. "Text als Handlung". *Alte Texte Lesen*. Edd. Alexander Schwarz et al. Bern and Stuttgart: Paul Haupt. Pp. 125–66.
- 1988b. "Gibt es in der Fiktion Sprechakte?" *Linguistik und Literarischer Text/Linguistique et texte littéraire*. Actes du colloque organisé par la CILA [Commission interuniversitaire suisse de linguistique appliquée], St.-Gall, 21–22 Mars. Ed. Siegfried Wyler. *Bulletin CILA* 48. Pp. 103–6.
- Searle, John R. 1969. *Speech Acts*. Cambridge: Cambridge UP.
- 1977. "Reiterating the Differences: A Reply to Derrida". *Glyph* 1: 198–208.
- Simpson, Jacqueline. 1961. "Advocacy and Art in *Guðmundar saga Dýra*". *Saga-Book of the Viking Society* XV, 4: 327–45.
- Sørensen, Preben Meulengracht. 1983. *The Unmanly Man*. Trans. Joan Turville-Petre. *Viking Collection* 1. Odense: Odense UP.
- Solon. *Elegy* 1. In *Greek Lyric Poetry*. Ed. David A. Campbell. New York: St. Martin's P. Pp. 29–32, 233–40.
- Steblin-Kamenskij, Mikhail I. 1973. *The Saga Mind*. Trans. Kenneth H. Ober. Odense: Odense UP.
- 1982. "Ot sagi k romanu" ["From Saga to Novel"]. *Seriya literaturny i jazyka* 40, 1: 18–27.
- Sturlubók*. In *Landnámabók* II. Ed. Finnur Jónsson. Copenhagen: Gyldendal. 1900.
- Sturlunga saga*. 2 vols. Ed. Guðbrandur Vigfússon. Oxford: Clarendon P. 1878.
- Vallaljóts saga*. In *Íf IX*. Ed. Jónas Kristjánsson. 1956.
- Vápnfirðinga saga*. In *Íf XI*. Ed. Jón Jóhannesson. 1950.
- Þorsteins þátr stangarhöggs*. In *Íf XI*. Ed. Jón Jóhannesson. 1950.
- Weinhold, Karl. 1944. *Altnordisches Leben*. Ed. Georg Siefert. Stuttgart: Alfred Kroner.

LAURENCE DE LOOZE

The Outlaw Poet, The Poetic Outlaw: Self-Consciousness in *Grettis saga Ásmundarsonar**

1. Introduction

For better or worse *Grettis saga Ásmundarsonar* is not customarily grouped with the *skáldasögur* or “skaldsagas”.¹ Certainly the poetry attributed to Grettir is of a quality inferior to the productions of an Egill Skallagrímsson. Then there is the fact that the saga, most probably written about 1300, is late for the Family Saga period (roughly 1225–1325); moreover, it has elements in common with the *riddarasögur*², for which reason it has occasionally been seen as not sufficiently Icelandic in character.

Nevertheless, it must be acknowledged that whether *Grettis saga* falls within the confines of the *skáldasögur* sub-genre or not is largely a function of how one chooses to formulate the definition of that group. To the extent that a skaldsaga need be about a poet-protagonist who, during the course of the narrative, is depicted in the process of composing poems and whose alleged poetic productions (or at least those of his nominally historic counterpart) are intercalated into the prose narrative, *Grettis saga* is every bit as much a skaldsaga as is *Egils saga Skallagrímssonar*, *Kormáks saga*, *Hallfreðar saga*, *Fóstbræðra saga*, and the like. I should stress that the following analysis is not dependent on proving that *Grettis saga* is a *bona fide* member of the skaldsaga clubhouse; rather, inclusion of *Grettis saga* under the skaldsaga heading is pertinent, for my purposes, only to the extent that the parallels between the poetics of *Grettis saga* and of universally-accepted *skáldasögur* are enlightening for critical study. My assessment of *Grettis saga*, sympathetic on the whole, shall examine ways in which the work is highly self-conscious of its linguistic and its literary status on two levels: 1) in the depiction of the protagonist, Grettir; and 2) in the constitution of the saga narrative. What specifically links these two levels, I shall argue, is that

* A shorter version of this essay was delivered at the 24th International Congress on Medieval Studies, Kalamazoo, Michigan, on 6 May, 1989, under the title “The Poetic Outlaw: Self-consciousness and Poetic practise in *Grettis saga Ásmundarsonar*”.

¹ All textual references are to the edition by Guðni Jónsson. Translations are taken from the Fox-Pálsson English translation, unless otherwise noted as my own.

² Especially the *Spesar þáttir* (see discussion).

both the protagonist within the story and the saga text which contains him are obsessively citational, forever glancing back at the ethos of the Icelandic world while also departing (geographically in the case of the protagonist, figuratively in the case of textual and generic considerations) from the traditional Icelandic world.³

2.

Now, *Grettis saga* tells, in pseudo-biographic fashion, of one Grettir Ásmundarson, the most famous of Icelandic outlaws. According to the saga, Grettir reportedly spent nineteen years in full outlawry, which is to say as an outcast who could be killed with impunity by anyone whosoever (cf. Turville-Petre). Skaldsaga protagonists are of course typically great voyagers (Andersson, p. 227), and Grettir is no exception. A glance at his wanderings reveals that he spends most of his time either abroad, or in the barren and largely unpopulated central portion of Iceland, or just off the coast, as in the case of Drangey where he meets his death. In purely geographic terms, then, Grettir is depicted as a character peripheral and hostile to Icelandic society, living on its fringes, largely unassimilated.⁴ That this exclusion is not merely a function of Grettir's historical outlaw status is evidenced by the saga's claim that an outlaw was permitted to reenter society after twenty years. Having no basis in Icelandic law (Fox-Pálsson, 195), this claim functions rather as part of a narrative code of the outlaw hero (or anti-hero). Significantly, Grettir is killed on the eve of being permitted to return to society. A liminal, antisocial figure, Grettir must die as he has lived: an outlaw.

It is clear from the foregoing that Grettir Ásmundarson falls into the line of violent and cantankerous anti-social poets represented by Egill Skallagrímsson, Gunnlaugr ormstunga, Björn Hítðelakappi, Hallfreðr vandræðaskáld, Kormákr, and even the Sworn Brothers of *Fóstbræðra saga*.⁵ In fact, the saga, which as is customary in the Family Sagas begins before the hero's birth and ends after his death, traces an arc of estrangement that transcends the bounds of Grettir's actual life. The first chapters, for instance, begin with Grettir's great-grandfather Qnundr; they stress Qnundr's viking raids, his quarrels with two different kings before settling in Iceland, and his physical

³ The anachronistic nature of Grettir's quest has been frequently noted (cf. Óskar Halldórsson, "Goðsögnin um Gretti"; Hume, "Thematic Design", 482; Clover, "Icelandic Family Sagas", 265–66), as has the late date of the saga's composition. What needs to be done, however, is to relate the two, for both are self-consciously "looking back": the protagonist to a world of heroic conduct and the literary work to heroic literature.

⁴ Cf. Hume, *passim* and especially, 472–73.

⁵ For discussion and bibliography see Ross, 4–5 and corresponding notes, and Looze "Poet, Poem . . . *Egils Saga*", notes 1 and 3.

difference.⁶ In these latter two respects Grettir's bloodline is reminiscent of the equally "outlandish" genealogy and physique of the Myramenn of *Egils saga*. The final chapter of *Grettis saga* (ch. 93) reiterates Grettir's own "abnormal" qualities, enumerating them as follows: first, the fact that "hann hefir verit lengst í sekð einnhverr manna"; second, his extraordinary strength; and third, "at hans var hefnt út í Miklagarði, sem einskis annars íslenzks manns."⁷ It is therefore fitting that Grettir, the outlaw and outcast, is avenged far beyond the pale of Icelandic society, and it is the sheer geographical distance which the author seems to find impressive.⁸

In its beginning with Grettir's ancestors – in particular, his great-grandfather – *Grettis saga*, like so many other sagas, reveals its concern for genealogy. And as is true in several skaldsagas, so also in *Grettis saga* the genealogy of bloodlines becomes also a genealogy of poetic production. We meet Qnundr tréfótr not only as a cantankerous viking but also as a poet. In chapter three Qnundr becomes "very withdrawn" and composes the first of a series of poems which are intercalated into the saga text. Subsequently the major events of Qnundr's life – his battles and his settlement of Iceland – are immediately translated by him into verse.

From the beginning, then, the depiction of the cantankerous poet figure in *Grettis saga* is of a relationship to language, and is fully in the Icelandic skaldsaga tradition. With Grettir's appearance in the saga, the concern for language and man-as-language becomes paramount. Indeed the remainder of the saga depicts Grettir's attempt to control language – an attempt which necessarily must fail – for to control language would be to control one's life and the terms in which one is remembered. However, before investigating *Grettis saga's* meditation on how language is wielded by the poet, I wish briefly to consider the saga's self-awareness as a written, literary text.

3.

The laconic, impersonal style of the Icelandic Family Sagas is well known and has been much commented. Departures from that style draw attention largely for their status as exceptions. Among the skaldsagas *Gísla saga* is often distinguished for its emotional tone and its seeming awareness of literary artifice. Indeed, *Gísla saga* is highly self-reflexive, and artfully

⁶ Qnundr is called "tréfótr", "tree-foot", after losing part of his leg in battle; Qnundr's own father, moreover, was called "burlufótr", "club-foot".

⁷ "he lived as an outlaw longer than anyone else"; "that his death was avenged out in Byzantium, which has never happened for any other Icelander."

⁸ "... hans var hefnt út í Miklagarði, sem einskis annars íslenzks manns" (ch. 93).

exploits a series of carefully constructed linguistic echos. *Grettis saga* too unfurls a self-conscious meditation on saga textuality, most noticeably through its numerous allusions to a larger cycle of written text.⁹ Certainly it is not difficult to sketch a typology of the ways in which *Grettis saga* weaves itself into a macrocosmic Icelandic text.

There are, first of all, unacknowledged allusions to scenes known to the author and his audience from other sagas such as *Bjarnar saga*, *Egils saga*, *Njáls saga*, *Fóstbræðra saga*, *Vatnsdæla saga*, and *Eyrbyggja saga*, to name only the most important. In this vein one might also cite the anecdote, recounted in chapter eighteen, of Grettir's breaking into a mound and subduing the monster haunting it, for which there are of course numerous analogues. Similarly, the Glámr episode, also well integrated into the thematic design of the whole saga, as we shall see shortly, is clearly a traditional story pressed into new use by our author. In addition, the episode of Grettir diving under a waterfall and tackling an ogress in her underwater cave has been repeatedly cited as an analogue to Beowulf's battle with Grendel's mother in the Old English text; it is generally assumed that the *Grettis saga* author was either working from *Beowulf* or from some work, now lost, interposed between the two. Each of these last three instances – the haunted mound, Glámr, the ogress – have at the very least the minimal artistic function of showing Grettir's prowess. They are also, I would argue, part of a whole series of cross-references or "echoes" which resonate through the saga, tying it intertextually to other works and associating different portions of the *Grettis saga* text with one another.

Second, *Grettis saga* alludes overtly to other sagas by citing them specifically as texts. It defers telling particular stories by designating instead the sagas where they can be found. Such is the tactic employed regarding *Laxdæla saga*, *Bandamanna saga*, and two sagas that are no longer extant: a "saga Bǫðmóðs ok Grímólfs ok Gerpis" (Ch. 12) and a *Saga Eiríks jarls* (Ch. 19). Both reader and writer participate in acknowledging the totality of their (hi)story as a vast, written *textus*. The world of Icelandic society of the settlement period is in fact seen in terms of an encyclopedic Book of which the individual saga is merely one chapter or fascicule, a single participant, if you will, in a larger *manuscripture*.

If the *Grettis saga* author can refer the reader to other sagas, named or unnamed, for episodes not included in the work at hand, he can also do just

⁹ The most recent extensive discussion of the cyclic horizon of composition in Icelandic sagas, and its similarity to cycles of French romances and epics, is Clover, *The Medieval Saga*, chapter 1, especially the section on "The European Context", pp. 42–60. It should be noted as well that the standard view is that though "*Grettis saga* invites comparison with Iceland's other great outlaw story, *Gisla saga* . . . [nevertheless t]he differences are considerable" (Andersson, 208). More extreme is the view of Phillipotts, p. 199.

the opposite: include a tale told in another work but defer the designation of the saga. Or the author can employ characters made familiar through other sagas and tell new adventures concerning them. These strategies give the *Grettis saga* author the means to contest or relativize other versions of particular events or characters. Both of these latter strategies are used for *Grettis saga*'s most famous intertextual exploitation: the reutilization of the sworn brothers, Þormóðr and Þorgeirr, the titular protagonists of *Fóstbræðra saga* and poet-outlaws like Grettir himself. In Chapter twenty-six, *Grettis saga* tells of a whale-carving incident involving the brothers but which does not actually occur in *Fóstbræðra saga*; the saga alludes, that is, to the Sworn-Brothers' saga without naming it outright. The intercalation of these characters also leads to the insertion of one strophe from Þormóðr's famous poem about Þorgeirr. This wink at a fraternal text (for the poem also occurs in *Fóstbræðra saga*) prepares for Chapter fifty of *Grettis saga* in which Grettir again meets up with the sworn brothers and has a hostile confrontation with them, events which are not related in their own saga.

Even more significant in this respect, however, are the events of chapter fifty-two. Grettir, having been captured by some farmers, is saved from the noose by Þorbjörg in dígra, wife of Vermundr inn mjóvi. Now, the same incident comprises the first chapter of *Fóstbræðra saga*. Certainly there are minor differences in viewpoint and attitude: in *Grettis saga* Þorbjörg appears to come on the situation almost by chance, whereas in *Fóstbræðra saga* she comes specifically for the purpose of saving Grettir. The tone of *Grettis saga* is also decidedly more comic, with Grettir maintaining his usual stoic, litote-laced sense of humor,¹⁰ and a wider range of events are covered in the fourteenth-century text. Yet both lead to the reconstruction of the incident in poetry. In *Fóstbræðra saga* this takes the form of Grettir's poetic praise of Þorbjörg in a stanza with which the chapter closes. It is interesting to note that in that saga Grettir himself plays the role of a poet-predecessor, replacing the more traditional ancestor-poet figure, whose life story is generally a microcosm or *mise en abyme* of the main character's. But then what could be more fitting for *Fóstbræðra saga*, which is predicated on a voluntary "family" bond (the sworn fraternity), than for the precursor poet in the saga to be part of a fraternal genealogy of poets rather than a relation of flesh and blood? Be this as it may, in *Grettis saga* the development of this incident is more extensive. Vermundr's interrogation of Grettir after the latter's release becomes a dialogue between prose and poetry: Grettir responds to each

¹⁰ Asked, for example, what he's up to, Grettir – with a noose already around his neck – answers, "Eigi má nú við öllu sjá; vera varð ek nokkur", "There are things beyond my control, . . . And I have to be somewhere" (trans. Fox-Pálsson). The translation of the first portion of the quotation is loose but apt.

question with a strophe, answering the queries and commemorating Þorbjörg's acumen in poetic texts.¹¹

There may be still a further intertextual dimension to *Grettis saga*. Hallvard Lie pointed out, some years ago, the importance of the "poetic genealogy" of the Myramenn (see "Jorvikferden"); in *Egils saga* a temperament for poetry appears to be part of the genetic inheritance handed down from grandfather to father to son. I have suggested elsewhere that Helga in fagra's role in *Gunnlaugs saga* is linked to her association with a genealogy of cantankerous poets (Looze, "Poet, Poem . . . *Bjarnarsaga*", 493). Moreover there seems to be a certain echo between her metamorphosis into a poetic text at the end of *Gunnlaugs saga* and the transformation of Egill Skallagrímsson into a parody of the poetic text at the end of *Egils saga*.¹² Must we not then also bear in mind that Þorbjörg is the daughter of Þorgerðr – that is, of Egill Skallagrímsson's own daughter – who was herself Egill's poetic collaborator in *Egils saga*? That Þorbjörg should ransom Grettir's head seems therefore a delightful wink back both at Egill's famous "Höfuðlausn" and at the bestowal of extended life and poetic production in the earlier *Egils saga*. *Grettis saga* continues a view of poetic craft as "life-saving", a view which goes back at least as far as the "fjörlausn" ("life-ransom") the dwarves in Snorri's *Skáldskaparmál* bring about when they yield poetic mead for rescue from death by drowning.¹³

It is in this same context of intertextual play that I propose we view the most problematic episode of *Grettis saga*: the tale of Spes with which the saga ends. Since it is so clearly based on some version of the Tristan story and since it so radically departs from the apersonal, laconic style of the Icelandic Family Sagas, the Spes ending has traditionally been seen as detracting from the work, a "flaw" due perhaps to the late date of composi-

¹¹ As I have mentioned, one of the stanzas also appears as the culmination of the same episode in *Fóstbræðra saga* (*Grettis saga*, str. 41; *Fóstbræðra saga*, str. 1). It must be noted that there is some question as to which saga is alluding to which. The full series of events which comprise *Grettis saga* Chapters 50–52 occur only in the Möðruvallabók version of *Fóstbræðra saga* – which is, of course, the most authoritative version. There is also a somewhat abridged version (lacking Þorbjörg's rescue of Grettir) in MS R. In his edition, Guðni Jónsson is of the opinion that it is *Fóstbræðra saga* that borrows from *Grettis saga*. His reasoning, however, is unsound, predicated as it is on the a priori assumption that the episode is "completely irrelevant" ("alveg óvi komandi") to *Fóstbræðra saga* (p. xxvii). His logic runs as follows: the episode must then be taken from elsewhere because irrelevant, and irrelevant because drawn from elsewhere, namely from *Grettis saga*. The argument is of course circular. Moreover, the incident is hardly irrelevant to *Fóstbræðra saga*. The Family Saga typically begins with an incident which in miniature contains many features of the story to follow, and in the skaldsagas this usually takes the form (as I have argued elsewhere) of a precursor poet figure.

¹² It is, after all, deliciously ironic that the author of the *Höfuðlausn* fossilizes into an indestructible head at the end of the saga. See Looze, "Poet, Poem . . . *Egils Saga*", 140.

¹³ For the passage, see Finnbogason, 100. For discussion of its relationship to *Egils saga*, see Looze, "Poet, Poem . . . *Egils Saga*", 132–133.

tion of the saga and “foreign contamination”. But, as Kathryn Hume has shown, the inclusion of the episode harmonizes well with the overall thematic design of the saga and rightfully points up the literarity of the whole (“Thematic Design”, *passim*). Among the texts to which *Grettis saga* pays intertextual homage, acknowledged or no, the Spes story is simply the most developed. Moreover, I might add that the episode takes place in Byzantium, hence far from Icelandic society, and thus a very different literary style, as well as a depiction of different customs, is perfectly in order; Icelandic culture and the literary style characteristic of it are relativized. This “defamiliarization” or “alienation effect”, as the Russian Formalist Victor Shklovsky would have it, constitutes a reflection on literature and its processes while it also suggests to the reader how far away and exotic the Byzantine court is. Furthermore, this sudden switch from the literary code of the heroic Family Saga to that of continental romance speaks to the complexity and sophistication of the interpretative community of Icelandic literati ca. 1300–1325, capable as they were of moving easily between different modes of literary appreciation.

At the (macro)textual level, then, *Grettis saga* skillfully appropriates and redeploys the discourses of both indigenous and continental materials, situating itself within the vast weave of these different works and commenting upon, correcting, and contesting other works as it sees fit. This pan-European horizon has important implications for our understanding of the evolution of literary taste in late medieval Icelandic society. Moreover, since what happens at the macrotextual level often recurs within the individual sagas themselves, as Carol Clover has shown in her discussion of interlace,¹⁴ we might do well to look for a similar system of cross-referencing at the microtextual level as well.

4.

Such an investigation is well repaid, for it shows that recurrence of episodes and verbal echoes resonate through the *Grettis saga* text and are integral to the concept of language and the poetic process which the saga puts forth. Many are of a comic nature: the bleating of the sheep on the roof of a house at night – bleating which terrifies Grettir – is an ironic echo of the monster Glámr who also rode a house at night before being vanquished by the protagonist. So, too, the very name Glámr perhaps finds an echo later in the

¹⁴ The application of the art-historical term “interlace”, originally used to describe the geometrical patterning of the (primarily) insular visual arts, has been extended metaphorically to describe a similar intertwining in medieval literature. The seminal article is Leyerle’s “The Interlace Structure”. Cf. also Clover, chapter 2.

name of the vagrant Glaumr who betrays Grettir at the saga's end; it was, after all, Glámr's curse that brought about Grettir's downfall. This minimal linguistic pair (Glámr/Glaumr) established "at the level of the signifier", one might say, an association between the remote and the immediate causes of Grettir's death.

Even more striking is that Grettir's brief and playful appropriation of the name Gestr (the traveler, the stranger) in chapter sixty-four recurs in chapter seventy-two when Grettir dons the name again for much more important reasons. Nor are these instances of redeploying names due simply to the high percentage of repetition of names among Icelanders, I would suggest, but rather they should be seen as part of Grettir's whole approach to language which is one of an appropriation and reutilization of a preexisting discourse. Grettir is forever turning old discourses to his own witty ends, often with considerable deflation of a longstanding ethic. This is to say once again that what Grettir does within the social world of the *Grettis saga* story mimes what *Grettis saga* does as a literary text within the context of the world of Icelandic letters, and in this context it is noteworthy that the saga is a twilight production of the Family Saga period.

In its self-reflexive and ironic stance *Grettis saga* can be read as pre-eminently a drama of language – in particular, as a study of Grettir's attempt to gain control of "the discourse in which he is situated", to give a loose translation to Paul Zumthor's well-known formulation.¹⁵ Naturally, the Icelandic world being what it is, this attempt to escape the dominion of discourse can only fail, which means that Grettir's life will end tragically. What is more, just as Grettir the protagonist cannot live outside the bonds of his society forever, so also *Grettis saga's* embrace of foreign continental models cannot long endure and is finally shattered by the return of that most Germanic of literary features, the blood vengeance.

It is no surprise, then, that as with other "troublesome skalds" in the skaldsagas Grettir is defined from the first in terms of his relationship to language: "hann var mjök ódæll í uppvexti sínum, fátalaðr ok óþýðr, bellinn bæði í orðum ok tiltekðum", "He was very difficult in his youth, given little to talking and unfriendly, mischievous both in words and in actions" (ch. 14, translation mine).¹⁶ Like the text which contains him, Grettir is depicted as highly skillful in the appropriation and reutilisation of others' discourses. Significantly, Grettir tends not only toward the poetic but also toward the proverbial. This orientation is particularly evident in his upbringing which is presented as a string of malicious deeds, paralleled in each instance by

¹⁵ "Le poète est situé dans son langage plutôt que son langage en lui", *Essai*, p. 68.

¹⁶ Though Grettir's taciturnness might seem to contrast with the "very talkative" natures of Egill and other skalds, the resemblance is underscored by the similar verbal dexterity and the predilection to direct it, like Gunnlaugr, in venomous *ormstungu* fashion.

audacious verbal dexterity. Consider, for example, the testy relationship Grettir has with his father, best illustrated by the altercations between the two in chapter fourteen. The actual catalog of tasks the young Grettir is given to perform is insignificant. To be sure the incidents portray Grettir as an outsider to the first social unit, the family, and hence we have the makings of Grettir the outlaw.

More germane, at least for the present purposes, is that we also have the makings of Grettir the poet. Grettir turns each confrontation with his father into verbal sparring; the events become mere “pre-texts” for verbal wit and poetry. Grettir responds to his father’s questions and admonitions either with an impromptu poem or with maximic proverbs. Asked about the goslings he has killed, Grettir declaims a *helmingr* that acknowledges that he has wrung their necks “enn þótt ellri finnisk, / einn berk af sérhverri”, “and I can also vanquish / fully grown birds.”¹⁷ The poem displaces patricide to the realm of wish-fulfillment fantasy and verbal witticism.

Even more interesting is the use of proverbs in Grettir’s responses to his father. Grettir can suggest, through an appropriated discourse, that which he might not dare express directly. The same passage continues:

“Ok skaltu eigi lengr af þeim bera”, sagði Ásmundr. “Vinr er sá annars, er ills varnar”, sagði Grettir. “Fásk mun þér verk annat”, sagði Ásmundr. “Fleira veit sá, er fleira reynir”, sagði Grettir, “eða hvat skal ek nú gera?”¹⁸

As Barbara Hernstein Smith has pointed out in *On the Margins of Discourse*, proverbs enable a speaker to disclaim responsibility for the meaning of an utterance, while communicating the message nevertheless, since the meaning floats along with the proverb, divorced from any one speaker or situation. In sum, then, Grettir’s upbringing is depicted as an indoctrination into the manipulation and appropriation of the longstanding discourses of Icelandic society, both poetic and proverbial – discourses which Grettir exploits with self-conscious and witty irony.

We recognize the technique, familiar to readers of *Bjarnar saga*, *Kormáks*

¹⁷ A more literal translation would be, “But if nevertheless an older one is found, I [can] vanquish any such one.” The reference, as the Fox-Pálsson translation makes clear, to an “older one” is to Grettir’s father.

¹⁸ “You are not to vanquish any more of them”, said Asmund.

“He is my friend who keeps me from evil”, said Grettir.

‘Another task will be found for you’, said Asmund.

“The more one tries, the more one knows”, said Grettir, ‘and what am I to do now?’”

The double quotation marks in the Fox-Pálsson translation do not, of course, exist in the original manuscripts, nor do even the single quotation marks of Jónsson’s edition. The Fox-Pálsson punctuation is designed to point up to the non-Icelandic, modern reader what would have been evident to a fourteenth-century Icelandic audience: namely that Grettir is indeed “quoting” from a pre-existing discourse, the vast wealth of proverbs.

saga, *Gunnlaugs saga*, and *Hallfreðar saga*, by which the protagonist-poet's conflicts are translated into purely linguistic hostilities. However, just as Grettir's outlaw status implies that he is in conflict not just with members of society but with the *whole* of society, so also Grettir is not battling another poet *through* language, but he ultimately takes on language itself. Though the first portion of the saga depicts strife between Grettir and other characters, the latter portrays his struggles with language itself as he falls prey to, as much as he exploits, the character of language. As with many other skalds (one thinks of Björn, Gísli, Hallfreðr, Gunnlaugr, Kormákr) Grettir's exploitation of the power of language to direct the course of events is married to a fear that he will be captured in another's web of words.

Grettir's fear as well as his poetic skill – like the fears and skill of Gísli Súrsson and Gunnlaugr ormstunga – bear witness to the duality inherent in language. We have already seen how it operates in Grettir's confrontations with his father. By speaking in proverbs he both does and does not make threats against Ásmundr. Somewhat similarly, on a crossing from Iceland to Norway, Grettir, who refuses to do work and lampoons the sailors with sarcastic verse, is approached by the captain Hafliði who proposes that Grettir compose a poem such “at fegri sé vísan, ef grafin er, þótt fyrst sé eigi allfögr” “that the verse be very nice if [the sense of] it is unearthed, although at first it doesn't seem at all pleasant” (Ch. 17, translation mine). The suggestion is of a two-tiered reception of poetic verse and of poetry as presenting a hermeneutic challenge to its audience: what seems slander may prove to be praise, and vice-versa. As with his father, here too Grettir both does and does not insult.

A more developed example is provided by Grettir's handling of the berserk brothers Þórir þomb and Ögmundr illi who arrive at Þorfinnr's manor – where Grettir is staying during the Christmas period – intending to rob, rape, and plunder (Ch. 19). Recognizing the impossibility of direct physical confrontation, since only the womenfolk and a few servants are at home, Grettir takes the Odyssean tack of verbal seduction and seems to aid the berserks. Yet Grettir, unlike Odysseus, does not rely on the ruse of the lie – that is, the age-old conflict of truth and falsehood in language – but rather more subtly on a duality of interpretation, on the possibility that more than one interpretation is often possible for any given statement.

That Grettir, who is characteristically taciturn, suddenly becomes loquacious in the berserks' presence is a clue to the reader that language is being used to a particular end. Not only does the saga specifically mention several times that “Grettir var þá málreifr mjök”, “Grettir was very talkative”¹⁹,

¹⁹ Cf. also the reference in the same passage that “Grettir lét ganga töluna”, “Grettir went on talking”, (translation mine) and Þórir's remark to Ögmundr that “þurfu vér eigi at togask eptir orðum við hann”, “we don't have to drag every word out of him [Grettir].”

but Grettir himself twice calls specific attention to the importance of weighing one's words before speaking: once when declining a vow of friendship with the berserks on the grounds that, having drunk much ale, they are not in a position to consider carefully enough what they are saying; and once immediately after the berserks' arrival when, in response to Þórir's comment on how eager Grettir is to speak, Grettir pointedly replies, "Orða sinna á hverr ráð", "Every man chooses his own words."²⁰ This *caveat* is revealing of his linguistically self-reflexive stance. Moreover, through his verbal cleverness, Grettir manages literally to disarm the berserks, after which he traps them in a tower and slays them.

Grettir's elocution, which is extraordinary enough to persuade the berserks to lay aside their arms, demonstrates the extent to which Grettir's most valuable weapon is in fact language itself. As in other sagas (one thinks of *Bjarnar saga*, *Gunnlaugs saga*, *Hallfreðar saga*, *Kormáks saga*), verbal skills have a certain martial dimension, an association reinforced in this scene by the fact that four servants who start haggling about their weapons prove to be of no use to Grettir at the crucial moment of slaughtering the berserks and they flee in fear: the breakdown of language leads to martial impotence.²¹ Nor is it any surprise that Grettir makes language his most effective weapon; after all, he has hitherto twice been denied an actual sword, once by his father when he first left home, and once by the very Þorfinnr whose womenfolk he saves in this scene. Thus he proves that he can achieve with language what the bravest of men do with swords, and the incident fittingly culminates both in a poem by Grettir on the subject and, significantly, the gift of a sword by Þorfinnr.

Grettir's exploitation of language and the "horizon of expectation" of his audience in this scene is very delicate and conforms to the code of honor that is supposed to dictate Icelanders' physical combats. Clearly, Grettir is interested in the polyvalence of language. Rather than lie outright, however, he chooses to speak to the berserks in an enigmatic fashion that is open to two different interpretations, as he also did when he composed the ambiguous strophe about Hafliði. Again we are confronted with the ambiguity of the riddling voice which Grettir used to taunt his father. Grettir warns the berserks to be attentive to language precisely when they are tempted to think he is not; furthermore, Grettir's refusal to swear friendship turns out to be

²⁰ Literally translated the line says, "Each man has the counsel [regarding what is advisable] of his own words", the sense being, "Each man does as best he thinks with his words."

²¹ As well as an association between military and poetic processes, *Grettis saga* proposes the collocation of poetic and sexual virility, familiar from many other works, Icelandic, French, and English. In Chapter 75 Grettir's reaction to a maidservant's comment on the small size of his penis is twofold: he takes her sexually by force while at the same time declaiming two strophes on the subject. Not insignificantly he refers to his penis as a "sverð í hári", a "sword in hair" (str. 64).

motivated less out of concern for how the berserks treat of language than to avoid perjuring himself. It is thus their own fault that they assume he is of their number, that they misinterpret his statement, and that they walk into his verbal trap just as they willingly walk into the tower in which he locks them. They should, after all, have interpreted his statements differently. Furthermore, this lesson in hermeneutics, which costs the berserks their lives, is also intended for Porfinnr and his wife, especially the latter who thinks Grettir a traitor when he is so cordial to the berserks. In reply to her relieved thanks after the raiders are dead, Grettir says simply, “Ek þykkjunnú nú mjök inn sami ok í kveld, er þér tölðuð hrakliga við mik”, “I seem to myself much the same man as I was in the evening, when you were heaping abuse on me.”

In the same light we must consider Grettir’s participation in a wrestling match at the Hegranessþing, well after he has been outlawed. His face half covered to conceal his identity, the outlaw Grettir sits incognito for most of the day. When asked who he is Grettir replies honestly but ambiguously that his name is “Gestr”, “a word which means not only “alien, stranger”, like the Latin *hostis* to which it is related, but also, like its modern German counterpart “Gast”, can also denote a “guest”²². The appellation is thus a correct designation of the outsider, the outlaw-poet, and Þorbjörn ǫngull even puns on the name, calling on Grettir/Gestr to join in the entertainment since he is such an “aufúsgestr” or “welcome guest”. Grettir/Gestr demands in return a guarantee of safe conduct after the match. Once the guarantee is granted, he throws off his robe and reveals himself to his enemies. Having spoken truthfully, although in a fashion that gave rise to two different interpretations, Grettir has every right to hold the other men to their word and is thus untouchable; he forces them to accommodate their mortal enemy as precisely what Þorbjörn has called him: a “welcome guest”. He has trapped his enemies with language and, like Egill at the court of Earl Eiríkr, escapes with his life intact. Moreover, the incident, which Grettir of course immediately translates into poems on the subject, provokes a dispute among the farmers. Once again, Grettir achieves in words and in poetry what arms could never accomplish, and the bondsmen’s inability to take action, like the servants’ inaction in the berserk episode, is equated with verbal disharmony.

5.

If Grettir uses language to triumph over men, he nevertheless cannot triumph over language itself, and it is in fact language that ultimately defeats

²² Cf. Harris, “Gestr’s ‘Prime Sign’”, for a careful analysis of the “disguise-revelation” nature of “Gestr” stories. *Grettis saga* is consonant with this tradition.

him. The turning point in Grettir's fortunes comes in the episode with Glámr.

Glámr is the ghost of a pagan Swede who is haunting the farm of a man named Þórhallr. Jökull Bárðarson, Grettir's closest blood-relative and possessed of the same cantankerous temperament as Grettir himself, tries to discourage his kinsman from going after Glámr. Their altercation ends as a conflict of proverbs, each applying to the other proverb-predictions of disaster which, in both cases, will come true. That the chapter closes textually and thematically on the word *spár* ("the prophetic") is indicative of the pivot from Grettir's appropriation and exploitation of proverbial discourse to his becoming subject to the charged language of others.

Up until this point, Grettir, though cantankerous, has been largely ascendent in his fortunes. Indeed, he even defeats Glámr, as he intends but in Grettir's moment of triumph Glámr puts a prophetic curse on him, against which Grettir's power will not avail. He announces first that Grettir would have achieved twice the physical strength he has, had he not attacked Glámr; significantly, this halving of Grettir's physical prowess is accompanied by Glámr's making Grettir a slave to prophetic language by proclaiming that though Grettir's prowess has hitherto brought him fame "heðan af munu falla til þín sekðir ok vígaferli", "from now on outlawry and slaughter will come your way." Glámr finishes with a curse that Grettir will find solitude unbearable, for Glámr's eyes shall ever be before him.

Grettir's subsequent linguistic triumphs, such as his cleverness in the Gestr episode, must thus be seen as qualified by the knowledge that he is laboring always under a curse. That the prophecies have indeed taken a toll is demonstrated by Grettir's increasing inability to be alone; when he moves out to Drangey, for example, he takes his brother Illugi with him precisely because he cannot bear the solitude.

Grettir's death is similarly seen as the imposition of another's language on him. Now, this fear of prophecy is also characteristic of other skalds. Egill, for example, is as much prey to another's curse (Queen Gunnhildr's in particular) as he is able to lay his own on another. Similarly, Grettir is defeated by another's curse, this time also inscribed in runes, for the written charm which has greater durability also has greater impact. Two incidents involving runes precede the runic curse that brings Grettir down. First is a poem by Hallmundr "Loptr" ("Air"), a fellow poet who betters Grettir both in poetry and in physical prowess. His poem celebrates Grettir's greatness and is inscribed in runes as Hallmundr's last testament when he is on his deathbed (Ch. 62). The fact that Hallmundr has his final poem inscribed, and by a woman, may be another of *Grettis saga's* intertextual glances, for it was precisely for "rememberance" that Egill Skallagrímsson also had his final poem taken down in runes by his daughter. Second is Grettir's own

carving of a poem in runes (Ch. 66). From this we can gather that Grettir is familiar with the durability of the written, runic text; though not normally used by the Icelandic poet each time he composes poetry, it can provide a kind of afterlife for the poet, as we see in the case of Hallmundr. When turned against the poet in the form of a curse, however, the runic inscription can cut the poet's life short.

If Grettir traps Þorbjörn ǫngull with words at the thing, Þorbjörn manages to pay Grettir back in full. Indeed, it is the opinion of both Grettir and Illugi that the curse Þorbjörn's foster-mother Þuríðr pronounces is what finally defeats Grettir. This thesis is in fact reiterated several times in the saga. When the sorceress first pronounces a curse, Grettir remarks, "við engi orð hefir mér meir brugðit en þessi, er hon mælti; ok þat veit ek, at af henni ok hennar fjölkynngi leiðir mér nokkut illt", "No other words have ever effected me as much as hers, and I know for certain that through her and her sorcery I shall suffer greatly" (Ch. 78). Þuríðr furthermore compounds her initial curse with the more formal erection of a sort of *níð-stǫng* carved runic charms and pushed out to sea; Grettir's death follows soon afterwards. The prevailing view, articulated by Illugi and borne up by the subsequent condemnation of Þorbjörn ǫngull at the next Althing, is that "galdrar ykkir ok forneskja hafa drepit Gretti, þó at þér bærið járn á hann dauðvána, ok gerðuð svá mikit níðingsverk ofan á fordæðuskap", "Grettir was killed by your sorcery and witchcraft, although you brutally assaulted him with weapons when he was dying, and so added brutal cowardice to your sorcery" (Ch. 82). The presentation is of a man killed by a curse, the subsequent physical blows not really constituting the cause of death.

6.

I have mentioned that throughout the saga Grettir translates events into poetry in the manner typical of the skaldsagas. Of note, however, is the development of a "society of poets", a feature which also characterizes *Egils saga* and *Gunnlaugs saga*. If Grettir is an outsider socially, he nevertheless very much belongs to the subculture of poets. To be sure, his dealings with other poets – even with ones who, like himself, are cantankerous – are more harmonious than is the norm for Grettir; he even manages to winter one year with the equally arrogant Sworn Brothers without the acknowledged animosities ever breaking into violence.²³

The "poetic friendships" established within this subculture and the impli-

²³ Cf. also the wintering of Þórðr and Björn in *Bjarnar saga* of which the *Grettis saga* episode may contain an echo.

cations they have for the depiction of the poetic process are of great importance. For, indeed, *Grettis saga* portrays the world of poetry as the domain of a select few and the composition of poetry as almost a private language shared by them; one has the impression that Icelandic poets are primarily talking to, and composing poetry for, each other. There is a complicity established by their shared perception, and the general public is largely excluded from the finer points of their aesthetics. If the poet tends to be, literally or metaphorically, an outsider/outlaw figure, he in turn banishes society at large from the chosen community of the practitioners of his craft.

We have already seen this in the two-tiered reception of the poem Grettir composes at Hafliði's request. To the chosen few – in this case Grettir and Hafliði who himself suggests the idea – there is available a second realm of meaning, one which in fact overturns the first and more easily recovered level. A kind of “natural” nobility is posited – not an “aristocracy of the heart”, as in troubadour circles, but rather one of purely poetic sensibility. The average Icelander can only interpret the poem in the most gross manner; by contrast, the person capable of perceiving the more subtle meanings is by definition one of the chosen members of the poetic circle, and vice versa. Other *skáldasögur* present similar instances: the possibility that Egill perhaps intends something more subtle than what Earl Eiríkr sees in the *Höfuðlausn* of *Egils saga*; Auðr's unraveling of the deeper implications of one of Gísli's stanzas in *Gísla saga*; the deep communication between Hallfreðr and Gunnlaugr as they cite to each other their poems in *Gunnlaugs saga*. The poetic process thus divides the world in two: into the poets and the non-poets. The general public never really participates in the real communication between the poetic utterance and the hermeneutic act of reception; though a primary level of meaning may be encoded as a kind of *appât* for the general public, the real discourse is between poets and takes place, as it were, under the noses but over the heads of the average citizen.

For this reason the poet(ic) friendships, like the antagonisms between poets, are intense affairs, and are given expression in poetry. For this reason also they often leave the general public bewildered. The Hafliði-Grettir alliance is only one example of several in *Grettis saga*. The Hallmundr-Grettir friendship is another: according to the pattern of events in Grettir's life, only hostility and perhaps a battle should result from Grettir's attempt to rob Hallmundr. However, the physical contest soon is translated into poetic riddling. A bond is established, and when Grettir next meets Hallmundr he finds Hallmundr has been quietly defending him from men who tried to attack him from behind (Ch. 57). As thanks, Grettir composes poems of praise for Hallmundr, and Hallmundr on the point of death responds by composing, as we have already seen, a poem about Grettir which is then taken down in runes (Ch. 62).

Much the same is true of the events in Chapter 47 when Grettir steals a horse from a man named Sveinn. Sveinn gives chase, and the pursuit immediately becomes a dialogue of poems composed by the two during the day, three each. Grettir leaves the verses he composes in the keeping of the people he meets along the way, as a kind of literary path for Sveinn to follow. When they finally meet up with each other, they talk over the incident in a seventh strophe split evenly between them, one *hellingr* each. Sveinn demands:

Hverr reið hryssu várri;
 hver verður raun á launum;
 hverr sá hvinn et stœrra;
 hvat mun kufibúinn dufla.

(“Who rode my mare? / What will my payment be? / Who has seen a bigger thief? / What’s the skulker plotting?”)

Grettir answers:

Heim reiðk hryssu at Grími,
 hann’s gildir hjá kotmanni;
 þat mun ek launa lítlú;
 láttu okkr vesa sáttá.

(“I rode the mare / to Grim’s large farm. / I’ve no payment to offer, / but let us be friends.”)

To the average Icelander this might seem meager payment. To the poet Sveinn, however, things seem different. He responds, “Svá skal jafnt vera, . . . ok er fulllaunuð hrossreiðin”, “And so it shall be, . . . for I have been fully compensated for your ride on my mare.” On one hand this conclusion recognizes the economic aspect of the poetic text, but even so the poem should not be considered payment according to rules operative in the society at large, because it is not a poem of praise by Grettir of the *flokkr* or *drápa* sorts and because Sveinn is as much the author of the poem as Grettir is. The point, however, is that the poet and poetic composition transgress the codes of the society. The poetic process has been furthered, provoked initially by a crime, as is so often the case in Icelandic sagas; the concluding concordance is then expressed as a poem which, thematically *and* textually, makes friends and equals of the two men. They recite the whole series of verses, give the collection a name, and “part as friends” (“skilðusk þeir Grettir vel”).

The Icelandic poet thus composes poetry because he is born receptive to the processes of language and poetry, and he is naturally receptive to these processes because he is a poet. The circularity of this poetic “circle” does not bother the Icelanders at all. For this reason the poets are characterized from

their childhood as having a privileged relationship to language. And for this reason also others cannot voluntarily join the ranks. Þorbjörn ǫngull, for example, finds this to be the case. He declaims one strophe celebrating his victory over Grettir when he brings Grettir's head to Ásdís, Grettir's mother, but she immediately bests him in a stanza which robs him of his victory. As she suggests in her poem, he will not gain support or respect for Grettir's killing, and indeed he does not. Furthermore Þorbjörn ǫngull is unable to control his own speech; when in Byzantium he falsely boasts of his prowess in having killed Grettir, Þorbjörn fails to notice Grettir's brother Þorsteinn among the men. Þorbjörn reveals himself as the murderer – not through any subtle allusion as in the case of Gísli, but purely through careless boasting – and when he passes around to the admiring men the sword that cut off Grettir's head, Þorsteinn promptly kills him with it.

The tradition of hermetic poetry which lives on, just as the poet lives on, in the poet-descendants with which skaldsagas usually end, is not vitiated by the Spes episode with its exotic Byzantine setting. Indeed Þorsteinn “inherits” in a certain manner his brother's gift, much as in *Fóstbræðra saga* Þorgeirr only fully discovers his calling as a poet after Þormóður's death when he composes verse in commemoration of his “swornbrother”. Þorsteinn in fact declaims the final strophe of *Grettis saga* – a strophe that celebrates Grettir's heroic strength even after he had been killed.

Moreover, the depiction of the reception of Þorsteinn's final poem is very à propos. The saga author tells us that when Þorsteinn had spoken the stanza, “‘Mikil ágæti eru slíkt,’ sǫgðu þeir, *er skilðu vísuna*”, “‘What great glory!’ said those *who could understand the stanza*” (Ch. 87, emphasis mine). Once again, the hermeneutic circle of poetic sensibility is not available to everybody. In death (that is, in Þorsteinn's poem) as in life, Grettir *qua* poetry is again intelligible only to the initiated – to those capable of discerning (*skilja*) Þorsteinn's meaning. Furthermore, the saga author seems here to be playing an analogous game: for the saga reader may well wonder whether the reference to the difficulty of interpretation is simply to the fact that in Byzantium Icelandic-language skaldic verse would hardly be intelligible or whether there is also a second, richer level of meaning waiting to be discovered. As with the ambiguous meanings of skaldic verse itself, one can only recover the full meaning if one is alerted to expecting multiple meanings and, presumably, if one is part of the select world of literary discernment.

7. Conclusion

To sum up. *Grettis saga* portrays the protagonist as a man born into the society of poets – that is, born into a discourse that descends with blood

generations of his family and the series of poems intercalated into the saga text. But to be part of the circle of poetic composition is to be estranged from society and its norms. Grettir is an outlaw for both his physical acts and the poetic texts which they become. He is an “in-law” however within the select world of the practitioners of the poetic craft, and situates himself within the Icelandic poet’s persistent, if ultimately doomed, struggle to control through language the discourse which also controls him.

Moreover, *Grettis saga* is a highly articulate literary production which is self-consciously aware that it comes at the end of a long tradition. It hearkens back to a heroic world which exists no more and to a literary vogue for narratives of that heroic world which are being displaced by newer continental models. It presents a protagonist who is an extreme version of the cantankerous skald, so much so that he gets outlawed for life. This concern for the poet who becomes a “gestr” – a stranger, an outsider – to his own country is equally true at the level of the saga text. For what has *Grettis saga* been accused of if not of being a stranger and foreigner discovered in the midst of the true Icelandic sagas?

Both Grettir and *Grettis saga*, then, look back to the old material and the old ways; both cite those discourses incessantly, ironically aware of their own difference. Grettir is banished from the world of Icelanders and *Grettis saga* from the world of fully “Icelandic” sagas. Indeed, character and saga text make similar pilgrimages. In particular, the saga’s geographical pilgrimage from Iceland to Byzantium is a consummate expression of the generic transition from the epic world of martial encounters to romance and love (in the oft-denigrated Spes episode). In the saga itself we move from the Family Saga period with its intensely Icelandic and genealogically-oriented plots of the thirteenth century to a new opening on international literary models – particularly those of the romances derived from continental models – and other lands. No wonder then that Grettir, the old type of the cantankerous poet, gives way to a new type of narrative hero, Þorsteinn, hero and poet of love.

Works Cited

- Andersson, Theodore M. *The Icelandic Family Saga: An Analytic Reading*. Cambridge: Harvard Univ. Press, 1967.
- Clover, Carol J. “Icelandic Family Sagas (*Íslendingasögur*)”. In *Old Norse–Icelandic Literature: A Critical Guide*. Ed. Carol J. Clover and John Lindow. Ithaca: Cornell University Press, 1985. 239–315.
- *The Medieval Saga*. Ithaca: Cornell Univ. Press, 1982.
- Finnbogason, Magnús, *Edda Snorra Sturlusonar*. Reykjavík: Bókaverzlun Sigurðar Kristjánssonar, 1952.

- Fox, Denton, and Hermann Pálsson, trans. *Grettir's Saga*. Toronto: University of Toronto Press, 1974.
- Glendinning, Robert. "Grettis saga and European Literature in the Late Middle Ages". *Mosaic* 4 (1970): 49–61.
- Grettis Saga Ásmundarsonar*, see Jónsson, Guðni.
- Halldórsson, Óskar. "Goðsögnin um Gretti". In *Sjöútu ritgerðir helgaðar Jakobi Benediktssyni 20 júl 1977*. Ed. Einar G. Pétursson and Jónas Kristjánsson, Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar, 1977. 2 vols. II: 627–39.
- Harris, Joseph, and Thomas D. Hill. "Gestr's 'Prime Sign': Source and Signification in *Norna-Gests þáttur*". *Arkiv för nordisk filologi* 104 (1989): 103–22.
- Hume, Kathryn. "The Thematic Design of *Grettis saga*". *Journal of English and Germanic Philology* 73 (1974): 469–86.
- Jónsson, Guðni, ed. *Grettis Saga Ásmundarsonar*. Íslenzk fornrit VII. Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag, 1936.
- Leyerle, John. "The Interlace Structure of *Beowulf*". *University of Toronto Quarterly* 37 (1967): 1–17.
- Lie, Hallvard. "Jorvikferden. Et vendepunkt i Egill Skallagrímssons liv". *Edda* 33 (1946): 145–248. Rpt. in *Om sagakunst og skaldskap*. Øvre Ervik: Alvheim & Eide, 1982.
- Looze, Laurence de. "Poet, Poem, and Poetic Process in *Bjarnarsaga Hítðælakappa* and *Gunnlaugssaga Ormstungu*". *Journal of English and Germanic Philology* 85 (1986): 479–93.
- "Poet, Poem, and Poetic Process in *Egils Saga Skalla-Grímssonar*". *Arkiv för nordisk filologi* 104 (1989): 123–42.
- Phillpotts, Bertha S. *Edda and Saga*. London: Thornton Butterworth, Ltd., 1931.
- Ross, Margaret Clunies. "The Art of Poetry and the Figure of the Poet in *Egils Saga*". *Parergon* 22 (1978): 3–12.
- Smith, Barbara Hernstein. *On the Margins of Discourse: The Relation of Literature to Language*. Chicago: Univ. of Chicago Press, 1979.
- Turville-Petre, Gabriel. "Outlawry". In *Sjöútu ritgerðir helgaðar Jakobi Benediktssyni 20 júl 1977*. Ed. Einar G. Pétursson and Jónas Kristjánsson. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar, 1977. 2 vols. II: 769–78.
- Zumthor, Paul. *Essai de poésie médiévale*. Paris: Seuil, 1972.

KIRSTEN WOLF

On the Authorship of *Hrafnkels saga*

I

A number of literary works have in the course of time been attributed to the Icelandic bishop Brandr Jónsson (d. 1264), though it may well be that his fame (“Hann . . . var ágætr höfðingi, klerkr góðr, vitr ok vinsæll, ríkr ok góðgjarn. Ok í þann tíma hafði hann mesta mannheill þeira manna, er þá váru á Íslandi” [*Svínfellinga saga*; *Sturlunga saga* 2:87]) as well as our fairly limited knowledge about his life and activities (see Tryggvi Þórhallsson 1923) have led scholars to credit him with more works than he actually composed.

Brandr Jónsson is commonly held to be the author of *Gyðinga saga* (GS);¹ this assumption is based on the epilogue of GS, which says that it was originally translated into Latin by Jerome and thence into Norse by the priest Brandr Jónsson, later bishop of Hólar, at the request of King Magnús Hákonarson.² As there are no other documents extant or no other evidence to prove that anyone else wrote GS, one is obliged to place some credence in the testimonial of the epilogue. Moreover, there appears to be no reason to dismiss the epilogue, appearing as it does in a codex (AM 226 fol.) written within a century of Brandr Jónsson’s death in a community where he was likely to be remembered. Since it is known that both Brandr Jónsson and King Magnús spent the winter 1262–3 in Trondheim, it has been argued that the saga was written by Brandr Jónsson or under his supervision during this year.

The question of the extent of Brandr Jónsson’s further literary activities has been a matter of controversy.³ The GS epilogue in AM 226 fol. (see n. 2), but not in the other GS manuscripts, says that Brandr Jónsson is the author also of *Alexanders saga* (AS). The attribution of this saga to Brandr Jónsson is confirmed by the epilogue of AS in AM 226 fol. and Stock. Perg.

¹ GS is found in full in codex AM 226 fol. from 1350–60. In addition, fragments are extant in AM 655 4to XXV, AM 238 fol. XVII, AM 229 fol. IV, DKNVSB 41 8vo, Lbs. 714 8vo, and Lbs. 4270 4to. Of these, the last four correspond in the main to the text in AM 226 fol.; the first two, however, differ from AM 226 fol. in that they preserve a fuller and more original rendering of the Latin source, which shows that GS in AM 226 fol. is reduced. For a discussion of the sources of GS, see Wolf 1990b.

² “Þessa bok færði hinn heilagi Jéronimus prestur ok ebresku mæli ok í latínu. Enn or latínu ok í norrænu sneri Brandr prestur Ions son. er sidan var byskup at Holum. ok sua Alexandro magno. eptir bodi virduligs herra. herra Magnúsar kongs. sonar Hakonar kongs gamla” (101,12–7).

³ For a more detailed discussion of this debate, see my articles Wolf 1988 and 1990a. The following is in the main a resumé of these two essays.

4to no. 24 (but not in AM 519a 4to).⁴ Nonetheless, the authenticity of the testimony of these epilogues concerning Brandr Jónsson's authorship was questioned by Widding (1960), who claimed that AS is superior to GS in style and that therefore the works cannot be attributed to the same man. Einar Ól. Sveinsson (1961a), however, drew attention to the defective manuscript transmission of GS and pointed out that Widding's comparison of the abridged GS text in AM 226 fol. with the unabridged AS text in AM 519a 4to must necessarily result in a misleading conclusion. In an attempt to settle the question, Hallberg (1977) undertook a stylistic analysis of AS and GS which, like Widding, he based on the abridged redaction; Hallberg naturally came to the same conclusion as that of Widding, that is, that the two sagas cannot be ascribed to the same translator.

It has also been argued that Brandr Jónsson had a hand in the Old Norse translation of Joshua – 2 Kings, the work commonly referred to as *Stjórn* III. Guðbrandur Vigfússon (1863) claimed that Brandr Jónsson was its author, and Guðmundur Þorláksson in the introduction to his edition of GS (1881:ix) comments on the fact that Vigfússon is correct in noting a striking resemblance in language and style between this work and GS and AS. Storm (1886:255–6) attacked this view on the grounds of the alliterative patterning of *Stjórn* III, which, according to him, is distinctly Norwegian, while in GS it is Icelandic. Einar Ól. Sveinsson (1961b), however, demonstrated that the alliteration in *Stjórn* III is essentially Icelandic, and the earlier view, that Brandr Jónsson may be responsible for *Stjórn* III, was again favored, first by Hofmann (1973:14–7), and later by Kirby (1986:66–9), who emphasized Brandr Jónsson's connection with the royal court in Norway; Kirby also drew attention to a number of words and expressions common to *Stjórn* III and GS (based on AM 226 fol.) and to the common approach in the use of sources. Hallberg (1977) also noted similarities in language and style between *Stjórn* III and GS (which he, like Kirby, based on AM 226 fol.); nonetheless, his conclusion was that the differences were too great to suggest that one and the same man was responsible for the composition of *Stjórn* III and GS.

In two recent articles (Wolf 1988 and 1990a), the attribution of GS, AS, and *Stjórn* III to Brandr Jónsson was reassessed on the basis of a syntactical-stylistic analysis of all three works, which took into account also the differing nature of the Latin originals. The analysis of GS was based, not on AM 226

⁴ “lycr hann þar at segia fra Alexandro magno. ok sva Brandr byskup Ionsson er snóri þessi sögu or latinu ok inorrænu” (155, textual note). – AM 519a 4to preserves a fuller and somewhat original rendering of the Latin source; the fragments AM 655 4to XXIX and Papp. fol. no. 1 also belong to the more original recension but do not cover the end of AS. In the fragment Papp. fol. 1 no. 2, which – like AM 226 fol. and Stock. Perg. 4to no. 24 – belongs to the abridged redaction, the reference to Brandr Jónsson is not found.

fol., but on the fragments AM 655 4to XXV and AM 238 fol. XVII representing a fuller and more original redaction (see n. 1). In the case of AS, the conclusion was that “[g]iven the stylistic differences of the sources, possible differing objectives in the translations, and – in particular – the defective manuscript transmission of GS, . . . stylistic criteria are not adequate to say that AS and GS are by two translators” (396). In the case of *Stjórn* III, the differences outweighed the similarities; with no medieval statements about Brandr Jónsson’s association with *Stjórn* III and with no evidence other than style, the result was that “one must ‘remove’ from Brandr Jónsson the postulated responsibility for, or involvement in, StjIII [*Stjórn* III] and limit his literary activities to GS and AS” (185).

II

In 1961, Hermann Pálsson extended Brandr Jónsson’s authorship to include also *Hrafnkels saga* (HS). In his view, the author’s social and ethical attitude, his narrative skills, and the small role played by women in the saga reflect that he was a cleric, and not a chieftain as argued by Sigurður Nordal (1940:68). Pálsson also draws attention to a few verbal similarities between HS and AS and to certain statements in HS that seem to echo AS; he suggests, for instance, that the characterization of Hrafnkell may have been influenced by the depiction of Alexander in AS.

According to Pálsson, there is also external evidence that Brandr Jónsson wrote HS. He refers to the testimony of *Sturlunga saga* that he was a distinguished man who on several occasions acted as a mediator in the violent disputes of the time between the Icelandic chieftains, though with varying success; the author of HS displays a similar dislike for violence, strife, and manslaughter. Pálsson also points out similarities between Brandr Jónsson’s supposed utterances in *Porgils saga skarða* and those of the characters in HS. Finally, he claims that HS was no doubt written for or by a member of the Freysgyðlingar, to whom Brandr Jónsson belonged, and points out that the saga seems to reflect a series of tragic happenings recorded in *Svínfellinga saga* that overtook that family during the period 1248 to 1255. Among the most significant parallels between these events and HS, Pálsson notes the dispute between Brandr Jónsson’s brother-in-law, Qgmundr Helgason (who corresponds to Hrafnkell), and Brandr Jónsson’s nephew, Sæmundr Ormsson (who corresponds to Sámr), and argues: “Höfundur Svínfellinga sögu er að rekja sömu atburði og orðið höfðu Brandi ábóta svo ofarlega í huga, er hann samdi Hrafnkels sögu” (117). He concludes by pointing out a few details in HS, which, he argues, support the claim that HS is based on contemporary events.

In 1962, Pálsson adduced other, primarily external, evidence in support of

his theory that Brandr Jónsson is the author of HS. Pálsson argues against Nordal's statement that the purpose of the composition of HS, if any, was to demonstrate that the Fljótsdælagoðorð was in the possession of Hrafnkell's descendants from the very beginning (1940:69). Pálsson considers it unlikely that an author writing at the end of the thirteenth century (Nordal's dating) would be concerned with documenting the origin of the Fljótsdælagoðorð or would write a saga with the intention of falsifying historical facts. Finally, he claims that Hrafnkell's acquisition of the *goðorð* is not the main point of the saga. In his view, HS is a social criticism of the Sturlung Age, composed with the intention of revealing certain failings of the chieftains:

Höfundur Hrafnkels sögu horfir um öxl, ekki einungis aftur til tíunda aldar, heldur festir hann auga á nýorðnum atburðum og ritar viðvörunarsögu um þá. Með því móti er hann ekki einkum að kenna mönnum kenningar um mannlega hegðun og vandamál, heldur öllu fremur að knýja þá til að skoða nýliðna atburði frá ákveðnu sjónarmiði (20).

Pálsson suggests that Brandr Jónsson may have written the saga “til skemmtunar” for Bøðvarr in Bær, his relative and friend, who – according to the Melabók version of *Landnámabók* – was a descendant of Hrafnkell.

Nordal considered the saga to have been composed at the very end of the thirteenth century, primarily because *Njáls saga*, written about 1290, agrees in certain details with *Landnámabók* rather than with HS. In Pálsson's opinion, there is nothing to prove that the saga could not have been composed shortly after the middle of the thirteenth century, as it is conceivable either that the author of *Njáls saga* simply was not acquainted with it, or that he preferred the *Landnámabók* version. Pálsson argues that HS was written at Hólar after Brandr Jónsson's return from Norway, that is, 1263–4. Due to the influence of AS, HS must postdate AS, which he believes was written in Norway 1262–3 because of the reference to King Magnús Hákonarson in the epilogue of GS, which in his view applies only to AS. He also points out that the fate of Oddr Þórarinsson, Brandr Jónsson's nephew, is likely to have been on the author's mind when he was living in the same area as the cairn at Seyla containing Oddr's mortal remains, and that HS shows signs of having been composed far away from its scene and written for individuals unfamiliar with the area. The fact that Brandr Jónsson is called a priest in the epilogue of GS he interprets as showing that GS is from the time before Brandr Jónsson became abbot of Þykkvabær in 1247. In a later essay (1984), he substantiates his dating of GS (here 1232–47) on the basis of an apparent allusion to 1 Maccabees 6:43–7 in the *Málsháttakvæði*, which he dates to the mid-thirteenth century: “Eljárnir var trúr at hug. / Fílinn gat hann í fylking sótt; / fullströng hefir sú mannaun þótt”; he believes the

name *Eljárnir* is a compound of *Eleazar* and “*aljárnaðr*” and that the poet was depending on *GS* (28,1–10) for the name.

Finally, in 1977, Pálsson pointed out similarities in language and style as well as in content between *Stjórn* III and *HS*. He draws attention to the fact that most of the examples appear in the dialogues and argues that this is to be expected, as it is here an author’s personal diction is likely to be most distinct.

III

Pálsson’s study certainly probes many areas which are important for our understanding of *HS*. Some of his arguments in favor of *Brandr Jónsson*’s authorship are, however, not beyond scrutiny.

Thus, Skúli Þórðarson (1964:301) and Kratz (1981:432) comment on Pálsson’s reliance on the truthfulness of *Porgils saga skarða*’s rendering of *Brandr Jónsson*’s utterances; they draw attention especially to the dialogue between *Brandr Jónsson* and Þórðr Hítnesingr after the meeting at *Rauðsgil* (*Sturlunga saga* 2:176–7) and demonstrate that it is inconsistent with *Brandr Jónsson*’s attitude towards the individuals involved and with the intention of the composition of the saga in general. Skúli Þórðarson also claims that although *Brandr Jónsson* might have had *Böðvarr* in *Bær* in mind, the content of *HS* shows that it was hardly intended as a “*skemmtisaga*”. Kratz (1981:429–35) expresses scepticism about Pálsson’s argumentation or methodology in general (“when similarities to thirteenth-century matters are present in *Hrafnkels saga*, they are seized upon as proof of his theory; if details are present in *Hrafnkels saga* alone, they are interpreted as throwing hitherto unknown light upon the events of the thirteenth century” [431–2]) and, with weighty evidence, argues against Pálsson’s hypothesis that the events in *HS* are patterned after events described in *Svínfellinga saga*:

Even if I leave myself open to the charge of density, I fail to see that there is much similarity between this chain of events and those narrated in *Hrafnkels saga*. . . . Actually, any parallelism between the two chains of events is more than obscured by the differences. It must be remembered that the mere fact that a feud, murder, and litigation at the assembly are present in both instances is of little significance, as there is scarcely a saga about Icelanders where this is not true (429).

As for the topography of *HS*, Macrae-Gibson (1975–6) maintains that “in certain parts at least the author seems not only himself to have used, but to have relied on in his readers, a very detailed acquaintance with the ground” (262).

Amongst other failings in the argumentation is the description quoted from *Árna saga byskups* (“... því hann sa þennann mann mikinn atgiörfemmann j hag leik og rite, og hvassann j skilninge til boknams so ad um þann hlut var hann formentur flestum mǫnnum ad jǫfnu näme”), which does not apply to Brandr Jónsson (cf. Pálsson 1962:50), but to his pupil Árni Þorláksson.

Pálsson's dating of GS is not well founded either. Jón Helgason (1966:XXIX, n. 6) has pointed out that the apparent ambiguity in the epilogue (in AM 226 fol.) concerning King Magnús's association with AS or GS or both depends on an interpretation of the punctuation of the epilogue: “If the punctuation of the manuscript, ‘er sidan var byskup at Holum. ok sua Alexandro magno. eptir bodi . . .’, is followed strictly, this can be understood as if the king's command applied only to Gyð.; if the point is retained after ‘Holum’, but deleted after ‘magno’, this could signify that only Al. was translated at the request of the king”. Nonetheless, he still maintains that the most sensible interpretation would be to assume that King Magnús was involved in having both sagas translated: “It seems most natural to take the appended phrase ‘at the command . . . of King Magnús, the son of King Hákon the Old’ as applying to both sagas” (XXVIII). Here it should, perhaps, be noted that the three manuscripts, DKNVSB 41 8vo, Lbs. 714 8vo, and Lbs. 4270 4to, omit the reference to AS and expressly state that GS was written at King Magnús's request. As for the postulated dependence of the poet of *Málsháttakvæði* on GS for the name Eljárnir, Pálsson offers no evidence for his dating of the poem, and it is difficult to see why the hero, Eleazar, and the enemy elephant should be combined in any way. Indeed, there is no need to think Eljárnir is original, known only in one manuscript long after the poem was composed; the possibility of corruption is self-evident. Furthermore, only the first “e” is made obligatory by the meter, the rest of the name is a matter of metrical indifference. As there is nothing else in the quote which suggests influence from GS, it would seem dubious to base the dating of GS on the grounds of an idiosyncratic interpretation of a single word in a totally unrelated poem. In addition, in GS itself some indication of its date is given in a remark added by the translator about papal authority over canonization (97,2–5). The establishment of the papal control over canonization was initiated by Alexander III ca. 1170, but the formal legal establishment was not settled until the publication of the *Decretals* of Gregory IX in 1234. It is reasonable to assume that such wholehearted endorsement of papal claims would be unlikely to have taken effect before the middle of the century, especially in Norway and Iceland.

Finally, it has been demonstrated that *Stjórn* III cannot be ascribed to Brandr Jónsson (cf. above). This, of course, does not exclude the possibility of biblical influence or influence from *Stjórn* III on HS. Cook (1985), for

example, demonstrates traces of a number of scriptural motifs and scenes in several sagas of Icelanders.

A portion of Pálsson's external evidence in support of his theory is thus questionable. Much the same applies to his internal evidence, his alleged parallels between HS and AS (and GS). Pálsson discovers what he sets out to find, and the supposed similarities are not weighed against possible differences. Moreover, the example material is too scanty for it to be conclusive. Kratz (1981), reiterating Óskar Halldórsson's (1976:45–6) view, says:

Pálsson finds that the style of *Hrafnkels saga* closely resembles that of *Alexanders saga* and *Gyðinga saga*, but the parallel passages that he cites (esp. pp. 81–91) to prove his contention are far from convincing. For the most part they are comparable only in a very general fashion, or, indeed, so different that one wonders where the similarity is supposed to be. The very few that do have similar wording prove nothing except that the authors of both works spoke the same language (428–9).

Thus, whereas Pálsson's argument that Hrafnkell's destiny is summarized in AS with Darius's words, “Þat er manzens eðle at þola stundom stor áfoll. en fagna stundum af farselligom lutum. bogna fire harðrette risa því nest vpp við aprt fengenn tima” (80,24–6), is very much to the point, and his argument that the advice given Alexander by Aristotle (“Storlatr haufðinge ma iafnan oruggv vm sec vera fyrir ahlaupom ovina sinna. þvíat hvart sem friðr er eða vfríðr. þa kemr honum storlæti sitt fyrir sterkan borgar veg. En smalatum hofðingia tiar hvarke ramligt vige ne mikill vapnabunaðr” [6,22–6]) serves to clarify why Sámur was unable to retain his chieftaincy, may be accurate, other alleged direct or indirect parallels to AS, most of which concern the description of Hrafnkell's personal development, are less convincing. Pálsson's statement, for example, that the comments on “superbia” in AS (“Superbia. þat er drambsemi. hennar athofn er sv at scelkia iafnan at oðrom. þickiaz yfir ollom, vilia eigi vita sinn iafningia” [145,16–8]) and Galterus's words, “Eigi scylldo dauðlegir menn . . . stóraz af gefnom ricdome. ok fyrlíta ser minne menn” (37,10–2), underly the depiction of Hrafnkell's arrogance, which expresses itself in his words to Þorbjörn, who insists on arbitration (“Pá þykkisk þú iafnmentr mér, ok munu vit ekki at því sættask” [10,5–6]) and in his reaction to Sámur's legal action (“Honum þótti þat hlægiligt” [13,13–4; cf. 12,8–9]), is dubious. The idea of “superbia” could be derived from a number of medieval writings, if indeed it is necessary to seek foreign models. Similarly, the resemblance between the account of Hrafnkell's rise to power (“Hann þrøngði undir sik Þokulsdalsmønnum til þingmanna” [2,17–8]) and the plea of the messenger from the Scythians (“En þu þarf eigi þat at etla at þeir verðe þér tryggvir. er þu þrøngvir undir

þec með ofrafle” [128,26–8]) seems far-fetched; the verbal similarity is not striking, and the contexts are entirely different.⁵

AS relates the superstition of the people at Sardis that the one who unties the Gordian knot in the temple will gain possession of all Asia. Alexander cuts the knot and says: “Mikill hegome . . . at trúa slico” (21,6). When Hrafnkell hears that Freyfaxi has been killed and the gods and the temple have been burned, he says: “Ek hygg þat hégóma at trúa á goð” (29,3–4). Apart from the slight verbal similarity, there are fundamental differences between the two statements. Hrafnkell refers to his own belief, whereas Alexander refers to the superstition of the people of Sardis. In HS, it is Hrafnkell’s enemies (not Hrafnkell himself) who – as Pálsson maintains – cut the knot that was too hard for him to untie, that is, his relationship to Freyr. Both gain – Alexander in a concrete and Hrafnkell in an abstract sense – but Hrafnkell gains by losing the objects of his love.

The torture of Hrafnkell and his humiliation make him a better man. This, Pálsson argues, is clear not only from the story, but also from an episode in AS, which gave the author the idea. In reply to the choice between being put to death or being taken to a place of Sámr’s choice, Hrafnkell says: “Mǫrgum mundi betr þykkia skiótr dauði en slíkar hrakningar” (25,20–1). In AS, Alexander says to his terror-stricken physician Critobulus, who is worried about the effects of the removal of the barbed point with which the king had been struck: “ef þu ser at eigi ma gręða þetta sar. þa scalltv minka meinleti mitt. oc gera mer sciotan dauða með harðri læcningo” (142,2–4). Pálsson fails to point out that in AS the choice is not between death or humiliation, but between risky surgery or death, and, in any case, Alexander chooses a quick death, Hrafnkell humiliation.

HS specifies that Porkell’s most striking feature is his tuft of white hair (“leppr”; 14,21–3). This tuft makes him conspicuous (“auðkenniligr”), and this reminds Pálsson of AS, where Alexander is also described as being conspicuous, though, as evident from the quote, for quite different reasons:

⁵ Much the same applies to the ensuing description of Hrafnkell, “Hann var linr ok blíðr við sína menn en stríðr ok stírdlyndr við sína óvina” (2,19), in which Pálsson sees influence from Aristotle’s advice to Alexander: “Pat røð ec þer . . . at þu ser miukr ok linr litillatum. auðsottr oc goðr bæna þurptugom. en harðr oc úeirinn drambsaumom” (5,12–5). Nonetheless, Pálsson attaches great significance to this parallel, claiming that Aristotle’s words elucidate the general attitude towards Hrafnkell. He focuses on the words “litillátr” and “drambsamr” and argues that the former applies to the people of Hrafnkelsdalr and the latter to those of Jökulsdalr. Here it must be noted that the word “drambsamr” does not appear in HS at all; “litillátr” occurs, but only as an adverb (“litillátliga”) about the manner in which Sámr suggests that he and Þorbjörn deal with Hrafnkell after the murder of Einarr. – Aristotle’s advice (5,12–5; cf. above) is seen also as an analogue to the advice given Sámr by the sons of Þjóstarr: “Þjóstarrsynir réðu honum þat, at hann skyldi vera blíðr ok góðr fiárins ok gagnsamr sínum mǫnnum, styrkðarmaðr hvers sem þeir þurfu við” (27,13–5). The resemblance is not clear, and the parallel between the sons of Þjóstarr’s advice about being generous (“góðr fiárins”) and Aristotle’s words, “scalltu vþpluka fe hirðzlom þinom. oc gefa atvér hendr riddoronom” (6,13–5), is no parallel at all.

“Ecki þyrfti hann at scryða sec dyrlego konungs scrúðe at konungr vere auðkendr þar sem hann var. Þviat yfirbragð þat sem honom fylgðe hversdagliga gerðe hann auðkendan af aullo folkino” (9,28-10,3).

Pálsson attributes the fact that Þorkell and Eyvindr have spent time in Constantinople in service with the emperor of Byzantium to the indirect influence of AS. Moreover, he maintains that Þorkell was so ready to help Sámur because he had known his brother in Constantinople. In the first place, the sagas mention several Icelanders who were supposed to have joined the Varangian Guard in Constantinople in the late tenth or early eleventh centuries, e.g., *Grettis saga*, *Njáls saga*, and *Laxdæla saga*. In the second place, Kratz (1981:433) notes that six years had passed between the time when Sámur and Þorkell met at the Alþingi and the time Eyvindr was killed, while Eyvindr had been away seven years, the first one of which he had spent in Norway. Kratz concludes that “[e]ven if Þorkell at the time of his meeting with Sámur had just stepped off his ship, he would not have been able to know Eyvindr in Constantinople”.

Pálsson notes that the only character in HS who is seriously concerned with heroic values is Hrafnkell’s servant, who lectures Hrafnkell on the duty of revenge and leads him to slay Eyvindr: “Verðr sú lítil virðing sem snemma legsk á, ef maðr lætr síðan síalfr af með ósoma ok hefir eigi traust til at reka þess réttar nokkurt sinni, ok eru slík mikil undr um þá menn sem hraustir hafa heitit” (31,16–20). According to Pálsson, this speech has its counterpart in AS, which relates that Alexander delays his grand assault on the Indians and camps by a deep and turbulent river, which is difficult to cross. This prompts the following remark from the soldier Symmachus to his comrade Nicanor: “Er þat eigi . . . undr mikit. er slícr hofðenge sem konungr var er Alexander. er alldrege for her til vsigr. scal eitt litit vatn lata nu við ser taca” (131,15–7). Symmachus is, however, not goading either Alexander or Nicanor, but simply expressing his frustration. And his and Nicanor’s frustration, which makes them leap into the river and attack the enemy on the other side, results in their own death.⁶

Finally, Pálsson notes a few topographical similarities between HS and AS. He points out that the description – seen with Hrafnkell’s eyes – of Hrafnkeldalur (“Hrafnkell reið upp eptir Fliót<s>dalsheiði ok sá hvar eyði-

⁶ Amongst other examples of AS-influence on direct speech in HS, Pálsson maintains that Þorgeirr’s offer to keep on supporting Sámur after Hrafnkell’s defeat at the Alþingi (“munu vit skyldir til þykkia at fylgia þér” [22,25–6]) echoes the description of Darius’s expression as he speaks to his soldiers: “oc af því eno goða yfirbragðe er hann hafðe monde hver dugande maðr íherinom þickiaz scylldr til at veita honom” (29,25–7). The similarity is not striking. Similarly, Pálsson’s argument that the wording of AS (“ec bið hann vera varan vm sec. ok sia vandlega við slíkum svikvm” [109,18–9]) is clearly repeated in the advice of the sons of Þjóstarr when Sámur decides to spare Hrafnkell’s life (“vertu varr um þik, af því at vant er við vándum at síá” [27,18–9]) is not particularly convincing.

dalr gekk af Jökulsdal. Sá dalr sýndisk Hrafnkatli byggiligri en aðrir dalir, þeir sem hann hafði áður sétt” [2,1–3]) may have been influenced by the Scythian messenger’s description of Scythia: “byggir hon íeyðe morc. her oc hvar þar er oðrom monnum man helldr obygelect þyckia” (128,1–3). Apart from the use of the words “eyði-dalr/mörk” and “(ó)byggiligir” there is no resemblance at all, and it is hard to see why an Icelandic author would think of turning to a foreign source to describe a terrain with which he was presumably familiar.⁷

IV

In spite of the flaws in Pálsson’s argumentation, we are a long way from refuting his theory that Brandr Jónsson is the author of HS. In the following, the Brandr Jónsson connection will be reassessed on the basis of a stylistic analysis of HS, AS, and GS in order to round off the discussion of the extent of Brandr Jónsson’s authorship. The stylistic analysis is based on general impressions as well as statistical evidence and takes into account the fact that AS and GS are translations, and thus that the style of the Latin originals may have influenced certain aspects of the style of the two sagas. The analysis of AS is based on AM 519a 4to and GS on AM 226 fol., though with reference to the fragments AM 655 4to XXV and AM 238 fol. XVII. The analysis of HS is, as far as possible, based on the Grafarkot manuscript (AM 551c 4to), which in Pálsson’s view is superior to the other manuscripts and points directly to Brandr Jónsson, because it has some passages that have direct counterparts in AS.⁸

1 *Adverbial modification.*

HS, on the one hand, and AS and GS, on the other, show a similarity in the distribution of a number of synonymous adverbs or adverbial phrases.

⁷In the description of Fljótsdalsheiðr, Pálsson notes the author’s emphasis on how difficult the moor was to pass: “Fljótsdalsheiðr er yfirferðarill, grýtt miðk ok blaut, . . . Hallfréði þótti sú leið torsótt ok leitaði sér leiðar fyrir ofan fell þau er standa í Fljótsdalsheiði” (2,23–3,2). This reminds him of the accounts in AS of Parmenion’s route to pursue Darius and Alexander and his men’s journey from Egypt to the seat of Libyan Ammon: “biðr hann fara þar sem landet er betra yvirfarar . . . En hann fer sialfr at leita hans með einvala lið sitt þar sem landet er verst yvirfarar. oc vegrenn liggir yvir stor fioll oc margar aðrar torföror” (89,15–21), “Þangat var at fara harða mikit torleiðe þott fair menn oc vaskir velðez til þeirar farar. þviat betr mego søkia langan veg oc torsóttan faer men ok fræknir en margir” (50,17–20). Again, it would seem unlikely that an Icelandic author would turn to a foreign model for a description of Icelandic topography.

⁸Kratz (1981:435) notes that “some of the readings are preferable to those of the other manuscripts, but many more are far inferior, and the supposed parallels to *Alexanders saga* . . . are no parallels at all.”

Thus, in the choice between the adverbs “ávalt” and “jafnan”, all three works contain examples of only “jafnan”; HS has three examples, and AS and GS have 39 and 14 respectively (cf. Hallberg 1977:341). The GS fragments AM 655 4to XXV and AM 238 fol. IV, however, contain one example of “ávalt”.

Similarly, in the distribution of the temporal adverbs or adverbial phrases “síðan”, “eptir þat”, and “því næst”, all three works give preference to “síðan”, though HS has a relatively high frequency of “eptir þat” in comparison with AS and GS:

	HS	AS	GS
síðan	54.5 %	60.5 %	83.9 %
eptir þat	41.0 %	25.6 %	10.7 %
því næst	4.5 %	13.9 %	5.4 %

In the GS fragments, the distribution of the three adverbial phrases is 77 %, 15 %, and 15 % respectively.

It can also be noted that GS has 17 examples of “litlu síðarr” and two of “nøkkuru síðarr”; AS has one example of “litlu síðarr”, none of “nøkkuru síðarr”, but one of “stundu síðarr”; HS has one example of “nøkkuru síðarr”.

In the distribution of the adverbs “gerla”, “harðla”, and “varla”, there is a pronounced difference between HS and GS, but less so between HS and AS:

	HS	AS	GS
gerla	–	11 %	–
harðla	100 %	42 %	–
varla	–	47 %	100 %

The adverbs are not in evidence in the GS fragments.

A characteristic of AS and GS is the frequent use of adverbs ending in “-liga”. HS contains the following: “óvarliga”, “glaðliga”, “ákafliga”, “lítillátliga”, “hrapalliga”, “réttliga”, “djarfliga”, “nálīga”, “virðuliga”, “harðfengiliga”, “drengiliga”, “trúliga”, and “herfiliga”. The following figures show the frequency percentage in each work based on the total number of words. HS comprises approximately 9,500 words, AS around 48,500 words, and GS roughly 26,800 words.

	HS	AS	GS
Adverbs ending in “-liga”	0.15 %	0.32 %	0.19 %

In the GS fragments, comprising around 2.480 words, the frequency percentage is 0.12 %. In HS, only “óvarliga”, “ákafliga”, “réttliga”, and “harðfengiliga” have short forms: “óvarla”, “ákaft”, “rétt”, and “harðfengla”. In GS and AS about 60 % and 43 % respectively have short forms. The following adverbs are common to all three works: “óvarliga”, “djarfliga”, “náliga”, “virðuliga”, and “drenkiliga”. The adverbs “ákafliga”, “réttliga”, and “trúliga” are common to HS and AS, and “harðfengiliga” and “djarfliga” are common to HS and GS.

2 Adjectival modification.

AS is characterized by a very high frequency of adjectives ending in “-ligr”. HS has fewer such adjectives, altogether 14 different examples: “görviligr”, “byggiligr”, “efniligr”, “ókræsiligr”, “ópökkuligr”, “hefiligr”, “makligr”, “hlöegiligr”, “þrekligr”, “auðkenniligr”, “ráðligr”, “skörligr”, “ólíkligr”, and “reisiligr”. As evident from the following figures, the frequency of these adjectives in HS is comparable with that in GS:

	HS	AS	GS
Adjectives ending in “-ligr”	0.20 %	0.42 %	0.19 %

In the GS fragments AM 665 4to XXV and AM 238 fol. XVII, the frequency percentage is 0.20 %. In HS 21 % of these adjectives have short forms, so it is questionable how far there was a choice in other cases. In GS and AS approximately 35 % and 38 % respectively have short forms. For the discussion to be conclusive, the occurrence of these short forms should ideally be taken into consideration for comparative purposes. The form “auðkenniligr”, for example, is used in HS, whereas in AS only the short form “auðkendr” is in evidence. The only “-ligr” form common to all three works is “makligr”. The adjectives “(ó)byggiligr”, “herfiligr”, “(ó)ráðligr”, and “(ó)líkligr” are common to HS and AS.

3 Verbs and tenses.

A characteristic feature of saga style is the mixture of the present and preterite tenses, often within the same passage or even the same sentence. The sagas display a great variety in the use of this historic present tense, and Hallberg (1968:66) argues that it can be used as a criterion for determining common authorship. His investigation of the occurrence of present and preterite tense forms of 50 selected verbs in the narrative parts in HS reveals that 50 % of the verbs are in present tense forms (1968:65). GS too has a

high frequency of the present tense; Hallberg (1977:237) estimates the frequency in GS, which he bases on AM 226 fol., to 57.3 %. A comparison of the fragments AM 655 4to XXV and AM 238 fol. XVII with the corresponding sections in AM 226 fol. reveals that the percentage of present tense forms was higher in GS in its original form. AS shows the exceptionally high frequency of 72.6 % (Hallberg 1977:237).

Hallberg (1977:242) draws attention to the extraordinarily frequent use of the construction “fá” + supine in AS. He finds altogether 96 examples, whereas in GS there are only five examples. HS has one example of “fá” + supine. GS has six examples of “geta” + supine and AS only one example (Hallberg 1977:242); in HS the construction “geta” + supine is not in evidence.

In the distribution of the verbs “frétta”, “fregna”, and “spyrja” in the meaning “to hear news”, there is a similarity between HS and AS, both of which contain examples of “spyrja” only:

	HS	AS	GS
frétta	–	–	24 %
fregna	–	–	29 %
spyrja	100 %	100 %	47 %

The GS fragments AM 655 4to XXV and AM 238 fol. XVII contain one example of “spyrja” and one of “fregna”.

4 *Syntactical considerations.*

An indicator in questions of attribution is, according to Hallberg (1965:157), the proportion of reverse word order in narrative parts in usual main clauses. As Hallberg (1977:238) notes, the frequency of reverse word order in AS and GS is very low; reverse word order forms only 11 % and 8.4 % respectively. The usual average of reverse word order in saga texts is around 30 %. An analysis of the fragments AM 655 4to XXV and AM 238 fol. XVII reveals, however, that in GS the proportion of reverse word order was originally somewhat higher. In the Latin sources it does not appear that normal word order is given preference, so there is no reason to think that the distribution of normal and reverse word order is influenced by the Latin. The frequency of reverse word order in HS is approximately 26 %.

Another criterion of individual style, according to Hallberg (1965:161–2), is the ratio of “En er” / “Ok er” when introducing a clause. In the choice between “En er” (“En er Hrafnkell kom heim” [2,4]) and “Ok er” (“Ok er hann kom til hrossanna” [6,3–4]), HS shows a preference for the latter of

54 %. In GS and AS “Ok er” is overwhelmingly more common than “En er” with a frequency percentage of 76 % and 94 % respectively.

5 Native stylistic features.

In Old Norse-Icelandic sagas, the phrase “þar som heitir” is common when places are introduced, especially for the first time. It is believed that the phrase has its origin in very literal translations of the Latin “in loco qui dicitur” (cf. Einar Ól. Sveinsson 1965:129). Pálsson notes that HS – like AS and GS – has a high frequency of this phrase. Hallberg (1968:177), however, remarks that other native sagas have an equally high, if not higher, frequency of this phrase and that HS is not unique in this respect; he refers specifically to *Kjalnesinga saga*, *Króka-Refs saga*, and *Fljótsdæla saga*.

AS contains a number of examples of the stereotyped formulae used to introduce a new episode, to resume a suspended episode, and to terminate an episode, e.g., “Nu er at segia fra Alexandro” (23, 18), “Nu er aprt at hverva til sogonnar sialfrar” (32,9–10). GS too contains a few examples, e.g., “Nu er at segia fra Trifon” (55,9), “Ok er hans eptir þat ecki getit” (59,19–20). Such phrases are not in evidence in HS, except for the concluding sentence (“Ok lýkr þar frá Hrafnkatli at segia” [40,11]; missing in the Grafarkot manuscript), perhaps because its plot is more unified, concentrating, as it does, on very few persons.

A number of proverbs or metaphorical phrases are found in HS: “veldrat sá er varir” (5,8–9), “sá er svinnr er sik kann” (10, 14), “morgum teksk verr en vill” (17,29–30), “má mer þat sem yfir margan gengr” (19,10–1), “hefir sá ok iafnan er hættir” (19,11), “skqmm er óhóf<s> ævi” (26,14–5), “vant er við vándum at síá” (27,19), “svá ergisk hverr sem eldisk” (31,16). Proverbs are common in AS too (cf. Einar Ól. Sveinsson 1972:38–9): “kemr þo iafnan logn a bac vinde” (16,27–8), “fátt er sva illt at einvge dvge” (46,28), “scal bol bota at biða meira” (56,31), “betra er heilum vagne heim at aka” (60,22–3), “margr melir þa fagrt er hann hygr flátt” (98,16–7; cf. 128,26–31; 148,11–4), “sinom forlogum verðr hverr at fylgia” (99,31), “ecke ma feigum forða” (101,15–6), “heliar maðrenn er harðr við at eiga” (105,14–5), “biðendr eigo byr. en braðir androða” (114,19), “. . . at honum vere sem auðrom dyrt latannda drottins orð” (122,24–5), “optlega velltir litil þufa miclo lasse” (126,28), “meira þickia vndir vm fręðð. en langlive” (131,21–2; cf. 143,29–30). Einar Ól. Sveinsson (1972:39) draws attention also to “þat er brunum nest er veslo batnar” (cf. 4,25) and says: “cette forme est sûrement celle d’un proverbe, mais il est possible que cela soit une création de Brandr. Il ne se trouve pas dans les collections de proverbes, et les dictionnaires n’ont que ce seul exemple”. Actual proverbs are not in evidence in GS; note, however, the aphoristic “eckí ma vid marginum” (36,29) and “engín er meiri enn

madr” (36,29–37,1). None of the proverbs in HS appears in AS or GS.

In AS, understatements are not uncommon and can clearly be attributed to the translator, e.g., “. . . quorum | Aurum cuspis habet, argentea candet harundo” (II:120–1) > “. . . er allt var spiotat. eigi var gull eða silfr sparat við spioten” (22,21–2), “Horruit aspectu” (VII:160) > “Við þessa syn varð honum eigi gott” (105,26–7). As Halleux (1963:65) points out, “la *Saga de Hrafnkel* n’*en fait qu’un usage modéré*”. He mentions the following instances: “eigi mun þat góðu gegna” (7,19), “Hann kvezk eigi þræta þess mega” (8,13), “er þér þat eigi ókunnigt” (9,4), “skiliask þeir nú með lítilli blíðu” (10,20), “at gomlum manni sé eigi ósárari sonardauði sinn” (18,4), “Pat hofum vér heyrt at þú hafir lítt verit leiðitamar þínum óvinum” (24,14–5).

AS and GS contain a large number of native idioms or idiomatic expressions (see Wolf 1988:387–8). HS also has a fair number of such expressions; in addition to the ones mentioned above, the following should be noted: “slíkan ægishiálmm get ek at hann beri yfir flestum sem áðr” (22,19–20), “þykki mér sem Þorkell frændi vili eigi gera endamiótt við þik” (22,22–3), “Hrafnkell dró á vetr kálf ok kið hin fyrstu misseri” (27,2). Only few of the expressions in AS and GS appear also in HS: “sitja um kyrt” (AS:18,24; GS:48,6; HS:12,13–4), “herða á einhverjum” (AS: 108:26; GS:17,34; HS:18,10),⁹ “hoggva banahoggi” (GS:9,16; HS:8,20), “Er þer várkun” (GS:41,6) / “Pat er várkunn” (HS:18,1), and “hafa bein í hendi” (AS:30,18; HS:10,15). The *Arnamagnæan Dictionary* confirms Pálsson’s statement that AS and HS are the only extant works containing examples of this phrase. The expression “ofsa til vansa” (HS:38,6) must also be mentioned in this connection. Davíð Erlingsson (1970:36) notes that “[d]en närmaste parallellen finns i Alexanders saga i ordspråket ‘Opt verðr ofsat till vansa’ [132,8], där dock ordet *vansi* har betydelsen ‘skada’ snarare än ‘vanära’”.

Pálsson (1962:157–8) draws attention to the fact that both HS and AS contain expressions that have their basis in maritime terminology: “er á Hrafnkell gæti nokkura vik róit” (HS:19,8–9), “lítill vörn fyrir landi” (HS:21,8), “undir okkarn áraburð” (HS:39,19), “biðendr eigo byr. en braðir androða” (AS:114–19). He also mentions the phrases “en þá er eigi dýr i festi” (HS:33,12) and “þotte þeim oc veiðr íhende” (AS:140,11–2), which have their origin in hunters’ language. Davíð Erlingsson (1970:36) correctly notes, however, that “Hermann Pálssons parallell i Alexanders saga (. . . veiðr í hendi) är för avlägsen för att vara ett stöd för ett skriftligt samband mellan sagorna”.

In a few other instances there is a vague similarity in wording between HS and AS or HS and GS, e.g.,

⁹ Davíð Erlingsson (1970:35) notes that this expression occurs only in HS, AS, GS, and in *Thomas saga erkibiskups*, “annars är talesättet obekant”.

HS: "... ok kváðusk vilia síá gripi þessa er svá gengu miklar sǫgur af" (27,20–1)

GS: "... ok sea bunad þess ok dyrdír er miklar sǫgur gengu fra" (76,10–1)

HS: "Lá þá driúgum í fyrir þeim" (33,21) / "... var þar driúgt manna komit" (36,16–7)

GS: "... driugum hellt med flotta" (36,22–3)

HS: "... ok segir Sámi um hvat leika var" (35,7–8)

AS: "... en taka fra þeim þat litla er þeir hava aðr um at leica" (128,19–20)

Note also the above-mentioned expression in HS ("sá er svinnr er sik kann" [10,14]), which Davíð Erlingsson (1970:34) sees as parallel to "Sa madr er æcki kann sealfan sik. þa þrutnar hann af metnadi imoti gudi" (GS:25,18–20). These examples are, however, no more convincing than Pálsson's alleged parallels (see above). In fact, one would expect to find a greater similarity in phraseology between HS on the one hand and AS and GS on the other if the same man was responsible for all three works. Even in cases where similar situations are described and where one would expect a similar or identical phraseology, the wording differs:

HS: "... þeir ... váru þá qlteitir" (20,16)

GS: "Ok er Simon var kátr af dryck" (58,7–8)

HS: "ok unði illa við sínar málalykðir" (21,20)

GS: "... eirir honum storilla. at sua hafdi at boríz" (16,2)

HS: "... hrinda honum af fram ok þar ofan fyrir ok týna" (28,9–11)

GS: "... var honom hrundít ofan af hafu bergi" (29,28–9)

HS: "... lætr hann leggja eld í goðahúsit ok brenna alt saman" (28,14)

GS: "... brenir hofit. ok. allt þat er ini var" (20,29–30)

A number of abstracts in "-leikr" ("-leiki") are found in AS and GS (see Wolf 1988:390–1). HS has only one example: "óskygnleiki" (18,13), which does not appear in AS and GS. The frequency of these nouns, based on the total number of words, is as follows:

	HS	AS	GS
Abstracts in "-leikr"	0.01 %	0.07 %	0.07 %

The GS fragments AM 655 4to XXV and AM 238 fol. XVII have only one example: "hraustleikr".

6 *Learned style features.*

Both AS and GS contain a number of examples of a preposition with an appositive past participle instead of a subordinate clause to express time,

cause, or the like, e.g., “epter fengenn sigr” (AS:20,1–2), “eptir samlag átt med bonda sinn” (GS:90,24–5). Only few of these are direct translations of similar constructions, and a number of them include the construction “at” + participle, which appears also in popular style. HS contains no examples.

Apart from the substantive use of adjectives, of which both AS and GS have a number of examples (“Hvessir sliova. en brynir hvgracka” [AS:34,8–9], “Þu hinn grimmi. ok hinn glæpa fulli” [GS:6,26–7]), other learned style features, such as the extensive use of reflexive verbs expressing the passive (“... þegar tíma stund léz til” [GS:47,21]) and the use of demonstrative and interrogative pronouns as relative pronouns (“Nu senda Romaní aprt á móti sín bref . . . huer er sua mælltu” [GS:35,12–4]), are uncommon in AS and GS and are not in evidence in HS. Nonetheless, Nordal (1940:52) argues that “[þ]að er ekki laust við, að sagan beri á stöku stað svip af klerkastíl (‘lærðum’ stíl) . . . en lítt gætir þess í orðavali”.¹⁰

7 Direct speech.

Nordal (1940:49) points out that HS contains proportionally more direct speech (dialogue) than other sagas of Icelanders. In his estimate approximately 42 % of the saga is in dialogue. The primary source of GS (1 Maccabees) is characterized by a frequent use of direct speech, but not all instances of direct speech have been retained in the translation, and some are rendered as indirect speech (e.g., 1 Macc. 2:33 > 9,28–9; 1 Macc. 2:40 > 10,8–9) or merely as narrative description (e.g., 1 Macc. 2:41 > 10,11–2; 1 Macc. 5:17 > 18,24–6). The other primary source of GS (Peter Comestor’s *Historia Scholastica*) contains less direct speech, and here the translator now and then renders indirect “utterances” as direct speech (1526D > 62,20–2; 1528A > 64,10–3; 1531A > 69,6–10) or introduces direct speech (61,11–3; 75,16–7; 77,21–2; 84,18–20). Direct speech makes up a considerable part of the *Alexandreis* text. In the translation direct speech is retained; at times indirect speech is rendered as direct speech (e.g., I:76–9 > 4,4–7; II:281–5 > 28,14–20) or direct speech is introduced (e.g., 39,29–30).

8 Alliteration.

A characteristic feature of AS and GS is doublet renderings, where a tendency toward alliteration is noticeable (see Wolf 1988:376–7). In HS, doublet phrases are common too (cf. Halleux 1963:67), e.g., “mannvænn ok gørviligr” (1,8), “linr ok blíðr” (2,18–9), “vænir menn ok efniligir” (3,8);

¹⁰ Nordal refers to the use of “linr” in the meaning “mild” and “náungi” in the meaning “relative”.

alliteration is, however, noticeable in only three instances: “hins milda ok hins matarilla” (1,3), “stríðr ok stirðlyndr” (2,19), “mikill ok vel mannaðr” (3,25–6).

In GS, alliteration is prevalent in the so-called poetic passages, in direct speech, and in passages that seem very dramatic and elaborately detailed. In AS, there seems to be no distinct pattern as to when and where alliteration is applied, though, as in GS, in some instances it is obvious that the use of alliteration is prompted by its use in the Latin. HS contains a fair amount of alliteration, although the saga contains no scaldic verse. In fact, Kratz (1978) has attempted to demonstrate that HS was composed on the basis of a lost alliterative poem, perhaps a *Heldenlied*. Kratz's analysis of the alliteration in HS reveals that it appears irregularly, i.e., in some passages alliteration is very common, whereas in others it is not in evidence; Kratz explains these second type passages as representing interpolations of material not present in the original poem. Generally, however, it is clear that alliteration is frequent especially in direct speech but infrequent or nonexistent in the description of legal matters, geographical details, as well as in the account of Hrafnkell's return to power and of the “skósveinn”.

The above analysis reveals that there are some similarities in style between HS, on the one hand, and AS and GS, on the other. These include the preference for the same words in cases where Icelandic has a number of synonyms; most conspicuous is the distribution between “ávalt” and “jafnan”, but also among “síðan”, “eptir þat”, and “því næst”, and among “frétta”, “fregna”, and “spyrja”. In addition, all three works have a high frequency of adjectives and adverbs ending in “-ligr”/“-liga”, and all exhibit a penchant toward direct speech. But the most telling point of contact between the sagas is no doubt the use in HS and AS of the otherwise unknown expression “hafa bein í hendi”. To this category belong as well the phrases “ofsa til vansa”, which also appears only in HS and AS, and “herða á einhverjum”, which is rare and which occurs in all three works. Davíð Erlingsson (1970:36) notes that “. . . de ovan berörda ordspråken [talar] bestämt för ett samband och ger en fingervisning om möjligheten av lärda inslag i Hrafnkatla”.

But the establishment of points of contact between HS, on the one hand, and AS and GS, on the other, seems, however, also to be as far as one can go, for the analysis has revealed as well a considerable number of differences that certainly do not point to one and the same author of all three works. Thus, there are only very few and vague similarities in wording between HS and the translated sagas. Moreover, HS has a somewhat lower frequency of the historic present tense than GS and, in particular, AS, and HS does not show as pronounced a preference for “Ok er” as opposed to “En er” as do

AS and GS. HS also has a higher frequency of reverse word order than AS and GS, but a lower frequency of abstracts in “-leikr” (“-leiki”). Finally, in the distribution of the adverbs “gerla”, “harðla”, and “varla” there is a marked difference between HS and GS. As Davíð Erlingsson (1970:36) notes, “. . . något övertygande bevis för ett samband mellan de båda sagorna [HS and AS] föreligger ännu inte”.

With no medieval statements to the effect that Brandr Jónsson was indeed the author of HS, any argument for such an attribution must be founded upon strong, unequivocal, and convincing evidence, particularly upon the internal evidence afforded by the texts themselves. In the case made for Brandr Jónsson’s authorship of HS, however, no such conclusive proof is set forth, and until new evidence is forthcoming, we are left only the possibility that the author of HS was acquainted with, and perhaps even used, the works of Brandr Jónsson in composing his own saga. This conclusion naturally has implications for the dating of HS, for we are no longer compelled to date the composition of HS to the mid-thirteenth century by reason of Brandr Jónsson’s death in 1264.

Bibliography

- Alexanders saga. Islandsk oversættelse ved Brandr Jónsson (Biskop til Holar 1263–64)* (1925), [Ed. Finnur Jónsson.] Udgiven af Kommissionen for det Arnamagnæanske Legat. Gyldendal. Copenhagen.
- Árna saga biskups* (1972), Ed. Þorleifur Hauksson. Stofnun Árna Magnússonar. Reykjavík.
- Cook, Robert (1985), “The Family Sagas and the Bible”. *The Sixth International Saga Conference 28/7–2/8 1985, Workshop Papers 1-2*. The Arnamagnæan Institute. Copenhagen. Vol. 1, pp. 207–20.
- Davíð Erlingsson (1970), “Etiken i Hrafnkels saga freysgoða”. *Scripta Islandica* 21. Pp. 3–41.
- Einar Ól. Sveinsson (1961a), “Athugasemdir um Alexandersögu og Gyðingasögu”. *Skírnir* 135. Pp. 237–47.
- (1961b), “Athugasemdir um Stjórn”. In *Studia Centennialia in Honorem Memoriae Benedikt S. Þórarinsson*. Ísafold. Reykjavík. Pp. 17–32.
- (1965), *Ritunartími Íslendingasagna. Rök og rannsóknaraðferð*. Hið íslenska bókmenntafélag, Reykjavík.
- (1972), “Alexandre et La saga d’Alexandre”. *Recontres et courants littéraires franco-scandinaves. Actes du 7e Congrès International d’Histoire des Littératures Scandinaves, Paris 7–12 juillet 1968*. Lettres Modernes, Minard. Paris. Pp. 11–42.
- Fidjestøl, Bjarne (1983), “Hrafnkels saga etter 40 års gransking”. *Maal og minne*. Pp. 1–17.
- Galteri de Castellione: Alexandreis* (1978), Ed. Marvin L. Colker. Thesaurus Mundi: Bibliotheca Scriptorum Latinorum Mediæ et Recentioris Ætatis 17, Editrice Antenore. Padua.

- Guðbrandur Vigfússon (1863), "Um Stjórn". *Ný félagsrit* 23. Pp. 132–51.
- Gyðinga saga: En bearbejdelse fra midten af det 13. årh. ved Brandr Jónsson* (1881). Ed. Guðmundur Þorláksson. Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur 6. Møller. Copenhagen.
- Hallberg, Peter (1965), "Om språklige författarkriterier i isländska sagatexter". *Arkiv för nordisk filologi* 80. Pp. 157–86.
- (1968), *Stilsignalement och författarskap i norrön sagalitteratur. Synpunkter och exempel*. Nordistica Gothoburgensia 3. Almqvist & Wiksell. Stockholm.
- (1977), "Några språkdrag i Alexanders saga och Gyðinga saga – med en utblick på Stjórn". In *Sjöttú ritgerðir helgaðar Jakobi Benediktssyni 20. júlí 1977*. 1–2. Ed. Einar G. Pétursson and Jónas Kristjánsson. Stofnun Árna Magnússonar. Reykjavík. Vol. 1, pp. 234–50.
- Halleux, Pierre (1963), *Aspects Littéraires de la Saga de Hrafnkel. Étude accompagnée du texte islandais (édition de Jón Helgason) et d'une traduction française*. Bibliothèque de la Faculté de Philosophie et Lettres de l'Université de Liège, Fascicule CLXIX. Les Belles Lettres. Paris.
- (1966), "Some Aspects of Style in *Hrafnkels saga*". *Scandinavian Studies* 38. Pp. 98–101.
- Hermann Pálsson (1961), "Höfundur Hrafnkels sögu". In *Til Kristins E. Andrés-sonar 12. júní 1961*. Hól. Reykjavík. Pp. 109–26.
- (1962), *Hrafnkels saga og Freysgyðlingar*. Þjóðsaga. Reykjavík.
- (1971), *Hrafnkel's Saga and other Icelandic stories*. Penguin. Harmondsworth.
- (1971), *Art and Ethics in Hrafnkel's Saga*. Munksgaard. Copenhagen.
- (1977), "Hrafnkels saga og Stjórn". In *Sjöttú ritgerðir helgaðar Jakobi Benediktssyni 20. júlí 1977*. 1–2. Ed. Einar G. Pétursson and Jónas Kristjánsson. Stofnun Árna Magnússonar. Reykjavík. Vol. 1, pp. 335–43.
- (1984), "A Florilegium in Norse from Medieval Orkney". In *The Northern and Western Isles in the Viking World. Survival, Continuity and Change*. Ed. Alexander Fenton and Hermann Pálsson. John Donald Publishers. Edinburgh. Pp. 258–64.
- Hofmann, Dietrich (1973), "Die Königsspiegel-Zitate in der Stjórn: Ihre Bedeutung für die Entstehungs- und Textgeschichte beider Werke". *Skandinavistik* 3. Pp. 1–40.
- Hrafnkels saga freysgoða* (1950), Ed. Jón Helgason. Nordisk filologi, tekster og lærebøger til universitetsbrug. A: *Texter*, 2. Munksgaard, Copenhagen; Dreyer, Oslo; Svenska bokförlaget, Stockholm.
- Jón Helgason (1966). *Alexanders saga: The Arna-Magnæan Manuscript 519A 4to*. Manuscripta Islandica 7. Munksgaard, Copenhagen.
- Jónas Kristjánsson (1981), "Learned style or saga style?". In *Specvlvm Norroenvm: Norse Studies in Memory of Gabriel Turville-Petre*. Ed. Ursula Dronke, et al. Odense University Press, Odense. Pp. 260–92.
- Kirby, Ian J. (1986), *Bible Translation in Old Norse*. Université de Lausanne, Publications de la faculté des lettres 27. Librairie Droz, Geneva.
- Kratz, Henry (1978), "Poetry and Truth: The Poetic source of *Hrafnkels saga*". In *Wege der Worte: Festschrift für Wolfgang Fleischhauer*. Ed. Donald C. Riechel. Böhlau, Cologne and Vienne. Pp. 189–209.

- (1981), “*Hrafnkels saga*: Thirteenth-Century Fiction?”. *Scandinavian Studies* 53. Pp. 420–46.
- Macrae-Gibson, O. D. (1975–6), “The topography of *Hrafnkels saga*”. *Saga-Book of the Viking Society* 19:2–3. Pp. 239–63.
- Nordal, Sigurður (1940), *Hrafnkatla*. Studia Islandica 7. Ísafold, Reykjavík; Munksgaard, Copenhagen.
- Óskar Halldórsson (1976), *Uppruni og þema Hrafnkels sögu*. Fræðirit 3. Hið íslenska bókmenntafélag, Reykjavík.
- Peter Comestor: Historia Scholastica* (1855), Patrologia Cursus Completus . . . Series Latina Prima. 1–221. Ed. J. P. Migne. Paris. Vol. 198, cols. 1054–1722.
- Rokkjær, Carl C. (1963), “Om tempusblandingen i islandsk prosa indtil 1250”. *Arkiv för nordisk filologi* 78. Pp. 197–216.
- Skúli Þórðarson (1964), “Hrafnkelssaga”. *Tímarit Máls og menningar* 25:3. Pp. 300–2.
- Stjórn. Gammelnorsk bibelhistorie fra verdens skabelse til det babyloniske fangenskab* (1862), Ed. C. R. Unger. Feilberg & Landmark, Christiania [Oslo].
- Storm, Gustav (1886), “De norsk-islandske Bibeloversættelser fra 13de og 14de Aarhundrede og Biskop Brandr Jónsson”. *Arkiv för nordisk filologi* 3. Pp. 244–56.
- Sturlunga saga* (1946), Ed. Jón Jóhannesson, Magnús Finnbogason, and Kristján Eldjárn. 1–2. Sturlunguútgáfan, Reykjavík.
- Tryggvi Þórhallsson (1923), “Brandur Jónsson biskup á Hólum”. *Skírnir* 97. Pp. 46–64.
- Widding, Ole (1960), “Það finnur hver sem um er hugað”. *Skírnir* 134. Pp. 61–73.
- Werth, Ronald N. (1971), “The Sentence Types of *Hrafnkels saga*”. *Orbis* 20:1. Pp. 118–31.
- Wolf, Kirsten (1988), “*Gyðinga saga*, *Alexanders saga*, and Bishop Brandr Jónsson”. *Scandinavian Studies* 60. Pp. 371–400.
- (1990a), “Brandr Jónsson and *Stjórn*”. *Scandinavian Studies* 62. Pp. 163–88.
- (1990b), “The Sources of *Gyðinga saga*”. *Arkiv för nordisk filologi* 105. Pp. 140–55.

Who was **hulmkir**?

Double apposition in the Ramsund inscription

The inscription

The rock at Ramsund, in Södermanland, Sweden, is one of the best known of all runic rocks because of its clear and attractive representation of scenes from the story of Sigurðr Fáfnisbani, the legendary Norse dragon-slayer. The dragon being killed by Sigurðr forms a band containing a runic inscription which reads (Brate and Wessén 1924–36, 71–3):

**siripr : kiarþi : bur : þosi : muþir : alriks : tutir : urms : fur · salu : hulmkirs :
faþur : sukrupar buata · sis ·**

The runes are clear and well-cut, and there is no doubt about the transcription. The only doubt concerns how the inscription should be translated. The identity of the commissioner of the monument is clear enough: a woman called *Sigriðr*, mother of *Alrikr* and daughter of *Ormr*, commissioned a bridge¹ and recorded this act in the illustrated inscription on an earthbound rock at its eastern end. But for the benefit of whose soul did *Sigriðr* undertake this doubtless expensive project? His name was *Holmgæirr* and he was the father of someone called *Sygrðr*. The phrase **faþur sukrupar** follows on and must be in apposition to **hulmkirs**: both are in the genitive, dependent on the phrase **fur salu**. Then follows a further phrase also in the genitive, **buata sis**, “her husband”. There are two possible explanations for this genitive case:

- (1) The phrase is parallel to **faþur sukrupar** and also in apposition to **hulmkirs**. This would make *Holmgæirr* the husband of *Sigriðr*.
- (2) The phrase is dependent on the noun preceding it (the name **sukrupar**). This would mean that *Sygrðr* was *Sigriðr*’s husband and *Holmgæirr* was her father-in-law.

Both of these explanations have received support in print, the latter more authoritatively in that it was propounded by the runologists responsible for the official corpus of Swedish runic inscriptions (Brate and Wessén 1924–36,

¹ Unlike most other “bridges” referred to in Swedish runic inscriptions, this was not a causeway, but a wooden bridge 75 metres long over the inlet in Mälaren known as Ramsundet (Lindqvist 1914–15).

71–3; Wessén and Jansson 1949–51, 28–39; see also Ruprecht 1958, 113–24 and Åhlén 1986, 4), but the former just as frequently (Lindqvist 1914–15, 218; von Friesen 1933, 190; Ohlmarks 1978, 91; Sawyer 1988, 38–9).

Interpretations of the Ramsund inscription

Since the relationship between *Sigriðr* and *Holmgæirr* cannot be determined by studying this inscription alone, it has been usual to compare it with related inscriptions from Kjula and Bro, of which the memorial formulas are as follows:

Sö 106 Kjula (Brate and Wessén 1924–36, 77–9):

alrikr × raisti × stain × sun × siripar × at × sin faður × sbiut ×

U 617 Bro kyrka (Wessén and Jansson 1949–51, 28–39):

kinluk × hulmkis × tutir × systir × sukruþar × auk × þaira × kaus × aun × lit × keara × bru × þesi × auk × raisa × stain × þina × eftir × asur × bunta · sin × sun × hakunar × iarls ×

Although there are only two possible interpretations of the Ramsund inscription, that *Sigriðr* was married to *Holmgæirr* or that she was married to *Sygrðr*, comparison with these other two inscriptions suggests further possibilities as to the number of times they were each married and which marriages produced which children. Four of these possible family trees, as suggested by scholars who have considered the question, are shown in Appendix I (p. 132–3, below) and a brief review of their reasons for positing these relationships follows.

Lindqvist's article of 1914–15 publishes both the results of his archaeological investigations of the Ramsund area, establishing the site of the bridge mentioned in the inscription, and his interpretation of the inscription (in conjunction with a number of others in the area). Lindqvist takes *Holmgæirr* to have been *Sigriðr*'s husband, but gives no reason for this. Indeed, he scarcely seems aware of the ambiguity, except to mention in a footnote (p. 218) that “another interpretation” has been proposed by two other scholars. Lindqvist's explanation is followed by von Friesen in his brief notice of the Ramsund inscription, although he does take note of Brate's differing interpretation (1933, 190, and n. 35, p. 247). Von Friesen also concludes that the stone from Kjula can be dated to the 1020's and that from Ramsund slightly later.

In 1924, Brate published the fascicle of *Södermanlands runinskrifter* containing the inscriptions from Ramsund and Kjula. His reasons for preferring *Sygrðr* as *Sigriðr*'s husband are explained in somewhat more detail (Brate and Wessén 1924–36, 71–3). He argues that the name *Holmgæirr* and the

phrase “her husband” are too far apart to belong together and he points out that it is usual for an explanation of the relationship of the deceased to the commissioner of the monument to come before any other information about him or her. Having chosen this interpretation, he goes on to point out, in a somewhat circular argument, that “if *Holmgæirr* is *Sigríðr*’s father-in-law, it is natural for her to express his relationship to her with the phrase ‘father of her husband *Sygrøðr*’”.

The third inscription in this group, that from Bro in Uppland, was published in 1949 by Elias Wessén (Wessén and Jansson 1949–51, 28–39), who attempts to clear up the family relationships in all three inscriptions. He is the first scholar to give proper emphasis to the real ambiguity in the Ramsund inscription, but goes on to find, with Brate, that it is “probable” that it was *Sygrøðr* that *Sigríðr* was married to, since he finds it “difficult to understand” why *Sigríðr* should mention that her husband was the father of a man not her son.² He also simplifies the problem by suggesting that *Spiut* was simply a nickname for *Sygrøðr*, so that *Alrikr*’s father is the same person as *Holmgæirr*’s son. On the relative dates of the inscriptions, which might affect our judgement of the relationships between the persons mentioned in them, Wessén will commit himself no more than to conclude that all three inscriptions are roughly contemporary.

Ruprecht (1958, 113–24), in his “Ekskurs” on the Mälardalen stones, accepts that *Holmgæirr* was *Sigríðr*’s father-in-law, but not that *Sygrøðr* and *Spiut* were the same man. Having done this, he develops the argument with geographical and historical reasoning, to the extent that he feels able to tabulate (p. 123) the “mutmaßiges Alter der Personen”.

In her popular article of 1986, Åhlén also rejects (p. 4) the identification of *Sygrøðr* with *Spiut*, preferring to assume that *Sigríðr* was married twice, but otherwise follows Wessén’s line. Sawyer (1988, 38–9), on the other hand, returns to the Lindqvistian interpretation (but making *Sygrøðr* the son of *Holmgæirr* and *Sigríðr*) without discussing the ambiguity.

What all of these interpretations have in common is that they are based on assumptions and impressions, and on what each scholar considered to have been “likely”. Only Brate attempted a reasoned explanation in which he compared the wording of the Ramsund inscription with that in other inscriptions. He may not have gone far enough, however, and it may be that a closer look at the wording of these other inscriptions can help us to determine the relationships involved.

² Of course, the inscription does not actually say that *Sygrøðr* was not her son as well as *Holmgæirr*’s, this is merely Wessén’s assumption.

Double apposition in runic inscriptions

The majority of inscriptions on Swedish rune stones regularly contain three elements: (1) the name(s) of the person(s) commissioning the monument, (2) the name(s) of the person(s) being commemorated, and (3) an explanation of the relationship(s) between the commissioner(s) and the commemorated. These three elements can be expanded or varied in different ways (Thompson 1975, 11–21).

If there is only one commissioner and one person being commemorated, the formula is usually straightforward, as in Sö 137 Aspa (Brate and Wessén 1924–36, 102–4, 399–400):

pura : raisþi : stin : þansi at : ubi : buanta : sin :

Where more people are involved, the memorial formula remains straightforward if the deceased is in the same relationship to both (or all) commissioners, as in Sö 2 Axala (Brate and Wessén 1924–36, 1–2):

sloþi rahnfrjþ þaun · litu · hakua · stain · iftir · ihulbiarn · sun · sin ·

If the commissioners are in different relationships to the deceased, it is most common to express these in parallel but separate clauses, e.g. Sö 242 Stav (Brate and Wessén 1924–36, 213):

+ auþa + raisti + stain : at : haralt · buata · sin : auk · fastlauk · at + faþur sin

In all of these cases, additional information could be provided after the mention of the deceased. This was sometimes merely an added adjective extolling the deceased (e.g. **faþur sin nytan**), or it could be an additional clause describing his life or death, as in Sö 9 Lifsinge (Brate and Wessén 1924–36, 5–6):

**× barkuiþr × auk × þu : helka × raistu × stain × þansi : at · ulf : sun · sint · han
× entaþis + miþ : ikuari +**

Most relevant to the present discussion, however, are those instances in which the additional information is expressed in a second appositive phrase following the one which explains the relationship of the deceased to the commissioner(s). Often the second apposition specifies the social or moral standing of the deceased, as in Vg 152 Eggvena (Jungner and Svårdström 1940–70, 283–4):

kunuar : resþi : stin : þani : eftir : kana : bunta : sin : þegn harþa kuþan

Otherwise it usually contains an expression of relationship. Most often, this provides us with information about the relationship of the deceased to some further person who is not named among the commissioners of the monument, as in Sö 227 Sundby (Brate and Wessén 1924–36, 201–2):

× **rota** × **lit** × **hakua** × **mirki** × **pisa** × **iftir** × **kairfast** × **boröpur** × **sin** × **mag**
 × **aubiarnar** ×

This was commissioned by the dead man's sister, but his brother(?)*-in-law* is also mentioned. In this instance, the second appositive phrase agrees in its case ending with the first and both are thus in apposition to the name of the deceased. This is a fairly common pattern in Swedish runic inscriptions and a list of all instances³ is given in Appendix II (p. 133–6, below), grouped according to the relationships expressed by the two (or occasionally more) appositive phrases.

The examples listed conform to the pattern outlined above. Both appositive phrases refer to the deceased and agree in their case with his or her name. The first appositive phrase (which may occasionally precede the name it is in apposition to, see Wessén 1965, III, 100) almost invariably consists of a noun of relationship with the reflexive possessive *sin* or *sina*, pointing back to the commissioner(s) of the monument. The second appositive phrase provides further information about the relationship of the deceased to some other person.

Superficially, the Ramsund inscription appears to conform to this pattern. We have the name of the deceased, *Holmgæirr*, followed by two appositive phrases, both in the genitive and therefore agreeing with the case of his name, and presumably both giving information about his family relationships. However, the usual order of the appositive phrases is reversed, with the one defining a relationship to a third person coming before the one containing a reflexive possessive and indicating his relationship to the commissioner. If this simple transposition of the usual order could be accepted as a possible variation (and it is unique), Ramsund would fit in perfectly with a large number of other inscriptions and we could argue with confidence that *Sigriðr*'s husband was in fact *Holmgæirr*. It should also be noted that the largest group of inscriptions listed in Appendix II is that in which the deceased is identified first as a father and then as a husband. These inscriptions are, of course, all commissioned by a child or children of the deceased, with his wife mentioned as a kind of afterthought. Obviously, Ramsund, if it was commissioned by the wife of the dead man, does not fit into this pattern. But if we ignore the commissioners and concentrate on the appositional phrases about the deceased, the basic construction **eftir** --- **fapur** --- **buanta** --- is identical. It may be that a very common memorial formula

³ To compile this list I have checked all volumes of *Sveriges runinskrifter* except the first, and notices of new finds regularly published in the journal *Fornvännen*. The examples represent all instances I found among inscriptions which were complete enough to enable it to be determined whether or not they had two appositive phrases following the name of the deceased, and what those phrases were.

influenced the wording of the Ramsund inscription⁴ and led to the transposition of the two phrases.⁵

In his study of Old (West) Norse syntax, Nygaard (1906, § 74, n. 2) noted that prose texts prefer simple appositions, while double appositions such as we have been considering occur mainly in poetry (or in the highly rhetorical prose of the *lærd stíl*). One example he gives from the opening of *Helgaqviða Higrvarðzsonar* (Neckel and Kuhn 1983, 140) is very like our runic examples, with the name of a person in an oblique case followed by two appositions:

“Sáttu Sigrlinn, Sváfnis dóttur,
meyna fegrsto í munarheimi?”

A few other examples can be found in Eddic poetry, e.g. *Vǫlospá* 31 and *Brot af Sigurðarkviðu* 14 (but in the latter the name and the appositions are in the nominative). It may be noted that inscriptions with double apposition after the name of the deceased are relatively common in Södermanland (over a quarter of those listed in Appendix II), which is also the province with the most inscriptions in poetic form.

Conclusion

The ambiguity of the Ramsund inscription can best be resolved by comparing its syntax and structure with those of the memorial formulas in other eleventh-century Swedish runic inscriptions. This comparison has shown that double appositions are fairly common in such inscriptions and that, when they occur, both appositions invariably refer to the same person. The kind of embedded apposition that has been suggested for the Ramsund inscription (giving “for the soul of *Holmgæirr*, father of her husband *Sygrøðr*”) is without parallel. It is much more likely that the Ramsund inscription also contains a double apposition referring to the same person and should therefore be translated as follows:

Sigríðr, mother of *Alrikr*, daughter of *Ormr*, made this bridge for the soul of *Holmgæirr*, her husband, father of *Sygrøðr*.

⁴ There are in fact no examples that I have found of an inscription commissioned by a wife in which the dead man is identified, first as her husband, then as someone’s father. If the extant material accurately reflects practice, there was thus no established pattern into which the Ramsund inscription could fit neatly.

⁵ It could be argued that *Sigríðr* intended the memorial for *Sygrøðr* as much as for her husband – his importance would be indicated not only by his mention directly after his father but also by the pictures of his legendary namesake.

The family tree we get from this conclusion is reproduced in Appendix III/A (p. 136, below).

It is undeniable that whoever formulated the Ramsund inscription did so rather clumsily, or so it seems to us. In fact, there is a neat symmetry in the inscription which must have been intended and probably caused the confusion: both *Sigriðr* and *Holmgæirr* are first characterised as someone's parent before we get further information about their family relationships. To achieve this pleasing symmetry, the usual order of appositional phrases about the deceased had to be reversed.

Also supporting the proposed solution that *Holmgæirr* was *Sigriðr*'s husband is the fact that we do not have any other inscriptions commissioned by a woman for her father-in-law, while we do have nearly 60 inscriptions commissioned solely by a woman for her husband (sometimes including other commemokees), about 75 in which a woman is joint commissioner along with other members of her family for her husband (and sometimes others) and over 20 commissioned by other family members in which the dead man's wife is mentioned.⁶ Most inscriptions are in memory of very close relatives and we rarely have inscriptions for relatives by marriage apart from spouses, although it should be noted that there are two inscriptions in which a man commemorates his mother-in-law (on his own in U 897 and together with his wife in U 914) and four or five in which men are involved in monuments to their fathers-in-law (U 774, U 1051, U 1110 and possibly U 590 where they are the main commissioners, and U 846, where their wives are the main commissioners). Of course even a single example of a type of commemoration is enough evidence to show that it was possible. There are isolated instances of relationships such as niece/uncle (Ög 81, although this inscription is quite problematic) and granddaughter/maternal grandfather (U 472, a straightforward inscription), but both of these involve blood relatives.

Finally, if like Wessén we find multiple marriages a complication and would like to simplify *Sigriðr*'s emotional history, it might be worth considering whether *Spiut* (whose name means "spear") was not in fact a nickname for *Holmgæirr* (the second element of whose name also means "spear"), being the only husband of *Sigriðr* and giving the family tree reproduced in Appendix III/B (p. 136, below). This would mean that the memorial stones from Kjula and Bro were commissioned by *Sigriðr*'s son *Alrikr* and daughter *Ginnlaug*. The similarities in style and construction of the three inscriptions would then be a result of the two children consciously imitating the memorial commissioned by their mother for their father.

⁶ These figures are based on my own calculations, but not dissimilar ones can be deduced from Sawyer 1988.

Acknowledgements

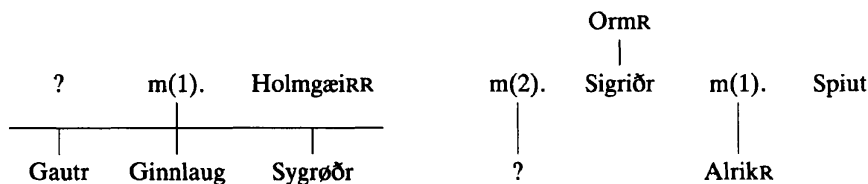
Thanks are due to Michael Barnes, Bridget Morris and Henrik Williams for their friendly and constructive suggestions about many points of detail in this article. However, I alone remain responsible for the final version.

Bibliography

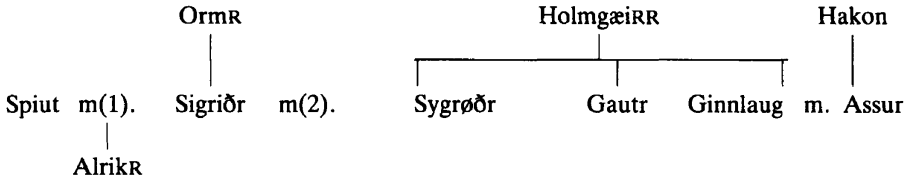
- Brate, Erik, and Elias Wessén (1924–36), *Södermanlands runinskrifter* (= *Sveriges runinskrifter* 3). Kungl. vitterhets historie- och antikvitetsakademien, Stockholm.
- von Friesen, Otto (1933), “De svenska runinskrifterna”. *Nordisk kultur* 6, pp. 144–248.
- Jungner, Hugo, and Elisabeth Svärdström (1940–70), *Västergötlands runinskrifter* (= *Sveriges runinskrifter* 5). Kungl. vitterhets historie- och antikvitetsakademien, Stockholm.
- Lindqvist, Sune (1914–15), “Ramsundsbron vid Sigurdsristningen och en storbon-desläkt från missionstiden”. *Fornvännen* 1914, pp. 203–30.
- Neckel, Gustav, and Hans Kuhn (1983), *Edda*. Carl Winter Verlag, Heidelberg (5th ed.).
- Nygaard, M. (1906), *Norrøn syntax*. Aschehoug, Oslo (reprinted 1966).
- Ohlmarks, Åke (1978), *100 Svenska runinskrifter*. Bokförlaget Plus, Borås.
- Ruprecht, Arndt (1958), *Die ausgehende Wikingerzeit im Lichte der Runeninschriften* (*Palaestra* 224). Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.
- Sawyer, Birgit (1988), *Property and inheritance in viking Scandinavia: the runic evidence*. Viktoria bokförlag, Alingsås.
- Thompson, Claiborne W. (1975), *Studies in Upplandic runography*. University of Texas Press, Austin.
- Wessén, Elias (1965), *Svensk språkhistoria I–III*. Almqvist & Wiksell, Stockholm.
- Wessén, Elias, and Sven B. F. Jansson (1949–51), *Upplands runinskrifter* 3 (= *Sveriges runinskrifter* 8). Kungl. vitterhets historie- och antikvitetsakademien, Stockholm.
- Åhlén, Marit (1986), “Sex vikingatida släkter i Mälardalen”. *Släkthistorisk forum* 1/86, pp. 2–7.

Appendix I

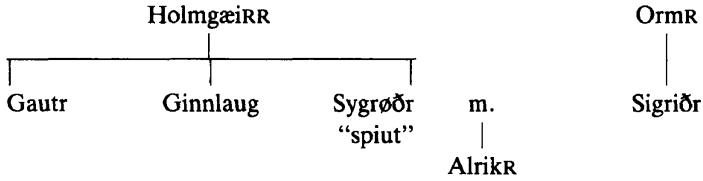
Lindqvist 1914–15:

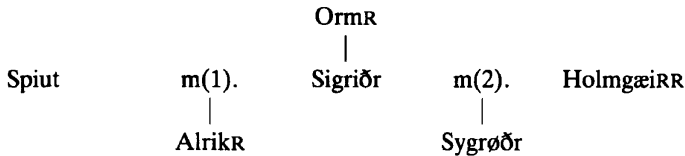
Brate 1924, Ruprecht 1958, Åhlén 1986:

Wessén 1949:

Sawyer 1988:

Appendix II

In this list, the name of the person commemorated and the double apposition on this name are *italicized*. Normally, only that portion of each inscription which contains the memorial formula is cited.

Sources:

Sveriges runinskrifter (1900–). Kungl. vitterhets historie och antikvitets akademien, Stockholm.

- Ög:* II. *Östergötlands runinskrifter*. Ed. Erik Brate. 1911–18.
Sö: III. *Södermanlands runinskrifter*. Eds. Erik Brate and Elias Wessén. 1924–36.
Sm: IV. *Smålands runinskrifter*. Ed. Ragnar Kinander. 1935–61.
Vg: V. *Västergötlands runinskrifter*. Eds. Hugo Jungner and Elisabeth Svärdström. 1940–71.
U: VI–IX. *Upplands runinskrifter*. Eds. Elias Wessén and Sven B.F. Jansson. 1940–58.
G: XI–XII. *Gotlands runinskrifter*. Eds. Sven B.F. Jansson, Elias Wessén and Elisabeth Svärdström. 1962–78.

- Vs: XIII. *Västmanlands runinskrifter*. Ed. Sven B.F. Jansson. 1964.
 Nä: XIV. *Närkes runinskrifter. Värmlands runinskrifter*. Ed. Sven B.F. Jansson. 1975–78.
 F 81: Helmer Gustavson (1986), “Runfynd 1984”. *Fornvännen* 81, pp. 84–9.

brother/brother-in-law

Sö 227 rota lit hakua mirki þisa iftíR *kairfast boroþur sin mag aubiarnaR*

brother/heir

U 354 kulauh auk hulma litu arisa stain þinsa afti *suin bruþur sin uafra arfua*

brother/son

- Ög 32 sin uk þurburn uk satar þR ritu stin þina iftr *þurkl brþr sin sun sistm*
 Ög 66 ikiualtr ristþi stin þisi eftíR *stufialt bruþur sin* suain halkuþan *sun sbialbuþa*
 Sö 290 þuríR auk suaen litu raisa stain at *uinut baurþur sen sun hlku*
 Sö 360 þurstin reisti stin þisi iffir *bruur sin þurbn sun ru-ts*
 U 200 finuiþr risti stin þina iftíR *bruþur sin þurþr þialfa sun* kuþ halbi at hns auk
 kus muþ íR hn k rþi bru at *bruþur sin auk osa muþir þira*
 U 968 stoþi auk sihtiarfr þorker litu rista stin at *aistulf broþur sin sun þorkerþa*
 U 974 inkulfr uk yntr litu raisa sta-n iftíR *inkialt broþur sin uk sun kunulfs*

son/brother

- Sö 3 kefluk auk kyla þau litu raisa stain þisa at *styfialt sun sin broþur iluka*
 Sö 179 tula lit raisa stain þinsat *sun sin haralt bruþur inkuars*
 Vs 13 fulkuíþr raisti staina þasi ala at *sun sin hiþin bruþur anutár*

uncle/son

Sö 296 oskautrR raisti stain þinsi aftíR *airnfast mu . . . uþur sin sun kuþiks* uk aftíR
 ulafu kunu sina

grandfather/father

F 81 . . . asmu-tr . . . ris-- runaR eftíR *stein faþurs faþur sin auk faþur siba ok*
geirbiarnaR aok ulfs

father/son

- Sm 85 ku-m-R auk þir bruþr ristu s . . . nsi eftíR *martin sin faþur sun hurstins*
 Sm 101 kuntkel sati sten þansi eftíR *kunar faþur sin sun hruþa*
 U 229 halfntan auk tubi litu risa stin at *huta faþur sin sun þorbiarn*

- U 922 ikimuntr uk þorþr iarł uk uikibiarn litu risa stain at *ikifast faður sin* sturn maþr sum for til girka hut *sun ionha* uk at igulbiarn
- U 1146 raþulfr auk funtin auk anuntra bruþr ritu stain þinsa abtir *kara faður sin* in mal sbaka *sun uks* i suanobu

father/brother

- U 410 sturbiarn lit raisa stai . . . ftir *sikstain faður* --- *broþur hulmst* . . . ns

father/husband

- Ög 194 tan auk ---- ristu stin þina iftir *kruk faður sin bunta þuru*
- Sö 31 hrualtr auk ulef raistu stain þina at *þuri faður* kuþan *bunta altrifaR*
- Sö 306 . . . rn auk fasti raistu stain at *kilbeaurN faður sin buata þor kiaiRþi*
- Sö 328 þurulfr auk untrlahu þau raistu stina þasi auk bru kiarþu -t *kuþui faður sin buanta asu*
- U 35 aþisl auk ays- auk ---fr þair litu raisa stain þinsa at *uikisl faður sin boanta irfriþaR*
- U 43 ofaigr ok sikmar ok fraibiarn þir raistu at *iarut faþr sin bota gunum*
- U 647 kil auk lit risa stn at *sikterf faður sin boanta hulmfriþir*
- U 829 furkuntr auk kuanr þnir litu hakua stain þinsa at *anut faður sin boanta auþfriþaR*
- U 873 þikfastr lit raisa stain þinsa at *hulmkair faður sin* koþan kuþ hielbi sal hans *boanta ikuR*
- Nä 28 suen let rita stin eftir *faður sin kunuat* . . . *tahrulauhar*
- Nä 32 ulfr auk anuntr titu reisa stein eftir *hu*----. . . ---*ur sin boana kunuR*

father/husband/brother

- Sö 8 kyla auk raknþruþr þaR raistu stain at *uraiþ faður sin buna auluafaR bruþur biarnaR*

father/other

- Sm 76 tufa risti stin þina eftir *ura faður sin stalara hkunaR iarls*

husband/son

- U 617 kinluk hulmkis tutir systir sukrubaR auk þaira kaus aun lit keara bru þesi auk raisa stain þina eftir *asur bunta sin sun hakunaR iarls*
- U 744 kiþa lit raisa stain at *þorterf boanta sin sun kuþuaukaR*

husband/brother

- Vg 171 þura kiarþi kuml þesi eftir *tusta bunta sin herluks bruþur*

wife/sister

Vg 79 katil karþi stan þinsi aftr *katu kunu sina sustur þurils*

wife/daughter

G 111 siba raisti stain eftir *roþiauf kunu sina totur roþkais* i anikum

mother/daughter

U 112 rahnuatr lit rista runar efr *fastui moþur sina onems totR*

stepdaughter/daughter

U 312 kunar sun farulfs lit kiara mirki fr sial *iuþurfast stiubu sin totur hulmtis*

miscellaneous with 'and'

Sö 292 uihmar let rai— saen þina at *iaruta mah auk felha sin auk buþur ka . . . a*

Sö 297 omuþa auk muþa litu lakia stain þino at *sirif bunta sin auk bruþur sikstains auk hulmstains*

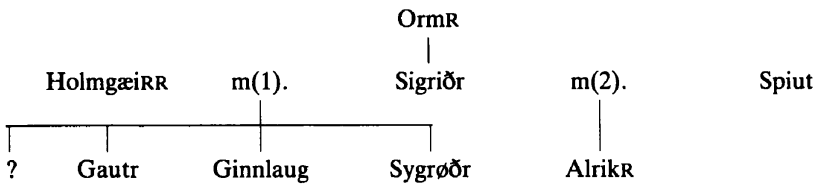
miscellaneous non-reflexive

U 79 ernfastr iuk stain at *bersu botba uikerþar sun þorkerþar*

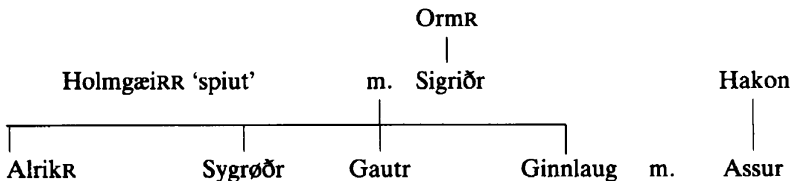
U 1139 huskarl auk tiuri faþrkar tuair rastu stain þinaftir *triurkair bruþur huskarlsa auk sun tiura*

Appendix III

A:

B:

Samtalen mellom Einar og Reiar: et symptom på tekstnormendringer i 1700-tallets skriftkultur? – en sosiotekstologisk undersøkelse av en tekststyring

1. Tekstnormer og endringer av tekstnormer

I noen år nå har det blitt utviklet en systematisk vitenskap om tekster. Denne forskningsgreina har mange navn: narratologi, diskursanalyse, konversasjonsanalyse, tekstlingvistikk, tekstvitenskap er blant de vanligste av de foreslåtte termer. I fortsettelsen skal vi – med en term foreslått av János Petöfi – betegne disse ulike retningene som *tekstologi*, en term som vi synes godt ivaretar de ulike nyanser i de ulike navn som har blitt foreslått, selv om vi er klar over at en ved å bruke et slikt navn kan bidra til begrepsforvirringen.

Hva er det en studerer i en tekstologi? Svaret er enkelt: det lovmessige, normative, forutsigbare eller konvensjonelle elementet i tekstproduksjon og tekstresepsjon, men først og fremst i selve struktureringen av tekster. Det unike ved en tekststyring er for tekstologien sekundært eller ikke i det hele tatt interessant. Dermed skiller tekstologien seg for en stor del fra selv det systematiske studiet av tekster produsert innenfor et litterært felt, den såkalte litteraturvitenskapen.

Slik tekstologien har blitt utviklet i de siste 20 åra, har gjerne de generelle egenskaper ved tekststrukturering blitt viet den største oppmerksomhet. Man har forsøkt å lokalisere de egenskaper som konstituerer en teksts *tekstualitet*, dvs. den instans som gjør at en tekst oppfyller kravene til *grammatisk kohesjon* og *semantisk koherens*. Denne interessen for det universelle aspektet ved tekststrukturering har også vært stimulert av et behov av å utvikle *teoretiske modeller* som ideelt sett skal være så kraftige at de kan brukes til å beskrive alle tekster. Ikke minst har utviklingen innenfor den datamaskinelt orienterte tekstforskningen stimulert til en slik interesse.

Imidlertid har denne tekstforskningen ført fram til en erkjennelse av at den egenskap i tekster som konstituerer tekster, i høyeste grad er en konvensjonell egenskap. Mao. at det ikke lar seg gjøre å sette opp generelle regler for tekststrukturering, men at slike regler må bestemmes innenfor det

som i semiotikken kalles *kulturelle koder* (Eco). Tekstualitet bestemmes som en kulturell konvensjon, ikke en instans som står over det kulturelle. Dermed oppstår behovet for å utvikle det vi vil kalle en *sosiotekstologi*. I en sosiotekstologi vil en kontrastivt kunne studere ulike former for tekststrukturering i ulike kulturer og til ulike tider.

I denne artikkelen skal vi gi et eksempel på en sosiotekstologisk undersøkelse av en tekststyring. Vi skal se denne tekststyringen som *typisk*, dvs. representativ for tekststruktureringskonvensjoner eller normsystem som preskriberer visse tekstualiseringsstrategier og utelukker andre.

Teksten som vi har valgt å analysere, ble utgitt i den perioden i norsk-dansk historie som ofte kalles “skrivefrihetstida” eller “Struensee-tida”. Det første navnet henviser til at det i denne perioden for første gang i norsk og dansk historie – og forøvrig også i europeisk historie – ble innført fullstendig skrive- og trykkefrihet. Det andre navnet refererer til periodens reelle hersker og reskriptets forfatter, Christian 7’s livlege og seinere geheimekabinetsminister: Johann Friedrich Struensee. Reskriptet om trykke- og skrivefrihet (14.9.1770) etablerte med en helt ny samfunnsinstitusjon: den politiske offentlighet. En politisk offentlighet er en særskilt samfunnstype hvor aktører i egenskap av samfunnsinteresserte privatpersoner forsøker å påvirke andre aktører og makten om det fordelaktige i ens syn på samfunnet og hvordan det bør styres (jf. Habermas). I en politisk offentlighet vil det ideelt sett være slik at en forsøker å overbevise de andre aktører i offentligheten *ved hjelp av tekststyringer* og ikke ved hjelp av tvangsmidler eller skjulte strategier. Følgelig har tekststyringene slik de er overlevert til oss som den såkalte “skrivefrihetslitteraturen”, dvs. som “pjecer” eller “skandskrifter” av ulik form og lengde, det til felles at de ville vært umulige å utgi i tider med sensur og i et samfunn uten en eller annen form for politisk offentlighet. De er mer eller mindre vellykkede forsøk på å ivareta de muligheter for innflytelse i den politiske offentlighet som skrivefrihetsreskriptet åpnet for.

Det som interesserer oss i et sosiotekstologisk studium av tekster, er ikke nødvendigvis i hvilken grad tekstene påvirket noen eller hvem som produserte tekstene. Først og fremst interesserer vi oss for tekststyringer som eksemplariske representanter på typer, dvs. sosialt konstituerte tekstformer eller, om en vil, *tekstemer*. Det som interesserer oss ved skrivefrihetstida, er å studere ulike tekststrukturelle løsningsforslag på en helt ny kommunikasjonssituasjon der etablerte normer for hvordan tekster skal struktureres, ikke er utviklet ennå. Hvorvidt løsningsforslagene var vellykkede, er først i andre omgang interessant, og da som indikator på hvilke tekststruktureringskonvensjoner som av mottakerne ble oppfattet som de “beste”, “mest smakfulle”, mest “hensiktsmessige” osv. Fra 1700-tallet har vi mange eksempler på intuitive dommer som refererer til slike normhierarkier. De fleste av dem er representative for den kulturelle kode eller det normsystem

som på slutten av hundreåret kom til å bli dominerende; nemlig den borgerlige, “naturlige”, “simple” smak, eller “Naturens sande Sprog” som Jakob Rosted uttrykker det noen år seinere.

I det vi studerer en tekststyring produsert i den framvoksende politiske offentlighet på 1700-tallet – en kommunikasjonssituasjon som er ganske annerledes enn de vi selv har mulighet til å skaffe oss erfaringer fra – vil vi ikke bare bli tvunget til å distansere oss fra våre egne fordommer om hvordan tekster skal eller bør struktureres. Det vil også bli nødvendig å ta hensyn til at vi studerer en tekst ytret på basis av et normsystem under omforming, rett og slett fordi de konvensjoner som tekster tidligere hadde blitt produsert på basis av, ikke lenger var adekvate for de kommunikative mål som den politiske offentlighet konstituerte. Følgelig bør vi være klar over at tekststyringen kan være et symptom på endringer av et normsystem. Tekststyringen som vi skal analysere, vil altså bli forstått som et forsøk på å kommunisere hensiktsmessig i en situasjon som forfatteren ikke kjente til fra før eller hadde erfaringer fra tidligere.

At den sensurfrie offentlighet var ny og uvant for skribentene, reflekteres ikke bare i tekstenes struktur. Også språket, dvs. de leksiko-grammatiske normene, ble satt under press. I ingen tekststyring fra perioden er dette så tydelig som i den vi skal analysere: “Samtale imellem Einar Jermonsøn og Reiar Randulvsøn paa Opland i Aggerhuus-Stift i Norge”, utgitt i 1771. Denne teksten er skrevet på en norsk dialekt, og ikke på dansk som de fleste andre tekster. Man vil tro at valget av språkform er en indikasjon på at teksten var tenkt å skulle nå andre lesere enn de tradisjonelle. At en slik vurdering ikke er selvsagt, men at valget av språkform også hadde en viss statusmarkerende funksjon, skal vi komme tilbake til i analysen av dialogen.

Før vi starter med analysen, skal vi antyde hva vi mener med “tekstnormer”, og da i forhold til “leksiko-grammatiske” normer.

2. Tekstnormer og leksiko-grammatiske normer

Kjært barn har mange navn, men den omfattende tekstforskningen og den store interessen for de mange egenskaper fenomenet “tekst” har, har ikke nødvendigvis ført til at det har blitt avklart hvilke forhold det er mellom tekstologien og grammatikken eller, om man vil, lingvistikken.

I en sosiotekstologi studerer en tekstnormer eller konvensjoner for tekststrukturering, dvs. det som i en kultur gjør at og avgjør om en tekst oppfyller kravene til tekstualiteten. En tekstnorm refererer derfor til de gjensidige forventningene som aktørene har til hvordan tekststyringer skal utføres, dersom de skal bli oppfattet som målrettede, adekvate for dette målet og forståelige i forhold til dette målet. Normalt er aktørene relativt

fleksible når de bestemmer hvorvidt en tekst er akseptabel i en situasjon eller ikke, men for visse situasjoner kan det gjelde strenge vilkår for hvorvidt en tekst skal bli oppfattet som akseptabel i en ytringssituasjon eller ei. Normene for tekststrukturering konstituerer ulike *genrer* som er midler og former for kulturers tenkning og samhandling: “Genre (. . .) forms a modeling system that proposes a simulacrum of the world” (Todorov: 83).

Til skilnad fra tekstnormene konstituerer leksiko-grammatiske normer ulike *språk* eller *dialekter*, slik som f.eks. skriftspråket “bokmål” og dialekten “sunnmørsk”. De ulike tekstnormene skal prinsipielt kunne utføres med hjelp av hvilket skriftspråk eller dialekt som helst, uansett hvilken språkfamilie dialekten tilhører.

Hvordan er så det indre forholdet mellom tekstnormer og leksiko-grammatiske normer? Normene som konstituerer språkets grammatikk, determinerer ikke visse tekstnormer. Imidlertid kan bruken av en viss genre innebære en forventning om at visse leksiko-grammatiske normer også brukes, f.eks. syntaktiske strukturer som passivsetninger og mye hypotakse i byråkratprosa, eller narrativ inversjon i tekststyringer der temporal binding dominerer. I så fall henviser disse forventningene til normsystemer innenfor kulturen, der visse varieteter i det leksiko-grammatiske systemet er konvensjonalisert for visse tekstgenrer som finnes tilgjengelige i kulturen. Språkets varieteter eksisterer derfor implementert i tekster. Teksten danner språkets kontekst og spesifiserer hvilke valg i det leksiko-grammatiske systemet som kan foretas, er tillatte, akseptable osv. i de aktuelle genrer. Forholdet mellom tekstnormer og leksiko-grammatiske normer er derfor kausalt, der tekstnormene er den determinerende del og de leksiko-grammatiske normene den determinerte. Når vi presiserer dette så nøye, er det fordi “Samtalen” nettopp har forekomster av språklig interferens der konteksten forklarer valget av varietet.

3. Analyseprosedyre

Tekstnormer er altså ikke det samme som leksiko-grammatiske normer. Derfor vil det metaspråk og de modeller vi bruker i studiet av tekststyringer, være andre enn dem vi gjør bruk av i grammatisk analyse. Vi skal nå kort redegjøre for framgangsmåten i tekstanalysen. I og med at analyseprosedyren vil bli eksplisert, vil vi også til en viss grad antyde hvilke tekstteoretiske modeller vi gjør bruk av som redskap og metapråk i analysen, og ikke minst hvilken variabel som det er mest relevant å fokusere på i et kontrastivt studium av tekststruktureringskonvensjoner. Vi skal dele opp vår prosedyre i tre deler.

I den første delen (avsnitt 4) vil vi kort plassere teksten i den sosiale

sammenheng den ble ytret i. På det viset vil vi kunne finne ut hvilken posisjon forfatteren hadde i det kommunikative spill eller *sosiale felt* som offentligheten var, og hvilke *kommunikative funksjoner* (Berge: 117 ff.) som var konvensjonalisert for de kommunikative mål som atferden i det sosiale feltet forholdt seg til. Et sosialt felt har vi (jf. Bourdieu, Broady) dersom det i sosiale relasjoner mellom aktører og aktørgrupper finnes en arena for konkurranser mellom disse om et felles gode eller en symbolsk kapital, slik som f.eks. hva som er måladekvate tekster, god smak, sannhet eller moralsk vandel. Et sosialt felt er derfor et system av praksisrelasjoner som inntas av mer eller mindre spesialiserte agenter og institusjoner som kjemper om tilgangen til en viss symbolsk kapital.

I den andre delen (avsnitt 5) vil vi se hvilken struktur de indre relasjoner i teksten konstituerer, sett i forhold til den posisjon forfatterne hadde i det kommunikative spill, og sett i forhold til de kommunikative funksjoner som relaterte atferden til kommunikasjonens mål. Valget av tekststruktur er da bestemt av forfatternes oppfatning av disse faktorene, i tillegg til å være determinert av de normer forfatterne hadde internalisert tidligere. Den viktigste variabel i tekststrukturen som vi vil omtale, er det vi har kalt *funksjonsstrukturen* (Berge: 80 ff.). Nemlig de funksjonelle relasjoner som konstituerer et koherent hele av tekstens enkelte betydningsbiter (dvs. sememer av ulike kategorier: leksemer, proposisjoner o.l.). Som eksempler på slike funksjonelle relasjoner kan nevnes teksttypen *narrativ* der den dominante relasjonen er *temporalitet*, og teksttypen *argumentativ* der den dominante relasjonen er *kontrast* (jf. Rudolph, Brinker, Berge: 81 f.).

I den tredje delen (avsnitt 5.2.2.) vil vi forsøke å gi et innblikk i hvordan forholdet er mellom tekststrukturen og den språklige variasjon vi finner i teksten.

4. “Samtalen” i sin sosiale sammenheng

Det konstituerende prinsipp for et sosialt felt er at aktører slåss om tilgangen til en viss symbolsk, gjerne kulturell kapital, slik som f.eks. retten til å avgjøre hva som er korrekt språk eller måladekvate tekster. Det sosiale feltet i vår studie er altså den politiske offentligheten. Den felles kapital aktørene i offentligheten slåss om, er “oppmerksomhet” for sin spesielle sak hos den eneveldige makt. Det vil i hovedsak si Struensee, og ikke Christian 7, siden Struensee i realiteten var rikenes eneveldige hersker. Derfor ville angrep på Struensee innebære et angrep på den eneveldige makt, men uten at forfatteren kunne beskyldes for å ha angrepet den. Den person som kroppsliggjorde denne var jo ikke Struensee, men den sinnsyke Christian 7. Dette forholdet forklarer det enorme antallet skrifter som forsøker å skandalisere Struensee.

Ved å påvirke Struensee og hans nærmeste medarbeidere ville aktørene skaffe seg innflytelse, og på det viset få utført noe de ønsket gjennomført. Et annet viktig formål kunne være å tilkjempe seg retten til å få gehør for sin versjon av faktiske forhold i samfunnet. I og med at skriftene ble utgitt under pseudonym, kunne de ikke umiddelbart knyttes til en særskilt person eller gruppe. Dermed kunne ikke forfatternavnet i seg selv tillegge eller frata skriftet noen særskilt prestisje og autoritet. På dette viset kom selve skriftets utforming, oppbygning og framstillingsmåte, dvs. tekststrukturen, til å bli den instans som kunne vekke lesernes evt. tillit og samtykke.

Kampen på skrivefrihetstidas offentlige arena ble ført ved hjelp av trykte småskrifter, såkalte “pasquiller”, “pjeecer” eller “skandskrifter”. Siden målet med en del av disse skriftene var å få mottakeren til å handle til senderens fordel, vil vi for disse skriftenes del definere den kommunikative funksjonen som et spesialtilfelle av *direktiver*. Det innebar at forholdet mellom sender og mottaker ikke – som det er normalt i direktiver – var regulert slik at senderen hadde rett til å gi direktiver, men at senderen hadde rett til å *appellere* i en trykt tekst til mottakeren om å utføre visse handlinger. Det som var situasjonsrelevant i dette sosiale feltet, var derfor å appellere så effektiv som hensikten krevde.

Dersom den kommunikative funksjonen var å bestemme lesernes oppfatning av virkeligheten, vil vi bestemme den som en *kvalifisering*, dvs. en handling som gir virkeligheten visse egenskaper eller skaper en ny versjon av virkeligheten.

Siden det overordnede formålet i tekster som var dominert av én eller flere av disse funksjonene, var å direkte påvirke mottakeren enten til å handle slik senderen ønsket (som i direktiver) eller å oppfatte virkeligheten slik senderen ønsket (som i kvalifiseringer), vil vi bestemme den overordnede funksjon som *praktisk* (Berge: 127 ff.).

En måte å øke den retoriske effekten til et skrift, var å utgi seg som representant for en gruppe, og på det viset tillegge seg som sender et visst “etos” (Aristoteles). Således utgir forfatterne seg ofte som representanter for ulike grupper og selskap, eller oftere: markerer sin etos ved å vise til sin rasjonelle innstilling til emnet (eks. “Velmeente Erindringer i Anledning af Philopatreas Tredie Anmærkning”). Det ser ut til at norske bønder har hatt en særlig status i den kjøbenhavnske politiske offentlighet. I den grad skriftene angår norske forhold, er de ofte ytret under pseudonym av norske bønder, f.eks. “Den 145 Aars gamle norske Bondes Spaadomme om forunderlige Tildragelser som skal skee”. Markeringen av bondens alder har selsagt til hensikt å forsterke senderens etos. I åra etter 1764 ble den berømte Nordmandsdal i Fredensborgparken bygd. På denne måten viste den dansk-norske enevoldsmonark hvilken omsorg han hadde for de kongetro norske bøndene (Fjord Jensen: 324). En tilsvarende respekt for de

danske bønder finner vi ikke eksempler på i skrivefrihetslitteraturen. Tvert i mot framstilles danske bønder som ofte uvitende og dumme, dvs. som den smarte bymannens motpol.

Det er i lyset av denne innsikt som valget av språkform og markering av senderen i "Samtalen" skal ses. Ved å skrive på norsk dialekt, og ved å la skriftet innledes av et brev som presenterer "Samtalen" som et autentisk dokument, understrekes skriftets etos. Som vi skal komme tilbake til, bygger forfatteren sin argumentasjon opp ved å markere en indirekte uttrykt felles solidaritet mellom norske bønder og den dansk-norske konge mot skurkene utlendinger, embetsmenn og kapitalister. Valget av språkform har dermed som hensikt å etablere et inntrykk av at bøndene snakker til kongen direkte, og i felles sak mot dem som utnytter både bonde og konge.

Skriftets ideelle mottaker er altså kongen. Derfor kan skriftets formål sammenliknes med hensikten med de delegasjoner som norske bønder hadde for uvane å sende til Kjøbenhavn for å klage over påståtte overgrep fra embetsmennene. Skriftet er det første – og eneste? – eksemplet på at genren muntlige klager kan erstattes med den skriftlige argumentasjonens form, uten dermed å endre inntrykket av folkelighet på folkets premisser, og uten å ta hensyn til den borgerlige smak.

Tekstenes komposisjon var altså ikke et mål i seg selv, men et redskap til å oppnå målet. Det forhindret ikke at tekstene også ble vurdert estetisk, slik de mange kritiske journaler gir eksempler på. Det er i det hele tatt kjennetegnende for vurderingene av de tekstene som ble anvendt i den politiske offentlighet i denne perioden, at en dom om innholdets kvalitet ofte ledsages av estetiske dommer. Det gjelder både vurderinger fra observatører i samtida og dem som har omtalt periodens tekster siden (f.eks. Jørgensen: 26).

For det andre må det i et sosialt felt finnes vurderingshierarkier som atferd kan evalueres i forhold til. En kompetent aktør må altså kunne diskriminere mellom ulike atferds kvaliteter. F.eks. blir noen tekster vurdert som mer måladekvate, måleffektive eller "bedre" enn andre. Disse evalueringskriteriene ivaretas av visse individer eller institusjoner som opptrer i feltet. I skrivefrihetstida var slike allment godtatte normhierarkier ikke utviklet. Det fantes altså ikke én dominerende smak eller noen dogmer som preskriberte hvordan den praktiske funksjon skulle ivaretas. Årsaken var delvis at det kommunikative mål som skrivefrihetstida åpnet for i og med at den politiske offentlighet ble konstituert, ikke hadde eksistert tidligere annet enn for visse emner slik som for finanspolitikken og praktisk-økonomiske emner (Munthe), og for visse aktører slik som professorer ved universitetet og Sorø akademi. De skrifter som disse personene publiserte, var selvsagt preget av en akademisk abstrakt stil og innholdet bestemt av de interesser som disse ledende borgerlige representerte. En interessant genre i denne litteraturen var *smigeren*, dvs. lange underdanighetsfraser rettet til en eller annen adelig.

Det er symptomatisk at denne genren forsvant så og si helt i skrivefrihetstidas litteratur.

En annen årsak til at det ikke var utviklet normhierarkier, var også at helt nye forfattergrupper deltok i dette kommunikative spillet. Også for dette aspekt er "Samtalen" typisk. Forfatteren av skriftet lar seg identifisere som noe så originalt i skriftkulturen på den tida som en bonde. Hvorvidt forfatteren faktisk var det, vet vi ikke. D. A. Seip har utviklet en hypotese om at forfatteren skulle være teologistudenten og privatlæreren Reier Gjellebøl. I så fall behersket Gjellebøl et ganske variert repertoar av 1700-tallsretorikk. Gjellebøls underdanighetssmiger i dedikasjonsdelen i hans bok om Høland er, selv etter datidas forhold, ekstrem. Uansett hvem forfatteren nå var, så kjente han meget godt til bøndernes forhold, og stilte seg også solidarisk med bondeklassen. Ikke minst språklig.

En tredje årsak til manglende normhierarkier var det at forfatterne kunne fokusere på og skrive om hvilket emne som helst. Selvsagt fortsatte personer fra de toneangivende kulturelle miljøer å publisere. Men anonymitetsbeskyttelsen førte til at offentligheten ble usedvanlig demokratisk. På det viset var det mulig for den norske sjarlatanen J. C. Bie under pseudonymet "Philopatreas" å bli tatt så alvorlig at hans innlegg igangsatte en omfattende debatt der bl.a. arveprinsens lærer og professoren ved Sorø, Ove Høeg Guldborg, under pseudonymet "Philodanus" med stor energi angrep Bies synspunkter.

At visse normhierarkier likevel fantes eller var i ferd med å utvikles innenfor visse grupper, er tydelig av de vurderinger som uttrykkes av utgiverne av de såkalte "Kritiske Journaler", og ikke minst av utgiveren av "Fortegnelse paa alle de Skrifter som Trykfriheden har givet Anledning til" som tok til å komme ut 1771. Fortegnelsen inneholder beskrivelser av samtlige skrifter som kom ut i perioden, og i visse tilfelle også vurderinger av dem.

For å få tillatelse til å delta i det sosiale feltet må man gjøre visse investeringer, som f.eks. å skaffe seg kjennskap til og kanskje også akseptere normhierarkiet og tilegne seg visse ferdigheter, slik som f.eks. skriveferdighet, argumentasjonsteknikk og fortellerkunst. Det innebærer at en må internalisere normer som kan generere atferd i feltet. Men i og med at dominerende normhierarkier ikke var etablerte – slik de var 50 seinere – var variasjonene i tekststrukturene store og dermed også de potensielle normkonfliktene ganske mange.

Ikke minst er "Samtalen" et eksempel på at det ikke forelå spesielle komposisjonskonvensjoner som det var allment godtatt var effektive. Som vi skal komme fram til seinere, er "Samtalen" strukturert på en måte som ingen framtid hadde innenfor den borgerlige stilmorm som ble utviklet mot slutten av hundreåret. Vi vil tro at vår forfatter – som et slags ubevisst eksperiment kanskje – valgte å blande ulike normsystemer som han hadde

mer eller mindre ferdighetskunnskap i. Blant slike mulige tekstnormgivere for tekststyringen kan nevnes for det første de skriftlige genrene *didaktisk* og *politisk dialog* og *supplikk*, for det andre de muntlige genrene *klage* og *argumentasjonskunst*. At disse genrene og ingen andre skulle være normgivere, er selvsagt rein gjetning. Men gjetningen baserer seg på at de skriftlige genrene var velkjente, velbrukte og ofte folkelige generer.

Når det gjelder de muntlige genrene som vi har nevnt, er dette ferdighetsnormer som selvsagt finnes utviklet i alle samfunn. Men at de ville være mer utviklet i en relativt ikke-litterær kultur som det norske samfunn på 1700-tallet enn i dag, vil vi tro er ganske sannsynlig. Som vi skal se, finner vi i deler av "Samtalen" tekststrukturelle trekk som vi vil tro kan henføres til slike kommunikative ferdighetsnormer.

At den klassiske genre "didaktisk dialog" var en av de mest anvendte generer for de skribenter som ville nå et folkelig publikum, har vi et stort antall eksempler på (Hirzel, Bakhtin). I det hele tatt er denne genre blant de vanligste i skrivefrihetslitteraturen. Den didaktiske dialogen var dessuten vanlig i folkelige skrifter langt opp på 1800-tallet. Det er således ingen tilfeldighet at det var denne genre som Aasen valgte, da han i 1849 ville teste ett av stilnivåene i "Landsmaalet". Dialogen var en genre som det alfabetiserte og samfunnsinteresserte, men ellers udannede, bondepublikum kjente og følte seg trygge med.

De folkelige politiske dialogene er sjeldnere, men blant de første skrifter i nynorsk tid som ble skrevet på en eller annen norsk dialekt, finner vi samtaler mellom representanter fra folket som klager over et eller annet overgrep fra den dominerende klassen (Venås).

Uansett hva vi vil spekulere oss til om forfatterens genrevalg, så forelå dialoggenren som en mulig form for den typen kommunikativ funksjon som var normert for målet i den politiske offentlighet. Det gjaldt bare å vende perspektivet i dialogen fra den dominerende til den dominerte. Istedenfor å la den første belære den siste om sannheten, kunne en la den siste belære den første om de hvordan de sosiale forholdene på landsbygda virkelig var. Og det er akkurat det vi ser eksempler på i "Samtalen".

Når det gjelder supplikkgenren, så var dette den eneste skriftlige klageform som bøndene tidligere hadde kunnet gjøre bruk av. Og at den var ytterst vanlig har vi et stort antall vitnesbyrd om (Supphellen).

Når man har tilegnet seg en viss ferdighetskunnskap, kan man delta i kampene på det sosiale feltet. Aktøren kan nå gjøre visse investeringer, ta stilling til fordel for noen og ta avstand til andre. Så kan en vinne visse gevinster, alt etter hvor vellykket en har vært i spillet. En kan være så heldig at en skaffer seg en posisjon i feltet. En kan oppnå å bli vurdert av de andre aktørene som en bra forteller, få gode karakterer i morsmålet, bli kritiker i avisen osv.

Hvorvidt “Samtalens” forfatter høstet noen gevinst av sin investering, vet vi ingenting om. Ingenting tyder på det (jf. Seip). Hvorvidt den sannsynligvis manglende reaksjon og gevinst skyldtes tekstformen og språket, kan vi heller ikke vite noe om, men vi skal spekulere litt om det i avsnitt 6.

5. “Samtalens” tekststruktur

Vi har bestemt hvem som var “Samtalens” sender og mottaker, hvilken posisjon senderen hadde i den politiske offentlighet, hva som var de dominerende kommunikative funksjoner i offentligheten og hvilke evt. tekststruktureringskonvesjoner forfatteren kunne tenkes å ty til i det han komponerte sitt polemiske, men også appellerende opus. Vi skal i dette avsnittet tolke tekstens struktur utifra det premiss at det vi har sagt om disse faktorene i forrige avsnitt, også er representativt for forfatterens oppfatning. Dermed går vi ut fra at det vi har rekonstruert om datidas sosiale og kommunikative relasjoner, i store trekk er identisk med den anonyme forfatters oppfatning av de samme relasjoner. Dessuten skal vi tolke teksten utifra den hypotese at det gjelder et *internt, ikke-kontingent kausalt forhold* mellom det normerte kommunikative mål M i det sosiale feltet S , de kommunikative funksjoner F som er normert for å nå M i S , og de tekststrukturer T som er middel for F til å nå M i S , og som konstituerer teksten som en grammatisk og semantisk koherent tekst. Denne antatte kausalrelasjon kan uttrykkes på følgende måte:

$$M_s \rightarrow F_s \rightarrow T_s$$

Siden et tekstnormsystem som forfatteren teoretisk sett hadde kunnet gjøre bruk av i en slik situasjon, ikke var etablert, og siden de normsystemene som tross alt fantes, ikke var måladekvate nok, vil vi anta at tekststrukturen i “Samtalen” er en innovasjon eller *collage* av tekststrukturer der forfatteren utifra den tolkning av de kommunikative mål og den dominerende funksjonen for dette målet som vi har redegjort for ovenfor, forsøker å skape en helt ny type måladekvat og akseptabel tekststruktur i en helt ny situasjonstype: den politiske offentlighet.

Vi følger nå følgende prosedyre: Først deler vi opp teksten i en slags betydningsenheter (5.1). Dernest forsøker vi å bestemme relasjonene mellom betydningsenhetene, med de forutsetninger som er angitt ovenfor (5.2).

5.1. Tekstens betydningsenheter

Den mest kontroversielle delen av ekspliseringen av en teksts indre struktur, er oppdelingen i betydningsbiter. Siden det ikke finnes objektive kriterier for denne prosedyren, men kun ulike versjoner av tekstens enheter, riktig-

nok determinert av hvilket normsystem en avkoder teksten ved hjelp av, vil ethvert forsøk på oppdeling kunne imøtegås. Bestemmelsen av hva en betydningsenhet er, og hvordan denne betydningsenhet skal kunne lokaliseres i teksten, kan ikke uten videre overlates til det grammatiske nivå – dvs. til et observerbart uttrykksplan. I og med at vi er ute etter semantiske størrelser, kan ethvert utsnitt – i samsvar med prinsippet om infinitt semiose (Eco: 69 ff.) – prinsipielt spesifiseres i andre størrelser. Semantiske system er jo alltid åpne system, unntatt i visse tilfeller, f.eks. innenfor matematisk logikk.

Vi skal ikke bidra med noen sofistikert løsning på dette problemet, men tvert i mot gjøre det enkelt for oss selv ved å dele opp teksten (jf. Tillegg) i grammatiske ytringer, dvs. hel- og leddsetninger. Sifferet til venstre for ytringen viser til ytringens plassering i teksten, og bokstavene viser til hvem det er som fører ordet (R = Reiar, E = Einar). Ellers er ingenting endret i grunnteksten.

På det semantiske nivå innebærer dette at vi identifiserer en grammatisk størrelse henholdvis med en proposisjon og et illokutiv. I og for seg innebærer dette at proposisjons- og illokutivdelen i en oversetning kan bli skilt fra hverandre, slik som i R18/19 i “Samtalen”. I denne oversetningen er den semantiske funksjonen for ytringen i R18 å være et illokutiv (ekspressivet “men GUD geve”), mens ytringen R19 gir proposisjonen som illokutivet gir kraft (“det var den gamle Tia”).

Trass i at vi innser det kritikkverdige i en slik oppdeling, vil vi anføre to argumenter for inndelingskriteriet:

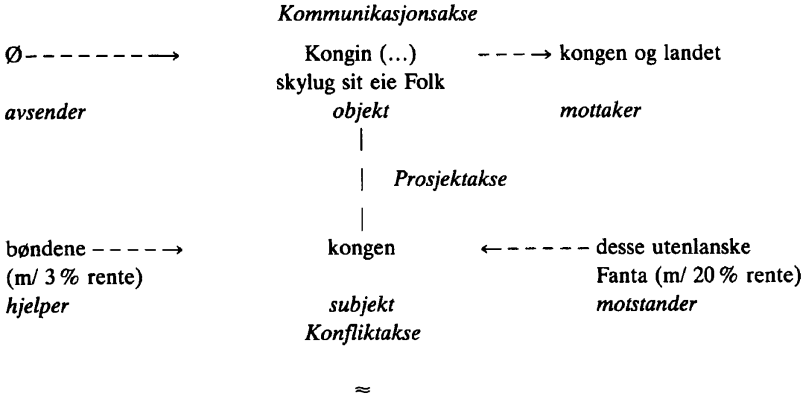
For det første er teksten en skriftlig tekst der sender og mottaker er skilt i tid og rom. Det innebærer at mye av informasjonen som i samtale kan impliseres, er eksplisert i ytringer.

For det andre fungerer dialoggenren ekspliserende. Ved at aktørene Einar og Reiar stiller spørsmål til hverandre, og følger opp hverandres påstander, utvendiggjør de den målrelaterte informasjonen. Samtidig fungerer de som eksplisitte indikatorer på tekstrelasjoner. Som vi skal se, introduserer Einar tema *T*. Reiar gir ny versjon av tema *T'*, og Einar spesifiserer så *T'* i rema, *R*, som han så kan bruke som argument for sine appeller i avslutningen av teksten. I dagens normalprosa blir slike tema-remarelasjoner uttrykt mer abstrakt og objektivt.

Dette innebærer ikke at viktige aspekter med teksten kan reduseres til relasjoner mellom setninger. F.eks. kan ikke det viktige argument for Reiers versjon *T'* som blir utført i sekvensen R18–29 (der solidariteten mellom bønder og konge mot samme fiende markeres), beskrives som relasjoner mellom setninger. Det vi ser eksempel på i denne sekvensen, er et retorisk, eller om man vil, mytisk argument. Argumentet er illustrert i fig. 1 ved hjelp av Greimas' mytiske aktantmodell.

<i>aktør:</i>	$\frac{A}{\div A}$	≈	$\frac{\text{kongen}}{\text{desse utenlanske Fanta}}$	≈	$\frac{\text{bønder}}{\emptyset}$
<i>objekt:</i>	$\frac{B}{\div B}$	≈	$\frac{\text{Kongin (...) skylug sit eie Folk}}{\text{Pengtraang i Rickerne}}$	≈	$\frac{\text{nogle Tusend Dalar}}{\text{staaende paa Kiste-Botne}} \\ \text{enken aa faa}$

Da (R20, 21, 22, 27, 28, 29):

Nå (R23, 24, 25, 26):

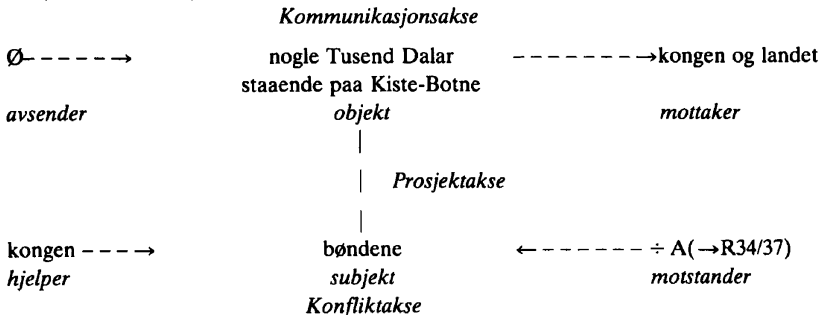

Fig. 1. Aktantanalyse av sekvensen R18–29.

Den “gamle Tia” sammenliknes med nåtida. Til den førstes fordel, selvsagt. I da-situasjonen (R20, 21, 22, 27, 28, 29) er “Kongin” plassert i subjektposisjonen, A. Kongens prosjekt er å oppnå objektet B: å være “skylug sit eie Folk”. Motstanderne ÷ A i dette prosjektet er “desse utenlanske Fanta” som tar 20 % rente på lån. Kongens hjelpere er bøndene som kun tar 3 % rente på samme lån.

I nå-situasjonen plasseres bøndene, og ikke kongen, i subjektposisjonen (derfor er de ekvivalente A-aktører). Deres prosjekt er å ha “nogle Tusend Dalar staaende paa Kiste-Botne”. Dette er et objekt B som er ekvivalent med kongens objekt B. De står negativt til $\div B$, som innebærer at det kun er “enken aa faa” for bøndene, hvilket igjen er ekvivalent med det negative objekt $\div B$ i kongens prosjekt; “Pengtraang i Rikerne”. Bøndenes hjelper er i nå-situasjonen kongen. Han er jo dessuten skriftets adressat. Derimot er bøndenes motstander $\div A$ delert (markert som \emptyset). Hvorfor?

I og med att motstanderne $\div A$ i kongens prosjekt er markert, skapes det en forventning om at også motstanderne $\div A$ i bøndenes prosjekt skal ekspliseres. At posisjonen $\div A$ i nå-situasjonen for et lite øyeblikk i lesningen blir stående tom, innebærer derfor at behovet for å identifisere innholdet i den øker ytterligere. På dette viset forsterkes dessuten overbevisningskraften i perspektivendringen fra prestens til bondens – dvs. Reiar. Den skjulte aktør $\div A$ blir likevel behørig presentert i ytringene R34–40. Men da har den ideelle leser allerede gjort ekvivalenskoplingen mellom “desse utenlandske Fanta” som utsuger kongen, og disse $\div A$ som utsuger bøndene.

Som vi ser, kan de semantiske størrelser i en slik modell ikke uten videre identifiseres med grammatiske ytringer i teksten.

5.2. Relasjoner mellom betydningsenhetene

En innledende beskrivelse av teksten som en tredelt solidarisk relasjon (Hjelmslev: 37) mellom de tre syntagmatiske posisjonsfunksjonene (Berge: 91) “innledning”, “midtdel” og “avslutning”, og visse oppdelinger av “midtdelen” etter kriteriet “tematisk veksling”, gir strukturen illustrert i fig. 2.

Posisjonsfunksjon	Innhold	Ytringer
“INNLEDNING”	1. introduserer tema <i>T</i> og spesifiserer det i <i>T1</i> , <i>T2</i> , <i>T3</i>	E1–E15
“MIDTDEL”	2. skaper solidaritet mellom aktørene kongen og bøndene (jf. fig. 1)	R16–R29
	3. ny versjon av <i>T:T'</i>	R30–R34
	4. beskrivelser av embetsmenns oppførsel + forslag til kongen: <i>T'1</i> , <i>T'2</i> m/moral (/hvis ... saa/)	R35–E247
“AVSLUTNING”	5. endelig forslag til kongen: <i>T'3</i> m/moral (/hvis ... saa/)	E248–E257

Fig. 2. Innledende beskrivelse av funksjonsstrukturen.

Som det framgår av denne grove oppdelingen, fungerer Einars første del som introduksjon av tema T . Reiar gir en ny versjon av tema T' etter å ha signalisert mottakeren – kongen – og forholdet mellom sender og mottaker. Dernest gir Reiar en beskrivelse av embetsmenns atferd mot bøndene, og avslutter så med forslag – rettet til kongen – om forbedringer. Einar fortsetter der Reiar sluttet, gir et stort antall eksempler i nesten oppramsings form om embetsmenns overgrep, for så å slutte for godt med direkte henvendelse til kongen, med forslag til forbedringer. Det er således kun den første funksjonen “innledning” som er markert direkte.

I tradisjonell tekstologi ville en nå oppfatte hver enkelt av de deler som i fig. 2 er markert med sifrene 1 til 5, som ulike tekster, knyttet til hverandre i en overordnet koherent tematisk og funksjonell struktur. I så fall skulle hver enkel tekst bli beskrevet som et hierarki med én overordnet makrobetydning i hver enkelt tekst (van Dijk). Imidlertid er ikke en slik analyse mulig å gjennomføre, fordi teksten ikke er bygd opp på en måte som bekrefter en slik teoretisk forventning. Kjennetegnende for denne teksten er at den er bygd opp som det vi med en oversettelse av det engelske ordet “layering”¹, vil kalle en *kapselstruktur* (Berge: 89 f.).

5.2.1. *Tekstens kapselstruktur*

En kapsel er en spesifikk kontekst eller et doméne som de ulike sememene og funksjonene bestemmes i forhold til. Vilkåret for at noe skal kunne kalles en kapselstruktur, er att det finnes mer enn to kontekster eller doméner i teksten. Forholdet mellom doménene er asymmetrisk. Funksjonene og sememene i doméne 2 er tilgjengelig via doméne 1, men ikke omvendt. En tekst med kapselstruktur er følgelig en dialogisk tekst (Berge: 89 ff.), der én tekst er integrert i en annen tekst på det viset at den første teksten kun kan nås via den andre teksten, men uten å være hierarkisk underordnet denne.

Kapslene kan sammenliknes med rammene i rammefortellinger. I en kapsel kan det f.eks. være spesifisert hvilke roller de aktørene som sememene evt. inneholder, blir tillagt, og hvilke handlinger aktørene utfører. Det vil være spesifisert hvor og når handlingene som sememene refererer til finner sted, og hva slags handling som utføres. Handlingene i én kapsel må i så fall finne sted samtidig, og aktørene vil være plassert i ulike situasjoner i de ulike kapslene.

I de ulike kontekstene eller kapslene kan det spesifiseres ulike perspektiver, f.eks. ulike modaliteter og aspekt på sememenes referenter, ulike illokutiver og ulike funksjoner. På det leksiko-grammatiske plan kan det i de

¹ Begrepet ‘layering’ ble presentert for forfatteren av psykolingvisten Herbert Clark. Fenomenet er vanlig i barns rolle- eller på-likso-m-lek. Om fenomenet i parodier, jf. Ben-Zorat.

ulike kapslene f.eks. uttrykkes ulike varieteter av et språk, ulike stilnivåer, dialekter, sosiolekter, former som ironi, parodi, men også ulike språk. F.eks. er ulike former for indirekte og direkte tale eksempler på kapselstrukturer i tekst (Volosjinov: 115 ff., Jakobson). Slike vekslinger på det leksiko-grammatiske plan relatert til kapsler, finner vi i "Samtalen". Det at språket skifter karakter, både leksikalt, grammatisk og stilistisk (f.eks. i setningslengde), lar seg forklare av at teksten da henvender seg direkte til kongen, dvs. i kapsel I.

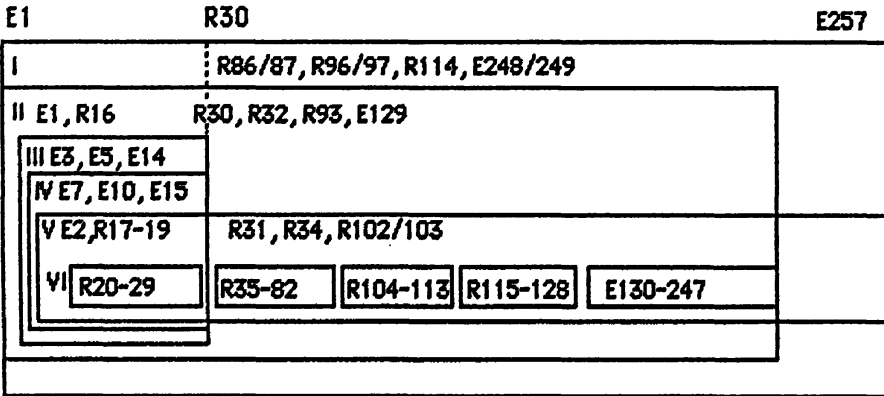

Fig. 3. Kapselstrukturen i "Samtalen", versjon I.

I fig. 3 har vi spesifisert de ulike kapsler i teksten, og plassert de ulike ytringer i den kapsel de hører hjemme i. Innkapslingsteknikken gjør det mulig for senderen å inngå et kompromiss mellom ulike tekstnormer og mottakergrupper. Når det gjelder plasseringen av de mulige normgivere vi anførte ovenfor, kan en tenke seg rester av supplikkggenren i kapsel I. Det forklarer bl.a. språkskiftet i slutten av "Samtalen". I kapsel II er formen den didaktiske dialog. I dette doméne belærer Reiar Einar. Muntlige samtale-tradisjoner kan man høre ekko av i kapslene V og VI.

De ulike kapslene kan også fungere som sonndring mellom ulike mottakergrupper. Ytringene i kapsel I er rettet til kongen, mens de øvrige kapslene gir informasjon til andre grupper. De kan f.eks. ha som oppgave å styrke solidariteten mellom de norske bønder og soldater som kanskje leste skriftet, eller fikk det opplest for seg.

Den innerste kapselen dominerer med 76 % av ordene i teksten. Den ytterste, og for formålet den viktigste kapselen, dekker ikke mer av ca. 13 % av teksten. Kapslene V + VI dekker så pass mye (ca. 80 %) fordi de har tekstfunksjon som *begrunnelser* for den ytterste kapslen. De andre kapslene markerer først og fremst perspektiv. Interessant er det også å notere seg at tekstens ulike kapsler reduseres etterhvert som teksten nærmer seg slutten.

Til slutt er bare kapsel I og V tilbake, dvs. bøndernes perspektiv og kvalifiseringer av virkeligheten, og bøndernes direkte henvendelse til kongen.

I fig. 4 har vi spesifisert de ulike aktører, aktørrelasjoner, situasjoner og handlinger som konstituerer de ulike doméner eller kapsler.

Kapsel	Aktører	Aktørrelasjoner	Situasjon		Handling
			Sted	Tidspunkt	
I	Einar & Reiar	underordnet til overordnet	Kjøbenhavn	1771	oppfordring til Kongen i offentlighet (ideell leser)
II	Einar til Reiar (+ reell leser)	likeverdig	Opland i Aggerhuus Stift	etter sist søndag	samtale
III	Presten til Einar	overordnet til underordnet	prestegården	sist søndag	referat av samtale
IV	Presten om Tema	–	prestegården	før sist søndag	referat av brev-/avislesning
V	Einar & Reiar om Tema	underordnet om overordnede	Opland i Aggerhuus Stift	etter sist søndag	historier
VI	Bønder & embetsmenn	underordnet mot overordnet	stiftet	etter innføring av ekstraskatt 1762	bøndene i konflikt med embetsmennene

Fig. 4. Kapselstrukturen i "Samtalen", versjon II.

Å bruke kapselstrukturer er en sofistikert metode for å integrere ulike tekster i én tekst, og det ikke tilfeldig at teknikken er kultivert i tekster ytret innenfor det litterære feltet. At denne estetiske egenskap ikke er spesifikk for såkalte "litterære" tekster, gir "Samtalen" et godt eksempel på. Imidlertid er den sannsynlige årsaken til valget av strukturering det kompromiss som forfatteren fant nødvendig, siden han ikke hadde internalisert normer som forelå for ham i det øyeblikk han skulle ytre sin mening i den politiske offentlighet. "Samtalens" struktur er derfor konsekvensen av en produktiv frustrasjon.

Sammenholder vi fig. 3 og 4, ser vi at det er Reiar som er den domineren-

de aktør i teksten. Først presenterer Einar for Reiar T (i kapsel II) via en embetsmanns perspektiv (kapslene III og IV). Etter det argument som utføres i sekvensen R18–29, presenterer Reiar et nytt – og mer korrekt, vil vi tro – perspektiv. Dermed forsvinner kapslene III og IV. Nå er det bare kapslene II (samtalet), V, VI (beskrivelser av embetsmanns framferd) og I (henvendelsen til kongen) igjen. Dette styrker igjen vår antakelse om en slags frustrasjon hos forfatteren. Som nevnt kan kapsel VI oppfattes som begrunnelser for henvendelsen til kongen. I kapsel II er samtalevekslingen mellom Reiar og Einar de tekstfunksjoner som gjør at T–R prosessen blir eksplisert og holdt ved like.

Men siden den fremste hensikten med skriftet er å påvirke kongen, skal det neppe mye fantasi til for å tenke seg at de lange og utførlige beskrivelser i kapsel VI, og den fiktive samtale mellom Einar og Reiar i kapsel II, neppe har kunnet fungere etter hensikten. Disse omstendelige utgreiingene kan bare forklares med at teksten også var tenkt å leses av andre enn kongen, dvs. at teksten skulle fungere som iscenesetter av norske bønders opprørthet og styrke samholdet dem i mellom. Denne doble mottakeren har vi markert ved å kalle Kongen “den ideelle leser” og norske bønder o.l. “den reelle leser” (der Einar og Reiar kroppsliggjør denne mottakergruppen).

De ulike kapslene er altså ulike tekster som kommuniserer på forskjellige nivåer. I fig. 5 har vi illustrert hvordan de ulike kapslene er systematisk bygd opp som egne tekster. De har (jfr Berge: 87 ff.) egne makrotekstfunksjoner, makroillokutiver og makroproposisjoner (for proposisjonene er det kun gjengitt en slags oppsummering av det viktigste i dem). Hver av kapslene gir dessuten ulike semantiske perspektiver (Graumann) som skal styre mottakerens interpretasjon og gjøre ham vennligsinnet mot tekstens budskap. Dermed kan senderens perspektiv sammenfalle med mottakerens.

Kapsel	Makrofunksjon	Makroillokutiv	Makroproposisjon	Perspektiv
I	“direkte oppfordring” til ideell leser	APPELLERENDE DIREKTIV	T'1, T'2, T'3	situasjon 1, ekspressivitet
II	“spørsmål-svar”	DIREKTIV – KONSTATIV	<i>aktørene A & B</i>	situasjon 2, A&B's aspekt på T/ T', T' sin modalitet
III	“innleder” referat av Tema (T)	KONSTATIVER	<i>aktør C</i>	situasjon 3. C's aspekt på T/ T sin modalitet
IV	“spesifiserer”	KONSTATIVER	T1, T2, T3	situasjon 3

Kapsel	Makrofunksjon	Makroillokutiv	Makroproposisjon	Perspektiv
V	“konklusjoner” av deskriptiver i VI, makronivå for reell leser	KVALIFISERINGER	<i>embetsmennene er korrupte</i>	situasjon 2, A&B's aspekt/ T,T' sin modalitet
VI	“begrunnelser” for “oppfordringer” i I, “konklusjoner” i kapsel V	KONSTATIVER	<i>eksempler på embetsmenns korrupsjon</i>	situasjon 4, narrative roller

Fig. 5. Kapselstrukturen i “Samtalen”, versjon III.

5.2.2. Relasjoner mellom tekststruktur og leksiko-grammatisk struktur

I denne sammenhengen er det ikke hensiktsmessig å gjennomføre en omfattende analyse av den grammatiske strukturen i et kontekstuellt perspektiv. Men noen eksempler på relasjonene mellom tekststruktur og leksiko-grammatisk struktur vil vi nå likevel gi.

Perspektiv og perspektivendring er en form for kontekstualisering som kan markeres med ulike leksiko-grammatiske varieteter. I et lengre diakront perspektiv *kan* en tenke seg perspektivering som et steg i grammatikaliseringen, dvs. som en slags dekontekstualisering. Et liknende synspunkt er nylig anført av Gertrud Pettersson når hun skal forklare utviklingen og kodifiseringen av BIFF-regelen i de sentral-nordiske språk. Hun forklarer kodifiseringen av den nye leddstillingsfølge med bruken av skrift og den etter hvert strenge norm som brukerne av skrift preskriberer (op.cit. 176). I et slikt perspektiv er forekomster i “Samtalen” som den *inverterte leddstilling* i R105/106, /at om Kongin sa dei sku enten sælja Gosse eller mista Bestillinga/, og den *narrative inversjonen* /aa var dæ myky bære/ i R23, forklarlige.

Men som nødvendige tilleggsforklaringer må for det første tilfellet hevdes forekomstens funksjon som gjengivelse av direkte tale. For den andre inversjonen er en mulig forklaring forekomstens implementering i en sekvens med (dominant) temporal tekstbinding.

At teksten er skrevet på dialekt, fører selvsagt med seg at den preskriptive kraft svekkes, og at det åpnes for talespråkskonvensjonaliserte former. Det er ingen tilfeldighet at disse formene dukker opp i kapsel VI, som er den kapsel der teksten er mest preget av muntlig samtalestil uten klare forbilder i skriftspråklige genrer.

Varietetene utgjør således et inventar av muligheter for påvirkning og variasjon alt etter hvilken kapsel man befinner seg i. Dette inventaret utgjør en viktig del av en aktørs eller aktørgruppes identitet og kommunikative kompetanse, dvs. aktørens eller aktørgruppas kulturelle kapital. I stedet for å

oppfatte språkformen som urein og inautentisk, vil den kapselstrukturen vi har blottlagt, vise at valget av former er rasjonelle tekststrategiske valg som skal framheve visse semantiske eller pragmatiske aspekter. Selvsagt vil det meste av den grammatiske strukturen være umarkert – om en nå ser bort fra at teksten er skrevet på Romeriksdialekt, hvilket i høyeste grad var originalt – men den språklige interferensen er forklarlig sett i forhold til kapselstrukturens egenskaper. Av andre forekomster enn dem som allerede er nevnt, skal vi trekke fram *historisk presens* og *utrop* som markerte og typiske for kapsel VI, f.eks. E147, E150–153, E175, E200, E212 og *språkveksling* (fra romeriksdialekt til dansk) i tillegg til (skjulte) *siteringer* som typiske for kapsel I, f.eks. E252–256, E257.

At aktørene søker å styrke intensiteten i sine appeller til den (ideelle) mottaker kongen, med ekspressiver i form av såpass folkelige faste uttrykk som /da GUd gie/ (R96, mikrofunksjon til T'2 i R97), og /altir var de/ (E248, mikrofunksjon til T'3 i E249), er forøvrig sjarmerende eksempler på norske bønders veldokumenterte tiltro til “han Far skiøl i Kiøpenham”!

5.2.3. Oppsummering av analysen: tekstens koherens

Vi skal nå ved hjelp av fig. 6 kort oppsummere analysen. En undersøkelse av hele funksjonsstrukturen viser at makronivåene i de ulike kapslene (markert med helsvarte ruter i fig. 6) er forbundet med hverandre. I kapsel IV innføres emnet (T1, T2, T3). I kapsel V innføres et nytt perspektiv (perspektivskiftet er markert med en pil rettet oppover), og i kapsel I markeres henvendelsen til den ideelle leser, kongen. Disse henvendelsene er da svar på T1, T2 og T3 som ble introdusert i Einars første del, og er derfor markert som T'1, T'2 og T'3.

En mer utførlig undersøkelse av hele teksten viser at beskrivelsene i kapslene V og VI fungerer som begrunnelser for konklusjonene og det nye perspektivet. Kapslene i VI fungerer i tillegg som illustrasjoner til påstandene i kapsel V (derfor markert med halvsvarte ruter). At beskrivelsene i kapsel VI utgjør ca. 76 % av ordene i teksten, forteller at “Samtalen” er fortung som mye utredende prosa og ikke baktung som moderne avisprosa. En slik tekst krever god tid når den skal leses, og den er mer tilpasset muntlige opplesningssituasjoner enn tilpasset stillelesningssituasjoner. Et improvisert forsøk der vi for et publikum leste teksten høyt, og deretter ba dem å lese teksten stille, bekreftet at teksten er betydelig lettere tilgjengelig om den tilegnes på den første måten.

Konkretiseringene i kapsel VI er derimot et trekk teksten har til felles med den moderne journalistprosaen. Fig. 6 ekpliserer nok en gang at Reiar er premissgiver. Einar gir kun flere eksempler som understøtter det overordnede synspunkt.

	Einar					Reier					↑	Einar										
	1	2	3	5	7	10	14	15	16	17	18/19	30	31	32	34/37	86/87	93	96/97	102/103	114	129	248/249
I															■	■	■	■	■	■	■	■
II	■								■			■		■								■
III		■						■														
IV						■	■	■		■												
V	■										■		■		■					■		
VI											▨				▨					▨	▨	
						T1	T2	T3								T'1	T'2					T'3

Fig. 6. Den tematiske strukturen relatert til kapselstrukturen.

Tekstens koherens kan nå oppsummeres. Funksjonelt fungerer kapsel I som eksotekstuell henvendelse og som tekstens makronivå. Tematisk er kapsel I rema for T1, T2 og T3 i kapsel IV. Kapsel II har oppgaven som tekstfunksjonene som driver tema-remaproessen framover. Einar spør om T, Reiar svarer med T' og spesifiserer i T'1, T'2. Einar fortsetter Reiar's versjon T' og spesifiserer med T'3. Kapsel III og IV fyller først og fremst den syntagmatiske posisjonsfunksjonen "innledning" for hele teksten.

Kapsel V og VI er et deskriptiv som funksjonelt er begrunnelser for og illustrasjoner til utenforliggende kapsler.

Den overordnede koherens i teksten blir da at T og T' står overfor hverandre som funktiver som utgjør *kontrastrelasjoner* (markert ved tegnet /÷/), fordelt i forhold til kapsler og posisjonsfunksjoner i forløpet som i fig. 7. Teksten må derfor klassifiseres som et implisitt *argumentativ*, formelt utført som en kapselstruktur og dialog, der det overordnede argumentativet er ledsaget av *deskriptiver* og *narrativer* i andre kapsler som dekker den største del av teksten. Denne dobbelthet er – som vi har anført flere ganger – resultatet av en usikkerhet i valget av tekststruktureringsprinsipp og uklarehet i hvem som er tekstens mottaker.

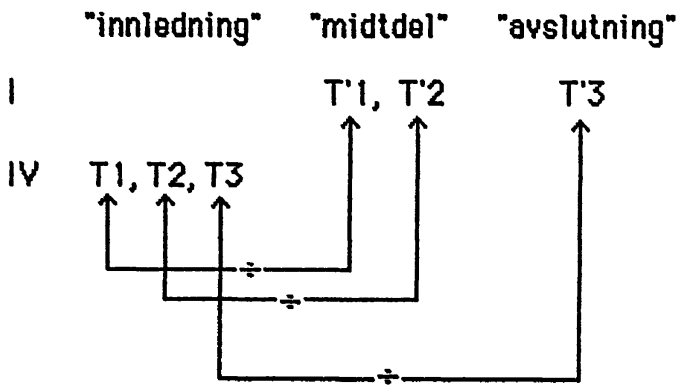

Fig. 7. "Samtalens" overordnede koherens.

6. Konklusjoner

Etter vår mening sannsynliggjør analysen at den nye samfunnsinstitusjonen "politisk offentlighet" der relasjonene mellom aktørene ble radikalt endret, og nye kommunikative funksjoner gjaldt, tvang aktørene til å skape nye struktureringsprinsipper for tekster. Et publikum skulle skapes, og det nye publikum skulle nås og tilfredsstilles. Språket hadde fått en ny oppgave. Å skape opinion for en sak ved hjelp av trykte tekster.

Men var denne teksten vellykket, oppnådde skribenten sitt formål? Som nevnt, tyder ingenting på det. Sannsynligvis fordi tekstens form var for radikal. Kompromisset mellom de ulike mottakerne var ikke heldig. "Samtalen" var også ineffektivt som skrift. I tale har slike fortellende deskriptiver som "Samtalen" har så mange av, større makt. Men først og fremst er "Samtalen" mislykket fordi denne offentligheten – selv om den er fri og uten sensur – kun er appellerende. Teksten har ikke i seg selv konstituerende makt. Teksten kan bare appellere til kongen om handling. Den er ikke handlingsstyrende. "Samtalen" konstituerer ikke virkelighet, men gir nye versjoner av den.

De tekstene som tar hensyn til dette forholdet lykkes bedre, slik som f.eks. P. F. Suhms berømte "Til Kongen". Her helles ny vin på gamle flasker. Tekststrukturen – i dette tilfellet i overensstemmelse med visse av de gammeltestamentlige genrer – har i "Til Kongen" en respektabilitet, et etos som gjør den lettere å akseptere. I den dansk-norske skrivefrihetsperioden var man altså ikke i samme situasjon som skaperne av den franske offentlighet under den franske revolusjon var i, og som Lynn Hunt beskriver slik: "French revolutionary rhetoric broke through the confines of past politics by positing the existence of a new community and by insisting that it could be realized through politics".

Teksten er heller ikke i harmoni med de nye tekstnormer som hadde vokst fram med Spectator- og Tatler-tradisjonen. I disse tekstene fantes kapsler kun som markeringer av et negativt perspektiv, der parodi, sarkasmer og ironi ble utviklet. I disse tekstene hørtes bare én dominerende stemme og ett stilleie; den kultiverte borgers dempede tale. Etterhvert som det borgerlige stilleie ble norm for prosaen, ble den oppfattet som dekontekstualisert norm. Å studere tekstene fra skrivefrihetstida blir derfor å studere en rekke slike mer eller mindre vellykkede eller mislykkede teksthandlinger.

Men i og med at skrivefriheten ble innført, startes en læreprosess som fører til helt nye normsystemer. Denne utvikling skyter fart først når tekstene også blir kvalifiseringer. Det innebærer at tekstene får konstituere ny virkelighet, slik som i møteprotokoller, parlamentariske debatter eller i massemøter. Dvs. som vilkår for prosedyrer for demokratisk handling.

Inntil videre er forfatterne henvist til det patetiske og appellerende. Derfor er profetiene til P.F. Suhm mer effektive enn Reiers og Einars redegjørelser for embetsmenneskes misbruk. Men bøndene har nå startet på en læreprosess som kommer til å påvirke norsk politikk etter 1814. Og det er ikke tilfeldig at dialog-genren dukker opp da.

Når denne læreprosessen er fullendt, forsvinner genren dialog, og den mer abstrakt resonnerende artikkel overtar. Det innebærer at et nytt sosialt felt er konstituert og at en ny ideologi har overtatt. Bøndene er da blitt integrert i det herskende og kulturelt dominerende sjiktet. De har lært seg det borgerlige samfunnets takt og tone også i skrift.

Tillegg

Samtale imellem Einar Jermonsøn og Reiar Randulvsøn paa Opland i Aggerhuus-Stift i Norge

Kiøbenhavn 1771

Brevet

Vii har hørt at Kongen har tillat at trøke Bøker, uten Bispen eller anden Øvrighed skriver paa, eller maae spørge, hvem har skrevet Bogen, vi senner Eder derfor denne Bog, som er saa sanfærdig som Gud skall hielpe os; men I maae ikke lade nogen vite, at vi har sent eder den, saa blir vi uløkkelig av vor Øvrighed; thi de vile intet høre Sandhed. Vi unde Eder Bogen og Fortienesten; men ville I ikke trøke den, saa levere den til Kongen, han faaer desverre naak høre det er sant. Forstaaer I den ikke, da faae norske gemeene Kriigsfolk, de forklarer den naak.

Opland den 15 April 1771

Einar Jermonsøn

Reiar Randulvsøn

(E1) Qua Meina Du Reiar Randulvsøn, om detta møke (E2) skrives fraa Kiøbenhavn, (E3) han Faer Præstgarn, fortælle mei møkæ derom, sist Syn-dag (E4) je var i Præstgarn. (E5) Han sa me: (E6) somme skriv (E7) at Præst-Gossi ska seljas, (E8) at Kongin deraa kune faae Penninger til Riker-nes Giels Betaling. (E9) Somme taler om, (E10) at Antmænder, Fouter aa Skriverer aa Offeserer, [(E11) som hadde Bonde-Gods aa Skog-Eiendomer, mere en den Garn [(E12) dei bur paa]], skulle fløttas tæ anre Jesrecter, (E13) haar dei inte hadde saadan Eiedom; (E14) han tala au om, (E15) at mange høg Øvrigheit i Kiøbenhavn var rudisert for Minesering tæ Kongins Casse.

(R16) Ja, min goaste Granne Einar Jermonsøn, (R17) dæ maa ful være møke paa fær me stor Pengtraang i Rickerne; (R18) men GUD geve (R19) det var den gamle Tia, (R20) da dæ inte var enken aa faa, men mange Bøen (R21) som hadde nogle Tusend Dalar staaende paa Kiste-Botne, i greie Kroner aa Speisier, (R22) de var ful inga Sak aa løysa Krona for Giella, (R23) aa var dæ myky bære (R24) at Kongin var skylug sit eie Folk, en desse utenlanske Fanta i Holland aa Hamborg. (R25) Je har hørt seia, (R26) at dei tar over tiuge ta Hundre, (R27) aa du veit skiøl, (R28) [(R29) da vi hadde Peng] laante vi, Bone imellem Bone, for Tre; (R30) men sae han Far Præstgarn dei inte (R31) haar de er vorti ta Kiste-Penge vore. (R32) Nej, det skal je seia dei: (R33) myky er vel gaat ut i Skatter paa noen Aar, (R34) men mer har Præsten, Fouten, Skrivern, Pruceratera aa Lensman etig op, (R35) ja naar je unatar Præsten, (R36) som just inte diker mere ein tæ Nøtørt, (R37) saa tør vel mange ta dei andre Kara, enda ha druki baade vor aa sei eia Velfert bort, (R38) ja meir, dei har narret os tæ aa bli Fyllehunner, (R39) at dei kunne bruke sit Væsen, (R40) naar Forstana vor var borte, (R41) for Du ska alti merke, (R42) at den gemeint Man er myky villiu tæ aa apa etter de Store, (R43) Offesera var au grome nok for Commederinga tæ Holsten; (R44) men han far skiøl i Kiøbenhavn, har mønstra dennom saa pass, (R45) at je trur (R46) dei [(R47) som er at] er bra Kæra, (R48) aa skulle der være noen igjen (R49) som har Lyst tæ aa drike, skava aa gjøre Ont, (R50) saa trur je naak (R51) Øvrigheita doms Kustar bra etter, (R52) saa dei inte tør gaa aaver Pligta. (R53) Je vil unata Præsten (R54) han tær Kua for Lik-Preka, (R55) naar han kan faa a, (R56) han tar Kiøring aa Føring ta Landboen, sommetier beelig, aa sommeti ubeelig, (R57) han har Menighetas Godedighet, af Ferskmæt, Slagt, Smør, Æg aa viere, (R58) han tær Tina i Naturn, Offer tæ Høgti aa Brøløper Fæstings-Daler eller toe, Arbesdag paa Præstgarn ta Husman, Inderster aa dere Kaanaar, aa mer smaat for Sogtnebo aa viere; (R59) men alt detta vil vi une hannom, (R60) naar han er en retskielug Man i Lærdom aa Levnet. (R61) Kongin ska derfor inte tapa, (R62) ti Præsten har nødi dæ (R63) han faar, (R64) han ar mange Bon, (R65) aa ingen kommer

Nora eller Sønna, Fout, Skriver, Prucerater eller Offeserer uten (R66) de ska in i Præstgarn, (R67) aa læ sei traktere sommertier to, tre Dage i Slag, (R68) aa skulle Manen vel tage Trakteringa ifraa, (R69) naar Menigheta inte bar tel en, (R70) aa haa Lyst skulle han saa ha, tæ aa forplante Guds Ora, crestelig Leven aa Lydagtighed imod Kongen, (R71) aller aa Kraft skulle han ha tel aa trøste den beengsta Samvettugheta, (R72) naar han skielv leve i komar aa angst for føa, aa klæa, (R73) det er inte forgieves (R74) som GUD skielv har sagt, (R75) at endog Ravner skulle brige dom Kiøt, (R76) dæ er heller inte reint bortkaste (R77) hvad vi gir Præsten, (R78) han hielper dog aafte den Fattige og andre Nødlidende med Koun aa Penge, (R79) naar han har dom; (R80) men nu trur je heller inte (R81) at Penga tryker Præsten, (R82) ti han gir stor Skat aa Contribus. (R83) Dæ eineste [(R84) som je synes om Præst-Gossi,] de var, (R85) at naar ein eller anen Hær blei byxel liu, (R86) kune nok han Far skiøl i Kiøpenham befale (R87) at Offesera vora skulle faa ein Byxel-Gar, for Byxel aa Land-Skyl etter Laaga, (R88) saa kune de fattige Offesera [(R89) som naa maa fara aa frakle fra ein tæl anen Bon-Gar os aa sei skielv tæ Byrde,] ha en vis Hemsta, (R90) aa de kune aa hielpe noko tæl den vesle Solla (R91) dei har, (R92) naar dei inte maa ta uvisse Aksiser. (R93) Det [(R94) som Du fortæller spaieres om Antman, Fouter, Skrivera aa Ofessera,] at dei ska fløttes i anre Jestrecter, (R95) naar dei har myky Jordgos, mange Garer aa Skoger, (R96) da GUD gie (R97) de var sant, (R98) saa fek vi inte saa myky daglig Paaheng aa Tyngsel, me Kiøring aa Føring, iæmt aa samt, (R99) saa kune Bon faa Ti tæ aa bruke Gara sine, (R100) aa mangein kune læva væl af det (R101) dei forpagter aa prangrer bort, for stor aa obelig Afgift, (R102) men kom væs om inte (R103) Øvrigheta giør Praceri. (R104) Du kan være vis paa (R105) at om Kongin sa (R106) dei sku enten sælja Gosse eller mista Bestillinga, (R107) saa beholt dei baade de aina og de andre; (R108) thi dei har fler Slaver aa Tilhengere (R109) en vi veit, (R110) der skulle inte felle dennom pro forma Kiøpere, (R111) for der er noen jæve Bøner aa Bonde-Lensmæn i haat Præstgiel, (R112) som holler sei inne me dom, (R113) for at rie paa de andre Bøne; (R114) men veken holler alle dessa Kæra i Ave, (R115) de henger i Hopes fra Antman tæl Under-Lensman, (R116) aa den eine Kraaka hakker inte Ouga ut paa den are. (R117) Antman ser vi aller tæ Ting eller Stevne, (R118) vore Murealer sener han te Fouten eller Skrивeren, (R119) aa vi faar saadan Reselusion (R120) som dei vil une os. (R121) GUD bære den (R122) som klage over døm; (R123) Præsten aa Offesera tør inte tala dom tel, (R124) men trakterer dom at paa, (R125) som Man der tilba Fanden, (R126) for han inte sku giøra hanom Ont. (R127) Har vi jemt Ferskmat aa Peng aa offre, (R128) saa er vi ou i Naaen.

(E129) Du har stor Ret deri Reiar Randulvsøn, (E130) haa meiner Du vel, (E131) Fouten profenterte paa Wings Skysa i Fior? (E132) noen vil seia

for vist, (E133) at han har snøti Fouterie for Tolv Hundre Rixdala, sea 1766. (E134) Dæ var artug her eit Aare, (E135) da den Paalegga kom om 20 Skilling ta Pune i Arbes-Peng tæ Fouten, (E136) da var je paa Tinge, (E137) aa hørte Folke toute (E138) for Skatten hade voxii saa myky. (E139) Je ville inte ha me detta aa bestelle, (E140) Du veit skiøl (E141) vi blei ulykkelig af Fouten, (E142) om vi oplyste dessa Bøen, (E143) som er enfol tug; (E144) got [(E145) at han inte sætter før myky paa os,] saa kan vi sagte tia; (E146) men je ba dom i Stilhet spørria Lensman, (E147) dæ gjøre dei, (E148) men Du maa tru (E149) han beit dom af: (E150) I klager (E151) I har betala for myky, (E152) men I har Qvittering for de (E153) I har betalt; (E154) men den Stygge gir je Fouten, (E155) han var saa polisch, (E156) at han kalte in Skatte-Bøken, paa den Maaten (E157) at han sku efterse Odels-Skatten, (E158) som Du veit, (E159) da var dæ gri Sak for hannom aa giøra de regtig igien. (E160) inte veit je, (E161) aa inte vil je veita, (E162) men Du kiener hannom – – – (E163) Han fortælte mei, (E164) da han betala Skatten paa Tingen (E165) tygten at ha betalt en Dala for myky; (E166) men da han fek Qvittering derfor (E167) kunne han inte seia om dæ, (E168) men [(E169) da Boke var hos Fouten] blei Dalan borte, (E170) je las (E171) som je inte forsto (E172) haa detta kune bæra af, (E173) men tengte paa Hæstoria om den nye Skrivar-Kærn (E174) Fouten sporte (E175) om han kan radera.

(E176) Kongens Tina, (E177) haa meiner du (E178) han snyter os for paa den, (E179) dæ ska heite (E180) at Kongen vil inte ha uten etter gamalt, (E181) men haarfor legges de paa den Parten likesaavel som Kiørke aa Præst-Parten, (E182) faaer Kongen dæ (E183) saa kan vi inte seia, (E184) men tar Fouten de, (E185) saa tapar jo baade vi aa Kongen; (E186) er detta inte Gusjamerlig, (E187) Kongen kan inte betale Giella sie, (E188) aa Fouten er vørti eiende mange Garer, myky Gos, bruk aa Peng, (E189) Boen maa pløy aa saa, kiøre Tømer aa andre matrialer, alt paa Foutens Comission, (E190) mei tykes paa dennav Visen, (E191) de var bære aa være Fout ein Konge. (E192) Jestusen pløjer han altid tæ si eia Førdel; (E193) mins du den gamle Landboen (E194) som fek Pryla aa sea Houg ta Kaara, (E195) han fæk de (E196) han hadde faat, (E197) men Fouten fæk, [(E198) sa dei,] ei par Tingdala (E199) saa falt Saka bort. (E200) O we! du ubarmhiertige Fout, (E201) du kunde do unt den gamle Krop lit af Fortienesta me dei, for at husvale sine slagne lemmer. (E202) Naa brenner haar Fant Brendevin, (E203) somme vil seia, (E204) at Fouten brenner med, (E205) haar for ska dæ være forbøi: (E206) For å berike Fouten aa Privelgere Fyllekipper i Bygda, (E207) da en Braman inte maa brenne tæ eia fornød aa skiuke Folk, (E208) vil du derimot ha ein Arrest (E209) faar du en uten Hanskreft aa Bevis, (E210) men slæper du me en 13 el 14 Rdlr. foruten Releseringa, (E211) saa staar du dei vel, (E212) jo du maa tru mei, (E213) dei gaar vit med Fortienesta, (E214) je har min store moro ta Skrivera, (E215) dei Kæra

har vøri vannt ta aa skava aaleine, (E216) men naa vil Fouta væra me (E217) dei steller op Saker aa forliker dom, (E218) alt paa fortienesta, (E218) før Skrivern veit ta de, (E219) men Skrivern veit ou aa ta de igjen paa andre Sæt, (E220) naa tærn like saa myky for Tinglæsninger (E221) som de Stemple-Papire kostor, (E222) aa Gud bære os for dessa dyre Skiftebreva, (E223) mange steller arver Skrivern mest, (E224) aa denna Skifte bekostning er saa underlig hoyrækne, (E225) at ingen forstaar de, (E226) ska vi ha noen Forretning (E227) maa vi betale vel aa tractere vel, baade Skriver, Lænsman aa Menner, (E228) begierer vi skryflig Regning aa Qvitering (E229) for de vi betaler, (E230) saa gir Fulmægta baade Regninga aa Qveteringa uner si Hand, (E231) er vi set tæ Formynere, (E232) maa vi gaa to tre Aar aa krævia Penga, (E233) skiønt de er greie Actions-Peng, (E234) aa Fulmægta holer Action, (E235) aafte viser dei os an, anna uvis Giel, (E236) som dei har ute staaende. (E237) Pruceratera vil je inte tala om, (E238) dei har ou sit Væsen, (E239) aa dei ta dom, som har sit Lævebrø uta Fouten aa Skrivern, (E240) aa er vorti Prucerater ve deres hielp aa forbøn hos Antman, (E241) dei borte væra no anna, aa inte Prucerater, (E242) dei duer inte, (E243) men vi nøyes vel tæ aa bruke dom, (E244) ti Fouten aa Skrivern har skiøl gjort dom, (E245) de sama er de med Lensman, (E246) men ligesom der i Norie vel finnes nogen faa redelige og retskielluge Fouter aa Skrivere, (E247) saa fins der au vel dygtuge men neppe redulige Pruceratere, (E248) altir var de (E249) om han Far skiøl i Kiøpenham ville examinere og mønstre dom (E250) som han [(E251) Gud være Lov,] har gjort med Offesera, (E252) han skulle vist finne (E253) at hans Skatkamer merkelig voxede, (E254) hans Unnersaattere vill ou forbære sei, i Velstan, Troskab og Mandoms Hierte, (E255) naar enhver uden frygt for Øvrigheten, aa dens samvittuglouse Tilhengere, kune leve i Roe enhver under sit Fiken-Træ, (E256) derimot borte aa kune Øvrigheta utrette store Ting tel sit aa Kongens aa Landes Beste ved gode Exempler i Levned og Lærdom til Flittughet, aa Sparsommelighet, (E257) da den største Rigdom, er Nøysomhed og Tarvelighet.

Litteraturliste

- Aristoteles (1983), *Retorik*. København.
 Bakhtin, M. (1986), *Speech Genres and Other Essays*. Austin.
 Ben-Zorat, Z. (1979), "Method in Madness". I: *Poetics Today*, vol. 1, nr. 1-2.
 Berge, K. L. (1990), *Tekstnormers diakroni*. Stockholm.
 Bourdieu, P. (1977), *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge.
 Brinker, K. (1985), *Linguistische Textanalyse*. Berlin.
 Broady, D. (1989), *Kapital, habitus, fält*. Stockholm.
 Eco, U. (1979), *A Theory of Semiotics*. Bloomington.

- Fjord Jensen, J. m.fl. (red.) (1983), *Dansk litteraturhistorie 4*. København.
- Graumann, C. F. (1989), "Perspective Setting and Taking in Verbal Interaction": R. Dietrich and C. F. Graumann (ed.), *Language Processing in Social Context*. North-Holland.
- Greimas, A. J. (1974), *Strukturel semantik*. Odense.
- Habermas, J. (1971), *Borgerlig offentlighet*. Oslo.
- Hirzel, R. (1895), *Der Dialog*. Leipzig.
- Hjelmslev, L. (1976), *Omkring sprogteoriens grundlæggelse*. København.
- Hunt, L. (1983), "The Rhetoric of Revolution in France": *History Workshop Journal*.
- Jakobson, R. (1957), "Shifters, Verbal Categories, and the Russian Verb": *Selected Writings*, 2. Haag.
- Jørgensen, H. (1970), *Da censuren blev opgivet*. København.
- Munthe, G. (1946), *Norge og nordmenn i trykkefrihetens politiske litteratur 1770–1773*. Hovedoppgave, Universitetet i Oslo.
- Pettersson, G. (1988), "Bisatsledfølgen i svenskan eller Varifrån kommer BIFF-regeln?": *Arkiv för nordisk filologi*. Lund.
- Petőfi, J. (1986), "Report: European Research in Semiotic Textology": *Folia Linguistica*. Haag.
- Rosted, J. (1810), *Forsøg til en Rhetorik*. Christiania.
- Rudolph, E. (1988), "Connective Relations – Connective Expressions – Connective Structures": J. Petőfi, (ed.), *Text and Discourse Constitution*. Berlin.
- Seip, D. A. (1916), "Et norsk stridsskrift mot embedsmagten fra trykkefrihetstiden": *Historisk Tidsskrift*. Kristiania.
- Supphellen, S. (1978), "Supplikken som institusjon i norsk historie": *Historisk Tidsskrift*. Oslo.
- Todorov, T. (1984), *Mikhail Bakhtin, The Dialogical Principle*. Minneapolis.
- Van Dijk, T. (1980), *Macrostructures*. Hillsdale, N. J.
- Venås, K. (1990), *Den fyrste morgonblånen*. Oslo.
- Vološinov, V. N. (1986), *Marxism and the Philosophy of Language*. Cambridge, Mass.

SVEN BENSON

Rätten och språket

Texte zu Theorie und Praxis forensischer Linguistik. Herausgegeben von Hannes Kniffka. XII + 528 s. Tübingen 1990 (Max Niemeyer Verlag). (Linguistische Arbeiten 249.) ISBN 3-484-30249-6. ISSN 0344-6727.

Termen *forensisk lingvistik* har ännu knappast vunnit burskap i de nordiska språken. Dess ekvivalenter *forensische Linguistik* och *forensic linguistics* har däremot redan en viss tradition i tyska, resp. engelska. Nu föreligger från Niemeyers Verlag i Tübingen ett stort samlingsverk, som för läsarna in i vissa väsentliga sidor av den forensiska lingvistikens.

Begreppet *forensisk lingvistik* har ett något oklart omfång. I vidaste mening omfattar det studiet av lagspråket, domstolarnas eget språk och de språkliga produkter som domstolarna har att taga ställning till. I trängre mening omfattar det vetenskapen om språkliga undersökningar i domstolarnas tjänst.

I betydande utsträckning kan den forensiska lingvistikens sägas vara en tillämplig språkvetenskap. En kunnig språkman kan hjälpa rättshistoriker att tolka äldre lagtexter, och han kan biträda lagstiftare vid utformandet av lagtexter. Han kan förklara varför vissa lagar och förordningar, domar och domstolsbeslut är svårbegripliga för allmänheten. Han kan biträda domstolen i dess bedömning av dunkla avtal mellan tvistande parter och vid fastställandet av upphovsmannaskapet till vissa skriftliga eller muntliga texter.

Utgivaren av här anmälda arbete, professor dr Hannes Kniffka, innehar en lärostol i lingvistik vid universitetet i Bonn. Han har själv aktivt verkat som sakkunnig i några rättsfall, och han har ägnat betydande intresse åt den forensiska lingvistikens möjligheter och begränsningar. Flera författare har funnit skäl att åberopa hans uppsats "Der Linguist als Gutachter bei Gericht. Material und Überlegungen zu einer 'Angewandten Soziolinguistik'" (i *Angewandte Sprachwissenschaft. Festschrift für Günther Kandler*, Bonn 1981, s. 584–634).

Arbetet *Texte zu Theorie und Praxis forensischer Linguistik* innehåller en utförlig inledning av utgivaren och därefter 24 signerade uppsatser, flertalet anknyttande till autentiska rättsfall, i vilka språkmännens yttrande kunnat

påverka domslutet. Av avvikande innehåll är två uppsatser, nämligen en om fackspråk i rättens eget språk och en om språket i texter skrivna av psykiskt sjuka människor.

Uppsatsen om fackspråk i rättsliga texter, "Fachsprachlichkeit in gerichtlichen Texten", är skriven av presidenten i Oberlandesgericht (ung. = hovrätten) i Braunschweig, dr Rudolf Wassermann. Den berör en del av ett stort och väsentligt ämne, nämligen myndigheters språk i kontakten med allmänheten. Författaren går dock icke utanför sitt eget ämne, när han låter uppsatsen mynna ut i en önskan att språkvetenskaplig och språkkritisk "Beratung" skall få hjälpa juristerna att skriva mera begripliga texter i rättsliga angelägenheter.

Artikeln om psykiskt sjuka eller störda individers språk är skriven av professorn "für angewandte Sprachwissenschaft und Patholinguistik" vid universitetet i Köln, dr Günther Peuser. Lingvistiska, undersökningar av psykiskt sjuka patienters språk kan vara väsentliga vid den medicinska differentialdiagnostiken men kan även komma att spela en viss roll i rättsaker. I Sverige har språkmännen endast visat ringa intresse för psykopatologisk lingvistik. Dock bör uppmärksamheten fästas på några uppsatser av professor Ingemar Olsson, den senaste i *Nordisk Psykiatrisk Tidsskrift* 1990.

De rättsfallsrelaterade artiklarna grupperar sig kring två huvudtema, nämligen textinterpretation och upphovsmannabestämning. Ingalunda alla artiklarna är skrivna av språkmän, omkring en tredjedel har jurister till författare.

Flertalet relaterade rättsfall, som avser interpretation av avtal o.d. och är av civilrättslig karaktär, har handlagts vid tyska domstolar. Två principer konfronteras med varandra. Den ena säger att ett avtal som slutits mellan två parter skall tolkas utifrån det språkbruk som är gemensamt för de båda parterna. Den andra principen säger att ett avtal skall tolkas med den innebörd av ordalydelsen som överensstämmer med rättslig tradition. Några exempel är ägnade att belysa detta.

I det ena fallet hade en part V erbjudit sig att till parten K sälja två fastigheter. Erbjudandet skulle gälla "bis zum 1. Oktober 1920". K antog erbjudandet den 1 oktober 1920. Parten V bestred att erbjudandet hade antagits inom utsatt tid. Målet kom att behandlas i tre instanser. I första instans (ung. = tingsrätt) befanns antagandet ha skett inom utsatt tid. I andra instans ogillades K:s yrkande. Rätten ansåg att enligt allmänt språkbruk dagen den 1 oktober ej vore inbegripen i formuleringen "bis zum 1. Oktober". I tredje instans ändrades domen ånyo. Rätten, "Reichsgericht", fann att formuleringen "bis zum 1. Oktober" inbegrep den 1 oktober, att erbjudandet alltså enligt ordalydelsen avsåg att gälla "t.o.m. den 1 oktober". Rätten fann icke påståendet om det angivna allmänna språkbruket styrkt och byggde sin dom på analogi med en formulering i allmän lag om beräkning av

frist. Kunde en nutida språkman med insikter i allmänspråk och fackspråk ha väglett domstolarna?

Det andra rättsfallet passerar lättare språkgränsen. Det gällde byggandet av ett glasbetongfönster i en vägg. Två grannar, X och Y, hade 1955 kommit överens om att X ej finge bygga fönster i en vägg som gränsade mot Y:s tomt. X byggde därefter en fönsterliknande öppning, täckt av skrafferade byggstenar av glas. Anordningen var ljusgenomsläpplig men ej genomsynlig eller ljudgenomsläpplig. "Oberlandesgericht" ogillade Y:s klagomål. Då anordningen ej medgav att man kunde se in i Y:s trädgård och då den ej var ljudgenomsläpplig, vore den enligt rättens mening icke att betrakta som ett fönster "im landläufigen Sinn". Domen överklagades i "Bundesgerichtshof", som efter att ha studerat ett antal tyska ordböcker fann, att ett fönsters väsentliga uppgift vore att släppa in ljus och att X därför brutit mot överenskommelsen. Rätten uttalade t.o.m. att större vikt måste fästas vid kontraktets ordalydelse än dess ändamål.

Läsaren frågar sig om den högsta rättsinstansen var fullt förtrogen med hur ordboksartiklar kommer till och hur de är att bedöma.

Några rättsfall avser användandet av attribut eller epitet som är politiskt eller socialt nedsättande och som är beroende av den dagsaktuella situationen. Var det brottsligt att kalla Franz Josef Strauss för ledare av en "brun" samlingsrörelse? Var det brottsligt av en bostadsrättsinnehavare att i inlagor till fastighetsförvaltaren kalla ett i fastigheten samboende par för "Herr X und seine Konkubine"? Språkmannen kan här naturligtvis icke ikläda sig domarens roll, men han kan klargöra för rätten vad de använda orden innebär, vilken stilvalör och vilka konnotationer de har och vilket intryck de gör på mottagaren. Pragmatikens begreppsapparat och landvinningar torde icke vara allbekanta inom rättsväsendet.

Av annan karaktär är ett engelskt rättsfall, där det gällde att analysera en bandinspelning, på vilken en läkare fällde ett yttrande som eventuellt kunde ha bidragit till en ung mans död genom överdosering av narkotika. Den auditiva analysen kompletterades med akustisk (experimentalfonetisk) analys, och resultatet blev att det icke med säkerhet kunde fastställas, huruvida läkaren, som även i andra sammanhang var indragen i narkotikafall, hade rätt den unge mannen att injicera en viss drog. Att läkaren ändå ströks ur läkarmatrikeln berodde på utomspråkliga indicier och bevis.

Tyngst vägande och kvantitativt mest omfattande är det kapitel som bär rubriken "Juristisch-Kriminalistisches Praxisfeld: Gutachten als Hilfe bei Täterermittlung". Två huvudtyper av fall föreligger, fall där en skrivares eller författares identitet skall fastställas och fall där en röst skall identifieras. I princip kan en sakkunnig därvid komma till tre olika resultat: X är sannolikt upphovsman, X är sannolikt icke upphovsman, identifikation förefaller omöjlig. Graderna av sannolikhet kan därvid växla.

Flertalet relaterade brottsmål har handlagts vid tysk domstol, några inför brittisk. Det faller strax i ögonen att tysk och brittisk rättsordning och rättspraxis skiljer sig från varandra. För en lekman, som är uppvuxen i ett land med ytterligare en rättstradition, är det vanskligt att taga ställning till handläggningen av enskilda fall eller till domsluten. Det vill synas som om de sakkunniga vid utformandet av sina utlåtanden i flera fall varit medvetna om de processuella spelreglerna.

Bland rättsfallen intar utpressningsmålen främsta rummet. Utpressarna har begagnat såväl anonyma brev som anonyma telefonsamtal.

En skrivares identitet kan ofta fastställas av kriminaltekniker och med kriminaltekniska hjälpmedel. Det är när frågan gäller författares identitet som lingvisten blir fackmannen. Flera av bidragsgivarna understryker med skärpa, att en författares språkliga särart icke kan jämföras med fingeravtryck. Variationer förekommer i språkbruket, och språkmannen kan endast yttra sig om likheter och skillnader mellan en känd och en anonym skribents språkvanor. Det blir domarens, icke den sakkunniges uppgift att taga ställning till om identitet skall anses bevisad.

Av stort intresse är ett rättsfall, beskrivet av Fritz Billner vid åklagarmyndigheten i München. Anonyma brev förelåg och likaså bandinspelningar av en röst, vars identitet skulle fastställas. Flera sakkunniga med hög vetenskaplig kompetens utnyttjades, och ej oväntat skilde sig deras bedömningar från varandra. Detta gällde speciellt det inspelade materialet. Talarens idiolekt rörde sig i fältet mellan högspråk och bayersk dialekt. Inspelningarnas tekniskt låga kvalitet gjorde akustisk analys omöjlig. På auditiv väg kunde dock en av de sakkunniga, själv skicklig dialektolog och framstående kännare av de aktuella dialekterna, påvisa ett stort antal språkdrag som med hög grad av sannolikhet identifierade den anonymes röst med den tilltalades.

Speciellt processuellt intresse har en uppsats av cambridgefonetikern dr Francis Nolan, "The Limitation of Auditory-Phonetic Speaker Identification". Där ställs den auditiva identifikationen mot den akustiska. Otivelaktigt kan en skicklig dialektolog med stor säkerhet lokalisera en idiolekt och ofta även identifiera den. Men hans bedömning blir i viss mån subjektiv. Den akustiskt arbetande fonetikern kan å andra sidan lägga fram siffror, diagram och spektrogram som redovisar likheter och skillnader mellan två röster. Vilken av de två metoderna kommer sanningen närmast? Och vilkendera ger mest påtagliga fakta som kan övertyga en domstol? En rimlig slutsats blir att de två metoderna om möjligt bör få komplettera varandra.

Det ligger i sakens natur, att en språkman, som anlitas som sakkunnig av endera parten i ett mål, av sin ambition lätt drivs att samla och framlägga material som styrker hans egen uppfattning om den tilltalades skuld eller oskuld. Mycket värdefull är därför Hannes Kniffkas uppsats "Autorschaft – Ausschluss: Ein 'Liquet' und ein 'Non Liquet'". Två fall behandlas. I det

ena kunde den språkliga undersökningen bidra till att en på goda grunder misstänkt person kunde uteslutas ur de tänkbara gärningsmännens krets. Så småningom kunde en annan person fällas för gärningen.

I det andra fallet hade en person X bevisligen på maskin skrivit ett aktstycke som föranledde process. Den tilltalade hävdade att han endast renskrivit, ej författat skrivelsen. Denna skulle ha författats av en fru Y, som själv hade undertecknat den. Käranden hävdade att X vore att betrakta som författaren. Rätten begärde den sakkunniges yttrande i frågan huruvida det på språkliga grunder kunde visas att X vore författaren, d.v.s. ansvarig för sakinnehåll och formuleringar, och Y därmed fritagas från misstanke om delförfattarskap.

Den sakkunnige hävdade, att det enligt hans mening vore omöjligt att i det aktuella fallet på språkliga grunder fastställa i vilken utsträckning texten vore författad av den ena eller den andra personen. Detta vore att beakta vid den rättsliga prövningen av saken. Processen avbröts och parterna förliktes.

De sammanställda uppsatserna ger en god bild av språkvetenskapens nuvarande möjligheter och gränser i rättsliga angelägenheter. Flertalet författare bereder stort utrymme åt de kunskapsteoretiska aspekterna, och några har icke funnit det nödvändigt att illustrera sina tankegångar med autentiska rättsfall.

Försök till författarbestämningar har en ej ringa tradition inom språkvetenskapen. Åtskilliga svenska forskare har varit verksamma på detta område, det må sedan gälla nordiska eller andra texter, översättningar eller originaltexter. Här kan erinras om Gerhard Benz *Die Echtheitsfrage des vierten Buches der frontinschen Strategemata* (1938), Alvar Ellegård *Who Was Junius?* och *A Statistical Method for Determining Authorship* (1962), Göran Kjellmer *Did the "Pearl Poet" Write Pearl?* (1975), och Lars Lindwall *Jean Renart et Galeran de Bretagne. Étude sur un problème d'attribution de textes. Structures syntaxiques et structures stylistiques dans quelques romans d'aventures français* (1982).

Beträffande västnordiska texter är framför allt Peter Hallbergs undersökningar av författarfrågor kring Egilssagan och andra texter att nämna.

När det gäller äldre svensk litteratur kan erinras om Ingvar Anderssons arbete *Erikskrönikans författare: Minnesteckning* (1958) – en non liquet-undersökning – och likaså om Lennart Moberg *Konungastyrelsen. En filologisk undersökning* (1984). Försöken att identifiera översättaren (eller översättarna?) av 1526 års nya testamente resulterade i en stor mängd skrifter utan att full klarhet ännu nåtts.

En något yngre text behandlade Bengt Hesselman i sin klassiska undersökning "Giöta Kämpa-wisa" (*I Språk och stil* 1907) där han på dialektologiska och stilistiska grunder fastslog att Gunno Dahlstierna sannolikt vore diktens upphovsman.

De nämnda undersökningarna behandlade texter ur det förgångna och var icke av betydelse för några rättsfall. Så var däremot fallet med en annan stor, svensk språkundersökning, nämligen professor Ture Johannissons undersökning av de anonyma breven i den s.k. helanderprocessen. En sammanfattning och vidareutveckling av de i duplicerade manuskript föreliggande utredningar, som Johannisson utförde på riksåklagarens uppdrag, föreligger i Johannissons stora arbete *Ett språkligt signalement* (1973). Målet innebar att biskopen Dick Helander mot sitt nekande ansågs övertygad om att före sin utnämning ha skrivit vissa äreröriga brev av betydelse för utnämningsärendet. Han dömdes 1953 av rådhusrätten i Uppsala till avsättning från biskopsämbetet, och Svea hovrätt fastställde domen 1954. Högsta domstolen medgav icke prövning. Däremot beviljade högsta domstolen resning i målet 1961. Helander befanns vid den förnyade handläggningen i Svea hovrätt 1964. ånyo skyldig men fick avsevärd strafflindring. Den senare hovrättsdomen överklagades icke.

Johannisson hade i sin utredning biträtts av prof. Erik Wellander och sedermera professorn Sture Allén. Till stöd för Helander uppträdde under ärendenas gång och senare ett antal professorer och andra, mer eller mindre självutnämnda sakkunniga, som på olika punkter bestred värdet eller riktigheten av Johannissons utredning.

Rådhusrätten skrev i sin dom 1953: "Språkutredningen står i och för sig på gränsen till fullt bevis för att Helander ensam författat och utskrivit de anonyma breven."

I den förnyade rättegången inför Svea hovrätt skrev denna rätt 1964: "På grund av den i hovrätten förebragta språkutredningen framstår det som i hög grad sannolikt, att Helander författat och utskrivit breven." Två ledamöter, som var skiljaktiga i sitt votum rörande straffsatsen, skrev: "Vi finna – i likhet med rådhusrätten – vad genom nämnda utredning framkommit med sådan styrka tala för att Helander författat och utskrivit breven att det står på gränsen till fullt bevis för att så är förhållandet."

Ingen av medarbetarna i det här anmälda arbetet om forensisk lingvistik har funnit skäl att referera till helanderprocessen och de däri framlagda språkliga argumenten. Johannissons utredning och de övriga i författaridentifikationen uppträdande forskarnas argument förtjänar att så småningom göras till föremål för en granskning utifrån den forensiska lingvistikens senaste landvinningar. Debatten kring processen var förgiftad och bemängd med förutfattade meningar, och flera agerande uttalade sig i själva verket i skuldfrågan, icke i frågan om graden av likhet mellan den tilltalades språk och den anonyme skribentens. Detta utesluter icke att envar som självmant eller på partsuppdrag uppträdde som sakkunnig säkerligen var i god tro – även om det stundom brast i kompetens och omdöme.

Helandermålet visar, att den forensiska lingvistik, som nu bedrivs över

gränsen mellan språk och rättssystem, är nödvändig för skapande av klarhet i frågor rörande metodik, möjligheter, begränsningar och etik. Den fortsatta forskningen kommer att ge de språkliga sakkunnigutlåtandena i rättsfrågor ökad tillförlitlighet.

Ture Johannisson †

Ture Johannisson föddes den 26 september 1903 i Sundsvall som son till verkmästaren Johan Johannisson och h.h. Julia, f. Boman. Sin akademiska utbildning fick han vid universitetet i Lund. Efter avlagda akademiska grundexamina verkade han som universitetslektor i svenska i Jena 1929–30 och i Marburg 1930–39. Licentiatexamen i nordiska språk avlade han i Lund 1934. Efter återkomsten till Lund disputerade han 1939 på avhandlingen *Verbal och postverbal partikelkomposition i de germanska språken*. Avhandlingen medförde omedelbart docentur och senare forskardocentur vid Lunds universitet.

När professuren i nordiska språk vid Göteborgs högskola blev ledig i samband med professor Hjalmar Lindroths pensionering i februari 1945, väcktes förslag att Johannisson skulle kallas att efterträda honom. Samtliga fyra sakkunniga, professorerna Hjalmar Lindroth, Karl Gustav Ljunggren, Erik Noreen och Elias Wessén, tillstyrkte reservationslöst kallelseförslaget, likaså ett enhälligt lärarråd. Utnämningen följde redan samma år. Ture Johannisson lämnade sitt ämbete med pension 1970. Efter en tids sjukdom, som starkt nedsatte hans krafter, avled han stilla den 16 december 1990.

Doktorsavhandlingens titel kan te sig svårförståelig för den som icke tagit del av boken. I arbetet utreder Johannisson, hur de förstärkande partiklarna *ut-*, *av-*, *ur-* och *för-* och deras motsvarigheter i övriga germanska språk samt den västgermanska "nimis-partikeln", tyskans *zu* och engelskans *too*, har utbildats och utvecklats.

Johannissons tes är att de förstärkande partiklarna ursprungligen fogades till verb. I detalj följer Johannisson, hur partiklarnas modifierande funktioner efter hand utvidgades. Genom funktions- och betydelseutvidgningen banades väg för bildning av partikelsammansatta eller prefixavledda particip, adjektiv och substantiv. Därmed gick partikelkompositionen in i sin postverbala fas. Medan partiklarna var obetonade i verbsammansättningar och ofta föll bort, fick de huvudtrycket i nominalkomposita, där de bevarades. Olikheterna kan iakttagas redan i gotiskan.

Johannissons tes var synnerligen väl underbyggd, och kritiken har endast gällt smärre detaljer i undersökningen. Tesen visade sig mycket fruktbar för vidare etymologisk forskning, och av Johannissons hand föreligger ett stort antal ordhistoriska undersökningar, som alla har sin grund i hans partikelstu-

dier. Bland behandlade ord kan nämnas svenskans *afton*, *idrott*, *urfjäll* och *ärende* och de västnordiska orden *ankvista* 'ansvara', *orrusta* 'strid' och *ørkola* 'död, utdöd'. Dessa och många andra ord behandlade Johannisson i uppsatser som publicerades i *Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning*. Ture Johannisson tillägnades på sin 70-årsdag som nummer 14 i denna skriftserie en festskrift med tidigare publicerade uppsatser eller sammandrag därav av hans egen hand.

Doktorsavhandlingen och dess följskrifter hade rika utblickar mot hela den germanska språkvärlden men rörde främst ordbildning och etymologi. Av speciellt nordisk karaktär och med inriktning mot syntax och semantik var däremot det 1945 utkommande arbetet *Hava och vara som tempusbildande hjälpverb i de nordiska språken*.

Ämnet var i och för sig icke jungfruligt. Huvuddragen av utvecklingen var redan kända och den vetenskapliga begreppsapparaten och nomenklaturen förelåg färdig, även om den varken var enhetlig eller lättöverskådlig. En grundläggande undersökning hade för tyskans del företagits av Hermann Paul i arbetet *Die Umschreibung des Perfektums im Deutschen mit haben und sein* (1905), och på 1940-talet hade redan utkommit Sven Ekbos arbete *Studier över uppkomsten av supinum i de germanska språken med utgångspunkt i fornvästnordiskan* (1943) och Lage Hulthéns avhandling *Studier i jämförande nunordisk syntax* (1944). De båda senare arbetena berörde näraliggande problem.

Det nya verket behandlade främst de sammansatta tempusformernas uppkomst och betydelser i fornvästnordiskan och svenskan. Därtill fogades ett kortare avsnitt om motsvarande företeelser i danskan och norskan.

I förgrunden för Johannissons uppmärksamhet stod de intransitiva övergångsverben, av honom kallade mutativa verb eller mutativer. Johannisson fann att endast *hafa*-konstruktioner fungerade som en fullständig beteckning för perfektum och pluskvamperfektum i fornvästnordiskan, medan *vera*-konstruktioner i det stora hela var en tillståndsbeteckning. *Hafa*-konstruktionerna ersatte i fornvästnordiskan i mycket stor utsträckning en äldre uttryckstyp med enkelt tempus (oftast imperfektum).

Johannisson visade vidare att fornsvenskan och den äldre nysvenskan på ett markant sätt avvek från fornvästnordiskan i det att *vara*-konstruktionerna odisputabelt hade perfekt- eller pluskvamperfektbetydelse i den äldre svenskan. I den yngre nysvenskan avtog *vara*-konstruktionerna alltmer. Främst användes de för att beteckna det kvarstående resultatet av verbalhandlingen, icke verbalhandlingen som sådan. Johannisson framhöll vidare att stilistiska och geografiska olikheter föreligger. *Vara*-konstruktionerna har en något stelare och formellare prägel. De är vidare vanligare i sydsvenskt färgat språk ("han är kommen") än i centralsvenskt språk ("har har kommit").

I danskan bildar mutativerna praktiskt taget genomgående perfektum och pluskvamperfektum med *være*. I norskan står *være*-konstruktionerna starkare i bokmål än i nynorsk.

Utelämnandet av hjälpverbet *hava* i bisatser av typen ”han sade att han blivit sjuk” visas av Johannisson vara en novation som trängde in som ett syntaktiskt lån på 1680-talet. Det vann endast i mycket begränsad utsträckning inträde i rikstalspråk och dialekter.

Till frågan om utelämnandet av hjälpverb i bisats återkom Johannisson i uppsatsen ”Eine syntaktische Entlehnung im Schwedischen” i *Indogermanica. Festschrift für Wolfgang Krause* (Heidelberg 1960).

En mycket stor betydelse för Ture Johannissons fortsatta vetenskapliga verksamhet fick den s.k. helanderprocessen, som efter en polisanmälan 1952 tog sin början 1953. Som tillkallad sakkunnig visade Johannisson i samarbete med professor Erik Wellander, att utomordentligt stora likheter förelåg mellan den tidigare professorn Dick Helanders skrivna språk och det språk som mötte i de anonyma breven i strängnäsärendet. Motskäl framfördes mot Johannissons utredning men denna accepterades helt av samtliga dömande instanser. Johannisson ansåg sig i denna situation förpliktad att inför språkvetenskapsmän och lekmän i skrift redovisa hela sin undersökning. År 1973, tjugo år efter processens början, utkom hans arbete *Ett språkligt signalement*, som förutom bilagor omfattade 540 sidor och som innehöll en vidareutbyggnad av den ursprungliga utredningen.

Ur metodisk synpunkt skilde Johannisson mellan särskiljande kriterier och individualismer. Särskiljande kriterier kan fritaga en person, som misstänks vara upphovsman till en anonym text, men icke binda honom. Dock kan en stor likhet i fråga om särskiljande kriterier vara besvärande. Individualismer, d.v.s. enskilda författares medvetna eller omedvetna avvikelser från normen, kan däremot vara utpekande. Johannisson fann att de särskiljande kriterierna icke fritog Helander men väl ett stort antal andra ledande teologer, vilkas språk för kontrollens skull hade undersökts. Individualismerna pekade entydigt mot Helander. Johannisson avslutade sin bok med orden ”Enligt min bestämda uppfattning är den anonyme brevskrivaren identisk med dåvarande professorn Dick Helander.”

De allra senaste åren har ett starkt internationellt intresse blommat upp för s.k. forensisk lingvistik. Det kan antagas att Johannissons utredning kommer att spela en stor roll i den internationella metoddiskussionen inom den forensiska lingvistikens.

Vid sidan av de tre nämnda, stora arbetena verkade Johannisson som medarbetare i en rad andra verk, främst på språkvårdens område. Tillsammans med Karl Gustav Ljunggren utgav han sålunda i samarbete med Gösta Bergman och Bertil Molde uppslagsverket *Svensk handordbok. Konstruktioner och fraseologi* (1966). Svenska Akademiens ordbok och ordlista ägnade

han ett betydande intresse. O.s.v.

Johannisson stod obunden av vetenskapliga skolor. Han hade fått sin grundläggande utbildning i en miljö, där ordbildningslära och lexikologi spelade en stor roll. Lundaprofessorerna Elof Hellquist och Emil Olson hade gjort bestående insatser på dessa områden, och nordistiken i Lund präglades då som nu av kontakten med Svenska Akademiens ordboksredaktion. Utan tvekan tog Johannisson under sin tysklandsvistelse varaktiga intryck av det bästa inom den tyska germanistiken. I sin egen forskning satte han problemen främst och han nalkades dem med metodisk skärpa, stor akribi, betydande lärdom och sträng logik. Detta har gjort att hans forskningsresultat och problemlösningar genomgående framstår som evident riktiga.

Som lärare var han klar och pedagogisk men fordrande.

Vid sidan av forskning och undervisning kom Johannisson att ägna sig åt en lång rad uppdrag. Han blev snabbt studentkårens inspektor och han var Göteborgs högskolas prorektor 1951–54, ledamot av Svenska språknämnden 1945–74 (därunder dess vice ordförande 1960–74), medlem av Svenska Institutets råd 1954–72, Längmanska kulturfondens nämnd 1959–74, Statens humanistiska forskningsråd 1960–65 och Göteborgs gatunamnsberedning 1945–70 (därav dess ordförande 1961–70). Han var vidare styrelseordförande i Tekniska nomenklaturcentralen 1966–72, inspektor för Västra Sveriges folkbildningsförbund 1949–64 och undersökningsledare för Institutet för ortnamns- och dialektforskning i Göteborg 1945–57. Under åren 1968–78 var han huvudredaktör för tidskriften *Arkiv för nordisk filologi*.

Johannisson invaldes i ett flertal in- och utländska akademier och lärda sällskap. Störst värde satte han otvivelaktigt på medlemskapet i Svenska Akademien, där han invaldes 1955. Akademiens angelägenheter upptog hans tankar även efter det att hans hälsa allvarligt hade försämrats.

Ture Johannissons vänner kommer att minnas honom sådan han var i sin krafts dagar, viljestark och omutligt rättrådig, minutiöst noggrann i det vetenskapliga arbetet, skarpsinnig och omdömesgill i sin forskning – men samtidigt blid och vänsäll i sin kontakt med kolleger, vänner och elever.

Sven Benson

MEDDELANDE

Till ny ledamot av redaktionen för *Arkiv för nordisk filologi* efter † Ludvig Holm-Olsen har från och med 1991 utsetts professor Bjarne Fidjestøl, Bergen.

Lund i april 1991

Bengt Pamp och Christer Platzack

Litteraturkrönika 1990

Av S. Fries, B. Pamp och C. Platzack

Kjell Lars Berge, Textnormers diakroni. Noen idéer til en sosiotekstologisk teori om tekstnormendring. 166 s. Stockholm 1990 (Meddelanden från Institutionen för nordiska språk vid Stockholms universitet. MINS 33). ISBN 91-86762-20-6. ISSN 0348-3568. I denna intressanta monografi presenterar Berge ett utkast till en teori om textnormers diakroni, d.v.s. en teori om hur textnormer ändrar sig och varför de ändrar sig så som de gör. Efter en genomgång av olika sätt att se på normbegreppet redogör förf. för vad han menar med norm i allmänhet och textnorm i synnerhet. Han diskuterar också hur normbegreppet förhåller sig till besläktade begrepp som regel, konvention, princip, lag o.dyl., hur en norm etableras och ändras, och samspelet mellan norm och handling. Textnormerna är de normer som styr textens strukturering, d.v.s. de normer som i en viss kultur avgör om en text uppfyller de krav man i denna kultur ställer på en text. Berge poängterar med rätta att det är viktigt att skilja textnormer från grammatiska normer, och han vänder sig mot de försök som gjorts att reducera textnormer till grammatiska normer eller vice versa. Medan olika textnormer ger upphov till olika genrer, ger olika grammatiska normer upphov till olika språk.

Efter ett kortare kapitel om olika beskrivningsnivåer i textanalysen presenterar Berge den teoretiska modell för analys av olika texter och beskrivning av textnormer som han kommit fram till, en modell sammansatt av begrepp hämtade från glossematik, stratifikationell grammatik och generell textologi. Han diskuterar därefter förhållandet mellan modell och empiri, och relationerna mellan normsystem och kontext i vid bemärkelse. Det avslutande kapitlet innehåller en syntes av den tidigare diskussionen, vilken leder fram till en teori om hur textnormförändringar uppstår.

Den teoretiska modell som Berge utarbetar i sin bok kan testas genom att den används som verktyg vid analysen av konkreta texter. Någon sådan prövning genomförs inte i Berges bok, men väl i den uppsats som Berge publicerar i detta nummer av Arkiv: här visar han hur modellen fungerar i praktiken genom att analysera några texter från den korta period under andra hälften av 1700-talet i dansk-norsk historia som brukar kallas Struensee-tiden.

C. P.

Hans den Besten, Studies in West Germanic Syntax. 290 s. Amsterdam 1989 (Rodopi). Holländaren Hans den Besten är en av föregångsmännen inom den komparativa syntaxforskning som skjutit fart under 1980-talet. Huvud-

sakligen har han ägnat sig åt studier i de västgermanska språkens syntax. I föreliggande volym, som utgör den Bestens doktorsavhandling, finns hans mest betydande arbeten från perioden 1977–1986 samlade. De är här återgivna i sin ursprungliga form, men förf. har till varje uppsats fogat kommentarer som visar hur han idag ställer sig till de tankar som framförs i uppsatserna.

Uppsatserna är grupperade i två avdelningar. I den första avdelningen har förf. samlat sina studier av COMP, V och INFL: den Besten var den förste som insåg att det finita verbets position i huvudsats i de germanska verb-två språken är identisk med subjunktionens position i bisats. De studier som finns samlade här har relevans långt utanför det västgermanska området. Den andra avdelningen innehåller studier av passiva och ergativa konstruktioner. Uppsatserna i denna avdelning är av mindre omedelbart intresse för dem som enbart är intresserade av de skandinaviska språkens syntax. C. P.

Harald Gullichsen, Form, substans og språklig tegn. Språkteoretiske grunnlagsproblemer i idéhistorisk perspektiv. 190 s. Oslo 1990 (Novus forlag). (Oslo-studier i språkvitenskap, bind 7.) ISBN 82-7099-141-4. Utgående från en diskussion om några av huvuddragen i Ferdinand de Saussures mest centrala teorier om språket visar förf. hur dessa delvis går tillbaka på språkfilosofiska idéer från antiken, och han undersöker också hur dessa teorier behandlats av senare lingvistiska tänkare. Bland de drag förf. diskuterar märks Saussures specifika värde-begrepp, hans uppfattning om referens, det språkliga tecknets arbiträrhet och oppositioner som form-substans, diakroni-synkroni, syntagmatisk-paradigmatisk, langue-parole och signifiant-signifié. I en andra del belyses olika teorier om samspelet mellan språk och verklighet: förf. kommer här också in på moderna neurolingvistiska idéer, Chomskys uppfattning om en medfödd språkförmåga, Wittgensteins språkspel och Heideggers diskussion om språket och varat.

Förf. konstaterar i sin inledning att det knappast är möjligt för en enskild språkman idag att hålla sig à jour med forskningens senaste resultat annat än inom det egna mycket snäva specialområdet. Därför finns det en risk, menar han, att försök att ge synteser av större områden leder till dilettantism. Det är krönikörens uppfattning att Gullichsen klarat sig från ett sådant öde.

C. P.

Odd Einar Haugen [og] Einar Thomassen (red.), Den filologiske vitenskap. 294 s. Oslo 1990 (Solum forlag). Utgångspunkten för detta arbete är enligt förordet ett vetenskapsteoretiskt seminarium vid universitetet i Bergen "for nokre år sidan". Bland deltagarna i seminariet var de två redaktörerna för boken, som utan att göra anspråk på fullständighet dock snarare har karaktären av översiktsarbete än debattbok. (Det kan dock anmärkas att en del avsnitt fortfarande har kvar karaktären av diskussionsinlägg; det gäller framför allt delar av Bjørn Nic. Kvalsviks artikel.) I en gemensam inledning

tecknar redaktörerna filologiens historia. Vidare bidrar Einar Thomassen med en artikel om *Vitenskapsbegrepet i filologien* och Bjørn Nic. Kvalsvik med en studie – bokens mest omfattande – av *Hermeneutikk og teksttolking*. Odd Einar Haugen skriver om *Mål og metodar i tekstkritikken*, Daniel Apollon om *Dataanalytiske metoder i filologien*, Magnus Rindal om *Framveksten av dei filologiske faga, særleg norrønfilologien, i Noreg*, och Tomas Hägg om *Klassisk filologi*. Boken avslutas med ett utmärkt avsnitt om *Tilrådd litteratur* och en omfattande bibliografi.

Pedagogiskt präglas *Den filologiske vitenskap* av en viss ojämnhet. Vissa av artiklarna kan utan vidare sättas i händerna på studenter på grundstadiet, medan andra förutsätter läsare på expertnivå. B. P.

Göran Kjellmer, *Ordlista för språkvetare. Svensk-engelsk och engelsk-svensk. 195 s. Lund 1990 (Studentlitteratur). ISBN 91-44-29181-7*. Avsikten med denna ordlista är att ge svenska termer med engelska motsvarigheter och engelska termer med svenska motsvarigheter för centrala språkvetenskapliga begrepp. Listorna bygger på excerperat material och avser inte att vara normerande. Författaren har troligen rätt i sin förhoppning att termer för "vad de flesta anser vara centralt inom språkvetenskapen skall återfinnas". Dock måste man notera att han tydligen har ägnat onomastiken ett mycket förstrött intresse. Den nordiska namnforskningen är internationellt ledande i vad avser terminologisk skärpa, och diskussionen kring dessa frågor utom och (fr.a.) inom den nordiska samarbetskommittén för namnforskning, NORNA, har resulterat i en rikhaltig litteratur som författaren inte i något fall har konsulterat. Redan i en stickprovsundersökning begränsad till ortnamnsforskningen måste man tyvärr konstatera att centrala svenska termer som *artefaktnamn*, *enledad*, *huvudled*, *kompositionsfog*, *kompositionsmorf(em)*, *kulturnamn*, *marknamn*, *senare led* och *tvåledad* saknas, jämte bl.a. det engelska *field name*. *Naturnamn* får en korrekt och en felaktig engelsk motsvarighet (den felaktiga, *descriptive place name*, beror på missförstånd av en artikel i *Encyclopædia Britannica*), och *ägonamn* får, beroende på en lika slarvig läsning av samma källa, den befängda översättningen *possessive place name*. B. P.

Language Change. Contributions to the Study of its Causes. Edited by Leiv Egil Breivik and Ernst Håkon Jahr. VII + 281 s. Berlin–New York 1989 (Mouton de Gruyter). (Trends in Linguistics. Studies and Monographs. 43.) ISBN 3-11-011995-1. ISBN 0-89925-564-7. Huvuddelen av de elva uppsatserna i denna volym presenterades vid ett symposium om orsaker till språkförändringar som hölls vid universitetet i Tromsø 1987. Författarna närmar sig symposiets grundfråga från en mängd olika håll. Bland uppsatserna kan nämnas Leiv Egil Breiviks studie av förändringar i engelskans existentialsatser och Jan Terje Faarlunds undersökning av subjekt och nominativ i de nordiska språken; båda hävdar att pragmatiska faktorer är av avgörande

betydelse för språkliga förändringar. Ernst Håkon Jahr skriver om samspelet mellan språkplanering och språkförändring, medan Suzanne Romain poängterar barnets roll för språkliga förändringar. Peter Trudgill och Sture Ureland framhäver båda den roll som språkkontakt kan spela för att åstadkomma språkförändringar.

Volymen innehåller också uppsatser av Henning Andersen, Charles Li, Helmut Lüdtke, Peter Mühlhäusler och John Ohala, en kortare inledning av utgivarna samt ett sakregister. C. P.

Linguistic Bibliography for the Year 1988 and supplement for previous years. Published by the Permanent International Committee of Linguists under the auspices of the International Council of Philosophy and Humanistic Studies. Edited by Mark Janse and Sijmen Tol. LXXVI + 1089 s. Dordrecht, Boston, London 1990 (Kluwer Academic Publishers). ISBN 0-7923-0936-7. ISSN 0378-4592. Detta är den 43:e volymen i serien Linguistic Bibliography. Den innehåller hänvisningar till 18.240 arbeten, som förtecknas ämnesvis antingen under huvudrubrikerna "General works", "General linguistics and related disciplines", "Interrelationships between families of languages", eller i avsnitt om de olika språkfamiljerna. Ett avsnitt ägnas åt pidgin och kreolspråk, ett annat åt studier av teckenspråk. Avsnittet om nordiska språk upptar 446 arbeten. Bibliografin avslutas med ett författarindex. C. P.

Joan Mascaró and Marina Nespó (eds.), Grammar in Progress. Glow Essays for Henk van Riemsdijk. XI + 461 s. Dordrecht 1990 (Foris Publications). (Studies in Generative Grammar 36.) ISBN 90-6765-417-5. ISBN 90-6765-493-0. Professorn i lingvistik i Tilburg, Henk van Riemsdijk, var i elva år ordförande i GLOW (Generative Linguistics of the Old World). I samband med hans avgång från ordförandeskapet förärades han denna festskrift. Utgivarna har här samlat 43 uppsatser av medlemmar i GLOW som ett tack till van Riemsdijk för det arbete han utfört under sina år som ordförande. Volymen ger en god bild av var forskningen inom princip- och parameterbaserad syntax och fonologi står idag.

Av särskilt intresse för nordiska läsare är Lars Hellans artikel om global binding, Anders Holmbergs studie av infinitivfraser utan *att* i svenskan, Christer Platzacks jämförelse av subjektlösa finita satser i germanska och romanska språk och Tarald Taraldsens undersökning av norska nominalfraser. Många av de övriga uppsatserna har också direkt relevans för studiet av de nordiska språkens syntax. C. P.

Urpo Nikanne, Zones and Tiers. A Study of Thematic Structure. 243 s. Helsingfors 1990 (Suomalaisen Kirjallisuuden Seura). (Studia Fennica. 35. Linguistica.) ISBN 951-717-652-X. ISSN 0085-6835. Semantiken har de senaste åren utvecklats i riktning bort från logiskt baserade teorier mot teorier

som har en mer kognitiv bas. Vanligen står dessa teorier i opposition mot modern syntaxteori, som hävdar existensen av autonoma syntaktiska principer. Ett undantag härvidlag är den konceptuella semantik som utarbetats av Ray Jackendoff: enligt denna teori är fonologi, syntax och semantik (konceptuell struktur) alla autonoma system, som tillsammans bygger upp den mänskliga språkförmågan.

Med avstamp i Jackendoffs idéer söker Urpo Nikanne i sin avhandling bygga upp en restriktiv teori om tematiska strukturer (tematiska/semantiska roller och de relationer som råder mellan dessa), en teori som liksom modern syntax baseras på principer snarare än på regler. En grundläggande tanke hos förf. är att olika tematiska roller hör till olika zoner: förf. urskiljer en zon för kausativa och inkoativa strukturer, en annan för befintlighets- och riktningstrukturer och en tredje zon för platser och förbindelseleder. Efter att ha demonstrerat hur denna teori handskas med finskans lokativa kasus beskriver förf. zonen för kausativa och inkoativa strukturer närmare. I ett särskilt kapitel diskuterar förf. hur hans tematiska teori är relaterad till språkets syntaktiska struktur, i ett annat skisserar han hur en teori om finskans aspektuella förhållanden kan härledas från den tematiska strukturen. Det avslutande kapitlet ger en kort sammanfattning av teorin; förf. visar också i detta kapitel hur teorin kan utvidgas och ger förslag på nya tillämpningsområden.

Nikanne har genomgående prövat sin teori om tematiska strukturer på finskt material. Teorin har emellertid universella ambitioner och bör därför utan vidare också kunna användas för beskrivningen av semantiska förhållanden i de nordiska språken. Det mesta tyder på att detta skulle kunna ge upphov till fruktbara studier.

C. P.

The Origins of Writing. Edited by Wayne M. Senner. VII + 245 s. Lincoln-London 1990 (University of Nebraska Press). ISBN 0-8032-4202-6. Denna fascinerande bok om skriftens ursprung innehåller elva uppsatser om uppkomsten av olika skriftsystem i olika delar av världen. Från nordiskt perspektiv intresserar särskilt Elmer H. Antonsens bidrag om runornas uppkomst, men här finns också uppsatser om hieroglyferna, det arabiska alfabetet, det grekiska och det latinska alfabetet, keltarnas skriftsystem, skriftens uppkomst i Kina och tidig skrift i Mellanamerika (från centrala Mexico till El Salvador och Honduras). Volymen inleds med en översikt över olika teorier och myter om hur skriften har uppstått, skriven av utgivaren.

C. P.

Parametric Variation in Germanic and Romance: Proceedings from a DY-ANA Workshop, September 1989. Edited by Elisabet Engdahl, Mike Reape, Martin Mellor, Richard Cooper. 244 s. Edinburg 1990 (Centre for Cognitive Science, University of Edinburgh). (Edinburgh Working Papers in Cognitive Science. 6.) I den här volymen publiceras de sexton föredragen från den workshop om parametrisk variation i germanska och romanska språk som

arrangerades vid Edinburghs universitet i september 1989. Med avseende på ämnesområden kan artiklarna delas in i fem grupper. Den första innehåller artiklar som behandlar konstituentstruktur och ordföljd i verbala komplex i germanska språk, den andra artiklar som tar upp verb-två-fenomen och strukturen hos COMP, den tredje artiklar som studerar sambandet mellan subjektlöshet och böjning i romanska språk, den fjärde artiklar om olika enklistiska fenomen, och den femte artiklar om domäner för olika grammatiska principer.

Flera arbeten tar upp skandinaviska fenomen. Så skriver Lars Ahrenberg om verb-två-fenomen i bl.a. svenskan med utgångspunkt i Diderichsens idé om topologiska fält, Martin Everaert behandlar isländska reflexiver och Stephen Wechsler huvudsatsordföljd i svenska bisatser. C. P.

Hermann Reichert, Lexikon der altgermanischen Namen. 2. Teil: Register. Erstellt von Robert Nedoma und Hermann Reichert. XI + 661 s. Wien 1990 (Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften). (Österreichische Akademie der Wissenschaften. Schriftenreihe der Kommission für Altgermanistik. Herausgeber Helmut Birkhan. Thesaurus Palaeogermanicus. 1. Band.) ISBN 3-7001-1718-3. Första delen av denna ordbok kom 1987 och anmäldes i ANF 103 (1988):208. Den innehöll de forngermanska namnen ordnade alfabetiskt efter belagda skrivningar. Här ges, förutom kompletteringar och rättelser (sammanlagt 46 sidor), två värdefulla register. Det första, *Stellenregister*, redovisar var i källorna vilka germanska namn finns och svarar alltså på frågor som "Vilka germanska namn finns hos Tacitus?". Det andra, *Etymologisches Register*, redovisar i urgermansk form i namnskatten förekommande för- och efterleder, med korshänvisningar i sådana fall då mer än en utgångsform är tänkbar. Här görs ett viktigt förarbete till ett kommande planerat etymologiband i Thesaurus Palaeogermanicus. B. P.

Research Guide on Language Change. Edited by Edgar C. Polomé. 564 s. Berlin-New York 1990 (Mouton de Gruyter). (Trends in Linguistics. Studies and Monographs. 48.) ISBN 3-11-012046-1. ISBN 0-89925-579-5. Denna volym planerades redan i början på 1980-talet, men av olika orsaker kunde arbetet inte slutföras förrän 1987/88; de inkomna bidragen uppdaterades under 1987. Förutom två inledande översiktsartiklar av Edgar Polomé och Werner Winter innehåller volymen trettioen uppsatser om skilda aspekter på språkförändring. Flera uppsatser behandlar metoder för studiet av hur språk förändras, andra diskuterar teoretiska modeller för språkförändring, medan en stor grupp av arbeten beskriver specifika förändringar inom fonologin, morfologin, syntaxen och lexikonet. Bland författarna märks Raven McDavid Jr., Carlota Smith, Archibald Hill, Elmer Antonsen, Winfred Lehmann, Thomas Markey och Sture Ureland. C. P.

Scrambling and Barriers. Edited by Günter Grewendorf and Wolfgang Sternefeld. 442 s. Amsterdam-Philadelphia 1990 (John Benjamins Publishing Company). (Linguistik Aktuell. 5.) ISBN 90-272-2725-X. Termen *scrambling* används inom modern grammatisk teori som beteckning för det förhållandet att centrala led kan ha en närmast fri distribution inom vissa gränser i många av världens språk. Olika språk skiljer sig åt med avseende på vilka led som kommer i fråga, och inom vilka syntaktiska gränser *scrambling* är möjlig. För en grammatisk teori som har till syfte att karakterisera den mänskliga språkförmågan, gemensam för alla naturliga språk, utgör förekomsten av *scrambling* en utmaning: vilka principer styr möjligheterna till *scrambling* i olika språk, och varför skiljer sig språk åt med avseende på *scrambling*?

I den här anmälda volymen har Grewendorf och Sternefeld samlat tretton artiklar som behandlar olika sidor av *scrambling*-problematiken. Författarna är alla internationellt välrenommerade lingvister (Bayer, den Besten, Cinque, Evers, Franselow, Grewendorf, Haider, Prinzhorn, Staudacher, Sternefeld, Toman, Webelhuth och von Stechow). Utgivarna har också försett volymen med en fyllig introduktion, där de går igenom huvudproblemen inom området och de viktigaste förslagen till beskrivningar.

Artiklarna har grupperats i fyra avsnitt. Det första behandlar relationen mellan *scrambling* och konfiguralitet (se anmälan nedan av Speas i denna litteraturkrönika), det andra *scrambling* och infinitivfrasens struktur och det tredje *scrambling* och ergativitet. Det fjärde avsnittet tar upp de yttre gränserna för *scrambling*, d.v.s. inom vilka större syntaktiska enheter som *scrambling* är möjlig. De språk som studeras är främst tyska och holländska, men volymen innehåller också artiklar som tar upp *scrambling*-förhållanden i hebreiska, italienska och ryska. C. P.

Margaret Speas, Phrase Structure in Natural Language. XI + 306 s. Dordrecht-Boston-London 1990 (Kluwer Academic Publishers). (Studies in Natural Language and Linguistic Theory. 21.) ISBN 0-7923-0755-0. Detta är en utvidgad och reviderad utgåva av Margaret Speas' doktorsavhandling från MIT 1986. Författarens huvudsyfte är att studera de universella principer som styr samspelet mellan lexikon och underliggande syntaktisk struktur inom ramen för en princip- och parameterbaserad språk teori. Två tredjedelar av boken utgörs av en detaljerad presentation av hur den syntaktiska strukturen genereras från lexikonet, medan bokens sista tredjedel visar hur denna beskrivning ter sig i praktiken: förf. ger här en detaljerad studie av syntaxen hos navajo.

Den teoretiska delen av Speas' monografi har betydande implikationer för studiet av hur syntax och lexikon är relaterade. Inte minst viktigt är hennes avsnitt om konfiguralitet: Speas visar övertygande att det inte är nödvändigt att anta att vissa språk med påfallande fri ordföljd som ungerska, warlpiri, japanska, malayiska o.s.v. skulle vara icke-konfigurationella, d.v.s. ha en icke-hierarkisk syntax som i grunden är annorlunda än de konfigurationella språkens hierarkiska syntax. Mot bakgrund av Speas' noggranna

genomgång av hur syntaxen i sådana språk kan beskrivas utan att man tillgriper icke-hierarkiska strukturer ter sig Faarlunds påstående (se anmälan s. 183 av Faarlund: *Syntactic Change* i denna litteraturkrönika) att fornisländskan skulle vara ett icke-konfigurationellt språk som ytterst osannolikt.
C. P.

*

Atti del 12° congresso internazionale di studi sull'alto medioevo. Spoleto 4-10 settembre 1988. The Seventh International Saga Conference. Poetry in the Scandinavian Middle Ages. 631 s. Spoleto 1990 (Centro italiano di studi sull'alto medioevo). Den dubbla titeln i denna konferensrapport beror på att Centro italiano di studi sull'alto medioevo (CISAM) har finansierat utgivningen genom att behandla den sjunde internationella sagakonferensen också som en av CISAM:s egna kongresser. På detta sätt har det blivit ekonomiskt möjligt att ge boken en enhetlig och typografiskt tilltalande utformning. De nu publicerade 35 föredragen är givetvis allt för många för att nämnas, än mindre refereras: här skall beröras bara ett fåtal mer principiellt inriktade bidrag. Hermann Pålsson kritiserar skarpt den konventionella indelningen av den äldre fornvästnordiska poesien i skalde- och eddadikter. Hans förslag till indelning är en tvådelning i berättande (*narrative*) och icke-berättande diktning, där den första kategorien grupperas i lovkväden, arvkväden, nidvisor, hjältedikter och mytologiska dikter och den andra i didaktiska dikter och centrallyrik (kärleksdikter och klagodikter – t.ex. *Sonatorrek*). Robert Kellogg diskuterar eddadikternas tänkbara förhistoria i anslutning till Parry-Lords bekanta tankar om den muntliga traderingen, medan Jónas Kristjánsson är betydligt mer kritisk när det gäller dessas relevans för eddadikterna i sin diskussion om *The Composition of Eddic Poetry*. I *Voice and Voices in Eddic Poetry* försöker Margaret Clunies Ross med hjälp av narratologiska analysmetoder belysa några centrala gudadikter i den poetiska eddan, medan hjältedikterna, åter i anslutning till Parry-Lord, blir föremål för ett klassifikationsförsök av Gísli Sigurðsson.

Som framgår av åtskilliga brev som återges inledningsvis avlöpte konferensen inte helt utan dramatiska konflikter. Anledningen var att en sydafrikansk forskare hade inbjudits, i strid mot FN:s rekommendationer. De publicerade meningsyttringarna ger vid handen att goda forskningsmeriter inte nödvändigtvis garanterar ett gott politiskt omdöme.
B.P.

Carla Cucina, Il tema del viaggio nelle iscrizioni runiche. IX + 795 s. + 42 pl. Pavia 1989 (Gianni Iuculano Editore). (Studi e ricerche di linguistica e filologia. 2.). ISBN 8870721167. I förordet karakteriserar förf. denna väldiga italienska avhandling som "una ricerca tematica che intende rintracciare le possibili elaborazioni del motivo del viaggio all'interno dell'intero corpus epigrafico runico". Det är alltså utan överdrift en enorm arbetsuppgift hon nu har bakom sig; av ett omfångsrikt appendix framgår att 264 inskrifter

ingår i undersökningsmaterialet. Begreppet '(sjö)resa' får en ganska vid avgränsning; det räcker t.ex. att ristaren av den norska Kårstadsinskriften kallar sig själv *aljamarkir* 'främling; från en annan trakt' för att texten skall komma med i undersökningen. Denna består av fyra delar. Den första är helt kort och behandlar de enda två förvikingatida skrifter som direkt eller indirekt anknyter till temat – förutom den redan nämnda Kårstadsinskriften en fibula från Schretzheim i Bayern. Den andra belyser det omfattande materialet av relevanta runinskrifter från vikingatid och äldre medeltid. Det delas upp tematiskt efter när under resans olika stadier den kommemorerade har dött: under förberedelserna för resan, under resan, när resenären har nått sitt mål, i ett fjärran land, efter hemkomsten. I den tredje delen undersöks texternas ordförråd och stil samt, i förekommande fall, meter och poetisk diktning. Den fjärde och sista delen handlar om de bildförsedda runstenarnas ikonografi och illustreras med talrika planscher.

Det har redan understrukits att förf. har gjort en imponerande arbetsinsats. Hon behärskar fint det jättelika materialet och är väl inläst i även senare nordisk litteratur. Avhandlingen kommer att bli ett flitigt utnyttjat referensarbete.

B. P.

Jan Terje Faarlund, Syntactic Change. Toward a Theory of Historical Syntax. IX + 219 s. Berlin–New York 1990 (Mouton de Gruyter). (Trends in Linguistics. Studies and Monographs. 50.) ISBN 3-11-012651-6. ISBN 0-89925-749-6. Språkhistoriska förändringar i de nordiska språkens syntax står i centrum för denna intressanta monografi. Efter ett inledande kapitel, där forskningsområdet diakron syntax presenteras och förf. tar upp olika problem i förbindelsen med syntaktiska studier av icke levande språk, följer i kapitel två en diskussion av hur historiska syntaxförändringar kan förklaras. Förf. poängterar här vikten av att varje förklaring måste ta hänsyn till att ett naturligt språk både är ett mentalt (biologiskt, genetiskt) objekt och ett socialt objekt. En följd av detta är att förklaringar av språkhistoriska förändringar kan sökas både i den sociala och den mentala domänen: i den sociala domänen kan vi finna svar på frågan varför en viss förändring ägde rum vid ett visst tillfälle, i den mentala domänen får vi svar på frågan varför det inträffade en förändring just i denna del av grammatiken.

Bokens tredje kapitel tar upp ett antal ordföljdsförändringar som förf. relaterar till syntaxens diskursfunktion. Han diskuterar den typologiska förändringen från *objekt-verb* till *verb-objekt* som flera germanska språk har genomgått, framväxandet i de germanska språken av verb-två-fenomenet, d.v.s. kravet att högst ett led får föregå det finita verbet i en huvudsats, och uppkomsten av expletiva subjekt.

Det fjärde kapitlet i boken behandlar morfosyntaktiska förändringar i de nordiska språken. Förf. försöker här visa att norröna var ett icke-konfigurationellt språk, d.v.s. ett språk där subjekt och objekt strukturellt sett står i samma relation till satsens predikat. De moderna nordiska språken, även isländska, är konfigurationella språk, d.v.s. språk där det råder asymmetri

mellan subjekt och objekt. Stöd för den kontroversiella hypotesen att norröna skulle vara ett icke-konfigurationellt språk finner förf. bl.a. i den fria ordföljden, avsaknaden av yttre tecken på en verbfras, förekomsten av diskontinuerliga fraser och möjligheten att ha tomma argumentpositioner.

Idén om att språk skiljer sig åt med avseende på konfigurationsitet framfördes i början på 1980-talet av forskare som sysslade med syntaxen i språk som japanska, ungerska och warlpiri. Senare forskning (se t.ex. Speas' monografi som anmäls på annan plats i denna litteraturkrönika) har emellertid visat att dessa språks syntax kan beskrivas utan att man behöver anta en radikal skillnad mellan språk med avseende på hur subjekt och objekt är relaterade till predikatet. Det är troligt att man kan komma till samma resultat beträffande norröna: över huvud taget verkar det osannolikt att skillnaden mellan fornvästnordiskan och de moderna västnordiska språken skulle vara så stor som förf. här hävdar.

Mekanismerna bakom de syntaktiska förändringar som förf. tar upp i kapitel 3 och 4 har konsekvenser också för andra delar av de nordiska språkens syntax. Sådana konsekvenser diskuteras i bokens femte och avslutande kapitel, där förf. bl.a. behandlar ändringar i kasussystemet, passiv och personliga konstruktioner.

Det finns mycket i Faarlunds bok som kan diskuteras och i många fall kan de föreslagna förklaringarna ifrågasättas. En brist är också att förf. vanligen nöjer sig med att underbygga sina resonemang med handboksdata: i flera fall skulle man ha önskat att han stött sina hypoteser med egna excerperingar. Men boken rymmer också många intressanta tankar och iakttagelser om de nordiska språkens syntaktiska utveckling.

C. P.

Hellas og Norge. Kontakt, komparasjon, kontrast. En artikkelsamling redigert av Øivind Andersen og Tomas Hägg. 280 s. Bergen 1990 (Klassisk institutt, Universitetet i Bergen). (Skrifter utgitt av Det norske institutt i Athen. Bind 2.) ISBN 82-991411-3-3. ISSN 0802-5231. Flertalet av bidragen i denna bok bygger på inlägg vid ett symposium som hölls vid Det norske institutt i Aten i december 1989. I denna anmälan nämns bara de artiklar – men de utgör majoriteten – som anknyter till nordisk filologi. I den första avdelningen, *Saga, epos og dikt*, skriver Bjarne Fidjestøl om *Islendingesaga* og *fyrstediktning*. *Diktning og samfunn i arkaisk norrøn kultur*. Ämnesvalet är som författaren påpekar inte föranlett av att det finns ett historiskt samband mellan den arkaiska grekiska tiden och motsvarande norröna tidsålder utan av att den valda perioden kan ha vissa likheter med den grekiska motsvarigheten. Med *arkaisk* menar Fidjestøl här helt enkelt den förlitterära tiden. Else Mundal behandlar den norröna episka traditionen och intresserar sig bl.a. för den samlade textmassa som publiken behövde ha kännedom om för att kunna tillgodogöra sig en viss text. I avdelningen *Norge og Bysants* skildrar Bente Magnus kontakter mellan Norge och det östromerska riket före vikingatiden – de arkeologiska fynden visar att det särskilt före folkvandringstiden var ganska livliga handelsförbindelser mellan de två om-

rådena. Håkon Stang diskuterar frågan om tolkningen av ordet *väring/varjag* och hävdar att ordet stammar från Bysans, syftar på Varanger och härrör från slutet av 900- eller början av 1000-talet. I sitt bidrag med huvudtiteln *Transitthavn Bysants?* tar Marina Mundt fram österländska bilder i fornaldarsagorna som har förmedlats via Bysans eller, vilket i åtskilliga fall är minst lika troligt, via Kiev. Sverre Bagge jämför med utgångspunkt i Harald Hårdrådes vistelse i Bysans bysantinsk och norrön historieskrivning. Jan Ragnar Hagland, slutligen, som betitlar sitt bidrag *Olavslegender frå Bysants*, vill, för att använda författarens egna ord, utreda "korleis eit stoff med ein tydelig historisk bakgrunn, og eit mer segnprega stoff, har funne sin veg frå Bysants og inn i ulike typar av mellomalderlitteratur frå vår kant av verda."

Bokens yttre förnämliga utformning ger full rättvisa åt de välskrivna och informativa bidragen. B. P.

Idun. IX. 150 s. Osaka 1990 (Osaka Gaikokugo Daigaku. The Department of Danish & Swedish). ISSN 0287-9042. Tidskriftsnummer anmäls normalt inte i Litteraturkrönikan, utom nystartade tidskrifters första häfte, men då denna tidskrift först nu kommer till redaktionens kännedom är ett undantag befoгат. Större delen av numret är skriven på japanska, men innehållsförteckningen publiceras på skilda nordiska språk och i ett fall på engelska. Av denna framgår att häftet innehåller bl.a. en studie av Kunishiro Sugawara om Per Olof Sundmans *Berättelsen om Säm*, med undertiteln "Women and their significances in a modern Swedish 'version' of the old Icelandic story *Hrafnkels saga Freysgoða*". Ikuo Shimizu skriver om uppkomsten av *sämrel/sämst* i svenskan, Toshihiro Shintani analyserar bruket av *s-* och *blive*-passiv i danskan, och Hideo Mase ger en vägledning till Peter Molbæk Hansens *Udtaleordbog*. Den enda artikeln på ett västerländskt (och därmed för anmeldaren förståeligt) språk är Martin Paludan-Müllers "Kan japanere dansk?". Svaret blir rimligen ja, även om en del av författarens exempel kan peka åt annat håll. Än så länge måste de japanska studerandena nå danskan via engelska ordböcker, vilket kan medföra att ett språkprov som på japanska betyder "Klipp din lillasysters naglar!" mynnar ut i den danska versionen "Skær de søm af din yngre søster!" B. P.

Inte bara visor. Studier kring folklig diktning och musik tillägnade BENGT R. JONSSON den 19 mars 1990. XVIII + 339 s. Stockholm 1990 (Svenskt visarkiv). (Skrifter utgivna av Svenskt visarkiv. 11.) ISBN 91-85374-23-7. Chefen för Svenskt visarkiv professor Bengt R. Jonsson uppvaktades på sin sextioårsdag med denna skrift, vars innehåll berör skilda delar av hans och hans arkivs forsknings- och verksamhetsområden. Här skall inte nämnas bidrag som berör enskilda traditionsbärare eller har renodlat musikhistoriskt innehåll. Bo Almqvist belyser problemen om de nordiska vattenhästsägnernas ursprung och visar att utbytet av sägner av denna typ mellan irer, skottar och nordbor har ett mer komplicerat mönster än man tidigare har föreställt

sig. Lars Furuland skildrar svensk-amerikansk teater i Chicago 1866–1950 och Karl-Ivar Hildeman balladinslag i Karlfeldts ungdomsdiktning. Sven-Bertil Jansson meddelar en studie om Frälsningsarmén i svenska och danska skillingtryckvisor, och Bengt af Klintberg har letat fram några sägner i Bureus' *Sumlen*. Vésteinn Ólason skriver om *The West-Nordic Hero in Saga and Ballad* och Iørn Piø om den danska Griseldisvisan (DgF 257); förf. kommer fram till att visan aldrig har varit folklig utan har kommit till i adlig miljö och förmodligen har diktats av adelskvinnan Vibeke Bild, vars visbok har den enda nordiska versionen av visan. Avslutningsvis ger W. Edson Richmond några synpunkter på termen *folkvisor* och dess avgränsningar; hans bidrag bär titeln *Esse est percipi: A Poetic Genre Created by Perceptions*.
B. P.

Kim Plunkett & Sven Strömquist, The Acquisition of Scandinavian Languages. 123 s. Göteborg 1990 (University of Gothenburg, Department of Linguistics). (Gothenburg Papers in Theoretical Linguistics. 59). ISSN 0349-1021. Denna översikt över vad vi vet idag om tillägnandet av de skandinaviska språken är tänkt att i modifierad form ingå i serien *The Cross-Linguistic Study of Language Acquisition*, redigerad av Dan Slobin. Att författarna vänder sig till en internationell publik märks bl.a. på att boken inleds med en kortfattad beskrivning av de skandinaviska språkens morfologi, syntax och fonologi. I inledningen ger förf. också en översikt över skandinavisk barnspråksforskning. Bokens värde för en skandinavisk publik ligger främst i de fallstudier som utgör bokens kärna: förf. presenterar här skandinaviska barnspråksdata med avseende på feedback morfem (t.ex. *ja*, *nej*), negationen, olika *det*-konstruktioner, relativter, ordaccent och de första böjningsmorfemen. I den avslutande delen ger förf. bl.a. förslag till fortsatt forskning inom området.
C. P.

Frederik Stjernfelt, Baldr og verdensdramaet i den nordiske mytologi. 94 s. København 1990 (Museum Tusulanums forlag). (Studier fra sprog- og oldtidsforskning, udgivet af Det filologisk-historiske samfund. 98. bind. Årgang 1988. Nr. 314.) ISBN 87-7289-114-9. ISSN 0107-9212. Den fornnordiska myten om Balders död har länge intresserat mytologerna, och det finns gott om olika tolkningsförsök i litteraturen. I den här anmälda skriften studerar Stjernfelt Balders-myten mot bakgrund av den fornnordiska myten om världens uppkomst och utveckling. Som verktyg använder han metoder för myt- och textläsning som utarbetats inom ramen för den franska strukturalistiska och poststrukturalistiska traditionen, främst av forskare som Georges Dumézil, René Girard, Michel Serres och Algirdas Julien Greimas. C. P.

Vänbok. Festgabe für Otto Gschwantler zum 60. Geburtstag. Herausgegeben von Imbi Sooman. 369 s. Wien 1990 (Verlag Verband der wissenschaftlichen

Gesellschaften Österreichs (VWGÖ)). ISBN 3-85369-783-6. Professorn i Skandinavistik vid Wiens universitet hyllades på sin sextioårsdag med denna vänbok. Festskriften innehåller tjugo vetenskapliga uppsatser; till de bidrag som är skrivna på skandinaviska språk finns korta sammanfattningar på tyska. Volymen innehåller också en kort biografi över festföremålet, en bibliografi över hans skrifter samt korta presentationer av bidragsgivarna.

Innehållet i festskriften är mycket heterogent. De språkliga bidragen behandlar främst fenomen i danskan: här kan nämnas Péter Ács och Henrik Jørgensens diskussion av schwa-reduktionens konsekvenser för danskans tempus och aspektsystem, Erik Hansens studie av hur den semantiska motsättningen mellan *essens* och *accidens* återspeglas i dansk grammatik och Flemming Talbo Stubkjærs beskrivning av sammansatta verb i danskan. Peter Cassirer ger en didaktisk demonstration av hur betydelsestrukturer kan uppstå, Oddvar Nes skriver om gamla ortnamn i Norge och Carl Fehrman om Tegnér och Havamal. C. P.

*

Bibliography of Modern Icelandic Literature in Translation. Supplement, 1971–1980. Compiled by Kenneth H. Ober. IX + 332 s. Ithaca and London 1990 (Cornell University Press). (Islandica. XLVII.) ISBN 0-8014-2475-5. Denna bibliografi är en uppföljning av *Bibliography of Modern Icelandic Literature in Translation* från 1975, sammanställd av P. M. Mitchell och Kenneth H. Ober (Ithaca and London (Cornell University Press)). I bibliografin förtecknas isländska litterära arbeten som översatts till främmande språk. Boken är uppställd i alfabetisk ordning efter författarnas förnamn: det går alltså inte att slå på ett enskilt språk för att se vilka isländska arbeten som översatts till detta, medan man däremot lätt kan få uppgift om till vilka språk en viss författare är översatt. Boken avslutas med ett register över översättare och utgivare. C. P.

Elucidarius in Old Norse Translation. Edited by Everlyn Scherabon Firchow and Kaaren Grimstad. CLIX + 159 s. Reykjavík 1989 (Stofnun Árna Magnússonar). (Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, rit 36.) Elucidarius är namnet på en under medeltiden vida spridd latinsk lärobok i teologi som översattes till en mängd olika språk. En av de tidigaste översättningarna gjordes i Norge eller på Island under 1100-talet. Originalöversättningen har gått förlorad, men olika delar av den finns avskrivna i åtta ofullständiga eller fragmentariska medeltida manuskript, samtliga förvarade på Arnamagneanska institutet i Köpenhamn. Den äldsta avskriften är från omkring år 1200. Dessa åtta manuskript återges diplomatariskt i denna utgåva, samman med den latinska texten.

Utgåvan inleds med en fyllig introduktion som dels beskriver den latinska texten och dess författare, dels ger utförliga beskrivningar av de åtta bevarade fornnordiska manuskripten. Efter en diskussion om hur dessa handskrif-

ter förhåller sig till varandra och till originalöversättningen följer en översikt över tidigare textutgåvor och en redogörelse för de principer enligt vilken texterna nu har utgivits. I appendix presenteras bl.a. listor över de olika manuskriptens förkortningsprinciper.

C. P.

Marianne E. Kalinke, Bridal-Quest Romance in Medieval Iceland. XII + 223 s. Ithaca and London 1990 (Cornell University Press). (Islandica. XLVI.) ISBN 0-8014-2356-2. Jan de Vries har karakteriserat friarfärdsgenren som "sämtliche Geschichten, [die] sich um einen fraubegierigen Helden, eine schöne Jungfrau und ein Hemmendes Tertium drehen". Marianne E. Kalinke, professor i German and Comparative Literature vid University of Illinois, Urbana-Champaign, och välkänd expert på de fornvästnordiska riddarsagorna, ger här en ingående analys av genren, som hon vill finna representerad i både riddar- och fornaldarsagorna. Hon tolkar friarfärdens funktion inte som ett motiv i sig utan som ett slags katalysator som sätter i gång handlingen. I avsnittet *A Paradigm for Bridal-Quest Romance* ges en översikt över genrens allmänna kännetecken, med exemplen hämtade från *Hrólfs saga Gautrekssonar*. Kapitlet *The Misogamous Maiden Kings* ägnas åt vad som tycks vara en speciell isländsk undergenre, berättelsen om en kvinnlig härskare och hennes kamp för att hävda sitt oberoende. I nästa avsnitt, *The Passive Protagonist*, skildras sagor där hjälten är passiv och tvekar när det gäller att fria till och vinna den kvinna som (vilket läsaren misstänker från början) till slut blir hans. Det sista stora kapitlet har titeln *Fraternal Affinities* och avhandlar sagor där en fosterbroder eller annan manlig följeslagare spelar en nyckelroll i friarfärden.

Boken kan ses som en viktig del i den Ehrenrettung av de tidigare alltför ringaktade riddar- och fornaldarsagorna som professor Kalinke mycket effektivt gradvis åstadkommer i arbete efter arbete.

B. P.

Modern Icelandic Syntax. Edited by Joan Maling & Annie Zaenen. XVIII + 443 s. San Diego 1990 (Academic Press). (Syntax and Semantics. 24.) ISBN 0-12-613524-X. ISBN 0-12-606105-X. Modern isländsk syntax är ett hett studieämne för dagens syntaxforskare. I denna volym har Joan Maling och Annie Zaenen, två av pionjärerna bakom den moderna utforskningen av isländsk syntax, samlat sexton uppsatser av hög klass om olika syntaktiska fenomen i modern isländska.

Volymens första del innehåller tre studier om modern isländsk ordföljd. Här finns Malings klassiska arbete om kilkonstruktionen (Stylistic Fronting), en studie av Halldór Ármann Sigurðsson om narrativ inversion i modern isländska och en nyskriven uppsats av Eiríkur Rögnvaldsson och Höskuldur Thráinsson, "On Icelandic Word Order Once More".

I del två presenteras sex uppsatser om verbet och dess argument. Först bland dessa återfinns den ofta citerade uppsatsen av Annie Zaenen, Joan Maling och Höskuldur Thráinsson om "Case and Grammatical Functions:

The Icelandic Passive”, ursprungligen tryckt i *Natural Language and Linguistic Theory* 1985. Joan Maling och Annie Zaenen har skrivit ytterligare två uppsatser i denna del: ”Unaccusative, Passive, and Quirky Case” samt ”Preposition-Stranding and Passive”. Dessutom innehåller delen två uppsatser av Avery Andrews, ”The VP-Complement Analysis in Modern Icelandic” och ”Case Structure and Control in Modern Icelandic”, samt Stephen Andersons ”The Grammar of Icelandic Verbs in -st”.

Ett område inom isländsk syntax som rönt stort intresse under åttiotalet är studiet av reflexiva pronomen. I bokens tredje del presenteras tre studier med detta tema: Joan Malings ”Clause-Bounded Reflexives in Modern Icelandic”, Höskuldur Thráinssons ”A Semantic Reflexive in Icelandic” och Halldór Ármann Sigurðsson ”Long Distance Reflexives and Moods in Icelandic”.

Del fyra innehåller tre korta uppsatser om koordinering. Här finns två arbeten av Eiríkur Rögnvaldsson, ”We Need (Some Kind of) a Rule of Conjunction Reduction” och ”Null Objects in Icelandic”, samt Joan Bresnans och Höskuldur Thráinssons ”A Note on Icelandic Coordination”.

Den femte delen, Long Distance Dependencies, inrymmer bara en uppsats, Joan Maling och Annie Zaenens klassiska ”The Nonuniversality of a Surface Filter”. Del sex består av två värdefulla bibliografier, sammanställda av Eiríkur Rögnvaldsson och Höskuldur Thráinsson; i den ena förtecknas arbeten över modern isländsk syntax, i den andra arbeten om diakron isländsk syntax. Boken avslutas med ett utförligt person- och sakregister.

Nordiska syntaxforskare har all anledning att vara glada över att Joan Maling och Annie Zaenen har påtagit sig arbetet att ge ut den här presenterade samlingsvolymen. Även om de flesta uppsatserna finns i tryck tidigare är det värdefullt att få dem samlade i ett band. Dessutom innehåller volymen ett par utmärkta nyskrivna arbeten.

C. P.

The Saga of the Volsungs. The Norse Epic of Sigurd the Dragon Slayer. Introduction and Translation by Jesse L. Byock. IX + 145 s. Berkeley-Los Angeles-Oxford 1990 (University of California Press). ISBN 0-520-06904-8. Volsungasagan handlar ju om de verkligt stora forngermanska hjältarna: Volsung – Sigmund – Sigurd och hela det persongalleri som är knutet till dem. Då den dessutom till mycket stor del bygger på Eddans hjältedikter, är det inte underligt att den då och då görs tillgänglig genom översättningar till andra språk. Sålunda har den tidigare inte mindre än fyra gånger översatts till engelska, senast 1982. Den nu föreliggande översättningen utgår helt naturligt från den enda bevarade medeltidshandskriften NKS 1824b 4° från ca 1400 och från Magnus Olsens utgåva 1906–08. Översättaren säger sig ha haft nytta av sina fyra föregångares arbeten, även om han ofta, uppger han, har valt andra tolkningar av enskilda textställen. Sådana som behöver förklaras för en vidare läsekrets, kommenteras kortfattat i noter. I en särskild avdelning listas personer, orter, djur, föremål o.s.v. med hänvisning till de textställen där de nämns och med en kort presentation. Detta ”Glossary”

torde vara till god hjälp för många läsare. Boken är försedd med en inledning, där översättaren ger bakgrundsdata till sagan. Så redogör han t.ex. för diskussionen om vem Sigurd egentligen var. Med tanke på en internationell läsekrets ägnar han några sidor åt hur Richard Wagner använde Volsungasagans motivkrets. En och annan onöjaktighet kan man väl hitta. Namnet *Skaði* sägs vara besläktat med ordet *skida*, och dopfunten som avbildar Gunnar i ormgropen finns i Norums kyrka i Bohuslän, inte i "Horum church".

S. F.

Rudolf Simek, Altnordische Kosmographie. Studien und Quellen zu Weltbild und Weltbeschreibung in Norwegen und Island vom 12. bis zum 14. Jahrhundert. XV + 643 s. Berlin–New York 1990 (Walter de Gruyter). (Ergänzungsbände zum Reallexikon der Germanischen Altertumskunde. Band 4.) ISBN 3-11-012181-6. Förf. till föreliggande arbete (ursprungligen en "Habilitationsschrift" framlagd vid Wiens universitet hösten 1988) har redan bakom sig flera studier i medeltidens kosmografi, bl.a. en artikel om de medeltida världskartorna ("Mappae mundi"; i Archiv der Geschichte der Naturwissenschaften 22/23/24 1988). Här presenteras ingående den fornvästnordiska medeltida kosmografien. Det är svårt att ge en adekvat bild av det överrika och inte alltid helt lättöverskådliga stoffet utan att låta framställningen spränga Litteraturkrönikans ramar; några konturskisser får räcka. Inledningsvis tecknas den fornvästnordiska kosmografiens rötter i den europeiska traditionen, med en presentation av den latinska och fornvästnordiska encyklopediska litteraturen och av de medeltida världskartorna i Europa och på Island. Därefter behandlas traditioner och innovationer i fornvästnordiska kosmografiska texter, bl.a. *Gripla*, *Stjórn* och *Leiðarvísur*. I en sammanfattande överblick skildras i det tredje huvudavsnittet den isländska världsbilden på 1200- och 1300-talet. I det fjärde belyses den vetenskapliga kosmografiska litteraturens reception i sagalitteraturen, både när kosmografiska texter direkt övertas, som i *Nikulás saga*, och när det rör sig om mer partikulärt eller indirekt inflytande. Handskriftstraderingen behandlas därefter, varpå följer en sammanfattning. Det omfångsrika sjunde och sista huvudavsnittet (mer än 200 sidor) presenterar de relevanta fornvästnordiska kosmologiska texterna – sammanlagt 30 stycken. Det vittnar om författarens energi och höga ambitionsnivå att samtliga utom ett utdrag ur *Konungs skuggsjá* samt två Snorretexter är nyeditioner av Simek baserade på egna läsningar av handskrifterna. Samtliga texter är försedda med en översättning till tyska och sedvanlig textkritisk notapparat.

Det behöver knappast påpekas att Simek har åstadkommit ett storverk som kommer att vara obligatorisk läsning för alla som vill bekanta sig med Västnordens medeltida världsbild.

B. P.

Aage Evensen og Tone Tveit, TÅG. *Talemålsvariasjon åt gjøvikensere. En språksosilogisk og språkgeografisk undersøkelse. 171 s. Oslo 1990 (Novus forlag). (Norske studiar. V. Utgjevne av Norsk Målførearkiv, Universitetet i Oslo.) ISBN 82-7099-161-9.* Gjøvik, som ligger vid Hunnselvas utlopp i Mjøsa, blev stad 1861 och skildes då ut från Vardal herred. 1964 bildades Gjøviks storkommun, som även kom att omfatta typiska jordbruks- och skogsbygder, bl.a. Vardal. I kapitel 1 lämnas en stor mängd bakgrundsdata om undersökningsområdet: befolkningsutveckling och flyttningsmönster, utbildning och yrkesverksamhet, bostadsförhållanden och ekonomi, kulturliv och politik o.s.v. I följande kapitel inventeras möjligheterna till språklig påverkan: från närliggande dialekter, från östnorsk standard och från Oslo-mål. Med hjälp av Einar Haugens tre nivåer inom det norska språksamhället identifieras Gjøvik som ett sekundärsamhälle. Talspråket har utvecklats ur primärdialekten i Vardal. Gentemot Gjøvik är grannstaden Hamar "et mer tertiært språksamfunn med et talesmål uten særlige lokale dialekttrekk". "Språkbølgene fra Oslo" – här anknyts till Trygve Bull – har med andra ord slagit kraftigare mot Hamar än mot Gjøvik. – Uppgifter av detta slag, huvudsakligen av mjukdatakaraktär, avlöses i det följande allt mer av hård-data. Först presenteras de variabler som kommer till användning i fortsättningen: i kapitel 3 de språkliga och i kapitel 4 de sociala. Informanterna delas inte in i socialgrupper utan man arbetar med enskilda sociala variabler: kön, ålder, yrkesverksamhet, utbildning, bostad. Materialet har databehandlats, och man har därigenom möjlighet att ge information som bygger på stora datamängder. Detta sker i tabeller och diagram, bakom vilka ligger en fin statistisk behandling. Undersökningen visar bl.a. att man inom köns- och yrkesvariablerna finner en större anknytning till dialekten än inom ålders- och utbildningsvariablerna. Män och personer i sekundäryrken använder mer dialekt än kvinnor och personer i tertiäryrken. – Boken är full av sakrika tabeller och diagram med mycken exakt information. Men texten är lättläst och har ibland ett uppiggande bildspråk: "Har gjøvikenserne våre blitt blaute på beina [...] eller har noen virkelige bada i 'språkbølgene' og vaska av seg et stort antall dialektformer?"

S. F.

Marius Hægstad, *Skrifter og talar. Bibliografisk yversyn uppsett av Johan A. Schulze. 48 s. Oslo 1990 (Novus Forlag). ISBN 82-7099-160-0.* Förste amanuensen vid Norsk Målførearkiv, cand. philol. Johan A. Schulze, förtecknar här Marius Hægstads verk. Den bibliograferade var en mångsidig man, och hans arbeten omfattar en mängd områden: skolfrågor, politik – Hægstad var stortingsman på 1890-talet –, dialektologi, folkdiktning, språkhistoria, färöiska, isländska, runologi. Verken förtecknas årsvis, med varje års produktion numrerad för sig – ett alternativ hade varit löpande numrering genom hela listan. Vidare finns en "Innhaldsliste", ordnad efter ämne, samt en kortare bibliografi med litteratur om Marius Hægstad.

B. P.

Ernst Håkon Jahr (red.), Den store dialektboka. 222 s. Oslo 1990 (Novus forlag). ISBN 82-7099-167-8. I detta stramt redigerade och med foton och kartor rikt illustrerade översiktsverk presenterar kända norska forskare sitt lands dialekter. Redaktören själv inleder med ett initierat avsnitt om *Dialekter og dialektbruk i Norge* (där han råkar ut för malören att påstå att *telefon* har tryck på "andre stavelsen" i väst- och nordnorska). Därefter skildras de norska landsbygdsdialekterna uppdelade på åtta områden. Namnen Arne Torp, Kjell Venås, Helge Sandøy, Rolf Theil Endresen, Svein Lie, Arnold Dalen, Eskil Hanssen och Tove Bull är en god garant för hög kvalitet både med avseende på korrekthet och framställningsförmåga. Det samma gäller de sju avsnitten om stadsområden, vilka behandlas av respektive Geirr Wiggen, Marit Christoffersen, Helge Omdal, Egil Pettersen, Arnold Dalen, Toril Fiva och Tove Bull. Ett plus med landsbygdsöversikterna är att varje avsnitt avslutas med en "Kommuneoversikt", med hänvisningar till var i den föregående texten de olika kommunerna finns omnämnda.

Det är inte helt lätt att förstå varför denna i övrigt föredömliga handbok fullständigt avstår från att ge läsaren den möjlighet till vidare orientering i ämnet som en bibliografi erbjuder.

B. P.

Janne Bondi Johannessen, Automatisk morfologisk analyse og syntese. Tonivåmodellen benyttet på norsk substantivbøyning. 139 s. Oslo 1990 (Novus forlag). (Oslo-studier i språkvitenskap, bind 8.) ISBN 82-7099-150-3. Syftet med Johannessens monografi, som är en lätt reviderad version av hennes Cand. Phil.-avhandling, är att med material från substantivböjningen i norskt bokmål utpröva en implementering av Koskenniemis tvånivåmodell för automatisk morfologisk analys/syntes. Förf. diskuterar fyra olika modeller för morfologisk beskrivning som utarbetats under de senaste trettio åren och väljer som teoretisk ram för sitt arbete den s.k. *ord- och paradigmmodellen* enligt vilken ordet är den grundläggande enheten. I jämförelse med andra modeller har denna modell den fördelen att den inte ser morfologiska fenomen som ett-till-ett-relationer mellan form och innehåll. Efter en diskussion av några problem inom norsk substantivböjning ger förf. en kort översikt över olika program för automatisk morfologisk analys, och presenterar i samband härmed Koskenniemis tvånivåmodell närmare. Därpå följer en genomgång av hur förf. vill beskriva norskans substantivböjning inom den valda ramen, och i ett anslutande kapitel pekar förf. på vissa svagheter och begränsningar i modellen. I det avslutande kapitlet konkluderar förf. att norskans morfologi visserligen kan beskrivas inom ramen för tvånivåmodellen, men att denna modell bättre ägnar sig för beskrivningar av agglutinerande språk.

C. P.

Svein Lie, Kontrastiv grammatikk – med norsk i sentrum. 113 s. Oslo 1990 (Novus forlag). ISBN 82-7099-162-7. I denna bok har Svein Lie sammanfattat några av de viktigaste skillnaderna mellan norska och andra språk, främst

andra europeiska språk och de vanligaste invandrarspråken. Företeelserna ses hela tiden från ett norskt perspektiv, d.v.s. det som står i centrum för intresset är sådana förhållanden i norskan som utlänningar kan ha problem med.

Förf. går systematiskt igenom företeelser från fonologin, morfologin och syntaxen. Bland de fonologiska drag han tar upp märks vokal- och konsonantsystemen, olika fonotaktiska egenheter och tonemsystemet (accent 1 och accent 2). Inom morfologin ägnas bestämdhetsböjningen och tempusböjningen störst utrymme, medan ledföljden, utbrytning, extraponeering och satser med formellt subjekt får en relativt utförlig behandling i syntaxdelen. Boken avslutas med två tabeller där förf. sammanfattar förekomsten av olika fonologiska, morfologiska och syntaktiska drag i 33 olika språk. Efter en bibliografi följer sedan två register, ett sakregister och ett språkregister.

C. P.

Norges innskrifter med de yngre runer. Utgitt för Kjeldeskriftfondet. Redigert av James E. Knirk. Sjette bind ved Aslak Liestøl og Ingrid Sanness Johnsen. Bryggen i Bergen, I. VIII + 292 s. Oslo 1980–90 (Norsk historisk kjeldeskrift-institutt). ISBN 82-7061-015-1 (serien). 82-7061-223-5. År 1980 utkom ett första häfte av detta sjätte band. Det omfattade sidorna 1–96 men kom inte att anmälas av ANF. Nu har sjätte bandets andra häfte kommit ut, utarbetat av Ingrid Sanness Johnsen. Det omfattar sidorna 97–292. Det är fråga om en del av de ovanliga och spännande inskrifterna från Bryggen i Bergen. Medan det första häftet från 1980 huvudsakligen innehöll inskrifter med latinsk text, är inskrifterna i föreliggande häfte fornnorska. De består dels av ett antal bekräftelser vid affärsuppögörelser (11 st.), dels av många ägarmärken (113 st.). De förra kan ibland utgöras av ganska långa texter, den längsta på 299 runor, de senare i regel bara av ett namn, ibland + a 'äger', någon gång + mik 'mig'. Inskriften, som ibland är svårästa på grund av skador och därför svårtolkade, kommenteras utförligt. Stor uppmärksamhet ägnas åt de många personnamnen. Ingrid Sanness Johnsen ger en sammanfattande karaktäristik av materialet, och James E. Knirk har sammanställt dels ett stort antal rättelser och tillägg till det förra häftet m.m., dels inte mindre än sju register.

S. F.

Frederik Stang og Georg Sibbern. Den politiske korrespondanse mellom Frederik Stang og Georg Sibbern 1862–1871. VI: August 1869–Oktober 1871. Utgitt for Kjeldeskriftfondet av Alf Kaartvedt. 749 s. Oslo 1990 (Norsk historisk kjeldeskrift-institutt). ISBN 82-7061-318-5 (heftet). ISBN 82-7061-319-3 (innbundet). ISBN 82-7061-217-0 (serien). Med dette band avslutas utgivningen av den politiska korrespondensen mellan førstestatsråd Frederik Stang och statsminister Georg Sibbern. Förutom brevväxlingen mellan de två under perioden augusti 1869–oktober 1871 innehåller boken ett kombinerat person- och sakregister.

C. P.

Wenche Vagle, Radiospråket – talet eller skrevet? Syntaktiske og pragmatiske tilnærminger i semiotisk perspektiv. 271 s. Oslo 1990 (Novus forlag). (Oslo-studier i språkvitenskap, bind 6.) ISBN 82-7099-145-7. Vagles studie av radiospråket innebär en intressant och viktig teoretisk fördjupning i jämförelse med tidigare nordiska studier av språket i etermedia. Huvudsyftet med studien är att beskriva förhållandet mellan kommunikationssituation och språkbruk i radiospråket. I anslutning till Hallidays sociosemiotiska teori indelar hon sitt radiomaterial i de tre huvudtexttyperna *nyhetsläsning*, *vädereleksrapporter* och *magasinsprogram*; inom den första och den sista typen urskiljer hon också en mängd undergrupper.

För den språkliga analysen utnyttjar Vagle den makrosyntaktiska modell som ursprungligen utarbetades inom projekten Talsyntax och Skrivsyntax i Lund på 1970-talet. Som förf. konstaterar är denna rent deskriptiva syntaxmodell, som saknar teoretisk överbyggnad, inte tillräcklig för hennes syfte. Förf. väljer därför att komplettera den med Chafes teori om tal och skrift, enligt vilken skillnaderna mellan tal och skrift beror på grundläggande skillnader i social gemenskap och planeringsförhållanden.

Den empiriska delen, som baserar sig på drygt 1200 makrosyntagmer, är mindre intressant än den teoretiska. Förf. visar här på frekvensskillnader mellan de olika texttyperna, som enligt hennes tolkning ger stöd för hypotesen att radiospråket är en blandning av tal och skriftspråk. Sambanden mellan språkplanering och social gemenskap är emellertid inte den samma i radiosituationer som i normala tal- och skriftsituationer, vilket enligt förf. kan antyda att framväxandet av etermedier har lett till en förändring i talspråkets ställning.

C. P.

Kjell Venås, Den fyrste morgonblånen. Tekster på norsk frå dansketida. 635 s. Oslo 1990 (Novus forlag). ISBN 82-7099-148-1. Venås har i denna volym samlat ett stort antal texter på norska från perioden 1525–1814, här återgivna efter källorna. De flesta texterna finns tidigare utgivna på olika håll, men då ofta i bearbetat skick. Med enstaka undantag rör det sig om poetiska texter: i samlingen finns t.ex. flera bröllopsvisor. Texterna är försedda med utförliga kommentarer, där Venås för varje text dels ger upplysningar om källa och författare, dels ger språkliga och sakliga upplysningar till hjälp för läsaren. I sin inledning diskuterar Venås bl.a. vilka det var som skrev på norska under dansktiden, varför de gjorde det och vad deras texter handlar om.

C. P.

Eivind Vågslid, Norske skrivarar i millomalderen. 804 s. Oslo 1989 (Universitetsforlaget). ISBN 82-00-02795-3. Eivind Vågslid (1897–1986) gjorde sig känd som författare till åtskilliga arbeten om norska ort- och personnamn samt norsk dialekt och språkhistoria och har bl.a. skrivit om norska medeltida lagmansbrev och om Vestfoldmål 1366–1399 i brev från biskopen Øystein Aslakson. I detta postuma arbete, som har redigerats av sonen Arnlaug Vågslid Skjæveland och Oddvar Nes, har han undersökt alla kända origi-

nalbrev på norska och latin från omkring 1175 t.o.m. 1400 (+ några brev efter 1401). Brevens är ordnade kronologiskt och efter skrivarehänder och har jämförts med skrift och språk i alla kända originalbrev som det finns anledning tro att norrmen har skrivit och som är mindre än 50 år yngre än det behandlade brevet. Brevens innehåll refereras kortfattat, vilket gör boken till ett slags repertorium. Åtskilliga ortnamn som nämns i breven tolkas; det är därför värdefullt att det i slutet på boken finns bl.a. ett särskilt register över ortnamn som tolkas annorlunda (eller inte alls) i Norske Gaardnavne eller som här får hittills okända äldre belägg. I ett särskilt avsnitt förtecknas belägg på stadsnamnet *Bergen* från åren 1291–1400. Skrift och text på sigillremсор till breven registreras och publiceras här för första gången.

Utöver detta huvudavsnitt finns ett kortare kapitel där Magnus Rindal i förkortad form ger ut ett hittills opublicerat arbete av Vägslid om *Gamalnorsk riksmål*. Det rör sig om ett avslutande sammandrag av den år 1938 tryckta avhandlingen med samma titel som gavs ut i *Norsk måltidende*.

Vägslids bok kommer säkert att visa sig mycket nyttig för forskare med inriktning på norsk språkhistoria.

B. P.

*

Birger Bergh & Ulf Teleman (red.), Språkets makt. 165 s. Lund 1990 (Lund University Press). ISBN 91-7966-144-0. Vid de årligen återkommande humanistdagarna i Lund, vilka har anordnats i sex år, turas numera den humanistiska fakultetens två sektioner om att svara för arrangemangen. År 1990 var det den språkvetenskapliga sektionens tur. Närmare 80 föreläsningar hölls. Här presenteras 16 av dem. En av de två redaktörerna, Birger Bergh, inleder med att skildra retoriken förr och nu. De författare som behandlar eller anknyter till ämnen inom disciplinen nordiska språk är Tor G. Hultman, "Språket, skolan och makten", Bengt Pamp, "Skånskan och makterna", Christer Platzack, "Språkets makt över barnet. Den medfödda språkförmågan", Bengt Sigurd, "Ordlekarnas makt", Jan Svensson, "Språkriktighetsföreställningar som uttryck för makt och vanmakt", och Ragnhild Söderbergh, "Barnets makt över språket".

Både humanistdagarna och publikationer som denna torde vara ett utmärkt sätt att presentera aktuell humanistisk forskning för allmänheten.

B. P.

Herbert Davidson, Han, hon, den. Genusutvecklingen i svenskan under nysvensk tid. 223 s. Lund 1990 (Lund University Press). (Lundastudier i nordisk språkvetenskap A 45.) ISBN 91-7966-113-0. ISSN 0347-8971. I denna intressanta avhandling beskriver Davidson övergången i svenskan från ett system med tre genus (*han, hon, det*) till ett system med två genus (*den, det*). Denna förändring har tidigare beskrivits av Esaias Tegnér d.y. i hans klassiska *Om genus i svenskan*; Davidson kan nu med kvantitativa metoder baserade på omfattande excerperingar från perioden 1500–1900 visa att

Tegnér's beskrivning i huvudsak är riktig. Det framgår av undersökningen att genuskiftet inleddes inom den officiella prosan omkring år 1500, och att *den*-genus redan på 1600-talet dominerar inom denna genre. Den religiösa genren bevarar *han/hon* längre än övriga genrer, men vid mitten av 1800-talet, då *den*-genus uppnått 90-procentig dominans, är skillnaderna mellan genrererna utjämnade. Davidson kan konstatera att allmänt arkaistiska strömningar vid 1800-talets mitt tillfälligt bromsar utvecklingen, men vid sekelskiftet 1900 har *den* helt trängt ut *han/hon*.

Davidson har i sin undersökning också påvisat hur olika språkliga variabler visar samband med genuskiftet. Så finner han t.ex. att ursprungliga femininer bättre bevarar sitt genus än ursprungliga maskuliner; det samma gäller vanliga och korta ord. Konkreta, vanliga, agerande och välbekanta substantiv pronominaliseras oftare med *han/hon* än abstrakta, ovanliga, passiva och relativt obekanta substantiv.

C. P.

Inger Döhl, Täkt, vall och kya. Ord för inhägnade områden vid fäbodrar i Övre Dalarna. 142 s. Uppsala 1990 (Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet). (Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet. 26.) ISBN 91-506-0808-8. ISSN 0083-4661. Orden *täkt, vall* och *kya* hör hemma bl.a. i den gamla fäbodkulturen. Inger Döhl har företagit en semantisk och ordgeografisk djupundersökning av dessa ord inom dalmålsområdet, d.v.s. i bygderna vid och kring Dalälven ovanför de båda älvgrenarnas sammanflöde (socknarna Särna och Idre undantagna). I tre korta kapitel ger hon till att börja med en översikt över ordens förekomst och användning i de nordiska fornspråken och i nutida dialekter utanför dalmålsområdet. I kapitel 5, som omfattar större delen av boken (s. 34–113), behandlar hon de tre ordens betydelser inom dalmålsområdet, socken för socken – det blir 21 avsnitt. Kapitlet kan betraktas som en utförlig materialredovisning, stundom mycket detaljerad, vilket berättigas av den stora dialektsplittringen inom undersökningsområdet. Avhandlingen är alltså till större delen deskriptiv. Ett värdefullt ordmaterial har sammanförts och gjorts tillgängligt. I ett slutkapitel redogör förf. för de dialektgeografiska iakttagelser i materialet som kan göras och för de slutsatser om betydelseförändringar man kan dra. Sålunda visar hon t.ex. att det inhägnade fäbodområdet i allmänhet kallas *täkt* utom inom ett slutet område i Västerdalarna, där man säger *vall*. Avhandlingen lämnar en del goda bidrag till kunskapen om inomdalsk dialektgeografi, ibland ställda i relation till utomspråkliga faktorer. En av bl.a. Olle Veirulf framförd tanke om ett samband mellan fäbodrar och platser för myrmlmästäck underbygger förf. språkligt. Tyvärr behandlas begreppet 'fägata', som ju också betecknar ett slags inhägnat område, endast mycket kortfattat i en exkurs.

S. F.

Ulla Ekvall, Gotländska växtnamn. Tradition och förnyelse i ett lokalt växtnamnsskick. 205 s. Stockholm 1990 (Almqvist & Wiksell International). (Acta

Universitatis Stockholmiensis. Stockholm Studies in Scandinavian Philology. New Series. 19.) ISBN 91-22-01375-X. ISSN 0562-1097. Huvudmaterialet i denna studie över dialektala växttermer utgöres av Mathias Klintbergs 1916 påbörjade systematiskt insamlade förteckning över beteckningar på c:a 200 växter i fr.a. socknarna Lau och När. Av beteckningarna undersöks endast de på fanerogamer och kärllkryptogamer; ord för mossor, alger, lavar och svampar har uteslutits. Förändringar och kontinuitet studeras med hjälp av äldre källor från 1700-talets början och fram till Klintbergs egen tid; givetvis spelar de gotländska växtbeteckningarna hos Linné (1741 och 1745) en viktig roll. Av tidsskäl har det sannolikt givande material som utgöres av främst gamla ägo- och naturnamn inte utnyttjats. Inledningsskapitlet ger sedvanlig information om syfte och terminologi. Det andra kapitlet består av en forskningsöversikt och det tredje väsentligen av uppgifter om materialet. Kapitel 4 har titeln *Folkelig växtkunskap i Lau och När* och diskuterar bl.a. hur många växter (enligt botanikens, inte allmogens taxonomi) som fick egna termer, vilken betydelse växtens egenskaper – nyttiga, skadliga, andra – har haft för detta samt trädgårdsskötselns och skolundervisningens roll. Kontinuiteten i växtbeteckningsskicket diskuteras i kapitel 5; det visar sig att c:a 130 termer för 120 olika växter kan ha traderats sedan 1700-talet och fram till början av 1900-talet. Som väntat syftar åtskilliga av orden på nyttiga växter, men också inomspråkliga faktorer som emotiva konnotationer eller möjligheten till associationer, t.ex. genom metaforer, tycks ha spelat en stor roll. I det sjätte kapitlet dryftas inflytandet från riksspråket, och i det sjunde tas folkelig variation och förnyelse upp; bl.a. belyses materialet med hjälp av B. Berlins och andras tankar om folkliga universella nomenklatur- och klassifikationsprinciper. I bilagor förtecknas bl.a. de undersökta växtbeteckningarna, med en konstruerad riksspråksform och Klintbergs egen dialektalt präglade form samt översättning med hjälp av det vedertagna riksspråkliga ordet.

B. P.

Hugo Enström och Sven Söderström, Enångersmålet. Ordlista över en dialekt i Hälsingland. 123 s. Uppsala 1990 (Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala). (Skrifter utgivna genom Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala. Ser. A:16.) ISBN 91-85540-50-1. ISSN 0348-4475. Enånger är en kustsocken mellan Hudiksvall och Söderhamn. Den ordbok över Enångersmålet som Hugo Enström och Sven Söderström har givit ut bygger på den förres ordsamling, sammanställd under åren 1981–86. Hugo Enström, född 1924, har djupa rötter i Enånger. Många av orden i samlingen härrör från hans farfar, född 1843, död 1936. Sven Söderström har kompletterat Enströms ordsamling genom att ur inspelade samtal med denne dra ut ord och fraser, former och betydelser som saknas i ordsamlingen – ett utmärkt tillvägagångssätt. Söderström har svarat för den vetenskapliga bearbetningen, för inledningen och för ordartiklarnas uppställning. Enström har levererat materialet och godkänt det slutliga innehållet. Ett sådant tillvägagångssätt borgar för ett pålitligt resultat.

Ordartiklarna är korta och koncisa. Ordens uttal återges på ett för lek-
mannen läsbart och för fackmannen tillräckligt upplysande sätt. Det är ingen
omfångsrik ordbok – den kallas ordlista i titeln – men den fyller en uppgift
och en plats. Den är nämligen den enda lätt tillgängliga – och samtidigt
lättillgängliga – dialektordbok som vi har från Hälsingland. S. F.

*Gustaf Ericsson, Folklivet i Åkers och Rekarne härader. 2. Livet i helg och
söcken. Utgiven av Magdalena Hellquist. XXXVI + 213 s. Uppsala 1990
(Dialekt- och folkminnesarkivet, Uppsala). (Skrifter utgivna genom Dialekt-
och folkminnesarkivet i Uppsala. Ser. B:18².) ISBN 91-85540-51-X. ISSN
0348-4483. I förra årets litteraturkrönika anmäldes denna utgåvas första del,
som hade undertiteln "Arbete och redskap". Redan nu har andra delen
kommit: "Livet i helg och söcken". Det är ett förnämligt initiativ som
Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala har tagit med denna utgivning.
Gustaf Ericsson ger nämligen i sina väldiga samlingar breda men samtidigt
detaljrika skildringar av folklivet i en mellansvensk bygd för 150 år sedan.
Utgivare är även denna gång Magdalena Hellquist. I denna del beskrivs
olika hantverk – från kolning till vävning –, seder och bruk, dels kring årets
högtider, dels kring milstolpar i livet – från dopet till begravningen –,
vardagslivet i gårdarna, lekar och spel m.m.*

I inledningen knyter Magdalena Hellquist an till vad hon skrev i del 1
genom att fortsätta en inventering av de tänkbara inspirationskällor som
Gustaf Ericsson kan ha haft. Hon finner att han "följde med sin tids
litteratur på ett sätt som man kanske inte skulle kunnat föreställa sig med
vetskap om hans yttre förhållanden". Hon har vidare kunnat rekonstruera
hans insamlingsverksamhet från 1860-talet fram till slutet av 1880-talet, då
han inte längre orkade arbeta. Hon kommenterar slutligen utgåvas olika
avsnitt, bl.a. den skådespelsskiss, Frieri, som är skriven på dialekt. Även
denna del avslutas med en kommenterande ordlista och ett par register. –
Utgåvor som denna av värdefullt urkundsmaterial, klokt redigerat och kun-
nigt kommenterat, vill vi ha mera av från våra arkiv. S. F.

*Sture Hast, Samuel Schultze och hans Svenskt Lexikon. 128 s. Lund 1990
(Lund University Press). (Skrifter utgivna av Vetenskapssocieteten i Lund.
83.) ISBN 91-7966-107-6. ISSN 0347-1772. Samuel Schultze (1698–1778)
sysslade, vid sidan av sin verksamhet som tjänsteman vid bergverken i Falun
och Bergskollegiet i Stockholm, med ett ordboksmanuskript i sex stora band
på 6000 sidor, varav tre band är bevarade. Eftersom arbetet aldrig kom i
tryck blev det helt utan betydelse för den senare utvecklingen inom svensk
lexikografi. Som Hast visar måste ordboken, trots sina brister, betraktas som
ett betydelsefullt steg framåt i svensk lexikografi. Förf. pekar på tre huvud-
orsaker till detta: Schultze ger genomgående svenska definitioner av orden,
han förtecknar ett långt större ordförråd än någon av sina föregångare, och
han visar med rikliga exempel hur orden används i hans samtids svenska. I*

bilagorna till boken återges dels fem sidor från lexikonet i faksimil, dels brev och handlingar som belyser Schultzes försök att få sin ordbok utgiven. C. P.

Ritva Himanen, Kvinnliga ombudsmän och manliga sjuksköterskor. Titlar och yrkesbeteckningar i nusvensk dagspress. 136 s. Uppsala 1990 (Hallgren & Fallgren). ISBN 91-7382-664-2. I denna monografi undersöker Himanen vilka benämningar som används om män och kvinnor i modern svenska, dels genom en analys av hur kvinnor omtalas i tidningsspråk, dels genom en redovisning av hur några svenska försökspersoner uppger sig använda könsbundna och könsneutrala personbeteckningar om kvinnor. Boken inleds med ett kapitel om könsbundna distinktioner i andra språk än svenskan.

Materialet till dagspressundersökningen är hämtat dels från Press 65 och Press 76 (Språkdata), dels från Dagens Nyheters platsannonser från åren 1965 och 1984. För 1980-talet har materialet kompletterats dels med systematiskt insamlade andra språkprov från Dagens Nyheter än platsannonserna, dels med iakttagelser från andra dags- och kvällstidningar. Bland resultaten kan nämnas att förf. kan belägga en minskning av användningen av suffixavledda feminina personbeteckningar i tidningstexter från 1960-talet till 1970-talet: minskningen gäller främst titlar och hustrubeteckningar. Under samma period sker en viss ökning i bruket av neutrala beteckningar om kvinnor (så ökar t.ex. användningen av beteckningen *lärare* på bekostnad av den könsmarkerade formen *lärarinna*). Sammansättningar med *-kvinna* ökar under 70-talet och 80-talet och är under dessa perioder oftare yrkesrelaterade än på 1960-talet: förf. menar att detta avspeglar kvinnans ökade aktivitet i samhället. C. P.

Olle Josephson, Lars Melin, Tomas Oliv, Elevtext. Analyser av skoluppsatser från åk 1 till åk 9. 186 s. Lund 1990 (Studentlitteratur). ISBN 91-44-30261-4. Denna bok, som främst vänder sig till blivande modersmållärare, innehåller utförliga analyser av tolv barn- och ungdomstexter: tio av dem är skrivna av elever från årskurs 1 till årskurs 9 (pojkar och flickor, svaga och duktiga skribenter) medan de övriga två utgörs av ett barnbrev resp. ett kapitel i en barnbok. Boken inleds med ett femtio sidor långt avsnitt betitlat "Teoretiska utgångspunkter", där förf. systematiskt går igenom olika verktyg för textanalyserna och bl.a. tar upp frågor rörande språkets funktioner, textdisposition och textbindning, syntax, ordval och olika tecken. Efter analyserna följer ett kortare avsnitt där förf. sammanfattar sin syn på skrivmetodik i skolan. Bokens övergripande perspektiv är pedagogiskt och metodiskt, med huvudsyftet att visa hur grundskolläraren skall använda sina kunskaper om språk för att ge konkret hjälp åt eleverna att utveckla sitt skrivande. C. P.

Nils Jörgensen, Studier över textstrukturen i medeltida svensk historiografi. 187 s. Uppsala 1990 (Svenska fornskriftsällskapet). (Samlingar utgivna av

Svenska fornskriftsällskapet. Häft. 259, Bd 79.) ISSN 0347-5026. Materialet till föreliggande studie utgörs av medeltidens svenska historietexter, skrivna på svenska eller latin. I ett inledande kapitel ger förf. en presentation av de olika texterna och redovisar de stickprov han undersöker mera i detalj. Eftersom undersökningsperspektivet i första hand är textstrukturellt med tonvikt på funktionella aspekter och formellt språkliga aspekter behandlas mer i förbigående, kan förf. karakterisera den undersökta genren relativt oberoende av på vilket språk de enskilda bidragen är skrivna. De enheter som undersöks närmare med avseende på textuell funktion är satser, verbfraser, nominalfraser, adjektivfraser och adverbfraser.

Satserna i materialet klassificeras med avseende på deras relation till närmast föregående sats eller överordnade sats; huruvida satsen grammatiskt sett är huvudsats eller bisats är i detta sammanhang av underordnad betydelse. Förf. urskiljer kausativa, konditionala, finala, koncessiva, specificerande, additiva, anförande, rapportmarkerande och kommunikativa satser, vilkas funktion och distribution i de medeltida historietexterna beskrivs. Ett särskilt avsnitt ägnas åt styckeinledande satser, som skiljer sig från övriga satser i att de inte har någon omedelbar relation till någon speciell föregående sats. Ett mer grundläggande grammatiskt perspektiv lägger författaren på materialet i avsnittet om underordnade satser och fraser, men även här är det funktionella perspektivet klart märkbart.

Efter studien av materialets satser följer en genomgång av verbfraserna: förf. intresserar sig här för de olika innehåll som verbfraserna betecknar: handlingar, tillstånd och händelser. Huvuddelen av de historiska texternas verbfraser refererar till handlingar. I verbfrasavsnittet diskuterar förf. också tempus, modalitet, passiv, personböjning och ellips av verb. Också nominalfraserna får primärt en funktionell beskrivning: förf. tar här upp deras funktion som subjekt, agent, objekt och predikativ, och ägnar särskilda avsnitt åt nominalfraser med kausativ och specifiktativ funktion. Satssekivalenta nominalfraser behandlas också, liksom olika kombinationer av nominal. Ett avslutande avsnitt ägnas åt nominalfrasernas formella uppbyggnad.

I två korta avsnitt beskriver förf. adjektivfraser och adverbfraser ur funktionellt perspektiv. I ett avslutande kapitel dras så trådarna samman: förf. ger här en klargörande karakteristik av de svenska medeltida historietexterna.

C. P.

Paavo Kettunen, De appellativa substantivens böjning i Överkalixmålet. VI + 216 s. Uppsala 1990 (Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet). (Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet. 25.) ISBN 91-506-0789-8. ISSN 0083-4661. Paavo Kettunen har arbetat länge med Överkalixmålet – hans intresse för denna märkliga dialekt väcktes av professor Pierre Naert i Åbo – och han har bl.a. ett arbete om dialektens fonologi bakom sig. Det är huvudsakligen Carin Pihls material, insamlat ca 1919–1937, som han arbetar med i sin beskrivning av appellativernas böjning. Han har i fråga om metod sökt följa en modifierad strukturell linje

utan att "bara för modernismens skull försöka vara ultramodern". Hans undersökning är både synkron och diakron, och han har delat in den i två huvudavsnitt, ett synkront och ett diakront, men han påpekar att det, särskilt i den synkrona undersökningen, inte alltid har varit så lätt att strikt hålla fast vid det synkrona perspektivet.

Vanliga appellativer i den nutida dialekten uppvisar sex formkategorier: obest. sing. och plur., best. grundform i sing. och plur. samt best. dativ i sing. och plur. Därtill kommer i viss utsträckning en vokativ. Med utgångspunkt i rotmorfemens struktur urskiljs bland appellativerna fyra rotmorfemtyper. Apokope i långstaviga ord och förlust av tonaccent har omstrukturerat appellativernas morfologi mycket kraftigt. Av de fyra deklinationer som förf. urskiljer omfattas deklinationerna 1-3, vilka karaktäriseras som regelbundna, av en ansevärd majoritet av appellativerna, fördelade på alla tre genus. Maskuliner och femininer delas in i "starka" och "svaga", men fördelningen är inte den i övrig svenska normala. På grund av förlusten av tonaccent befinner sig de historiskt långstaviga svaga bland de "starka": *kniv* och *backe* böjs lika, liksom *lid* och *tunga*. De "svaga" undergrupperna omfattar i princip bara de historiskt kortstaviga svaga. Även deklination 4 är till mycket stor del präglad av den olikhet i behandlingen av långstaviga och kortstaviga som i så hög grad har gripit in i norrländsk morfologi men som väl i Överkalixmålet har satt de djupaste spåren.

Det finns ytterligare ett flertal böjningstyper, av vilka många behandlas i exkurser. Även om en mycket stor majoritet av appellativförrådet tillhör endast några få kategorier och därigenom är lättgripbar, blir den övriga mångfalden ibland lite svårgenomskådad, trots att förf. berömvärt modar sig att förtydliga i tabeller, översikter m.m. Man är tacksam för de talrika inslagen av diakroni i framställningen – även i det synkrona avsnittet. Det blir ofta lättare att få ett grepp om ett morfologiskt system, om man då och då får se det i ett diakront perspektiv. Ett litet påpekande blott. Sammanfattat av obest. form i sing. och plur. förklarar, menar helt riktigt förf., att best. form i så utomordentligt stor utsträckning har övertagit den obestämda formens uppgifter. Men när förf. förknippar förloppet med det utbredda bruket av best. form i Norrland i övrigt, är detta bara till en del riktigt. Detta allmännorrländska bruk är av en speciell typ. Den väntar ännu på att bli undersökt.

Självklart är det ytterst värdefullt att vi nu har substantivböjningen i en av våra mest avvikande dialekter noggrant beskriven och behandlad. S. F.

Margareta Källskog, Attityd, interferens, genitivsyntax. Studier i nutida överkalixmål. 234 s. Uppsala 1990 (Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet). Dialekten i Överkalix i norra Norrbotten är intressant från flera synpunkter, inte minst p.g.a. att de språkliga förhållanden i området är särpräglade: inom Överkalix talas förutom överkalixmål också finska och samiska. Belysningen av den interferens som kan förekomma i flerspråkiga personers överkalixmål är en av tre aspekter som tas upp i Margareta

Källskogs avhandling om dialekten i Överkalix; de andra aspekterna är användningen av och attityderna till dialekten, samt bruket av genitivattribut och omskrivningar för genitiv som uttryck för ägande i överkalixmålet. Ett återkommande tema i avhandlingen är frågan om huruvida överkalixmålet är på väg att dö ut: förf. jämför här med Dorians studie av språkdöd hos gaelictalande skottar.

Studiet av hur överkalixmålet används och vilka attityder de dialekttalande har till sin dialekt har förf. genomfört som en enkätundersökning: de utfrågade var dels elever i årskurs 7, 8 och 9 på grundskolans högstadium i Överkalix, dels föräldrarna till dessa elever. Undersökningen visar att dialektens ställning snabbt håller på att försvagas: förf. menar att överkalixmålet tycks vara på väg att dö ut, trots en medveten strävan hos vissa dialekttalande att försöka rädda dialekten.

Avhandlingens andra huvuddel rör interferenser i överkalixmålet. Materialet utgörs här av inspelningar av naturligt tal hos personer som också talar finska och/eller samiska. Förf. studerar interferenser på det fonologiska, morfologiska, syntaktiska och lexikala planet. Resultaten visar att interferenserna är få i överkalixmålet. Informanterna talar ett genuint överkalixmål, men deras antal minskar i rask takt.

Den tredje huvuddelen av avhandlingen rör frågan om hur man i överkalixmålet uttrycker ägande. Materialet till undersökningen är excerperat ur tidigare undersökningar om överkalixmålet och ur transkriberade inspelningar. Som förf. visar skiljer sig överkalixmålet om möjligheter att uttrycka ett ägandeförhållande från riksspråkets: i de flesta fall där rikssvenska kan ha genitiv måste överkalixmålet utnyttja omskrivning med prepositionsfras: genitiv verkar vara inskränkt till att beteckna någons gård, hem eller hushåll.

C. P.

Roger Källström, Kongruens i svenskan. V + 260 s. Göteborg 1990 (Göteborgs universitet, Institutionen för nordiska språk). Kongruensen i svenskans nominalfraser och predikatsfyllnad får en utförlig belysning i denna läsvärda avhandling. Förf., som har valt att studera svenskans kongruens mot en språktypologisk bakgrund, försöker ge svar på frågan om vilken information till mottagaren som de kongruensböjda formerna förmedlar. Efter ett inledande kapitel, där kongruensbegreppet avgränsas mot begreppet rektion och där förf. ger en översikt över kongruensen i ett språkjämförande perspektiv, följer en utförlig redovisning av svenskans kongruens kategorier och av hur kongruensen ter sig inom svenskans nominalfraser. Kongruens och inkongruens hos predikativ i svenskan (*Ärtorna är goda/Ärtor är gott*) behandlas i ett särskilt kapitel; huvuddelen av kapitlet ägnas åt den inkongruenta predikatsfyllnaden. Slutligen undersöker förf. den svenska kongruensen i ett typologiskt perspektiv och konstaterar att svenskans kongruens är av ett exceptionellt slag: det verkar vara ytterst ovanligt bland världens språk att ha både kongruens inom nominalfrasen och mellan subjektet och predikatsfyllnaden, utan att samtidigt ha kongruens mellan subjektet och det finita verbet.

Källströms avhandling är i många avseenden intressant läsning. Härtill bidrar inte minst det språktypologiska perspektivet samt de utförliga referatena av tidigare forskning rörande svenskans kongruens. C. P.

Svante Lagman, De stungna runorna. Användning och ljudvärden i runsvenska steninskrifter. 202 s. Uppsala 1990 (Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet). (Runrön. Runologiska bidrag utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet. 4.) ISBN 91-506-0840-1. ISSN 1100-1690. I den för två år sedan startade runologiska serien Runrön har redan fyra volymer kommit ut, av vilka de två senaste är doktorsavhandlingar. Den ena, Henrik Williams' om åsrunan, anmäls härintill. Den andra, den som skall presenteras här, behandlar de stungna runorna. Den nytändning som runologin tycks ha fått beror nog till stor del på möjligheterna till databehandling av det stora materialet men också på personliga engagemang.

Det är framför allt *i*-, *u*- och *k*-runorna som har stungits, och det är dem förf. undersöker under runsvensk tid. Andra stungna runor är under denna tid få och svårbedömda. De stungna runorna har inte förut behandlats utförligt. Förf. kan i sin forskningshistorik hänvisa till en sammanställning av Einar Haugen av de tidigare teorierna, och han framhåller som ett viktigt resultat hos denne, att det aldrig har funnits något "helstunget" runalfabet i vanliga inskrifter. Stingningen var snarare ett medel för ristarna att modifiera stavningen där det behövdes. Mot denna bakgrund anger förf. sitt syfte vara "att fastställa för vilka olika ljud de stungna runorna [...] har använts och hur ofta de förekommer" och vidare huruvida det föreligger någon regionalt, individuellt eller kronologiskt betingad variation ifråga om användningen. För att kunna uppnå sitt huvudsyfte måste han korrekt kunna analysera fram de stungna runornas ljudvärde, och han utgår därvid från att inskrifterna utgör "en direkt grafisk representation av en fonetisk analys". Han ansluter sig alltså här till Henrik Williams' uppfattning, som han till en början ställde sig skeptisk till – jag gör det nog fortfarande – nämligen att man inte bör räkna med några inslag av traditionell stavning i inskrifterna. Förf.:s strävan att bestämma runornas ljudvärde tvingar honom att ta ställning till en rad ljudhistoriska problem. Jag vill gärna framhålla, dels att han energiskt och oförskräckt tar itu med ljudhistoriska följeslagare från Axel Kocks dagar, dels att han i flera fall lämnar fina bidrag till runsvenskans beskrivning. Om vi verkligen kan lita på att det alltid är det egna uttalet ristaren återger, har vi fått dels en del ljudövergångar bättre tidfästa, t.ex. affriceringen av *g* och *k* och övergången av tryckstarkt *e* till *æ*, dels vissa ordformers utbredning belyst, t.ex. labialiserat *øftür* 'efter'.

I de tre kapitel som förf. ägnar åt de olika stungna runorna konstaterar han bl.a. att dessa oftare används för att beteckna ljud som ligger längre ifrån resp. ursprungsrunas grundvärde: stungen *i*-runa avser oftare *ä*-ljud än *e*-ljud, stungen *k*-runa oftare frikativt *g* än klusilt. Sju kända runristares bruk av stungna runor behandlas, och det konstateras att detta växlar dem emel-

lan. Vidare undersöker förf. dels den geografiska fördelningen av de stungna runorna, vilken visar sig vara rätt ojämn, dels kronologin. I det senare kapitlet utfärdar förf. en – högst motiverad – varning mot att använda de stungna runorna som ett dateringsinstrument. – Det är en tilltalande bok, lättläst och klar. De många runbeläggen registreras på ett praktiskt sätt i bilagor. S. F.

Hanna Lehti-Eklund, Från adverb till markör i text. Studier i semantisk-syntaktisk utveckling i äldre svenska. XV + 278 s. Helsingfors 1990 (Svenska litteratursällskapet i Finland). (Humanistiska avhandlingar. 4.) ISBN 951-9018-59-X. ISSN 0357-4016 (Humanistiska avhandlingar). ISSN 0039-6842 (Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland). Under 1600- och 1700-talen växer den moderna svenskan fram, och språkutvecklingen under dessa århundraden har det senaste decenniet varit föremål för livligt intresse, främst från syntaktiskt håll. I den här recenserade avhandlingen visar Hanna Lehti-Eklund att det också sker viktiga semantiska förändringar under denna tid. I ett fylligt material av privata brev och dagböcker studerar förf. betydelseutvecklingen hos adverbena *emellertid*, *således*, *alltså*, *eljest*, *annars*, *dessutan* och *dessutom*. Resultatet av undersökningen visar klart att dessa adverb under 1600- och 1700-talet utvecklas från propositionella adverb, d.v.s. adverb som bestämmer satsens proposition, till konjunktionella eller konnektiva adverb, d.v.s. adverb som förbinder olika propositioner och längre textsekvenser utan att själva semantiskt ingå i dessa. Som Lehti-Eklund visar i sin noggranna genomgång av de olika adverbena utvecklar dessa också en pragmatisk eller metatextuell betydelse. Hon berör också frågan om i vilken mån de undersökta orden grammatikaliseras.

I ett kort men intressant avsnitt diskuterar Lehti-Eklund de kriterier hon använt för att finna fram till en teoretisk ram för undersökningen. Målet har varit att finna en medelväg mellan kravet att generalisera så mycket som möjligt och att beakta varje detalj i materialet. Förf. finner denna medelväg genom att kombinera den funktionella grammatiken och dess teori om prototyper (Givón) med lexikal semantik (Lakoff & Brugman) och pragmatiska inferenser (Grice, Levinson).

Det är en mycket givande studie av grammatiska markörer som Lehti-Eklund har publicerat. Det vore intressant om förf. själv eller andra forskare närmare undersökte den teoretiska ramens bärlighet genom att studera utvecklingen av andra grammatiska markörer, t.ex. prepositionerna. C. P.

Sven-Göran Malmgren, Adjektiviska funktioner i svenskan. II + 231 s. Göteborg 1990 (Acta Universitatis Gothoburgensis). (Nordistica Gothoburgensia. 13.) ISBN 91-7346-206-3. ISSN 0078-1134. Sven-Göran Malmgrens doktorsavhandling *Adjektiviska funktioner i svenskan* utkom i en stencilrad upplaga 1984 och ventilerades samma år vid Göteborgs universitet. Stencilupplagan anmäldes i ANF:s litteraturkrönika i band 100 (s. 186). Nu föreligger en

tryckt version av avhandlingen: det framgår av författarens förord att det endast är smärre justeringar som skiljer den tryckta versionen från disputationssupplagan.

C. P.

Veikko Muittari, Om nödvändighetsbetecknande modalverb i finskspråkiga abiturienters inläraarsvenska. 251 s. Jyväskylä 1990 (Meddelanden från Institutionen för nordiska språk vid Jyväskylä universitet, nr 7). ISBN 951-680-392-X. ISSN 0357-394X. Syftet med denna intressanta och pedagogiskt värdefulla undersökning är att beskriva det lexikala fältet nödvändighetsbetecknande modalverb i finskspråkiga abiturienters inläraarsvenska och ta reda på hur inläraarsvenskan avviker från infödda svenskers språk. De verb som studeras är *bör*, *borde*, *måste*, *skall* och *skulle*. Undersökningen baserar sig på ett material av 999 uppsatser med ca 190.000 löpord. Efter en presentation av modern forskning rörande andraspråk och inläraarspråk och en översikt över undersökningsmaterialet och olika undersökningsmetoder behandlar förf. i ett särskilt kapitel kortfattat det modala begreppet nödvändighet och de verb som används för att uttrycka denna betydelsekategori, både i svenskan och i finskan. Huvuddelen av boken utgörs av en redovisning av de avvikelser mellan inläraarsvenskan och målsvenskan som förf. funnit. Han urskiljer dels skillnader med avseende på frekvensen av de olika modalverben, dels skillnader som innebär brott mot målspråkets norm. Bland de viktigaste frekvensskillnaderna kan nämnas att abiturienterna kraftigt överanvänder *måste*, medan *bör* och *skall* är underrepresenterade. Normfelen uppträder särskilt ofta vid *bör* och *skall*. De viktigaste resultaten sammanfattas i ett avslutande kapitel, och förf. ger här också vissa anvisningar om hur avståndet mellan abiturientens inläraarsvenska och målspråket bör kunna minskas.

C. P.

Anette Olsson, Sälspjutet. Beteckningar inom det bottniska området och Östersjön. 59 s. Umeå 1990 (Center for Arctic Cultural Research, Umeå university). (Research reports. Nr 17.) ISSN 0283-9717. Ännu en rapport från projektet "Säljägarkulturen inom det bottniska området" föreligger nu. (En anmäldes förra året.) Materialet är datamaskinellt behandlat inom den dialektgeografiska databasen i Umeå. Förf.:s syfte har varit att undersöka de olika termerna för sälspjutet för att se om några dialektgeografiska samband finns. Det är fråga om ett tiotal beteckningar som behandlas ur olika synpunkter: ordens utbredning, form och etymologi samt de betecknade redskapens utseende och funktion. Rapporten är försedd med enkla men instruktiva illustrationer av olika slags spjut, och den innehåller nio utbredningskartor. – En rapport av det här slaget är av naturliga skäl inte i alla avseenden genomarbetad. Det finns också en del tekniska ofullkomligheter: materialredovisningarna är starkt förminskade och därför svårlästa, kartorna visserligen klart informativa men handritade och inte så vackra. Arbetet är emellertid väl värt att – efter bearbetning och viss fördjupning – publiceras, kanske i en kommande samlingsvolym om säljägarkulturen.

S. F.

Om växtnamn. Tio föredrag vid växtnamnssymposiet i Umeå den 6–7 december 1988. Utgivna av Sigurd Fries. 181 s. Umeå 1990 (Nordsvenska. Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Umeå universitet. 6.) ISBN 91-7174-451-7. ISSN 1282-7182. I det i boktiteln ovan omnämnda "minisymposiet" deltog ett tiotal experter. Här publiceras de föredrag som presenterades, jämte diskussionsreferat. Inledningsvis diskuterar symposierapportens redaktör, professor Sigurd Fries, lämpligheten i att skilja mellan *växtnamn* och *växtbeteckning*. I polemik mot åtskilliga andra namnforskare menar han att *namn* inte ens i vetenskapligt bruk behöver inskränkas till att betyda 'egennamn'. I övrigt behandlas skiftande ämnen: växtbeteckningsvariation i ett gotländskt sockenmål (Ulla Ekvall), gulmåra i litteratur och tradition (Inger Larsson), affektiva beteckningar på stagg (Margareta Svahn), *maskros* och *smäre* (Mats Rydén respektive Jan Nilsson), svenska och norska ord för mjölkörten (Lars-Erik Edlund), växtbeteckningen *dylla* (Lennart Elmevik), finska växtbeteckningar med anknytning till grannländerna (Viljo Erkamo) samt norsk folkbotanik i sju decennier (Ove Arbo Høeg). I en slutdiskussion dryftas dels hur en ordbok över folkliga växtbeteckningar lämpligen bör se ut, dels vilka forskningsuppgifter inom ämnesområdet som kan anses som mest angelägna.

B. P.

Phonum 1. Papers from FONETIK-90. The Fourth Swedish Phonetic Conference. Held in Umeå–Lövånger, May 30–31 and June 1, 1990. Edited by Eva Strangert and Peter Czigler. 136 s. Umeå 1990 (Reports from the Department of Phonetics, University of Umeå). ISSN 1101-2714. I detta det första numret av PHONUM publiceras 31 av de 33 föredragen vid den fjärde svenska fonetikkonferensen, som hölls i Umeå i månadsskiftet maj/juni 1990; flera av bidragen presenterar pågående arbeten. Bland de många föredragen kan nämnas Engstrands, Landbergs och Roug-Hellichius' undersökning av när svenska barn tillägnar sig accent 2, Bruces och Touatis auditiva och akustiska analys av prosodin i svenska och franska dialoger, och Foldviks översikt över hur dorsalt *r* har utbredd sig i norskan under 1900-talet.

C. P.

På väg mot ett nytt språk. Rapport från ASLA:s höstsymposium, Linköping, 9–10 november 1989. Utgiven av Viveka Adelswärd och Norman F. Davies. 221 s. Uppsala 1990 (ASLA, Svenska föreningen för tillämpad språkvetenskap). ISBN 91-87884-02-X. ISSN 1100-5629. Denna rapport från 1989 års ASLA-symposium inleds med Åke Vibergs fylliga översikt över den senaste tidens forskning om språkinlärningsprocessen och dess eventuella följder för språkundervisningen. Rapporten i övrigt innehåller tolv uppsatser.

Tre uppsatser behandlar inlärningsprocessen. Inge Bartning undersöker svenska universitetsstuderaendes utveckling i franska, Björn Hammarberg studerar inlärares uttalslösningar inför ett delvis nytt ljudsystem, och Suzanne Schlyter försöker fastställa om det svagare språket hos naturligt tvåspråkiga barn mest liknar ett första eller ett andra språk.

Åtta uppsatser behandlar undervisningsprocessen. Gunnar Tingbjörn studerar i sitt bidrag hur språkämnen behandlas i grundskolans läroplan. Fyra bidrag, författade av Elsie Wijk-Andersson, Lisa Washburn, Rigmor Eriksson och Eie Ericsson & Dieter Krohn, presenterar delvis nya program för att uppfylla läroplanens krav. Karin Aijmer visar i sin studie av läroboksdialoger att talspråksforskningen ännu så länge har satt få spår i skolböckerna, och Christian Hecht och Maria Kroes-Hecht presenterar i sina rapporter resultat från ett projekt som söker utnyttja likheter mellan svenska och tyska ord i ordförståelseträning.

Volymen avslutas med en uppsats inom området språkplanering, där Jacob Mey tar upp frågan om vems språk vi egentligen lär ut. C. P.

Irma Sorvali, Studier i översättningsvetenskap. 288 s. Uleåborg 1990 (Institutionen för nordiska språk vid Uleåborgs universitet). ISBN 951-42-2995-9.

Denna redogörelse för forskning runt översättning i dess olika former riktar sig främst till studenter och lärare i kurser i översättning på universitetsnivå. Förf. presenterar först översättningsvetenskapen, diskuterar därpå terminologiska problem och ger sedan exempel på analys av översättningar. Ett särskilt kapitel behandlar översättaren och hans person/personlighet, ett annat de speciella problem som är förknippade med tolkning, ett tredje tolkning till teckenspråk. I ett längre avsnitt belyses frågor angående undervisning i översättning och tolkning på olika nivåer. Slutligen behandlar förf. några enskilda företeelser som förtjänar att diskuteras i översättningsteoretiska sammanhang. Hon skriver om problem vid översättning av färgord och andra ord för sinnesförmåelser, och ägnar ett avsnitt åt översättning av humor. En fyllig litteraturlista, ett namn- och sakregister avslutar boken.

Irma Sorvali har i olika sammanhang under åttiotalet arbetat med att sprida kunskap om forskning runt översättning. Det här anmälda verket har goda möjligheter att bli ett standardverk vid svenskspråkiga kurser i ämnet översättning. C. P.

Svenskan i Finland. SiF rapport 1. Seminariet i Tammerfors 12–13 oktober 1989. Utgiven av Kristina Nikula och Antti J. Pitkänen. 242 s. Tammerfors 1990 (Skrifter utgivna av institutionen för filologi II vid Tammerfors universitet, Nordisk filologi, nr. 14). ISBN 951-44-2691-6. ISSN 0357-5012. I denna rapport från den första sammankomsten för beskrivningen av svenskan i Finland, hållen i Tammerfors i oktober 1989, publiceras dels Els Oksaars plenarföreläsning över ämnet "Språket i sociokulturell kontext", dels tio av de tretton föredragen vid sammankomsten. Volymens utan jämförelse längsta bidrag (ca 50 s.), författat av Kari Leinonen, Veijo Vihanta och Antti Pitkänen, behandlar rytmen i finlandssvenska och sverigesvenska. Bland de andra uppsatserna märks en studie av Kristina Nikula om finlandssvenskans roll i allmänsvenska ordböcker och Marketta Sundmans rapport från projektet Tvåspråkighet i skolan. Helena Solstrand-Pipping ger en värdefull biblio-

grafisk översikt över studiet av finlandssvenskan under perioden 1868–1989. I rapporten ingår också en översikt över pågående och planerad forskning i svenskan i Finland vid finländska universitet, en förteckning över forskare i svenskan i Finland och en alfabetisk förteckning för forskningstemata. C. P.

Svenskans beskrivning 17. Förhandlingar vid Sjuttonde sammankomsten för att dryfta frågor rörande svenskans beskrivning. Åbo den 18–19 maj 1989. Utgivna av Erik Andersson och Marketta Sundman. 433 s. Åbo 1990 (Åbo Akademis Förlag). ISBN 951-9498-76-1. Sjuttonde sammankomsten för svenskans beskrivning (1989) lockade 40 föredrag, varav fyra plenarföredrag. Tre plenarföredrag och trettioett sektionsföredrag är samlade i denna volym.

De tre plenarföredragen behandlar i tur och ordning Svenskan som minoritetsspråk i Finland i ett jämförande perspektiv (Erik Allardt), Uppmaningarnas syntax och direktiva satsers betydelse (Staffan Hellberg) och Samtalets praktik och talspråkets grammatik (Per Linell). Bland de många sektionsföredragen finns flera intressanta bidrag, som tillsammans ger en god bild av hur mångfasetterad den moderna språkvetenskapen är. Läsarens egna preferenser får avgöra vad som för honom eller henne är av störst intresse: bland många intressanta uppsatser vill krönikören gärna fästa uppmärksamheten på Judith Chrystals och Mats Erikssons analys av innehållsobjekt i svenskan, Marianne Nordmans studie av metaforer i facktext och Åke Vibergs försök att teckna svenskans lexikala profil.

C. P.

Peter af Trampe, Språkbrukaren och orden. 126 s. Lund 1990 (Studentlitteratur). ISBN 91-44-30831-0. Denna tilltalande introduktion till elementär ordsemantik vänder sig främst till studerande på grundnivå i allmän språkvetenskap och nordiska språk. Förf. poängterar i förordet att den inte gör några anspråk på att vara en fullgången lärobok i semantik; syftet är snarare att sätta in en del grundläggande fakta och begrepp i ett intresseväckande sammanhang.

Förf. inleder sin bok med att presentera några grundläggande egenskaper hos mänskligt språk och övergår sedan till att beskriva begreppet betydelse i allmänhet och visa på några olika typer av betydelse. Han tar därpå upp relationer mellan ord, främst betydelserelationer som synonymi, hyponymi o. dyl. Ett särskilt kapitel ägnas åt olika metoder att komma åt ords betydelser. Frågan om hur betydelse skall representeras får ett eget kapitel: förf. går här igenom verbala definitioner, nätverk, komponentanalys och prototyper. Följande kapitel tar upp beskrivningen av hela satsers betydelse: förf. introducerar här bl.a. propositionsbegreppet och semantiska roller. Kapitlet avslutas med en längre genomgång av hur man använder ord för att referera till verkligheten. Efter ett kapitel där förf. sätter in språket i dess kommunikativa sammanhang (här behandlas bl.a. talhandlingar, kontextens roll, samarbetsprincipen och normer) följer ett avslutande kapitel där förf. samman-

fattar en del av de tidigare resonemangen. Boken avslutas med ett namn- och sakregister.

Det har länge saknats en elementär och modern lärobok i semantik på svenska. Peter af Trampes bok har alla förutsättningar att fylla denna lucka.
C. P.

Henrik Williams, Åsrunan. Användning och ljudvärde i runsvenska steninskrifter. 214 s. Uppsala 1990 (Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet). (Runrön. Runologiska bidrag utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 3.) ISBN 91-506-0807-X. ISSN 1100-1690. Den så kallade åsrunan, ᚦ, har av tradition spelat en viktig roll vid dateringen av svenska runstenar. I tidigare inskrifter betecknar den nasalt *a*, i senare inskrifter *o*. I denna välskrivna och intressanta avhandling, som också är en rapport från projektet *De vikingatida runinskrifternas kronologi* vid Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet, undersöker förf. dels åsrunans värde som dateringsmedel, dels dess användning av olika ristare och i olika trakter. För att kunna fastställa runans roll vid runstensdateringar undersöker han samtliga drygt 1700 belägg på åsrunan i runsvenska steninskrifter och söker bestämma det fonetiska och fonematiska värdet för varje enskilt belägg på runan. Resultatet av denna noggrant genomförda undersökning visar klart att åsrunan varken kan användas som ett instrument för absolut datering eller som ett medel för relativ datering.

Studiet av det regionala och individuella bruket av åsrunan får mindre plats i avhandlingen än undersökningen av runans roll som dateringsinstrument. Även här är resultaten intressanta och delvis stridande mot tidigare uppfattningar: bl.a. kan förf. visa att runristarna varit konsekventa i sitt bruk av runan för antingen rundad eller orundad vokal, och att det främst är i personnamn som runan uppträder med ett för en ristare avvikande ljudvärde.
C. P.

*

Allan Rostvik den 22 mars 1990. En hyllningsskrift. With English summaries. XX + 140 s. Uppsala 1990 (Ortnamnsarkivet i Uppsala). ISBN 91-7970-966-4. Den nu avgångne chefen för Ortnamnsarkivet i Uppsala, docent Allan Rostvik, fyllde sextio år 1990 och firades på vederbörligt sätt med en festskrift där kolleger och vänner medarbetar. Beroende på en alfabetisk slump kommer ett av de viktigaste bidragen först: Torsten Anderssons *Aktuella frågor inom nordisk namnforskning*. Bland övriga ämnen som behandlas kan nämnas önamnet *Dillö* (Lennart Elmevik), sockennamnen *Ösmo* och *Udenäs* (Lars Hellberg respektive Eva Nyman), personbinamn (Eva Brylla och Svante Strandberg), ägonamnsbeteckningen *spjäll* (Mats Wahlberg), fågelbeteckningar (Lars-Gunnar Larsson) och namnvård (Leif Nilsson). Samtliga bidrag är gedigna och intresseväckande; Allan Rostvik är att gratulera till en välförtjänt hyllningsskrift.
B. P.

Stefan Brink, Sockenbildning och sockennamn. Studier i äldre territoriell indelning i Norden. 449 s. Uppsala 1990 (Almqvist & Wiksell International). (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi. LVII. Studier till en svensk ortnamnsatlas utgivna av Thorsten Andersson. 14.) ISBN 91-85352-17-9. ISSN 0065-0897. De nordiska socknarnas uppkomst och namn har tidigare inte blivit föremål för en samlad analys, och de framställningar som finns i ämnet i handböcker och andra översiktsverk har därför oftast karaktären av kvalificerade gissningar. Med Stefan Brinks monumentala avhandling har vårt vetande om de nordiska ortnamnen fått ett viktigt tillskott. Författaren ger en bred, ibland kanske alltför bred bakgrund till huvudämnet och börjar med att behandla kristendomens införande och bakgrund till sockenbildningen i Sverige, där bl.a. sambandet mellan det sakrala kungadömet och sveaväldets motstånd mot kristendomen berörs. I det andra huvudavsnittet skildras sockenbildningen i Norden. Det tredje är betitlat *Sockennamnen* och mynnar ut i en översikt över olika sockennamntypers regionala fördelning i Norden. Det framgår att primära sockennamn genomgående är sällsynta, likaså kyrkplatsnamn, och att den viktigaste skiljegränsen går mellan sådana sekundära sockennamn som övertar ett äldre bygdenamn och sådana som övertar ett by- eller gårdnamn. För Sveriges vidkommande gäller i stort att den senare namntypen dominerar i söder och den förra i norr. Anledningen till skillnaden förklaras, sannolikt riktigt, med att de små naturligt framvuxna bygder som har funnits i Götaland ofta har lämnat sina namn inte till socknarna utan till häraderna (ett undantag måste dock göras för vissa häradar i södra och sydvästra Skåne, som uppenbarligen är artificiella skapelser och inte gamla bygder). I det perifera Svealand och i Norrland fanns ingen gammal häradsinstitution, och där kunde kyrkan överta de självvuxna bygderna som sockenenhet.

Det fjärde huvudavsnittet ägnas åt kristnandet och sockenbildningen i Hälsingland. I ett mycket omfattande delavsnitt behandlas de hälsingska sockennamnen. Författaren, som i sin tidigare produktion fr.a. har dokumenterat sig som specialist på relationen bebyggelsenamn och bebyggelsehistoria, framträder här som en fullfjädrad etymolog, med ett imponerande handlag med både de sakliga och språkliga sidorna av problemen.

Stefan Brinks avhandling kommer för överskådlig framtid att vara standardarbetet om de svenska socknarna och deras namn. B. P.

Finnish Onomastics/Namenkunde in Finnland. Edited by Heikki Leskinen and Eero Kiviniemi. 140 s. Helsinki 1990 (Suomalaisen Kirjallisuuden Seura/Finnish Literature Society). (Studia Fennica/Review of Finnish Linguistics and Ethnology. 34.) ISBN 951-717-605-8. ISSN 0085-6835. Den ytterst livaktiga finländska namnforskningen framträder här inför internationell publik med en mycket givande skrift om sin verksamhet. Eeva Maria Närhi inleder med att presentera de finska namnarkiven (motsvarande finlandssvenska arkiv får ett kortfattat omnämnande i Lars Huldéns nedan nämnda bidrag). Eero Kiviniemi ger i bokens kanske viktigaste uppsats en översikt över "Die

lexikalischen Grundzüge der finnischen Ortsnamen", och Ritva Liisa Pitkänen diskuterar landhöjningen som en metod att datera naturnamn. Saulo Kepsu undersöker i en närstudie namnlandskap och namnsystem i byn Kepsu, medan Laila Lehikoinen ger en kortfattad men givande översikt över inbyggarnamn i gård- och bynamn. Alpo Räisänen bidrag har titeln *Zur Entstehung des Namengutes in der Einöde Kainuus*. Svenska namn i Finland behandlas av Lars Huldén (*Place-names and onomastics in the Swedish-speaking areas of Finland*), Kurt Zilliacus (*The Place-Names in "The Skerries"*) och Marianne Blomqvist (*Swedish Family Names in Finland*).

Som synes har personnamnen fått en något styvmoderlig behandling i boken, vilket rimligen återspeglar den finländska onomastikens intresseinriktning.

B. P.

"Finska skären". *Studier i åboländsk kulturhistoria utgivna av Konstsamfundet till dess 50-årsjubileum 1990. 379 s. Helsingfors 1990 (Föreningen Konstsamfundets publikationsserie. VII.) ISBN 951-95948-0-9*. Denna bok har kommit till på initiativ av den finlandssvenske ortnamnsexperten Kurt Zilliacus, som också står som dess redaktör. I inledningen upplyser han att det i titeln citerade "Finska skären" är den äldsta kända benämningen på Åbolands skärgård och härrör från en tid då *Finland* var beteckningen bara på det område som nu kallas *Egentliga Finland*. Arbetet har fem huvudavdelningar av lika många författare. Tapani Tuovinen redogör för områdets fornfynd och hur dessa skall tolkas; det visar sig att jordbruket i skärgården har 3000–4000 år gamla anor. Till ett liknande resultat kommer Irmeli Vuorela på pollenanalytisk väg. Eljas Orrman tecknar från historikerns perspektiv den svenska bebyggelsens historia från tidigast mitten av 1100-talet och framåt. Av störst intresse för ANF:s läsare är dock de två namnvetenskapliga bidragen. Ritva Liisa Pitkänen har tidigare i sin doktorsavhandling (*Turunmaan saariston suomalainen lainanimistö*, 1985) undersökt de finska lånenamnen i området och redogör här för sin undersökning, med förnyad prövning av resultaten, vilka dock till största delen ännu står sig. Det innebär att de ursprungligen finska namnen i skärgården beror på att det här och var har funnits en mer eller mindre fast finsk bosättning där när den svenska kolonisationen inleddes. De äldsta namnen har kommit till i början av 1100-talet eller under de föregående århundradena och avser namn på öar och vikar samt andra naturlokaler. Det andra namnvetenskapliga avsnittet är författat av bokens redaktör. Zilliacus kan liksom Pitkänen bygga sin auktoritativa framställning på tidigare forskningar, senast dokumenterade i boken *Skärgårdsnamn* (1989; anmäld i ANF 105 (1990):227). Hans bidrag delas upp i två huvudavdelningar, en rubricerad *Skärgårdarnas namn* och en med titeln *Namn i byarna*. I ett kortare avslutande avsnitt, *Några namnhistoriska hypoteser*, ger han sin syn på hur namnvariationen kan sättas i samband med gamla kulturgränser och olika kolonisationsvägar.

Boken är rikt illustrerad med vältagna foton i färg och svartvitt och med utomordentligt informativa kartor.

B. P.

Göran Hallberg, Ortsnamn i Blekinge. 220 s. [Stockholm] 1990 (AWE/Gebers). ISBN 91-1-893132-4. Göran Hallbergs bok ingår i den s.k. Landskapsserien, som består av översiktsskildringar av olika landskaps ortnamn (de första delarna är tyvärr sedan länge utgångna genom att förlaget har realiserat dem). Förf. har tidigare medverkat med ett arbete om Småland och ett om Öland. Hans nya bok är en av de bästa i serien, med en komprimerad men ändå inte svårläst framställning som medger en mycket stor mängd tolkningar av olika slags namn: bebyggelsenamn, ägonamn, naturnamn. Bebyggelsenamnen indelas implicit i primära och sekundära, och de primära grupperas sedan som naturligt är efter huvudleden (-*sta(d)*, -*inge*, -*by* etc.), medan de sekundära indelas i sex grupper efter vad huvudleden betecknar: äga eller hägnad; höjd; vattendrag eller vattensamling; våtmark; vegetation; strandlokal (därefter kommer en ofrånkomlig grupp med övriga namn). Ägonamnen behandlas relativt kortfattat, medan naturnamnen får en ingående skildring på närmare sextio sidor.

Boken anmäles utförligt av professor Sven Benson i Sydsvenska Ortsnamnssällskapets årsskrift 1991. B. P.

Gunilla Harling-Kranck, Namn på åkrar, ängar och hagar. 384 s. Helsingfors 1990 (Svenska litteratursällskapet i Finland). (Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland. Nr 565.) ISBN 951-9018-64-6. ISSN 0039-6842. Föreliggande arbete, en doktorsavhandling, är en delundersökning inom det 1989 startade projektet *Finlands svenska ortnamn*, i vilket tidigare har utkommit Kurt Zilliacus' *Skärgårdsnamn* (anmäld i ANF 105 (1990):227). Här undersöks de finlandssvenska ägonamnen, huvudsakligen de primära och sådana "med huvudleder av allmän eller egenskapsbeskrivande art", medan de sekundära behandlas översiktligt, med inriktning på namn med de högst frekventa huvudlederna (-*mosse*, -*kärr*, -*lid*, -*myra*). I sin inledning ger Harling-Kranck termdefinitioner, syfte, forskningsöversikt och materialpresentation, och därjämte en skiss av odlingshistoria och namnskick. Därefter kommer avhandlingens huvuddel, *Namntyperna*, där namnen presenteras med utgångspunkt i namnbärarens art (åker; inhägnad; uppodling, röjning och svedjeland; äng och betesmark). Grupperingsprincipen, som i praktiken innebär att huvudleden får avgöra gruppstillhörigheten, tvingar fram en grupp *Övriga namntyper*, med bl.a. jämförelse- och uppkallelsenamn, samt, vilket redan har antytts, en avdelning med sekundära ägonamn. I ett avslutande avsnitt, *Sammanfattning*, diskuteras frågor om namntyper och beläggtäthet, ägonamnens form och bildnings sätt, de behandlade namnen i ett regionalt system (Åland, Åboland, Nyland och Österbotten behandlas där var för sig), namnens ålder, anknytning till finska namn samt sambandet med Sverige och spridningsvägarna.

Gunilla Harling-Kranck har med sin bok gjort en väsentlig insats för namnforskningen. I ett slag har denna fått en utförlig och pålitlig bild av ägonamnsbeståndet i en viktig del av det nordiska språkområdet. Förf. är att gratulera till en utmärkt avhandling. B. P.

Bent Jørgensen, Danskernes navne. 31 s. Copenhagen 1990 (Gyldendal). (Gyldendals Sprogbøger.) ISBN 87-01-18840-2. Gyldendals Sprogbøger är en serie häften som underlättar arbetet med danskännets språkliga del genom att lättfattligt men ändå korrekt presentera ett visst specialområde inom ämnet. Här skriver den kände namnexperten Bent Jørgensen om danska personnamn. Beledsagade av intresseväckande arbetsuppgifter och illustrationer i Storm P.-liknande stil presenteras här personnamn från äldre och nyare tid, medeltidens män och kvinnor, namnens utveckling och differentiering, almanackans namn, släktnamn och binamn. Det lilla häftet innehåller t.o.m. en kortfattad men välvald litteraturförteckning. På sikt kan boken troligen ha sin betydelse för den danska personnamnsforskningen: det är säkert åtskilliga elever som fångas av den stimulerande framställningen.

B. P.

*Bent Jørgensen, Stednavne i Københavns Amt. Smørum Herred – Nordlige del. Udgivet af Institut for Navneforskning. 260 s. København 1990 (C. A. Reitzels Forlag). (Danmarks Stednavne nr. 20.) ISBN 87-74210660-0. Denna del i serien Danmarks Stednavne är en omedelbar fortsättning av nr 19, som omfattar den södra delen av Smørum Herred och som anmäldes i ANF 104 (1989):219. Urvals- och ederingsprinciperna är de samma. Författaren har haft att arbeta med flera principiellt intressanta namn och kommer med tankeväckande tolkningar. Senare leden i *Ledøje* (sockennamn) tolkas med utgångspunkt i äldsta belägget som fda. *høfthi* 'utsprång', med syftning på bebyggelsens läge högt över Tysmose. Tidigare har den förutsatts vara subst. fda. *høgh*. *Rumpe* i Smøruns socken skrivs 1446 *Romppe* och 1447 *Rompervp*. Jørgensen är inte nöjd med vad han betraktar som de tre enda tänkbara lösningarna: epexeges, ellips och ljudutveckling med bortreducerad senare led. Det må vara riktigt, men man borde kanske också hålla en fjärde möjlighet öppen: att vi har att göra med två självständiga och konkurrerande namn där den kortare formen är ett natur- eller ägonamn till vilket ett kortlivat bebyggelsenamn har bildats vilket senare har trängts ut genom att det kortare namnet har ändrat denotation och blivit bebyggelsenamn. *Borup* i Værløse Sogn tolkas, med hänvisning till att varken mansnamnen *Bo* eller det mer sällsynta *Bōwi* i sin utbredning följer samma mönster som namnen *Borup*, som innehållande substantivet *bo*, kanske som förled i en sammansatt appellativisk sammansättning **bothorp* 'bebyggelse av särskilt slag (enstaka gård?)'. De skånska *Boarp*, som delvis dras in i diskussionen, förutsätter dock en kompositionsmorf *a* och utgör alltså en motinstans. B. P.*

Bror Lindén †, Ortnamnen i Kopparbergs län. På offentligt uppdrag utgivna av Ortnamnsarkivet i Uppsala. Del 10. Mora kommun, bebyggelsenamn. 131 s. Uppsala 1990 (Ortnamnsarkivet i Uppsala). (Skrifter utgivna genom Ortnamnsarkivet i Uppsala. Serie A. Sveriges ortnamn.) ISBN 91-85452-13-0. ISSN 0349-4381. Med delen Bebyggelsenamnen i Mora kommun (omslagsti-

tel) inleder Ortnamnsarkivet en ny regional ortnamnsserie. Manus har utarbetats av framlidne docenten Bror Lindén och har efter dennes bortgång i november 1981 utsatts för ett omfattande redigeringsarbete av Erik Larsson och Allan Rostvik. Materialet redovisas sockenvis, med socknarna i bokstavsordning. Under varje socken finns tre avdelningar med respektive by-, fäbod- och gårdsnamn, också de alfabetiskt ordnade. Därjämte finns under de enskilda byarna i förekommande fall en underavdelning *Bydelar med särskilda namn*, med namn som enligt förordet har "valts med hänsyn till deras hävd och betydelse i språkligt och kulturhistoriskt avseende". Att fäbodnamnen har sammanförts i en egen huvudavdelning motiveras med att "de flesta fäbodställen har delägare från flera byar, varför denna form av redovisning är den mest rationella."

Bror Lindén var ju en framstående kännare av undersökningsområdet. Läsarens förtroende för namntolkningar och övriga sakuppgifter förstärks ytterligare av att granskaren Allan Rostvik, som på enstaka ställen inom klammer meddelar korrigerande eller kompletterande uppgifter, också han är en eminent expert på ortnamn i Dalarna. B. P.

Eva Villarsen Meldgaard, Studier i københavnske fornavne 1650–1950. With an English Summary. 242 s. København 1990 (C. A. Reitzels Forlag). (Navnestudier udgivet af Institut for Navneforskning. Nr. 32.) ISBN 87-7421-659-7. Det är Vor Frue sogn i Köpenhamn som Eva Villarsen Meldgaard har valt för sin undersökning. Hon har excerperat namnen på 500 pojkar och 500 flickor ur dopböckerna från åren fr.o.m. 1650, 1700, 1750 o.s.v. vart femtionde år. Dessutom 100 pojkars och 100 flickors namn från 1980. Hon listar dessa namn periodvis och anger antalet belägg för varje namn under resp. period. En tabellarisk sammanställning av namnfrekvenser följer därpå. Först därefter – vi är nu framme på s. 98 – tas den vid nästan all behandling av personnamn kinkiga frågan upp: hur skilja mellan verkliga förnamn och varianter av samma namn? Svaret är: "Navneformer der i moderne dansk udtale kan skelnes fra hinanden betragtes som selvstændige lexikalske navne lige fra de ældste perioder". Förf. är medveten om de komplikationer för bedömningen av namn i äldre tid som denna metod kan innebära – även kanske för bedömningen av nutida namn kan man möjligen tillägga: *Jimmi* och *Jimmy* är två skilda namn, eftersom "det ofte er muligt i moderne dansk at høre en tydelig -y-udtale".

Så här långt har avhandlingen framför allt presenterat namnmaterialet, främst ur frekvenssynpunkt. Materialet har fått tala för sig självt. I det följande appliceras många av personnamnsforskningens frågeställningar på detta fina material, och en stimulerande diskussion förs som ofta leder till nya synpunkter och goda resultat. Stor uppmärksamhet ägnar förf. åt förnamnskombinationer. Även här lämnar hon en rikhaltig dokumentation i namnlistor, som hon utförligt kommenterar efter att ha diskuterat termfrågor. Vidare behandlas moverade namn (*Jens/Jensine*), namn tillkomna genom uppkallelse, tvillingars namn, "lavsociale fornavne", exemplifierade

med *Brian, Johnny* och *Dennis* o.s.v. – Avhandlingen är skriven med ett påfallande gott humör och därför rolig att läsa. Den är tillägnad minnet av Roland Otterbjörk, ”mit store personnavneidol”, som förf. skriver i förordet.
S. F.

Namn og eldre busetnad. Rapport frå NORNAs femtande symposium på Hamar 9.–11. juni 1988. Redigert av Tom Schmidt. Summaries in English or German. 293 s. Uppsala 1990 (NORNA-förlaget). (NORNA-rapporter. 43.) ISBN 91-7276-041-9. ISSN 0346-6728. Problemet med relationen mellan ortnamn och bebyggelsehistoria har varit centralt i namnforskningens historia i ungefär ett sekel. Dateringen av de äldsta bebyggelsenamnen har skiftat från stenåldern och till de närmaste århundradena efter Kr.f. Nu har ämnet dryftats igen i ett tvärfackligt symposium i Hedmarktoppens folkhögskola vid Hamar. Bland deltagarna märktes, förutom namnforskare, också historiker, arkeologer, botaniker och kulturgeografer. Bidragen behandlar skilda delar av frågekomplexet, med exempel från alla de nordiska länderna: ödegårdsproblematiken, gränser mellan byar och enstaka gårdar i äldre tid, fornfynd och bebyggelsehistoria, pollenanalys och bebyggelsehistoria, namntradering och traditionsbrott, metoder i tvärvetenskaplig forskning. Det senare var ämnet i en avslutande paneldiskussion, som leddes av Thorsten Andersson. Där formulerade Bent Jørgensen den centrala frågan: ”Hvor gamle *må* våre stedsnavn, dels som enkeltindivid, dels som typemedlemmer, i det *minste* være, og hvor gamle *kan* de være?” Självfallet är tiden inte inne att nu exakt svara på detta, men klart är att tendensen är att skjuta de äldsta ortnamnens uppkomst allt längre ner i tiden, enligt ett norskt bidrag ända ner i bronsåldern.

En detaljmärkning: i ett meningsutbyte mellan Mats Widgren och Stefan Brink kom man in på den viktiga frågan vad ett äldre bebyggelsenamn från före vikingatiden åsyftar: bebyggelsens ”revir” eller bebyggelsen + den odlade marken. Anmälaren föredrar för sin del ett tredje alternativ: det är byn respektive den enstaka gården *som en social organisation*, med samtliga inbyggare, som är den egentliga namnbäraren. Med det synsättet blir det lättast att förstå att namnet följer med även i de ambulerande äldsta byar som fanns i (åtminstone) en del av Norden.
B. P.

Old Norse and Finnish Religions and Cultic Place-Names. Based on Papers read at the Symposium on Encounters between Religions in Old Nordic Times and on Cultic Place-Names held at Åbo, Finland, on the 19th–21st of August 1987. Edited by Tore Ahlbäck. 507 s. Stockholm 1990 (Almqvist & Wiksell International). (Scripta Instituti Donneriani Aboensis. XIII.) ISBN 951-649-695-4. ISSN 0582-3226. Det i den här citerade titeln omnämnda symposiet kan ses som ett led i en strävan att uppmuntra den nordiska forskningen i fornnordisk religion – alltför länge har ämnet utforskats fr.a. utanför Nordens gränser. Symposiehandlingarna har nu publicerats. Som naturligt är

grupperas bidragen i två huvudavdelningar. Den ena betitlas *Old Norse and Finnish Religion* och innehåller bidrag av bl.a. Jens Peter Schjødt, Preben Meulengracht Sørensen, Jón Hnefill Aðalsteinsson, Ottar Grønvik, Else Mundal, Gro Steinsland och Åke V. Ström. Den andra, *Cultic Place-Names*, torde vara av störst intresse för ANF:s läsare. Bidragsslämnarna och föredragstitlarna är: Bente Holmbeg, *Views on Cultic Place-Names in Denmark. A Review of Research*, John Kousgård Sørensen, *The Change of Religion and the Names*, Mauno Koski, *A Finnic Holy Word [hiisi] and its Subsequent History*, Sven Benson, *Einige Personennamen und Götternamen in schwedischen Ortsnamen*, Stefan Brink, *Cult Sites in Northern Sweden*, samt Lennart Elmevik, *Aschw. Lytis- in Ortsnamen. Ein kultisches Element oder ein profanes?* B. P.

Birte Hjorth Pedersen og Lis Weise, Danske Fornavne. 214 s. [København] 1990 (C. A. Reitzels forlag). (Navnestudier udgivet af Institut for Navneforskning nr. 31.) ISBN 877421 671-6. Detta är den aviserade fortsättningen på den 1989 utgivna *Fornavnebogen*, som anmäldes i ANF 105 (1990):222 f. Som synes har titeln ändrats från där uppgivna *Danske Personnavne* till *Danske Fornavne*. Den nya delen har samma A4-format som den första och koncentrerar sig på de populäraste namnen under de senaste hundra åren. För att citera inledningen: "Mens Fornavnebogens navne giver udtryk for navngivningens mangfoldighed og variation, er fornavnene i Danske Fornavne snarere udtryk for dansk stabilitet og tradition." Boken innehåller 6 kapitel. Det första ger områdesuppdelade tio-i-topp-listor. Det andra, betydligt kortare, redogör för vilka namn som är gemensamma för alla delar av landet och vilka som finns bara i ett område. Det tredje meddelar perioduppdelade tio-i-topp-listor, och det fjärde informerar överskådligt, med namnen inlagda på kartor, om vilka förnamn som har varit populärast vid olika tidsperioder i olika delar av Danmark. Det femte kapitlet heter *150 års topliste* och ger med utgångspunkt i det totala namnmaterialet upplysning dels om de 47 populäraste mansnamnen och de 41 populäraste kvinnonamnen under perioden, dels om namnens härkomst (nordiska, kristna, grekiska, latinska etc.). I det sjätte och sista kapitlet informeras om var i namnfrasen ett namn kommer om en person har flera förnamn. Här kan man inhämta t.ex. att det mest frekventa förstanamnet för kvinnor är *Anna* och att det populäraste andranamnet är *Marie*.

Omslagets kartillustration kan förleda många bibliografer att tro att bokens omslagstitel är "Danske Fornavne 1980–1985". Så är icke fallet: årtalsuppgifterna avser kartan och ingår inte i bokens titel.

Den nordiska personnamnsforskningen har genom *Danske Fornavne* fått ett mycket nyttigt arbetsredskap. Man får bara hoppas att både denna bok och dess föregångare säljs så framgångsrikt att det kan bli ekonomiskt möjligt att ge ut dem i ett något mer lätthanterligt format. B. P.

Gunnar Pellijeff, *Ortnamnen i Norrbottens län. Del 9. Luleå kommun. A. Bebyggelsenamn. 128 s., 1 karta i texten. Umeå 1990 (Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå). (Övre Norrlands ortnamn utgivna av Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå.) ISBN 91-86372-20-3. ISSN 0348-7237.* För tredje året i följd kan Litteraturkrönikan innehålla en anmälan av en del i serien *Övre Norrlands ortnamn* författad av Gunnar Pellijeff. Luleå kommun, vilkens bebyggelsenamn här behandlas, bildades 1967 genom en sammanslagning av Nederluleå gamla socken inklusive Luleå stad samt den södra delen av den gamla Råneå socken, Råneå församling. De två områdena behandlas var för sig, med materialet uppdelat på *Namn på byar och bydelar* samt *Namn på gårdar*; i det senare avsnittet delas namnen upp i namn med personbeteckningar, namn som hänför sig till naturföreteelser, namn som hänför sig till kulturföreteelser, namn som innehåller prepositionsuttryck och namn som antyder kluvna hemman.

Namnstoffet kräver sakkunskap i såväl nordisk som finsk och samisk namnforskning. Gunnar Pellijeff visar i sin framställning att han mer än väl fyller de kraven.

B. P.

Proceedings of the XVIIth International Congress of Onomastic Sciences Helsinki 13–18 August 1990. Editor Eeva Maria Närhi. Volume 1. 501 s. Volume 2. 494 s. Helsinki 1990 (The University of Helsinki and The Finnish Research Centre for Domestic Languages). ISBN 951-9475-76-1 (1). ISBN 951-9475-77-X (2). Huvudtemat för den sjuttonde internationella namnforskningskongressen var *Name systems*. De undertemata som erbjöds föredragshållarna garanterade en vid tolkning av huvudtemat: här kunde utöver namnsystem – i och för sig ett brett ämne – diskuteras ortnamnens historiska källvärde, namn på firmor och företag, djurnamn, namnvård, marknamn, för att nämna bara några exempel. Med en beundransvärd snabbhet kommer nu kongressrapporten. Snabbheten har vunnits på bekostnad av den typografiska likformigheten: de flesta bidragen återges ”in exactly the form they were in when submitted by their authors for publication”, för att citera förordet till de två volymerna. Priset är dock inte särskilt högt: nästan alla artiklarna har en mycket läslig yttre utformning. En givande och välarangerad kongress har därmed bringats till ett lyckosamt slut.

B. P.

Karl Rygh, *Bemerkninger om stedsnavnene i den søndre del af Helgeland. Innleing om Karl Rygh ved Alfred Jakobsen. Redaksjon og forord ved Ernst Håkon Jahr. 101 s. Oslo 1989 (Novus Forlag). ISBN 82-7099-143-0.* År 1868 reste Karl Rygh runt på Helgeland och samlade in ortnamn i området. Resan finansierades med ett stipendium från universitetet i Kristiania och hade som uttalat syfte att skaffa fram konkreta ”bevis” mot Rudolf Keyzers och P. A. Munchs tes att den nordiska stammen hade invandrat från norr och att Hålogaland var den första trakt i landet som den befolkade. Resultatet av resan blev denna avhandling, som första gången trycktes 1871 och som 1989

gavs ut på nytt för att fira 150-årsjubileet av Karl Ryghs födelse. Nyutgåvan ingår som ett led i NAVF:s program "NAVF satsar på Nord-Noreg – språkvitskap", vars ledare är bokens redaktör, Ernst Håkon Jahr. Det framgår av både Alfred Jakobsens insiktsfulla inledning och av själva avhandlingen att Karl Rygh alltför länge har fått stå tillbaka som ortnamnsforskare för sin mer berömde broder Oluf. Karl är mer än väl förtjänt att jämföras med Oluf, inte bara i kraft av att han fick ansvara för de 5 band i *Norske Gaardnavne* som behandlar Nordnorges namn utan också genom denna avhandling, vilken metodiskt förde ortnamnsforskningen ett bra steg framåt och vilken innehåller åtskilliga tolkningar som står sig än i dag.

B. P.